This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

13122
29

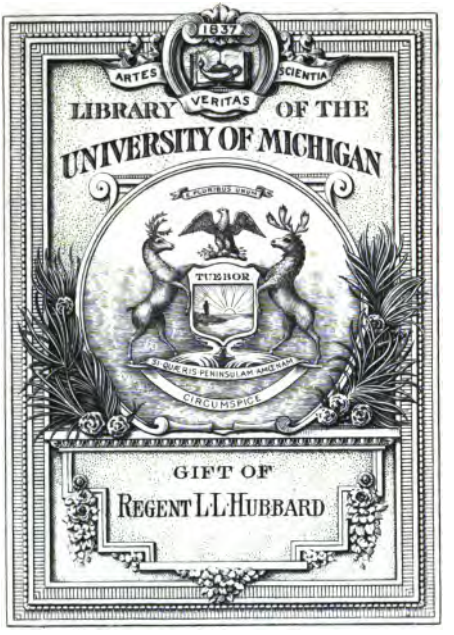
1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE
GIFT OF
REGENT L.L. HUBBARD

839.88
H72v

522
29

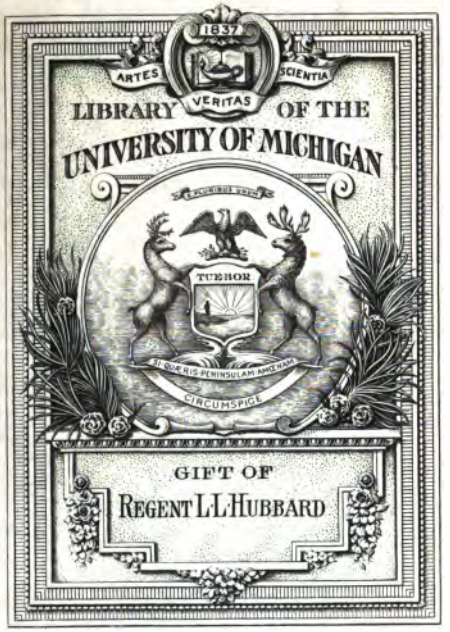
1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE
GIFT OF
REGENT L.L. HUBBARD

839.88
H72v

VERGELEKEN GESCHICHTEN EN DADEN,

Van verſcheide zo Ooſterſche als Indieſche

GROTE HELDEN EN BEROEMDE MANNEN,

Naar het voorbeeld van Plutarchus.

door den BARON LODEWYK HOLBERG,

Aſſeſſor Conſiſt. en Profeſſor Publ.

In de Koninglyke Univerſiteit te Coppenhage.

Uit het Hoogduitſch vertaalt.

TWEEDE DEEL.

TE AMSTERDAM.

By STEVEN VAN ESVELDT, Boekverkoper in de Kalverſtraat, het derde huis van de Roomſche Kerk de Papegaay. 1769.

De Levensbeschryvingen, in dit *twede deel* vervat, zyn die van

		Bladz.
1.	ZOROASTER en . .	1
2.	MAHOMET. . . .	20
3.	ZENOBIA en . . .	100
4.	CATHARINA ALEXIEWNA	126
5.	MYRR-WYS, en . .	145
6.	MYRR-MAGHMUD. .	177
7.	MAHOBED-KAN, en .	214
8.	EMIR-JEMLA. . .	245
9.	LUCIUS SYLLA, en .	273
10.	CAJUS JULIUS CÆSAR. .	362
11.	SOCRATES, en . .	437
12.	EPAMINONDAS. . .	531

ZOROASTER

Gift
Hubbard
6-23-24

EN

MAHOMET.

INLEIDING.

Gaat men den oorſprong en wasdom na van verſcheide valſche Godsdienſten in de waereld; zo blykt, hoe ligt het menſchelyk geſlacht als by den neus geleid kan worden. Want, even als 'er in een winkel gene waren zo ſlegt gevonden worden, of ze vinden hare liefhebbers; zo is 'er ook geen gevoelen in de kraam van een valſch Propheet, hoe dwaas en buitenſporig het ook zyn mogt, dat niet zyne aanhangers zoude gehad hebben. Daarom wordt 'er ook in een ſtichter van een valſchen Godsdienſt niet zo zeer geleerdheid en welſprekendheid gevorderd, als wel geveinsdheid en ſtoutmoedigheid: want heeft iemand vooràf maar den naam van een heiligen by het gemeen gekregen; dan hoeft hy zyn hoofd niet te breken met het bewimpe-

len van een vreemd en onnatuurlyk gevoelen, maar het ſlechts vry en zonder enige bedenking verder uit te breiden. Heeft iemand voorgegeven, het zy Gode aangenaam onſchuldige menſchen te ſlachten en op te eten; zo is dit tot een heilig geloofs-artikel van een geheel land geworden. Zegt iemand, dat een Krokodil, een ſlang, een os, een boom of plant een God zy; dan neemt geheel *Egypten* zulke gevoelens aan, en verdedigdze op de hardnekkigſte wyze. Zegt een ander, dat men letten moet op de ingewanden ener koe, op 't ſchreeuwen der vogelen, op 't trekken van den rook, of hy gaat na de regte dan na de linke hand, en dat men dit moet gade ſlaan, voor dat 'er iets gewigtigs ondernomen mag worden, zo laat zich dit ganſch *Grieken-land* en *Rome* gewillig op den mouw ſpelden. Leert een *Othin*, dat niemand zalig kan worden, ten zy hy met het zwaard in de vuiſt ſterve, en met een voornemen, van menſchen-bloed te vergieten, zo wordt dit een geloofs-artikel in 't ganſch *Noorden*: maar zegt in tegendeel een *Indieſche* Propheet, dat niemand zalig werde, dan zy, die op het ziek-bed ſterven; dan vindt zulk ene leer ook aanhangers,

gers, gelyk onder de bewoonders van de zo genoemde *Mariaanſche* eilanden. Ja de geſchiedenis overtuigt ons, dat het veel meer tyd en moeite koſtte, om de allergrondigſte en nutſte gevoelens, dan de aller dwaaſte fabelen voort te planten. Gene wysgerige gevoelens konden moejelyker voortgeplant worden, dan deze: dat zon, maan en ſtarren onbezielde ligchamen zyn, dat elke ſtar een zon, de aarde rond is, enz. want *Jordan Brun* wierdt, om zulke gevoelens, tot de hout-myt verwezen, en anderen zyn door de Kerk-vergaderingen in den ban gedaan: terwyl men geloofde, dat het in de macht van een drajer of beeldhouwer was, *uit een ſtuk houts of ene bank enen God te maken*, het welk den lier-dichter aanleiding gaf, om op de volgende wyze te ſchertſen:

Cum faber incertus ſcamnum faceretne Priapum
Maluit eſſe Deum.

Het heeft veel moeite en bloedſtorting gekoſt, om 't chriſtelyke geloof voort te planten, niettegenſtaande het vooraf door duidelyke voorzeggingen bewezen, met ontegenzeggelyke wonderwerken geſtaafd, en met het bloed der martelaars

verzegeld wierd, ja de allerheerlykſte en nutſte zedekunde behelſt. De uitbreiding dezer heilige en verſtandige leer, zegge ik, heeft meer tyd en moeite vereiſcht, dan de voortplanting van het buitenſporige gevoelen aangaande de *Transſubſtantiatie*; en dus valt het moejelyker, den menſchen-kinderen te beduiden, dat God den menſch gemaakt heeft, dan hen te overreden, dat de menſch geen God kan maken.

Wil men nu dit naauwkeurig nagaan; zo behoefd men den ongemeene groten voortgang van *Mahomets* leer, juiſt voor geen wonderwerk te houden: want 't ſchynt, als of de *Arabiers* met dezen valſchen Propheet als om den voorrang twiſten, dat ze even zo vaardig zyn wilden om te geloven, als hy vruchtbaar was in dromen, en zy als zeiden: „ vaar „ maar voort met liegen; wy zullen vu„ rig genoeg zyn, om leugens te gelo„ ven." In tegendeel moet men zich des te meer verwonderen, hoe deze vreemde Godsdienſt ſtand heeft kunnen houden, toen de *Arabiers* en *Perzianen* hun werk begonnen te maken van de wysbegeerte en vrye kunſten: maar men heeft aan te merken, dat, het geen eens

diepe

diepe wortelen geſchoten heeft, zulks en dus de Godsdienſt, van de ouders overgeërfd, bezwarelyk kan uitgerooid worden. De opkomſt, den wasdom en de agtervolging van *Mahomets* leer onderſteunde inzonderheid 1) ene grote en diepe onwetenheid, die in *Arabie*, zo wel onder Chriſtenen als heidenen de overhand had, toen *Mahomet* begon, zich voor een Propheet uit te geven: 2) 't geloofs-artikel, dat hy, die met den Propheet in den ſtryd ſtierf, aanſtonds in 't paradys kwam, als mede, dat niemand in den ſlag zyn leven kon verliezen, ten zy hy bepaald was, om dan te moeten ſterven; als welk geloofs-artikel onder de eerſte *Mahometanen* zulk ene werking had, dat niemand, zelfs de ſtrydbaarſte volken, in ſtaat was, hen te weêrſtaan: 3) zo wel het ergerlyk gedrag der chriſtenen, als hun ſlegte en verwurde toeſtand: 4) de grote ſchynheiligheid van *Mahomet* en de volgende *Califen*; want deze waren beide Koningen en Hogepriesters, en ſtonden heden voor 't ſpits van ene armee, en preekten smorgen in de Tempels: 5) hunne zagte behandeling omtrent andere partyen, als aan welke zy in 't algemeen, tegen ene matige

ſomme

ſomme gelds, jaarlyks aan de regering te betalen, de vrye godsdienſt-oeffening vergunden; en 6) eindelyk, het handhaven van recht en gerechtigheid in een hogen trap, waar van vele merkwaardige voorbeelden in de eerſte *Califen* voorkomen. Let men op dit alles; dan kan men daardoor, enigzins, den wasdom begrypen van een Godsdienſt, van wien men anders zeggen kan, dat hy even zo groot, als de Godsdienſt op zich zelv' dwaas was, vermits geen van alle Godsdienſten minder overeenſtemde met de reden, en echter geen één van allen meer de overhand genomen heeft. —— Van den ſtichter van dezen Godsdienſt zal ik hier ſpreken, en heb hem met *Zoroaſter* vergeleken, om dat deze twee de grootſte valſche Propheten zyn, die 'er onder de menſchen, ooit, te voorſchyn zyn gekomen.

ZOROASTER.

MYn voornemen in dit werk niet zynde, de berekening der tyden, of 't geen men *Chronologie* noemd, na te vorſchen, maar enkel en alleen eene ſchets van de natuurlyke eigenſchappen en bedryven van zekere groote mannen te geven; zo zal ik hier alle verſchillende gevoelens, die men by de ſchryvers vind, aangaande den tyd, wanneer *Zoroaſter* leefde, met ſtilzwygen voorbygaan, en my aanſtonds tot de historie begeven, waarby ik inzonderheid de voetſtappen van den ſchranderen en geleerden *Humfrey Prideaux* navolge. Doch, voor dat ik verder ga, wil ik, vooräf, van de twee grote gezindheden, die beurtelings in *Perzie* de overhand hadden, in 't zakelyke melding maken, om dat 't bericht daarvan veel zegt ter opheldering van deze historie.

Ganſch *Ooſten* was, in de oude tyden, in twee voorname gezindheden, de *Sabeën* en *Magi*, verdeeld. De eerſten baden beelden en Goden aan, maar de laatſten het vuur. De *Sabeën* hadden zich in de oude tyden door geheel *Aſie* verſpreid, zo dat de afgoden-dienſt en aanbidding der beelden onder hunnen naam verſtaan wierdt; en de Joodſche Rabbi, *Maimonides*, verzekert, dat vele van *Mozes* wetten waren ingericht, de Kinderen Iſraëls van de leere der *Sabeërs*, als de gene, die in 't *Ooſten* meeſt de overhand gekregen hadt, af te houden. Deze zelfde ge-

zindheid vind men thans nog in *Aſie*, alwaar ze doorgaans bekend is, onder den naam van *St. Jans* chriſtenen, om dat ze inzonderheid *Johannes* den Doper eeren, en hun geloof is een mengelmoes van afgodery en 't chriſtendom. De *Magi* daarentegen hadden een afkeer van alle beelden; en aanbaden God, onder het teeken van vuur. Zy geloofden in twee *beginzels*, waar van het één de oorzaak van al het goede, maar 't ander de oorzaak was van al het kwaad; het eerſte wierdt *Oromasdes*, en 't ander *Arimanius* genoemd, en zy geloofden, dat deze twee oneindig zyn, en tot het einde der waereld toe met elkander zouden overhoop leggen; wanneer eindelyk het *kwade beginzel* door het goede zoude overwonnen worden; ja elk een van hen zoude zyne waereld voor zig zelf regeeren; de goede menſchen zouden zich dus by *Oromasdes* voegen, maar de kwaden zich door *Arimanius* laten regeren. Daarom hielden ze de nacht of duiſternis als een voorbeeld van den kwaaden God, even als ze dus mede 't licht als een voorbeeld van den goeden aanmerkten. —— Deze twee Secten heerſchten beurtelings in *Perzie*, na dat ze meer of minder ingang vonden by de Koningen; en zo was het geſteld met den Godsdienſt in *Perzie*, wanneer zig de bekende *Zoroaſter* tot een Propheet opwierp.

Prideaux, welken ik hierin meeſt volg, grondt zyn gevoelen op de Historien der *Ooſterſche* ſchryvers, en zegt, dat *Zoroaſter* eerſt onder de regeering van *Darius* voor den dag gekomen zy. *Moyle* haalt dit gevoelen

in

in zyne brieven door: maar dit geſchil laat ik over aan hem en de verdedigers van *Prideaux*. Dit is zeker, dat hy in 't geheel geen Koning geweeſt is, zo als enigen willen, maar veeleêr ſlegts op eene geringe afkomſt hadt te roemen; doch door arglistigheid en geveinsdheid, waar door hy het volk blindhokte, zich den weg tot zyn volgend groot gezag baande. Zonderd men daarom *Mohomet* uit; dan is hy de grootſte valſche Propheet geweeſt, die zich ooit onder de kinderen der menſchen heeft laten zien. Want hy was even zo vermetel en argliſtig, als de *Arabiſche* Propheet; maar overtrof dezen ver in geleerdheid en wetenſchappen, terwyl hy zich in alle *Ooſterſche* wetenſchappen liet onderwyzen; daar de ander in tegendeel noch lezen noch ſchryven kon: en, om dat hy eene byzondere kennis hadt van den Joodſchen godsdienſt en de boeken des Ouden Testaments, zo hebben hem velen voor een geboren Jood gehouden: ja de *Ooſterſche* ſchryvers zeggen, dat hy een knecht geweeſt is by een Propheet in Iſraël, die hem in den joodſchen godsdienſt had onderwezen. Die Propheet in Iſraël, in wiens huis hy opgevoed was, zoude, naar het gevoelen van zommigen, *Elias* of *Esdras* zyn geweeſt, maar anderen in tegendeel zeggen met meerder grond, dat het Propheet *Daniel* was, door wiens verhoging en waardigheid hy wierd aangemoedigd, zig voor een Propheet uit te geven, om daardoor tot een zelſde heerlykheid op te klimmen.

Zoroaſter ſtichtte geen nieuwen godsdienſt, maar zyn toeleg ging alleen omtrent de opſchikking van de *Magiſche* leer, die zedert eenige eeuwen het heerſchende geloof by de *Perzen* en *Meden* geweeſt was. Deze *Magiſche* leer was inzonderheid kort voor zyn tyd, in een groot aanzien gekomen, terwyl de *Magi*, na *Cambyſes* dood, den *Perziaanſchen* throon bemachtigd hadden; maar met hunnen val nam mede hunne leer af, en de godsdienſt der *Sabeërs* kreeg nu overäl de overhand, vooräl, daar hem de Koning *Darius* beſchermde. Des niettemin bleef echter het Gemeen by de oude *Magiſche* leer, waarin 't was opgevoed, het welk *Zoroaſter* aanporde, haar zyn vorig aanzien en heerlykheid wêer te bezorgen.

Zyne voornaamſte verändering in de leere der *Magi* was, dat *Zoroaſter*, in plaats, dat de *Magi* twee eerſte beginzels geloofden, te weten licht en duiſternis, uit wier vermenging alles voortgekomen was, nog een hoger *beginzel* boven deze twee ſtelde, namelyk den groten God, den oorſpronk van 't licht en de duiſternis; waarin hy met de H. Schrift overëenkwam, wanneer *Ezajas* dus ſpreekt, (XLV. 6, 7.) *Ik ben de Heere en niemand meer. Ik formeer het licht en ſchep de duiſternis; ik maak den vrede, en ſcheppe het kwaad*, enz. Maar, ten einde God niet tot eene oorzaak der zonde gemaakt wierdt, zeide hy, God hadt in den beginne alleen het licht geſchapen, of het goede, waarop de duiſternis, of het kwaad, als de ſchaduw het lichaam,

lichaam, gevolgd was, zo, dat het goede wezenlyk alleen geſchapen was, maar 't kwaad, als eene beroving van het goede, daaruit was voortgevloeid. Dit gevoelen verklaarde hy omſtandiger, op deze wyze: daar is een Opperwezen van eeuwigheid, en onder dit Wezen ſtaan twee Engelen, één goede en één kwaade; deze twee Engelen hebben uit de vermenging van licht en duiſternis alles in de waereld toebereid. Deze zelfde Engelen leggen altyd overhoop; heeft de Engel des lichts de overhand; dan heerſcht het Goede over 't Kwaad: maar heeft de Engel der duiſternis de overwinning; dan heeft het kwaad de overhand. Zulk een ſtryd zal tot het einde der waereld toe aanhouden; wanneer dan, by de opſtanding, de kwaade Engel met zyne aanhangers tot de eeuwige pyn en ſtraf veroordeeld, maar de goede Engel met zyne party, ter beloning van hunne goede daden, gebragt zullen worden aan die plaats, daar ze in een eeuwig licht mogen wonen, en alsdan zal 't licht en de duiſternis onderling nooit wêer vermengd worden. Dit is de voorname inhoud van *Zoroaſters* Leer, die tot op den tegenwoordigen dag van zyne overgeblevene aanhangers in *Perzien* en *Indiën* nog word aangenomen. Waaruit men dan heel duidelyk ziet, dat deez valſche Propheet de boeken des Ouden Teſtaments gelezen, en deze Leer daaruit ontleend heeft, die hy met 't oud geloof der *Meden* en *Perzen* vermengd, en uit zulk mengelmoes zyn zamènſtel zamengeſlanſt heeft.

Zyne twede verändering in den *Magiſchen* godsdienſt was, dat hy, overal, ter eere van het vuur, Tempelen liet oprechten, daar in tegendeel de *Magi*, te voren, niet dan op de hoogtens altaren hadden opgerecht: want, daar by den ouden Vuur-dienſt, welke onder den bloten Hemel geſchiedde, ſtorm en regen 't vuur menigmaal uitbluſchten, zo beval *Zoroaſter*, dat boven deze altaren Tempels zouden gebouwd, en zo het heilig vuur des te beter bewaard zoude worden. Voor zulk een heilig vuur geſchiedde alle godsdienſt; niet dat ze 't vuur aanbaden, maar alleen God, onder het teken van vuur: want *Zoroaſter* gaf voor, dat hy in den Hemel opgetrokken was geworden, maar dat hy daar, zo als *Mahomet* naderhand voorgaf, God niet gezien, maar hem alleen, midden in een grote en heldere vlam had horen ſpreken: waarom hy ook leerde, dat het vuur 't rechte teken van God, en dat de Zon, 't volmaaktſte vuur was, waarin God zynen throon had opgerecht. Om deze reden beval hy zyne aanhangers, God zo aan te bidden, dat ze eerſt hun aangezicht na de *Zon*, die ze *Mithra* noemden, en vervolgens na 't ander heilig vuur, dat de Zon verbeelde, zouden wenden.

Op zodanig eene wyze vernieuwde hy den ouden vuur-dienſt; en, ten einde hy dit heilig vuur des te aanzienlyker mocht maken, gaf hy voor, dat hy dit vuur van den Hemel mede gebracht hadt, 't welk op den altaar van den eerſten Tempel lag, dien hy in de *Mediſche* Stad *Xis* liet oprechten, en van dit vuur zouden de andere zich in de overige Tempels heb-

hebben uitgebreid. Zyne eerbied voor het vuur ging zo ver, dat 'er zelfs de Prieſters niet dan met een linnen doek voor den mond toe mochten naderen, om te verhoeden, dat ze 't met hunnen adem niet mochten bevlekken; waarom ze veeleer mompelden, of hunne gebeden door de tanden zeiden, dan dat zy ze recht hadden uitgeſproken.

Uit deze ſtukken ziet men, hoe ver *Zoroaſter* het Joodſch geloof heeft nagevolgd: want het grootſte gedeelte is uit de boeken des O. Teſtaments, of van de Joodſche plechtigheden ontleend. *Mozes* hoorde God uit een vuurig boſch ſpreken, en op den berg *Sinaï* ſprak God uit het midden des vuurs; het welk *Zoroaſter* aanleiding heeft gegeven, om te zeggen, dat God met hem geſproken had, wiens ſtem uit een groot vuur gehoord wierd. De Joden hadden hunne *Schechinah*, of *teken van Gods tegenwoordigheid*, zo wel in den Tabernakel, als in den Tempel, waarheen ze zich in hun bidden wenden: daarom beval ook *Zoroaſter* zyne aanhangers, het aangezicht na de Zon, of 't heilig vuur, als een teken van Gods tegenwoordigheid, te keren. De Joden hadden mede een heilig vuur, dat van den Hemel op hunne offerhande was gevallen, welk vuur zy altyd onderhielden; en daarom gaf ook *Zoroaſter* voor, dat hy vuur van den Hemel mede gebracht hadt, bevelende insgelyks, dat men het altoos onderhouden zoude. Eindelyk, de Joden gaven zeer naauwkeurig acht, dat 't hout, het welk ze tot het vuur nodig hadden, zuiver was, en, op dat ze daarvan

mochten verzekerd zyn, zy deden 'er de ſchel van af, voor dat ze 't op 't altaar lagen: waarin hen *Zoroaſter* insgelyks navolgde, bevelende, het hout te ſchellen, voor dat het tot een godsdienſtig einde gebruikt mocht worden. Zo dat het byna onmogelyk ſchynt te wezen, dat deez valſche Propheet zulk eenen godsdienſt heeft kunnen zamenflanſen, wanneer hy in die van de Joden niet wel onderwezen, of opgevoed geweeſt was.

Even nu als zich *Zoroaſter* dus tot een Propheet had opgeworpen, zo ſloot hy zich, om zyne leer des te meer te bevestigen, en zich by 't volk aanzienlyker te maken, in een hol op, alwaar hy dus een tyd lang leefde, voorgevende, dat hy zich daardoor van alle waereldſche gedachten ontdoen, en zynen ganſchen tyd aan 't bidden en navorſchen van de waarheid wilde opöffere. In dit hol ſchreef hy het boek, waarin alle zyne openbaringen vervat zyn, en naderhand volgden hem *Pythagoras* en *Mahomet* daarin, na, die zich insgelyks in holen verborgen hielden.

Na dat, hy, eindelyk, in *Mediën* als een Propheet erkend was, en alles naar zyn zin hadt ingericht, zo begaf hy zig na de *Perziſche* grenzen, en breidde daar onder begunſtiging van *Hyſtaspes*, den vader van *Darius*, zyne leer uit. Deze *Hyſtaspes*, hoewel zyn zoon, *Darius*, na 't eindigen van de *Magiſche* regeering, de ſecte der *Sabëer* volgde, bleef nogtans altoos by het *Magiſche* geloof, en bevorderde daarom *Zoroaſters* leer met alle macht. Hiervan daan begaf zich *Zoroaſter* na de *Indiën*, ten einde hy zich in de

de wetenſchappen der *Brachmanen* liet onderrechten, en kwam, na dat hy daar grote vlyt omtrent de wysbegeerte had aangewend, met eene ryke lading van wetenſchappen wêer na *Perzie*, maakte de *Perzianen* daar aan deelachtig, en, vermits deze zeer leerzaam waren, zy namen onder een zo groten Wysgeer zodanig toe in de wetenſchappen, dat een *Geleerde* en een *Magus* voor één en denzelven wierd gehouden. Ja, dit ging zo ver, dat het Gemeen geloofde, dat hunne wetenſchap meer dan natuurlyk was: even als ook velen in de laatſte tyden alle ongemeen geleerde lieden voor tovenaars houden, wier wetenſchap hun begrip te boven gaat. Zo wierdt *Johannes Fauſtus*, (doorgaans *Doctor Fauſtus* genoemd,) voor een tovenaar gehouden, om dat hy de Boekdrukkers-kunſt uitvond, daar nochtans deze man waardiger was, dat men, wegens ene zo heerlyke en nutte uitvinding, in alle landen eer-zuilen voor hem had opgerecht, dan dat hy een acteur met den duivel in de toneelſpelen zyn zoude. Verſcheide andere brave mannen hebben mede een zelfd lot ondervonden, terwyl men een *Magus* en *tovenaar* voor één en denzelſden hield; daar nochtans de oude *Magi* niets anders dan *Mathematici* of grote en aanzienlyke Wysgeren en Godgeleerden waren, die gene andere wetenſchappen bezaten, dan welke zy door lezen en ſtuderen hadden verkregen.

De *Magiſche Prieſters* waren verdeeld in drie ordens: want voor eerſt had men gemene Prieſters, en vervolgens een zekere ſoort

van *Superintendenten* of *Opzienders* in elk district, die wederom een *Archi-magus* boven zich hadden, welke 't hoofd was van den godsdienſt, als de Hogepriester by de joden, en de Paus voor tegenwoordig by de Roomſchgezinden is. De voornaamſte Tempel was ter plaatze, daar de *Archi-magus* zynen zetel hadt, welke dienvolgens toen in een zelfd aanzien was, als onder de *Mahometanen* de Tempel te *Mecca*. *Zoroaſter* belaſtte, dat de voornaamſte Tempel zyn zoude te *Balch*, alwaar hy als *Archi-magus* zynen zetel had: maar, toen de *Mahometanen* in de zevende eeuw, in *Perzie* zo ſlegt huishielden, zo wierd de voornaamſte Tempel na *Kerman* verlegt, en dus is deze Tempel, voor tegenwoordig, onder de overgeblevene *Magi* in *Perzie* in een zelfd groot aanzien, als in de vorige tyden de Tempel te *Balch* was. Eindelyk liet zich deze valſche Propheet in de hoofdſtad *Suza* zien aan 't hof van Koning *Darius*, alwaar hy zyne leer met zulke liſt en welſpreekendheid uitbreidde, dat hy zelfs den Koning tot het verlaten van den *Sabeismus*, en het aannemen van den *Magiſchen* godsdienſt bewoog: de bedienden van 't hof, de adel en alle Voornamen volgden des Konings voorbeeld na. De Hogepriester der *Sabëers* kantte zich wel daar tegen, maar *Zoroaſter* drong nochtans door, en zo wierdt de *Magianismus* de heerſchende godsdienſt in ganſch *Perzie*, alwaar hy velc eeuwen gebloeid heeft, tot dat de *Mahometaanſche* godsdienſt de overhand kreeg, voor welken alle andere ſecten in *Azie* moeſten zwichten.

Echter

Echter ontmoet men nog overblyfzels van de *Magi* zo wel in *Perzien* als de *Indien*, als denzelfden godsdienſt belydende, welken *Zoroaſter* leerde: ja zy hebben nog het boek van dezen valſchen Prophcet, waarin dezelfde godsdienſt vervat is, welk boek zy even zo hoog achten, als de *Mahometanen* den *Alcoran*, of de Chriſtenen de H. Schrift.

Zoroaſter ſchreef, gelyk vooraf gemeld is, in een hol het boek, waarin alle zyne openbaringen vervat zyn. Dit boek, het welk in 12 deelen verdeeld is, gaf hy aan Koning *Darius* over. Men noemd het *Zendaveſta*, of korter *Zend*, dat zo veel als *vuur-ontſteker* betekent. En een zo vremden naam gaf hy aan dit boek, om daar mede aan te wyzen, dat zy, die 't naarſtig en aandachtig zouden lezen, in hunne harten een wezenlyk liefdevuur jegens God en godsdienſt zouden ontſtoken vinden. 'T cerſte deel van dit boek handelt van hunnen godsdienſt, en 't overige behelſt deſſelfs andere ſtukken, en niets word voor goed of kwaad gehouden, dan in zo ver het met dit boek overeënkomt of ſtrydig is: daarom noemen ze ene goede daad *Zend-Aver*, dat is, ene daad, welke dit heilig boek *Zend* goedkeurt; en ene kwade daad *Na-Zend-Aver*, dat is zulk ene, welke door 't boek *Zend* veröordeeld word. In elken Tempel bewaard men 'er één exemplaar van, en op zekere tyden lezen 'er de prieſters een kapittel uit. De geleerde Engelſch man *Thomas Hyde*, die de oude *Perziſche* taal zo wel, als de thans gebruiklyke, verſtond, bood aan, dit *Zendaveſta* of heilig boek in het La-

tyn

tyn te vertalen; maar, om dat hy geen onderſtand-geld kreeg, om de koſten goed te maken, zo bleef dit nuttig werk ſteken. *Prideaux*, die dit verhaalt, ſchynt met *Hyde* van een zelfd gevoelen, en van oordeel te zyn, dat de ſchriften, welke voor tegenwoordig nog onder *Zoroaſters* naam doorgaan, werkelyk van dezen valſchen Propheet geſchreeven zyn; maar anderen, onder welken de geleerde *Huetius*, zyn van andere gedachten.

In dit boek vind men veele zaken, die uit het O. Teſtament ontleend zyn. Een groot gedeelte van *Davids Pſalmen* zyn 'er in gebracht. 'Er wordt van *Adam* en *Eva*, als de eerſte Stam-ouders, in geſproken. Men vind de historie van de Schepping en den Zondvloed, even als ze in *Mozes* eerſte boek beſchreven zyn. Alleen vind men dit onderſcheid, dat, wanneer *Mozes* zegt, God hebbe de waereld in 6 dagen geſchapen, *Zoroaſter* deze 6 dagen in 6 tyden of jaren verändert. Ook ſpreekt hy van *Abraham*, van *Joſeph*, van *Moſes*, en van *Salomon*, op dezelfde manier als de H. Schrift. Zyn boek noemt hy *Abrahams* boek, en de godsdienſt den godsdienſt van *Abraham*, om die rede, om dat hy door zyne Reformatie niet dan den godsdienſt in zyne vorige zuiverheid, zo als hy door *Abraham* geleerd was, brengen, en zuiveren wilde van het misbruik, dat de tyden na *Abraham* hadden ingevoerd, waarin hem ook *Mahomet* in 't ſtichten van zyn godsdienſt is gevolgd. Want de naam van *Abraham* is, geduurende vele eeuwen, onder

der alle gezindheden in het *Ooſten* beroemd geweeſt, zo dat elk een zyn geloof voor de leer van *Abraham* uitgaf. *Zoroaſter* maakt in zyn boek mede een onderſcheid tuſſen reine en onreine dieren, belaſt, dat men de Prieſters tienden zoude geven, bepaalt één ſtam alleen, uit welken de Prieſters moeten genomen worden, en vele andere dingen, die met de joodſche plegtigheden en wetten overëenkomen. Het overige van dit boek behelſt de levens-beſchryving van den Propheet, zyne bedryven en voorzeggingen, als mede de deugden en goede werken, die hy heeft aangeprezen. Zyne Zedekunde is zuiver en rein, uitgenomen het ſtuk aangaande bloedſchande, die hy niet alleen toelaat, maar zelfs aanpryſt, en dus niet ſlegts het huwelyk tuſſen broeder en zuſter, maar zelfs tuſſen ouders en kinderen, voor wettig keurt. Daarom nam de zonde van bloedſchande zodanig onder zyne aanhangers de overhand, dat men zelf de Prieſters, van een zoon en moeder geteeld, voor de waardigſten tot heilige bedieningen hield. 'T is waarſchynlyk, om dat de *Perziſche* Koningen tot zulke onnatuurlyke huwelyken zeer overhelden, dat ze *Zoroaſter* heeft toegelaten, om daardoor de genegenheid der Koningen te winnen. Zulke bloedſchande ging zo lang in zwang, tot dat zich *Alexander de Groote Perzien* onderwierp, wanneer 'er ene wet tegen gemaakt, en daardoor zulk een gruwel afgeſchaft wierd.

Na dat hy nu, op deze wyze, den Koning, de Hovelingen en alle de Groten van het

het Ryk ter omhelzinge van zyne Reformatie gebracht, en ze door ganſch *Perzien* uitgebreid had, begaf hy zich te rug na *Balch*, alwaar hy, volgens zyn eige wet, als *Archi-Magus*, of Hogeprieſter, verplicht was zynen zetel te veſten. Daar matigde hy zich even zulk eene macht in 't geeſtelyke aan, als de Koning in waereldſche zaken; 't welk zommigen aanleiding tot dwaling heeft gegeven, zo dat ze van gedachten zyn, dat hy Koning van *Bactrianien* geweeſt is; om dat de ſtad *Balch* in dit landſchap legt, en daarom zegt *Juſtinus*; de laatſte kryg, welken *Ninus* voerde, was met *Zoroaſter*, den Koning der *Bactrianen*, welke de Magiſche wetenſchappen allereerſt zoude uitgevonden, en den Hemel loop nagegaan hebben. Te *Balch* nam hy voor, *Argaſp*, een *Schythiſchen* Koning te bekeeren, die een yverige *Sabëer* was, bedienende zich van 't gezach van *Darius*, om daarmêe door te dringen. Waarom de *Schythiſche* Koning, die niet verdragen kon, dat men hem in zyn eigen land wetten wilde voorſchryven, met een leger in *Bactrianien* inviel, 't volk van *Darius* op de vlucht ſloeg, *Zoroaſter* met 80 prieſters om het leven bracht; en alle *Magiſche* Tempels in dit land verwoeſtte.

Des Propheten dood ging *Darius* zodanig ter harte, dat hy zich, aanſtonds, aan den *Schytiſchen* Koning zocht te wreken, hem ook op de terugreis overviel, ene groote flachting onder zyn krygs-heir maakte, en hem uit de provintie dreef. Daarop bouwde hy de omver geſmete Tempels weder op, in-

zon-

zonderheid den groten Tempel binnen *Balch*, waaraan hy grote koſten beſteedde, zo dat hy in ſieraad, rykdom en heerlykheid den vorigen ver overtrof, en hy wierd zelfs, ter gedachtenis van dezen Koning, *Azur Guſtasp*, dat is, de Tempel van *Darius Hyſtaſpes* genoemd.

Zulk een einde had deez valſche Propheet, wiens naam niet ſlegts in *Azie*, maar ook onder de *Grieken* zeer beroemd geweeſt is, zo dat *Plato*, *Ariſtoteles*, *Plutarchus* en *Porphyrius* van zyne geleerdheid en wetenſchap met zeer veel lof ſpreken; en *Suidas* zegt, dat hy alle ſtarrekundigen in deze wetenſchap heeft overtroffen. Ja zyne vyanden zelfs, die hem voor een bedrieger hielden, zeggen, dat hy een groot man was; en, hoewel zyne Secte geen grotere partyen had dan de *Mahometanen* en *Sabëers*, deze nochtans geven hem den titel *Hakim*, dat is, den geleerden en ſchranderen Philoſooph, en zy, die *Pythagoras* roemen, zeggen, dat hy in *Zoroaſters* ſchool de wetenſchappen leerde, waardoor hy zich in *Europa* zo berucht maakte.

De *Arabiſche* ſchryver, *Abulpharagius*, meldt, *Zoroaſter* hebbe Chriſtus komſt voorzegd, en dat by de geboorte van dezen een ſtar zoude gezien worden, welke zo wel over dag als 's nachts zoude ſchynen, en dat de drie Wyzen door zulk een teken errinnerd zouden worden, zig na *Bethlehem* te begeven, om Chriſtus aan te bidden. Dit echter, 't geen zommigen aan *Zoroaſter* toeſchryven, ſchryven anderen toe aan

Ba-

Balaam, en zeggen, de drie Wyzen waren, door de voorzegging van dezen laatſten, aangemoedigd, Chriſtus te *Bethlehem* te zoeken. Doch men meend, dat dit *Abulpharagius* uit de oude legende der chriſtenen ontleend heeft; waarom alles, wat hy 'er van verhaalt, voor eene fabel word gehouden.

Zo worden mede verſcheide andere opgeſchikte historien, die men van hem verhaald, voor fabelachtig gehouden: te weten, dat hy lagchende op de waereld is gekomen; zyne harſenen hadden zo ſterk geklopt, dat de hand, welke men op zyn hoofd had willen houden, terug zou zyn gedreven, het welk zyn groot verſtand voorſpeld had. Voorts word verhaald, dat hy zig 20 jaar in de woeſtynen had opgehouden, en 'er niets anders, dan éénen kaas genuttigd had, die nooit verouderde; wanneer hy van een berg was afgeklommen, daar hy zich placht op te houden, dat 'er een vuur van den Hemel gevallen was, dat niet uitgebluſcht kon worden; dat hy in dit vuur heeft kunnen zyn, zonder beſchadigd te worden; en dat hy, eindelyk, zelf heeft gewenſcht, dat hy door den blikſem gedood mocht worden, het welk dan ook zoude geſchied zyn. Zo weinig nu als men deze opgeſchikte fabelen geloven kan, zo grote rede heeft men mede, om aan het kwaad te twyfelen, dat andere ſchryvers van hem verhalen: naamlyk, dat de Propheet *Esdras*, wiens leerling hy was, den vloek over hem had uitgeſproken, om dat hy ene leer verſpreidde, die met de H. Schrift ſtreed, en dat hy na zulk ene vervloeking met me-

laats-

laatsheid was geſlagen, en daarom ook uit *Jeruſalem* verdreven, waarop hy zich na *Perzie* zoude begeeven, en zyne nieuwe gevoelens daar hebben uitgebreid; dat hy zo insgelyks een tovenaar was, die in duivelskonſten onderwees, daar nochtans zyne wetenſchap alleen door het ſtuderen was verkregen, het welk *Plato* onder anderen betuigt, wanneer hy zegt: " 'er zyn vier perzonen in *Perzie* verkozen, die den oudſten Prins opvoeden: de verſtandigſte van hen onderwyſt hem in *Zoroaſters Magia*, dat is, in de lere van God, en de regels van regering:" waar omtrent verſcheide zo wel oude als nieuwe ſchryvers met hem overëenſtemmen, inzonderheid de geleerde Engelſchman, *T'homas Hyde*, in zyn uitmuntend en geleerd werk van den ouden *Perziſchen* godsdienſt: want deez Schryver getuigt, hoe zyne aanhangers volſtrekt niet willen toeſtaan, dat ze de Zon ooit als een God aanbaden, maar dat ze zig by hun gebed alleen na dit oog der waereld wendden; en zegt mede, dat hy onder *Zoroaſters* wetten heeft gevonden, dat men de Zon zoude groeten en pryzen, maar niet aanbidden. Daarom word 'er by de *Perzianen* een onderſcheid gemaakt tuſſchen *cultus religioſus* en *civilis*; (godsdienſtige en burgerlyke aanbidding of eer-bewyzing,) even als by de Roomſchgezinden, welke laatſten de *Perzianen* van gene afgodery mogen beſchuldigen, of ze beſchuldigen zich ook teffens met hen.

De overblyfzels van *Zoroaſters* Secte, worden thans nog in *Perzie* van de *Mahometa-*

nen Gauri, dat is, *ongelovigen* genoemd; wanneer daarom iemand van een ongelovigen ſpreekt, dan word daardoor één van *Zoroaſters* aanhangers verſtaan. Deze *Gauri* bewonen voor tegenwoordig ene voorſtad in *Ispahan*, de ſtad der *Gauri* genoemd, alwaar ze in verachting armoedig leven, en van geringe handwerken beſtaan. Elders in *Perzie* ontmoet men ook enigen van hen, daar ze insgelyks in armoê leven. Maar de meeſten houden zich te *Kerman op*; want, om dat dit de onvruchtbaarſte en ſlechtſte provintie van ganſch *Perzie* is, zo vergunnen hen de *Mahometanen*, dat ze daar in alle vryheid wonen, en laten hen de vrye godsdienſt-oefſening genieten. Anders behandelen hen de *Perzianen* overal met de uiterſte verachting, en men moet zich verwonderen, hoe geduldig ze zich naar deze harde behandeling kunnen ſchikken. Voor enige eeuwen vloden vele *Gauri* na *Indie*, en namen hunne woonplaats by *Suratte*, alwaar hunne nakomelingen nog zyn te vinden: zommigen gingen mede wonen op 't eiland *Bombam*, dat de Engelſchen toebehoort, alwaar ze wel leven, en ene volkome vrye godsdienſt-oeffening genieten. Anders zyn ze door de bank arm, eenvoudig en zeer bygeloovig, maar daarby oprecht en ongeveinſd. Zy bidden God alleen aan, geloven de opſtanding en het laatſte oordeel, en hebben een byzonderen afkeer van afgodery, al is het, dat ze van de *Mahometanen* als de grootſte afgodendienaars worden aangemerkt; 't welk daarvan daan komt, om dat zy hunnen godsdienſt

by

by het vuur waarnemen; maar zelv' betuigen zy plechtiglyk, dat ze noch 't vuur noch de Zon aanbidden, maar slegts geloofden, dat God dit element inzonderheid met zyne tegenwoordigheid verëre, en dat ze zich ook daarom by hun bidden na 't vuur wendden. Dezelfde eerbied hebben ze thans nog voor *Zoroaster*, als de Joden voor *Mozes*, en merken hem als den grootsten Propheet aan, welken God, gezonden heeft, om zyn will te openbaren.

MAHOMET.

Mahomet is in 't Arabiſch *Mecca*, in 't jaar 571 geboren, wanneer *Juſtinus* Keizer in het Ooſten was. Vele Europeiſche ſchryvers hebben of uit haat of uit dwaling aangeteekend, dat hy van een zeer geringe en ſlechte afkomſt geweeſt is; daar nochtans duidelyk blykt, dat hy uit den *Koraſchitiſchen* ſtam, die in geheel *Arabie* voor den voornaamſte gehouden wierd, geſproten is, en dat zyne voorouders de voornaamſten onder de *Koraſchiten*, en voorſtanders zo wel van den heiligen Tempel te *Mecca*, als de ſtad zelve waren. Na zyn vaders dood bleef hy onder zyn moeders opzicht tot in zyn achtſte jaar, wanneer zy ſtierf, en als doen nam zyn grootvader *Abdol-Motallab* over hem het opzigt, die vele jaren lang in zeer groot aanzien te *Mecca* geweeſt was, en eindelyk na den dood van dezen zynen grootvader, die in het volgende jaar daarna volgde, kwam hy by zyn vaders broeder *Abu-Taleb*. Deze zyn oom, die een koopman was, bracht *Mahomet* voorts in de koopmanſchap op. Want, daar *Mecca* in eene zeer onvruchtbare landſtreek legt, zo wierden de inwoners daar genoodzaakt, zich op den koophandel toe te leggen, welke daarin beſtond, dat ze de hen uit *Indie*, *Ethiopien* en andere Zuidelyke landen toegevoerde waaren weêr op Kamelen na *Syrie*, *Perzie*, en *Egypten* vervoerden, volgende daarin de oude *Ismaeliten*,

ten, van wien ze afſtamden. Zulk ene koopmanſchap te dryven, viel hen des te ligter, om dat *Mecca* niet ver van de rode Zee gelegen is, daar ze de zeer gerievelyke have *Jodda* hadden.

Op deze wyze wierdt *Mahomet* in 't huis van zyn oom opgevoed, en, zo dra hy den ouderdom bereikt had, dat hy kon reizen, wierd hy met kamelen na *Syrie* gezonden. Van zyne aanhangers word verhaald, dat een geleerde monnik, met name *Babira*, wanneer hy *Mahomet* in de ſtad *Boſtra* op de markt zag, toen door het volk met alle macht heen drong, hem by de hand nam, en alle grote dingen, die hem zouden overkomen, voorzeide. Het teken, waaraan deze monnik, naar hun zeggen, merkte, dat *Mahomet* de verwacht wordende grote Propheet was, was het Prophetiſch licht, dat in zyn aangezicht ſcheen. Want de *Mahometanen* zyn van oordeel, dat God dit Prophetiſch licht in den beginne aan *Adam* heeft geſteld, ten einde het tot alle Propheten, die van hem tot *Abraham* zouden komen, voortgeplant wierd, dat het als toen in twee lichten verdeeld zy geworden, waarvan het één op 't aangezicht van *Iſaak*, en 't andere op dat van *Ismael* geſteld is: dat *Iſaaks* licht, ſcheen by zeer vele Propheten van zyne nakomelingen, die men onder de Kinderen Iſraëls gezien heeft: maar dat *Ismaels* licht verborgen was geworden, en tot op Mahomets komſt als verſtikt, in wiens gezicht gemelde monnik *Babira* het aller eerſt ontdekt had. Dit avontuur mag als eene geloofwaardige historie gelden,

hoewel men kan bewyzen, dat *Bahira* niet dan enige jaren daarna eerſt met *Mahomet* bekend wierd, wanneer hy voor de ryke weduw *Cadigha*, die naderhand zyn vrouw wierd, koophandel dreef.

Deze weduw *Cadigha* was getrouwd geweeſt met enen van de voornaamſte Kooplieden in gemelde ſtad: vermits ze nu grote goederen van hem geërft hadt, en de koopmanſchap wilde voortzetten, zo had ze een knecht nodig, die de koopmanſchap verſtond, en welke haar daarin behulpzaam zyn kon. Hierop wierd *Mahomet* haar voorgeſlagen, dewelke dan ook in het vyf en twintigſte jaar zynes ouderdoms zyn dienſt by deze weduwe aanvaardde, en haren koophandel drie jaren lang waarnam. Intuſſchen kon hy dus met haar te recht geraken, dat zy hem eindelyk trouwde. Even nu als dit huwelyk de grondſlag was van *Mahomets* rykdom en welvaart, zo vermeerderde 't ook zyn hoogmoed en eergierigheid. Hy wiſt, dat zyne voorvaders hooftlen van den *Koraſchitiſchen* Stam geweeſt waren, en dat hy dit groot aanzien, het welk hem volgens de geboorte toekwam, verloren had, om dat hy 't ongeluk gehad had, van zyn vader by 't leven van zyn grootvader te verliezen, het welk veroorzaakte, dat hy niets dan armoede en verachting geërft had. Gelyk hy nu door dit gelukkig huwelyk een man van middelen was geworden, dat geen bezittende, wat zyne eergierigheid kon onderſchragen; zo zocht hy zich den weg tot 't grootſt gezach in *Mecca* te banen. Na dat hy alle middelen, daar-

daartoe dienſtig, had overwogen, vond hy 'er geen beter, dan zich ſchynheilig te gedragen, Hemelſche openbaringen voor te wenden, en enen nieuwen Godsdienſt te ſtichten, aan wiens voortgang hy niet twyfelde, wanneer hy den tegenwoordigen toeſtand van *Arabie* overwoog. Want op zyne reizen, zo wel daar in het land, als mede in *Syrie*, *Egypten* en *Paleſtina* had hy aangemerkt, dat niet alleen tuſſchen de chriſtenen en joden, maar ook onder de chriſtenen zelv' een grote verbittering heerſchte. Zo had hy mede de natuur en eigenſchappen zyner medeburgeren beſtudeert, en bevonden, dat ze nieuwsgierig waren, als mede dat ze door hunnen gemeenzamen omgang met de christenen en joden vele van hunne gevoelens aangenomen, veel van hunne voorgaande afgodery verlaten hadden, en van het heidendom tot den zo genoemden *Zendicismus*, ene dwaling in *Arabie*, welke met het gevoelen der *Sadduceeuwen* daarin overeenkwam, dat zy de opſtandinge en een toekomend leven ontkende, vervallen waren.

Dit alles had de loze *Mahomet* naauwkeurig overwogen, beginnende daarom, een ontwerp tot enen nieuwen godsdienſt te maken, dien hy nodig oordeelde, uit de drie heerſchende godsdienſten in *Arabie*, te weten den christelyken, den joodſchen en heidenſchen, in één te ſmelten. Om daardoor des te ligter by hen allen enen aanhang te krygen, zo oordeelde hy insgelyks raadzaam, om die naar den ſmaak van de *Arabiers* in te richten, wanneer hy hen alle welluſt be-

loofde, waartoe ze meeſt genegen waren. Om dit werkſtellig te maaken, was nodig, door een uiterlyk heilig leven, enige jaren lang, ene vooraſgaande ſchikking daartoe te maken: want zal ene leer veld winnen, zo moet zich de Leeraar eerſt in aanzien brengen. Hy verliet daarom de waereld in zyn acht en dertigſte jaar, leidde een Kluizenaars leven, gaande wonen in een naby *Mecca* zynde grot, de grot van *Hira* genoemd, alwaar hy, naar zyn voorgeven, den ganſchen dag met bidden, vaſten en heilige beſpiegelingen doorbracht. Wanneer hy 's avonds t'huis kwam, verhaalde hy zyne huisvrouw *Cadigha* verſcheide openbaringen, die hem gedaan waren, en allerhande vreemde ſtemmen, die hy in zyne eenzaamheid gehoord had; als mede, dat hy met den Engel *Gabriel* had omgegaan, enz. Zulke reden verachtte *Cadigha* een tyd lang, en merkte zyn gedrag aan of als een gevolg van ontſtelde harſenen, of als ene verzoeking van den duivel. Maar, toen hy geſtadig voortvoer, vroeg ze ten laatſten enen monnik, die zich in haar huis ophield; wat men van dergelyke openbaringen denken moeſt? Vermits nu deze monnik van het bedrog wiſt, daar *Mahomet* aan werkte, zo ſprak hy met veel ophef van *Mahomets* openbaringen, haar verſterkende, om alles, wat haar man verhaald had, te geloven; waarom ze zich eindelyk volſtrekt verbeeldde, dat hy een Propheet was.

Twee jaren dus een zeer ſchynheilig leven geleid, en zich daardoor in aanzien gebracht hebbende, begon hy in zyn veertigſte jaar, zich

zich een Apoſtel te noemen. In de vier eerſte jaren verbreidde hy zyne leer heimlyk, en niet dan onder zyne vrienden, waarop hy 't meeſt vertrouwde, als mede onder zyne huisgenoten, van welken, naaſt zyne *Cadigha*, een ſlaaf met name *Zayd*, de eerſte was, die zyne leer aannam, en 'er zyne vryheid door verkreeg. Hiervan heeft de wet haren oorſprong, dewelke nog onder de *Mahometanen* waargenomen wordt, dat namelyk de ſlaven, zo dra ze *Mahomets* leer aannemen, vry zullen verklaard worden.

Vervolgens kreeg *Mahomet* verſcheide leerlingen, onder welken de voornaamſte waren; 1) zyn neef *Aly*, welke doorgaans de eerſte geloovige genoemd word, om dat hy de eerſte aanzienlyke burger was, die deze leer aannam; 2) *Abubecker*, welke, als één der rykſte kooplieden van *Mecca*, en die teffens voor een verſtandig man gehouden wierd, *Mahomets* zaken geen kleintje verſterkten, en voort andere vyf overhaalde, waar onder de bekende *Othman* was. Na dat nu *Mahomet* dus negen leerlingen gekregen had, begon hy in het vier en veertigſte jaar, zyne leer openlyk bekend te maken, gaf zich voor een Propheet uit, die van God gezonden was, om de heidenſche afgodery uit te rojen, en 't menſchdom den rechten weg ter zaligheid aan te wyzen. 'T eerſt artikel van zyne leer was, dat 'er maar een God, en dat het eene grove dwaaling was, wanneer men zeide, dat God zonen of dochters had, als mede dat Hy andere Goden tot medehelpers had. Hiermede bedoelde hy 1) de *christenen*, welken hy in

verſcheide plaatzen van den *Alcoran* veroordeelt, om dat ze de H. Drieënheid, en dat Chriſtus Gods Zoon is, geloven; en dan mede 2) de *Arabiers*, die verſcheide Godinnen aanbaden.

Hy gaf voor, dat zyn voornemen geenszins was, eene nieuwe leer in te voeren, maar die gene ſlechts te vernieuwen, welke *Adam*, by de eerſte ſchepping, van God had ontvangen; welke leer, na dat ze van de eerſte menſchen allengſt vervalſcht, en ten laatſten als verſtikt was, God wederom aan *Abraham* geopenbaard, en dat dezé zyn zoon *Ismael* daarin onderwezen had, die ze daarop in *Arabie* had voortgeplant: Wanneer ze nu, naderhand, daar was vervalſcht, en eindelyk heet uitgeſtorven; dat God hem, te weten *Mahomet*, nu had gezonden, om de Leer van hunnen vader *Ismael* wéer te vernieuwen.

Hy verwierp wel niet het Oude en Nieuwe Teſtament; want *Mozes* en *Chriſtus* hield hy voor groté Propheten, maar hy zeide: de joden en chriſtenen hadden de H. Schrift vervalſcht, en God had hem nu gezonden, om ze wéer in hare vorige zuiverheid te herſtellen. Daar is het dan van daan gekomen, dat de meeſte ſchriftuur-plaatzen geheel anders in den *Alcoran*, of den *Mahometaanſchen* Bybel gevonden worden. Deze *Alcoran* is in vele kapittels verdeeld, waar van 't één na het ander te voorſchyn kwam, en naderhand zyn ze allen in een boek zamen gebracht. *Mahomet* gaf voor, dat het origineel daarvan in de ſecretary des Hemels lag, en dat hem de Engel *Gabriel* het afſchrift van ſtuk tot

ſtuk

ſtuk had meegedeeld. Alle deze ſtukken wierden in een kiſt, de kiſt zynes Apoſtelſchaps genoemd, weggeſloten, waaruit ze na zyn dood genomen zyn, en van *Abubecker* in een boek, den *Alcoran* genoemd, verzameld, het welk *Othman*, vervolgens, naauwkeuriger nazag, en het die gedaante gaf, welke het voor tegenwoordig heeft.

In den beginne, toen *Mahomet* zich voor een Propheet uitgaf, wierd hy van al het volk uitgelagchen en veracht. Doch dit deed hem den moed niet opgeven, maar behandelde alles met ene byzondere bedaardheid, en kwam daardoor de moejelykheden te boven, waaraan zulke ene nieuwe, buitenſpoorige en vreemde leer onderhevig is, zo, dat hy in het vyfde jaar van zyne zo genoemde Apoſtoliſche zending by de veertig aanhangers telde. Anders wierden zyne zaken grotelyks onderſteund, toen hem zyn vaders broeder *Abu - Taleb* onder zyne beſcherming nam. Want om dat deze de aanzienlykſte man van de ſtad, en het hoofd van den *Koraſchitiſchen* ſtam was, zo verloſte hy *Mahomet* uit verſcheide gevaren, niet van wegen de leer, waarin hy geen ſmaak vond, maar wegens den perzoon, die zyn broeders zoon, en in zyn huis opgevoed was.

Mahomet voegde by zyne leer inzonderheid ſtraf en beloning, terwyl hy zeer wel wiſt, dat niets by den gemeenen man een grotere werking deed. Het paradys ſchilderde hy af met eene kleur, die de *Arabiers* meeſt in de oogen ſcheen, en overeenkwam met die wellusten en begeertens, waarop dit volk

volk meeſt placht gezet te zyn. Want, daar ze van natuur driſtig waren, zo gaven ze zich inzonderheid over aan de luſten van liefde, en, om dat het land dor is op zich zelf, zo beſtond hunne grootſte welluſt in friſch water, koele tuinen en zappige vruchten. Dit had die valſche Propheet doorgaans aangemerkt, en liet daarom, de Hemelſche gelukzaligheid in dergelyke welluſten beſtaan, ſprak hier en daar in den *Alcoran*, nu eens van heerlyke luſthoven, welke door verkoelende beken bevochtigt wierden, daar ze in goude bedden zouden leggen, die met koſtelyke ſtenen bezet waren; dan van bekorelyke vrouwen, waarmêe ze zich dagelyks, zonder moede te worden, zouden vermaken, en wier maagdom geduurig zoude vernieuwd worden, enz. En, even als hy een paradys naar den ſmaak zyner landsgenoten inrichtte, zo bouwde hy, in tegendeel, ook ene hel op dezelfde wyze, en met dezelfde kunſt, terwyl hy den verdoemden gloejend kokend en ſtinkend water te drinken gaf, en hen met hete en droge winden dreigde, als het welk doorgaans de grootſte land-plagen in *Arabie* zyn. Hoe grof en buitenſporig nu ook deze beſchryvingen ſchynen te zyn, echter ontdekt men 'er gene geringe kunſt en behendigheid in, en ziet, dat *Mahomet* de voetſtappen van andere loze ſtichters van godsdienſten nagevolgd is. De vremde wetgevers wil ik met ſtilzwygen voorbygaan. Hier in het *Noorden*, alwaar de liſtige *Odin* de neigingen der bewoners beſtudeerd had, wierd in het ander leven ſterk en krachtig hier inge-

geſchonken, dagelyks in den wapenhandel geoeffend, enz. waarin men in dit leven het grootſte vermaak geſteld had. Mocht daarom *Mahomet* zyn valſche leer in *H*. . . getracht hebben uit te breiden; dan ware zyn paradys, ongetwyfeld, met geſtopte tabaks-pypen vervuld geweeſt, even als hy in *Vrankryk* de hel zo zoude beſchreven hebben, dat den rampzaligen een eeuwig ſtilzwygen zoude opgelegt zyn.

Mahomet wierd daardoor meeſt in 't naauw gebracht, wanneer de *Arabiers* begeerden, dat hy zyne leer met wonderwerken zoude ſtaven: want, zeiden ze, *Mozes*, *Chriſtus* en alle andere Propheten hebben hunne Goddelyke zending door Hemelſche tekenen beveſtigd. Waarom zy hem verzochten, hy mocht de doden opwekken, de ſtommen doen ſpreken, en de doven horend maken, of in het byzyn van al 't volk dat boek van den Hemel laten vallen, waarvan hem, naar zyn voorgeven, een affchrift door den Engel *Gabriel* ter hand gekomen was. Maar hy zocht door allerlei beantwoordingen hunne tegenwerpingen krachteloos te maken. Thans, zeide hy, zag zyne zending ſlechts op de verkondiging van Gods will; op een anderen tyd was zyn woord, om dat hunne voorvaderen de wonderwerken van *Saleb* en andere Propheten verácht hadden, dat God gene meer wilde laten geſchieden. Eindelyk zeide hy, dat zy, die van God verördineerd waren om te gelooven, zonder wonderwerken geloven zouden; maar, die daartoe niet bepaald

paald waren, die zouden nochtans in hunne ongelovigheid volharden, al was het, dat ze alle wonderen zagen, die zy begeerden.

Maar, wyl dit alles hen niet voldoen kon, zo verlieten hem een groot gedeelte zyner aanhangers; het welk hy zelf klagende in den *Alcoran* te kennen geeft. Wanneer hy nu dus zag, dat list en schynheiligheid niet kon helpen, zo begon hy zich anders te gedragen, nam het zwaard op, voorgevende, dat God, toen Hy *Mozes* en *Christus* in de waereld zondt, hen macht gegeven had, van wonderen te doen; maar, om dat de menschen des niettemin hunne leer verachtten, zo had God eindelyk hem zonder wonderwerken gezonden, om de ongelovigen door het zwaard te dwingen. Beval daarom zyne aanhangers, in plaats van zich in woorden-twisten in te laten, dat ze Gods zaak met 't zwaard verdedigen, en zich daardoor martelaars-kronen verwerven zouden. Hieruit heeft de leer onder de *Mahometanen* haren oorsprong, dat ze alle verbonden zyn, voor het geloof te vechten, het welk niet dan met 't zwaard moet voortgeplant worden. Daarom plegen hunne Leeraars ook, wanneer ze preken, een bloot zwaard by zich te hebben, ten teken, dat de leer met 't zwaard verdedigd moet worden en uitgebreid.

Het is wel zo, dat men *Mahomet*, verscheide wonderwerken toeschryft: te weten, dat hy de maan in twee delen gekloofd hebbe, enige bomen hem te gemoed gegaan waren, uit zyne vingers water gesprongen zy, de

stenen

ſtenen hem gegroet hadden, een balk in zyne tegenwoordigheid gezucht, een kameel hem zynen nood geklaagd, en een gekookt lamsvierendeel hem had gewaarſchouwd, dat het vergiftigd was, enz. Maar de geloofwaardigſte *Mahometaanſche* ſchryvers ontkennen dit alles, en *Mahomet* belydt zelf in zyn *Alcoran*, dat hy gene wonderwerken gedaan heeft. Vraagd men hen daarom, waar *Mahomet* zyne roeping mede bewyſt, dan geven ze gemenelyk ten antwoord, dat de *Alcoran* wonderwerks genoeg zy. Want zy houden het voor onmogelyk, dat een ongeſtudeert menſch, dat noch lezen noch ſchryven kon, een boek, met zulke geleerdheid en verheve welſprekenheid vervuld, heeft kunnen ſchryven. Dit brengt ook *Mahomet* zelf, op verſcheide plaatzen van den *Alcoran*, ten bewyze by, tart alle menſchen en duivels uit, dat ze hunne wysheid en kunſten verënigen, en beproeven mochten, of ze een werk konden zamenſtellen, waarin zulke geleerdheid en welſprekenheid ſteekt, als 'er in den *Alcoran* te vinden is.

Hieruit blykt, dat de buitenſporige wonderen, die aan *Mahomet* worden toegeſchreven, vervolgens of door zommigen van zyne leerlingen verdicht zyn, die nodig oordeelden hem wonderen toe te ſchryven, om zyne Goddelyke roeping des te beter te bewyzen, en men vind daarom in zyne historie, die de *Arabiſche* Prins *Abulfeda* beſchreven heeft, eene reeks van wonderwerken; of van christen-ſchryvers, om dezen valſchen

Pro-

Propheet daardoor des te meer beſpottelyk te maken. Dit zelfde kan men mede van de wonder-tekenen zeggen, die by zyne geboorte zouden gebeurd zyn: namelyk, dat zyne moeder hem zonder ſmerten ter waereld gebracht heeft; dat het kind voort na de geboorte geroepen had; *'er is maar één God, die heeft my tot zyn Apoſtel verkozen*; voorts, dat hy beſneden geboren is, enz. waaronder niets belagchgelyker is, dan dit, dat hem, naar het verhaal van enige *Arabiſche* ſchryvers, van zyne beſcherm-engelen zou zyn overgekomen, die hem op een berg gezet hadden, zyn buik daar opgeſneden, en zyne ingewanden zo wit als ſneeuw gewaſſchen hadden; zo mede, dat ze uit zyn harſenen een zwarten droppel, of een zaad-korreltje zouden genomen hebben, het welk een zaad van den duivel was, en den ganſchen menſch bevlekte. Zo ſchryven ze de heilige Engelen zodanige daden toe, die geen karman, ik laat ſtaan een waſch-vrouw zoude uitvoeren.

Wat aangaat het bewys, van den *Alcoran* ontleend, men kan wel niet ontkennen, dat de *Alcoran*, wanneer men de buitenſporige ſtof uitzonderd, en alleen op den ſtyl ziet, waarlyk een voorbeeld van ſierlykheid in de *Arabiſche* taal is, en aangaande *Mahomet*, dat hy noch lezen noch ſchryven kon. Want de inwoners van *Mecca* leefden in de diepſte onkunde, en op dien tyd, toen *Mahomet* begon, zyne valſche leer uitteſtrojen, was 'er niemand in *Mecca*, die lezen of ſchryven kon,

kon, uitgenomen *Maraka*, één van *Cadighas* bloedverwandten, die een Jood en Chriſten geweeſt is, en geleerd had, *Arabiſch* met *Hebreeuwſche* letteren te ſchryven: Om deze reden wierden de inwoners van *Mecca* doorgaans *'t volk zonder ſchrift*, genoemd; die van *Medina* daarentegen droegen den naam van *'t volk der ſchrift*. En dit was de oorzaak, dat zich *Mahomets* aanhangers, naderhand, in deze laatſte ſtad moeſten laten onderwyzen, onder anderen de bekende *Othman*, die daar zo toenam, dat hy vervolgens *Mahomets* Secretaris wierd.

Maar geſteld al zynde, de *Alcoran* zy zo fierelyk geſchreven, en de opſteller zy zo ongeleerd geweeſt; men kan evenwel vragen, of hem gene anderen in 't opſtellen van dit werk de behulpzame hand geboden hebben? En waarlyk, men heeft gewichtige reden, zulk ene vraag te doen, om dat de *Alcoran* zo veel inſluit zo wel uit 't chriſtelyk, als joodſch geloof, en dus niemand zulk een boek kon hebben zamengeſtanſt, ten ware hy in deze beide godsdienſten zeer wel kundig geweeſt is, het welk van *Mahomet*, welke in afgodery en onkunde was opgevoed, niet mag gezegd worden. Doch wie nu *Mahomet* in 't ſchryven van den *Alcoran* de behulpſame hand geboden hebbe, zulks kan met gene zekerheid gezegd worden. De meeſten geven een Perziaanſchen jood, met name *Abdias Ben Salon*, als mede een *Neſtoriaanſchen* monnik op, dien enigen *Sergius* noemen, en hem voor den *Babira* houden, die het Prophetiſch licht aan *Mahomet* zag, waar-

van vooraf reeds meldinge gemaakt is. Men verhaald, deze monnik ware in den kerkelyken ban gedaan, en uit zyn klooſter om een wanbedryf gejaagd; dat hy daarop te *Mecca* was gekomen, en *Mahomet* de behulpzame hand geboden had, tot dat hem eindelyk deze valſche Propheet, toen hy zyn dienſt niet meer nodig had, had laten ombrengen. Maar in dit alles zyn het de ſchryvers niet eens. De *Mahometanen* ſpreken 'er niet dan zeer weinig van, maar de Chriſtenen al te veel: welke laatſten de zotſte historien, uit haat tegen *Mahomet* verzonnen, voor volledig aangenomen, en ze als waarlyk gebeurd hebben opgegeven. Zo zyn alle boeken vol van dien os, welken *Mahomet* gewend zoude hebben, den *Alcoran* op zyne hoorns by hem te brengen; en zo mede van de duiven, die hy geleerd had, uit zyn oor te eten, en dat hy 't volk had wys gemaakt, het ware de H. Geeſt, die hem Gods woord en will in het oor luiſterde en ingaf; ja vele grote ſchryvers, als *Grotius*, *Scaliger*, *Sionita* en anderen hebben deze historie gelooft, alhoewel *Mahomet* zelf in den *Alcoran* uitdrukkelyk te kennen geeft, dat hy geen wonderen gedaan heeft. Ook is het niet gelovelyk, dat hy zoude ondernomen hebben, zulke groveſtukken werkſtellig te maken onder de *Arabiers*, die van natuur ſchrandere menſchen zyn, welke hem ligt op zyne bedriegery zouden betrapt, en daarop zyn ganſch gebouw om ver geſmeten hebben. Daarom mag men wel zeggen, dat alle dergelyke historien niets anders dan laffe fabelen zyn, van yverige chris-

tenen

tenen verdigt, om *Mahomet* des te meer zwart te maken, en die nergens anders toe dienen, dan zich zelven by de Mahometaanſche ſchryvers veracht te maken. Want men heeft niet nodig, zulke middelen te bezigen, wanneer men *Mahomets* bedrog en valſche leer ontdekken wil, vermits hare ongerymdheid van zelfs in de ogen loopt.

Doch, om weer op de historie te komen, de inwoners van *Mecca* lieten, toen ze merkten, waar *Mahomet* heen wilde, en dat zyn aanhang merkelyk toenam, door ene wet verbieden, zyne leer te volgen: maar voerden 'er niet dan weinig mede uit, zo lang zyn oom *Abu Taleb* leefde. Doch, toen deze ſtierf, en de opperſte macht in handen kwam van één zyner vyänden uit 't huis *Ommia*, zo beſtond niet alleen niemand, zyne leer aan te nemen, maar velen van zyne vorige aanhangers verlieten zelfs zyne party weder. In dezen toeſtand ſtierf zyne huisvrouw *Cadigha*, en daarop nam *Mahomet* drie andere vrouwen in hare plaats, dochters van voorname lieden, en herſtelde daardoor enigzins zyne vervalle zaken. Maar niets maakte hem verächter, en zyne aanhangers afkeriger, dan de zo genoemde *Meyra* of bekende reis, die hy, naar zyn voorgeven, in enen nacht van *Mecca* na *Jeruzalem*, en daar van daan na den Hemel gedaan had, zo als dit in het 17 hoofddeel van den *Alcoran* beſchreeven te vinden is; en daardoor meende *Mahomet*, den genen den mond te ſtoppen, die hem beſchuldigden, dat hy geen wonder-

werken doen kon. Zulk ene zeldſame reis verhaald *Mahomet* zelf met de volgende omſtandigheden.

Wanneer hy, in 't 12de jaar van zyn vermeend Apoſtelſchap, 's nachts by *Ayesba* lag, die hy onder alle zyne vrouwen meeſt beminde, hoorde hy aan zyne deur kloppen, waarop hy opſtond, de deur open deed, en buiten voor dezelve den Engel *Gabriel* met 70 paar vleugels vond, die witter dan ſneeuw en klaarder dan kriſtal waren, en met hem het dier *Alborack*, waarop de Propheten in bezendingen van God plegen te ryden. *Alborack* betekent in 't Arabiſch den *blikſem*, om dat dit dier, naar *Mahomets* beſchryving, even zo ſchielyk als de blikſem loopt. Zo dra *Mahomet* aan de deur kwam, omhelsde hem de Engel *Gabriel*, en zeide, dat hy gezonden was, om hem na den Here des Hemels te brengen, daar hy verwonderens waardige verborgenheden, die geen menſch geoorloofd geweeſt waren te zien, zien zoude, verzocht daarom, dat hy op het dier *Alborach* wilde gaan zitten. Dit dier nu, dat zedert Christus tyden geen hof-dienſten gedaan had, ware van wegen het lang ſtaan en de goede dagen zo moedig geworden, dat het niet ſtil ſtaan wilde om 'er *Mahomet* op te laten gaan zitten, ten zy hy het een plaats in 't paradys beloofde. Daarop wierd het dier heel tam, en bracht *Mahomet* in een ogenblik te *Jeruſalem*. In deze heilige ſtad aankomende, kwamen hem, aanſtonds, alle overledene Propheten en Heiligen te gemoed, brachten hem in

in den Tempel, en begeerden van hem, dat hy God voor hen wilde bidden, en verlieten hem hierop. Vervolgens ging *Mahomet* uit den Tempel, en vond een vurige ladder ſtaan, waarop hy met den Engel *Gabriel* na den Hemel klom, den *Alborack* zo lang tot hy weêrom kwam aan ene rots gebonden hebbende. Wanneer ze nu aan den eerſten Hemel kwamen, en de portier vernam, dat 't *Mahomet*, Gods vrind was, wierden de poorten aanſtonds geopend. De eerſte Hemel was van klink klaar zilver, alwaar hy de ſtarren aan goude ketenen zag hangen, elke daarvan zo groot zynde als de berg *Nabo*, naby *Mecca* gelegen. Zo dra hy in dezen Hemel trad, kwam hem een oud man tegen, die onze eerſte algemene vader *Adam* was, die hem aanſtonds omhelsde, en zich in zyn gebed aanbeval. Wat verder komende wierd hy een grote menigte Engelen, zommigen in de gedaante van dieren, anderen in die van vogelen gewaar, en onder hen een haan, die zo wit als ſneeuw en zo groot was, dat hy met de voeten op den eerſten Hemel ſtond, en met zyn kop den tweden Hemel, die 'er 500 dagreizen van daan is, bereikte. De Engel *Gabriel* verklaarde *Mahomet* alles naauwkeurig, hem zeggende, deze Engelen waren de voorſpraken van menſchen en dieren by God: dat zy, die ene menſchlyke gedaante hadden, voor de menſchen ſpraken; maar, die als dieren uitzagen, voor de dieren ſpraken; en dat eindelyk zy, die voor de Engelen baden, als Engelen uitzagen. Wat den groten haan aan-

 gaat,

gaat, dat deze de voornaamſte Engel was, en, wanneer God naar gewoonte 's morgens een heilig lied zong, dat deze haan mede zong, en wel met zulken toon, die overäl, in den Hemel en op aarde, menſchen en dieren uitgezonderd, gehoord kon worden: maar, wanneer de dag des oordeels aanbreken zal, dat God dan zal bevelen, dat hy zyne vleugels ſluiten, en hy zwygen zal. De *Mahometanen* geloven zelfs nog, dat deze haan in zo grote gunſt by God ſtaat, dat ze gemeenlyk zeggen, 'er waren maar drie ſtemmen, waarin God een behagen ſchepte, 1) der genen namelyk, die aanhoudende in den *Alcoran* lezen, 2) die 's morgens om vergiffenis van hunne zonden bidden, en 3) eindelyk in de ſtem van dezen haan, welke God altyd met vermaak aanhoorde. Het is geloofiyk, dat de vooräfgemelde jood *Abdias* of *Abdollah Mahomet* van deze Fabel van den haan voorzien heeft, om dat ze van de *Talmudisten* ontleend is. Want in het werk *Bara Bathia*, uit den *Babyloniſchen Talmud*, vind men ene historie van een even zo groten engel, *Zig* genoemd, dewelke van de aarde tot aan den Hemel reiken, en, wanneer hy zyne vleugels uitbreidt, ook zelfs de zon bedekken, en ene duiſternis veröorzaken zoude. De *Chaldeeuwſche* uitleggingover de pſalmen zegt, dat deze vogel een haan is.

Maar, om wêer op de hisſtorie te komen, *Mahomet* verhaalt verder, hy ware uit den eerſten in den tweeden Hemel geklommen,

die

die 500 dag-reizen hoger is, en deze ruimte ſtelt hy tuſſchen alle zeven Hemelen. Daar wierden de poorten, even als in den eerſten Hemel, aanſtonds geopend, en de Patriarch *Noach* kwam hem aanſtonds te gemoed, die zich aan zyne voorbede aanbeval. In dezen Hemel, die van zuiver goud was, zag hy *nog* eens zo veel Engelen dan in den vorigen, en onder dezelven éénen van ene ongemene grootte; want met de voeten ſtond hy op den tweden Hemel, en met het hoofd bereikte hy den derden.

Hierop kwam hy in den derden Hemel, die van koſtelyke ſtenen was, daar by den ingang kwam hem *Abraham* tegen, die insgelyks om zyne voorbede verzocht. In dezen Hemel vond hy een groter aantal van Engelen, dan in den vorigen, en onder anderen enen van zulk ene grootte, dat tuſſchen zyne twee ogen 70000, dag-reizen waren. Maar hierin verraadt zich inzonderheid *Mahomets* onkunde: want zoude deez Engel naar die betrekkinge zo groot zyn, als de ruimte tuſſchen zyne ogen was; dan hadt hy in dezen derden hemel geen plaats kunnen vinden, maar zoude zich ver boven alle zeven Hemelen hebben uitgeſtrekt Deze had een grote ſchryf-tafel voor zich ſtaan, waarop hy by aanhoudenheid de namen ſchreef van hen, die geboren zouden worden, en de namen der ſtervenden doorhaalde, en daarom de Engel des doods genoemd wierd.

Hiervan daan klom hy op na den vierden Hemel, die van ſmaragd was, en by den in-

gang kwam hem *Joſeph* tegen, die hem mede om zyne voorbede by God aanſprak. Daar waren nog meer Engelen dan in de vorige Hemelen, onder welken inzonderheid een grote Engel was, die een rouw-kleed aan hadt, en jammerlyk kermde. De Engel *Gabriel* zeide, dat hy de zonden der menſchen beweende, en 't ongeluk, dat ze zich daardoor op den hals haalden.

De vyfde Hemel, waarin hy kwam, was van Diamanten: daar trof hy *Mozes* aan, die hem insgelyks om zyne beſcherming en voorbede verzocht. Daarin waren ook meer Engelen, dan in den vorigen Hemel.

De zesde Hemel was van Karbonkelen. *Johannes de Doper*, kwam hem daar by den ingang te gemoed, en beval zich even als de anderen in zyne gunſt. In dezen Hemel was 't getal der Engelen twemaal zo groot als in den vorigen.

Eindelyk kwam hy in den zevenden Hemel, die uit een Goddelyk vuur beſtond, en vond daar *Jeſus Chriſtus*. Hier begint nu *Mahomet* uit een geheel anderen toon te ſpreken. Want hy zegt niet, dat *Chriſtus* zich hem aanbevolen, maar dat hy om de beſcherming van *Chriſtus* verzocht heeft, daardoor te kennen gevende, dat hy Chriſtus hoger dan zich zelv' achtte. Want men heeft aan te merken, dat *Mahomet* in den beginne de christenen vierde, tot dat hy zo machtig wierd, en ze niet meer ontzag. Daar komt het dan van daan, dat hy op zommige plaatzen van den *Alcoran* zyne aanhangers raadt,

raadt, de chriſtenen wel te behandelen; en in anderen kapittels zegt; *ſlaat ze dood, verdelgt ze.* In dezen zevenden Hemel vondt hy meer Engelen, dan in alle andere Hemelen te zamen genomen, en onder hen een zo groten, dat hy 70000 hoofden, in elk hoofd 70000 tongen, en elke tong 70000 onderſcheide ſtemmen hadt, waarmede hy God dag en nacht loofde. Men kan hier uit afnemen, dat het getal, waarby *Mahomet* zwoer, 70 geweeſt is, om dat hy het zo menigmaal gebruikt. Na dat hem de Engel *Gabriel* wat verder had gebracht, ontſchuldigde hy zich, dat hy niet verder gaan kon; verzoekende, dat *Mahomet* den overigen weg tot Gods throon alleen opklimmen wilde. Daar zag hy eindelyk God zitten, met 70 dekzels voor zyn aangezicht; en, toen hem de Propheet op 2 pyl-ſchoten was genaderd, reikte God hem de hand, die zo koud was, dat het door 't merg van zynen rug drong. Daarop ſprak God met hem in 't vertrouwen, openbaarde hem zyn will, hem verklarende voor den volkomenſten onder alle menſchen. Hierop verliet hy den throon, begaf zich onder het geleide van denzelfden Engel *Gabriel* wêer op de terugreis, en kwam wêer te *Mecca*, terwyl hy tot dezen langen weg niet meer dan het tiende gedeelte van den nacht beſteed had.

Des morgens verhaalde hy 't volk dit zot verdichtzel, en wierdt van allen deswege beſpot; ja zyne beſte vrienden en getrouwſte aanhangers ergerden 'er zich zodanig aan,

dat hem de één na den anderen den rug toekeerde, en hadden hem alle verlaten, zo niet *Abubecker* hen had tegen gehouden en betuigd, dat alles, wat *Mahomet* verhaald had, met de waarheid overëenkwam. Wegens dit geloof kreeg hy den naam van *Aſſadik* of den *regtvaardigen*; en wordt onder de Mahometanen niemand aangenomen, ten zy hy deze historie gelove. Alleen word 'er onder hen gevraagd, of 't ene wezenlyke reis, dan ſlechts ene openbaring in een droom geweeſt zy; doch de meeſten van hen houden 't voor ene wezenlyke reis.

Voor dat men nu deze mismaakte en beſpottelyke historie, die alles op eenmaal den bodem ſcheen te zullen inſlaan, ingang kon doen vinden, moeſt *Mahomet* vooraf alle zyne kunſt beſteden. Ten dezen einde moeſt hem *Abubecker*, als reeds gemeld is, te hulp komen, en door zyn aanzien en welſprekenheid de hatelykſte, zotſte en ongelooflykſte fabel tot ene warachtige historie maken. Ook bracht *Mahomet* God zelf, als getuige van de echtheid dezer reize, op verſcheide plaatzen van den *Alcoran* by, als in het hoofdſtuk van de ſtar, daar hy God by de ſtar laat zweren, dat de historie echt is, en niemand over dingen, die hy gezien had, met anderen moge disputeren, om dat 't verborgenheden waren, die de menſchen niet konden begrypen.

Hier vragen velen: tot welk een einde *Mahomet*, die in een zeker opzicht een natuurlyk verſtand bezat, ene fabel uitſtrooide, waaromtrent hy voorzien kon, dat ze ergernis

nis zoude verwekken? Maar men kan niet twyfelen, dat hy 'er zekerlyk iets mêe bedoeld heeft. Tot nu toe had hy hen niet dan den *Alcoran* gegeven, te weten de geſchreve wet, die hem, naar zyn voorgeven, door den Engel *Gabriel* gebracht was, en hy ondernam niet, om 'er ene verklaring over te maken, of 'er iets van zyn eigen by te voegen. Zo menigmaal nu als men hem twyfelachtige vragen voorlag, en over 't één en ander ſtuk ene verklaring eiſchte, wendde hy zeer verſtandig voor, dat, wyl de *Alcoran* van God geſchreven was, niemand dan God denzelven kon verklaren. Maar, toen hem de jood *Abdollah* mede onderrecht had, dat de joden, behalven de geſchreve wet, die God had ingegeven, ook ene mondelyke wet hadden, welke aan *Mozes* gegeven was op dien tyd, toen hy met God op den berg *Sinai* geſproken, en dat *Mozes* deze mondelyke wet insgelyks tot zyne nakomelingen voortgeplant had, en ze even zo hoog als de geſchreve wet geacht was geworden; *Mahomet* nu niet minder zyn wilde dan *Mozes*, zo verdichtte hy dit avontuur van zyne reis na den Hemel, van gedachten zynde, wanneer hy maar eerſt eens zyne aanhangers in de verbeelding kon brengen, dat hy met God geſproken had, dat hy ze ook licht zo ver zoude brengen, om te geloven, dat alle woorden, die hy ſprak, Hemelſche waarheden waren, die gene tegenwerpingen konden dulden, en dacht zich dus van de menigvuldige vragen en disputen, waar mede hy geplaagd was,

was, te ontdoen. Hy ſlaagde daarin ook naar wenſch: want, toen zyne aanhangers deze reis na den Hemel eerſt geloofden, wierden zyne woorden, vervolgens, als woorden van God aangemerkt, en zorgvuldig in de boeken, *Sonnah* genoemd, verzameld, die by de Mahometanen wegens den *Alcoran* het zelfde zyn, wat de mondelyke wet wegens de geſchreven by de Joden was. Hieruit blykt, tot welk een einde deze reis na den Hemel verdicht is, en welke ene uitwerking zy eindelyk gehad heeft.

Vooraf is alrede aangemerkt, dat velen van *Mahomets* aanhangeren hem verlieten, terwyl zy over deze reize na den Hemel vielen. Zyne vyanden, die hem te voren ontzien hadden, wierd daardoor een hart in 't lyf geſproken, hem uitmakende voor zulk een, die met gevaarlyke aanſlagen tegen de ſtad zwanger ging, en joegen zyne party zulk ene ſchrik aan, dat 'er by de honderd perzonen na *Ethiopien* vluchtten. Na deze vlucht zag zich *Mahomet* niet meer in ſtaat, zyne vervolgers langer tegenſtand te bieden. Maar op denzelfden tyd, dat zyne macht te *Mecca* beſnoeid wierd, nam ze te *Medina* toe. Want, daar in deze ſtad onder de inwoners, waarvan eenigen christenen, anderen joden waren, grote geſchillen rezen, zo voegde zich een groot gedeelte burgers by *Mahomet*, en zwoeren hem den eed van getrouwheid. Alstoen liet hy 'er twaalf van hen te *Mecca* in den nieuwen godsdienſt onderwyzen, en zond ze daarop als Apoſtelen na

Me-

Medina, om 'er zyne leer te prediken, het welk zy ook met zulken yver deden, dat een groot gedeelte der burgers *Mahometanen* wierden.

Mahomet van dezen gelukkigen voortgang in *Medina* tyding krygende, maakte zich gereed, om *Mecca* te verlaten, alwaar zyne vyanden meer en meer aangroeiden, en ten laatſten beſloten, de hand aan hem te ſlaan. Waarom hy alle zyne aanhangers beval, na *Medina* te vluchten; 't welk ook geſchiedde, en hy zelf volgde hen met *Abubecker*. Wanneer nu deze vlucht in de ſtad ruchtbaar wierd, zond men hen aanſtonds partyen na, en *Mahomet* moeſt zich, om deze reden, tot dat 't gevaar voorby was, in een hol verborgen houden. Eindelyk kwam hy te *Medina*, en wierd daar van zyne vrienden met vreugde ontvangen. Geen ſchryver meldt van deze vrienden, of het joden dan christenen geweeſt zyn: alleen het vyfde kapittel van den *Alcoran*, dat voort na *Mahomets* komſt te *Medina* 't licht zag, ſchynt uit te wyzen, dat hy door christenen daarheen geroepen is: want zo ſtaat 'er: „ gy zult bevinden, dat „ de joden grotere vyanden van de rechtzinnigen zyn, maar de christenen zullen u „ vriendſchap bewyzen: want die hebben „ Prieſters en monniken, die nederig, en „ wier ogen vol tranen ſtaan, wanneer zy „ horen ſpreken van de leer, die God u in„ gegeven heeft. „ Waaruit blykt, hoe ſlecht het met het christendom toenmaals geſchapen ſtond, om dat de chriſtenen daar ter plaatze

de

de buitenſporige leer van *Mahomet* zo onbezonnen aannamen.

Mahomet dan veſtte zynen zetel te *Medina*, en bleef daar tot zyn dood; waarom de ſtad mede van naam veränderde, en wierd, in plaats van *Yathreb*, het welk haar oude naam was, *Medina Talhabi*, dat is, *de ſtad van den Propheet*, of ſimpel *Medina* genoemd, zo als ze thans nog dezen naam draagt. Van deze vlucht van *Mahomet* begint by de *Mahometanen* de grote tyd-rekening, *Hegira* of *de vlucht* genoemd. Welke allereerſt onder den derden *Saraceenſen* Koning *Omar* tot ſtand kwam, die door een geſchil wegens ſchuld tuſſchen twee broeders, waaromtrent bezwaarlyk een oordeel kon geveld worden, om dat 'er op den ſchuldbrief geen *datum* ſtondt, bewogen wierd, dat hy deze grote tyd-rekening inſtelde, dewelke ook nog onder de *Mahometanen*, even als de tydrekening onder de christenen van Christus geboorte, word in agt genomen.

Voor dat deze tyd-rekening bepaald en vaſtgeſteld wierd, rekenden de *Arabiërs* hunne jaren van den *Olifant* en den *godlozen kryg*. De tyd-rekening van den *olifant* is daaruit ontſtaan. Een Ethiopiſch *Prins* belegerde *Mecca*, om zich over de inwooners dier ſtad te wreken, die ene christen-kerk ontheiligd hadden, en was van voornemen, den beroemden Tempel daar ter plaatze te verwoeſten; maar moeſt, by gebrek van leeſtocht, de belegering opſlaan. Daarop hebben de *Arabiers* van dezen oorlog af, waarin hunnen Tem-

Tempel de ondergang gedreigd wierd, hunne tydrekening begonnen; en, om dat die *Ethiopiſche* Prins vele Olifanten in zyn heir had, zo wierd deze oorlog, de *oorlog der Olifanten*, en 't jaar, *het jaar der Olifanten* genoemd.

De *godloze Kryg*, waarvan de andere tydrekening begon, heeft zynen naam van enen bloedigen oorlog tuſſchen de *Koraſchiten* en *Kaiſalaniten*. Hy wierdt *godloos* genoemd, om dat men hem zelfs agtervolgde in die maanden, waarin men geen oorlog zonder godloosheid voeren mocht. Want de *Arabiers* hadden 4 heilige maanden in 't jaar, *Moharran*, *Rajeb*, *Dulkaada* en *Dulhagha*, waarin geen oorlog mocht gevoerd worden, zo zelfs, dat, wanneer iemand een moorder van zyn vader of broeder op den weg ontmoette, hy nochtans hunnen dood in één van deze maanden niet mocht wreken. Dit waren de *Arabiſche* tyd-rekeningen voor de *Hegira* of *vlucht* van *Mahomet*; maar van *Omars* inſtelling af is 'er maar de enigſte tydrekening, die van de *Hegira*, geweeſt.

Het eerſte werk, dat *Mahomet*, na dat hy zich te *Medina* met 'er woon begeven had, ondernam, was, dat hy zyn dochter *Fatina* aan zyn Neef *Ali* uithuwde. Deze *Fatina* had hy by zyne eerſte vrouw *Cadigha* geteeld, en van alle zyne kinderen overleefde zy hem maar alleen. Hoe zeer haar *Mahomet* beminde, is daaruit op te maken, dat hy doorgaans placht te zeggen, onder de mansperzonen waren 'er velen volmaakt geweeſt, maar onder de vrouwen niet dan deze vier al-

alleen, te weten *Aſiah*, de gemalin van *Pharao*, *Maria*, de moeder van Chriſtus, *Cadigha*, zyne eige huisvrouw, en *Fatina*, zyne dochter. Van deze *Fatina* ſtammen alle de genen af, die zich voor *Mahomets* bloedverwandten uitgeven.

Hier begon nu *Mahomet* van gedrag te veranderen. Gedurende dertien jaren had hy zyn valſche leer getracht door prediken voort te planten; maar nu ontblootte hy zyn zwaard, de nog overige tien jaren van zyn leven daartoe beſtedende, dat hy zyn naam met macht verbreidde. Want, zo lang als hy te *Mecca* had gepredikt, was hy aanhoudende met disputen en twiſt-vragen geplaagd geweeſt; en, wanneer hy deze niet naar genoegen kon beantwoorden, bracht dit hem, menigmaal, by zyne toehoorders in kleinachting. Om zich nu vervolgens van dergelyke plagen te ontdoen, oordeelde hy het veiliger, met het zwaard in de hand, dan met den *Alcoran*, voor den dag te komen, bevelende daarom zyne aanhangers, de wapenen op te vatten, en al de genen dood te ſlaan, die zyne leer niet wilden aannemen, ten zy ze zich tot ene jaarlykſe ſchatting verplichtten. Uit dit bevel ontſtaat de gewoonte, die by de *Mahometanen* nog word in agt genomen, dat allen, die in hun land wonen, en hunne leer niet willen aannemen, een jaarlykſe ſchatting, als tot ſtraf wegens hun ongeloof, moeten betalen; en deze ſchatting word in *Turkye* nog *Scharach* genoemd.

Daar-

Daarop liet hy zyne banier opſteken, die hy aan zyn moeder- of vaders- broeder *Hamza* overgaf, om dat hy dezen 't meeſt betrouwde, en onder dezen aanvoerder lieten zich zyne aanhangers inſchryven. De eerſte tocht was op ene van *Mecca* komende *Karavaan* gemunt. Tegen deze wierd *Hamza* met 30 paarden uitgezonden, om ze te plonderen; maar, om dat gemelde Karavaan al te ſterk bevonden wierd, zo moeſt hy terug trekken, en onverrichtter zake wêer na *Medina* keren.

In 't volgende jaar kwam *Mahomet* met meer dan 300 man in 't veld, om ene andere ryke *Karavaan*, die van *Mecca* na *Syrie* wilde reizen, te overvallen. Hoewel nu deze *Karavaan* met ene gewapende manſchap van 1000 koppen gedekt was, zo waagde hy nogtans den aanval. Na een hardnekkig gevecht behield hy ene volkomene overwinning, en maakte groten buit. Doch deze buit gaf onder zyn volk aanleiding tot groot geſchil: want, om dat zyn heir uit twederlei ſoort van volk beſtond, te weten uit hen, die hem op de vlucht van *Mecca* gevolgd waren, en hen, die hy naderhand binnen *Medina* geworven had, de ene party zich nu aanzienlyker achtte dan de andere, zo verlangde elk een broederlyke deling van de buit. Ten einde nu *Mahomet* hen mocht bevredigen, zo ſchreef hy 't achtſte hoofdſtuk van den *Alcoran*, waarin hy zich zelv' het vyfde gedeelte van allen buit, in den kryg veröverd, toelag, bevelende,

het overige in gelyke delen onder het volk te verdelen.

Deze overwinning ſtyfde de zaken van *Mahomet* geen kleintje. *Mahomet* ſnoefde 'er in den *Alcoran* geweldig op, zeggende, dat God hem, geduurende den ſlag, 2000 Engelen te hulp had gezonden; 't welk men bezwaarlyk kan geloven, eens deels, om dat niemand behalven *Mahomet* deze Engelen zag, deels mede, om dat naar het getuigenis der H. Schrift Gods Engelen tot heel andere werken zyn geſchapen, dan om reizende menſchen te plonderen, en eerlyke kooplieden de kleren en goud-beurzen af te nemen; waarom het, zo anders *Mahomet* wel gezien heeft, gene andere, dan kwade Engelen, kunnen geweeſt zyn. Zo wierd dan het *Mahometaanſch* geloof door dievery en roof aan de eige medeburgers uitgebreid, en roven en plonderen moeſten als Hemelſche wonder-tekenen worden aangemerkt. Wie zoude wel geloven, dat ene leer, die zulk een begin gehad heeft, zulken voortgang heeft kunnen maken en behouden, en met zulken yver tot deze tyden toe verdedigt is? Des niettemin wierden dergelyke werken met de uiterſte godsdienſtigheid uitgevoerd, met een gebed voor, en een lofzang na elken ſlag, en is dit daarom te vergelyken met die godsdienſtigheid, welke *Comineus* aan Koning *Lodewyk XI* toeſchryft, dewelke, wanneer hy enigen van zyne onderdanen, om hunne goederen in handen te krygen, heimelyk om 't leven wilde laten brengen, om 's Hemels

by-

bystand, op zyne bloote knieën, tot dit einde, smeekte, en de Maagd *Maria* een gedeelte van den buit beloofde. Het aartigste is nog, dat zy, welken uit *Mahomets* heir in den slag bleven, voor martelaars gehouden wierden: want de Arabische schryver *Elmancin*, welke zelf belydt, dat *Mahomet* dezen tocht gedaan heeft, om de *Karavane* uit te plonderen, zegt: *ex Muſliminis vero tanquam Martyres occubuerunt* 14. dat is, " van de „ muselmannen bleven 'er veertien als Mar„ telaars; " om dat ze in hunne heilige verrichtingen, dat is, als spitsboeven en straatrovers stierven.

In dit jaar veränderde *Mahomet* de zo genoemde *Kebla*, dat is de plaats, waar de geloovigen hun aangezicht onder het bidden heen wendden: want altoos was het onder alle gezindheden in 't Ooſten gebruikelyk geweest, hun aangezicht, geduurende 't gebed, na een zeker gedeelte der waereld te wenden, gelyk de *Joden* na *Jeruſalem*, de *Arabiers* na *Mecca*, de *Sabëers* na de *Noordſtar*, de *Perzianen* na het *Ooſten*. *Mahomet* had in 't begin bevolen, zyne leerlingen zouden hun aangezicht na *Jeruſalem* wenden, Maar, toen hy naderhand zag, dat de *Arabiers* hunne eerbied, die ze voor den Tempel te *Mecca* hadden, niet konden vergeten, en hy zich by zyne medeburgers zoude aangenaam maken, wanneer hy dezen Tempel nog als van te voren, in hoogachting en Eere hieldt, zo beval hy zyne aanhangers, zich na *Mecca* te wenden, ſtellende den Tempel

daar ter plaatze, in 't Arabiſch *Caaba* genoemd, dat is vierkant, tot de voornaamſte plaats in den Mahometaanſchen godsdienſt, en daar alle heilige bedevaarten der pelgrims heen zouden gedaan worden, zo als vooraf gebruikelyk geweeſt was. Deze verändering meend men, hebbe hy mede gedeeltelyk uit haat tegen de joden gemaakt. Maar velen zyner aanhangeren ergerde dit, en verlieten zyne party, om dat ze merkten, dat hy in zyne leer niet beſtendig was. Om dit geloofs-artikel nu te ſtaven, en de heiligheid van den Tempel te *Mecca* te bewyzen, fiansde hy een menigte fabelen zamen, en gaf voor, gemelde Tempel ware aller eerſt in den Hemel geſticht, en voor de Engelen tot den godsdienſt bepaald geweeſt, ja dat *Adam* God daar had aangebeden, toen hy in 't paradys was, 't welk naar 't Mahometaanſch gevoelen in den Hemel zoude geweeſt zyn: maar, toen deze *Adam* naderhand uit 't paradys na de aarde verjaagd wierd, dat hy God had gebeden, dat Hy hem enen Tempel op aarde, naar de gelykenis van den gemelden Hëmelſchen Tempel, wilde vergunnen, en dat hy ook daarin van God verhoord was, dewelke dan den Tempel te *Mecca* regelrecht onder den Hemelſchen had laten bouwen. Daarin hadden de Patriarchen voor den zondvloed hunnen godsdienſt waargenomen: maar, toen hy door den zondvloed vernield was, zo had God *Abraham* belaſt, om hem wéer op te bouwen, en hem daartoe de ſchets in zyne openbaring gegeven.

Dat

Dat dus God daar van *Abraham* en *Ismaël* was aangebeden; maar dat na hunnen dood de nakomelingen tot afgodery vervallen waren, en die Tempel ontheiligd was: dat hy, te weten *Mahomet*, hem daarom nu weêr reinigen, en zynen vorigen luister herstellen wilde.

Op deze wyze bezorgde zich *Mahomet* de gunst der burgeren van *Mecca*, wanneer hy hunnen beroemden Tempel in 't oude recht herstelde, en belaste, dat de gewone bedevaarten, even als in de heidensche tyden, na *Mecca* zouden gedaan worden. Want, vermits de Tempel van *Mecca* by de *Arabiers* in een zelfd heilig aanzien, als die te *Delphos* onder de *Grieken* was, zo plachten alle stammen, jaarelyks, daar heen te komen, om hunnen godsdienst te vieren, het welk de stad en aanzienlyk en ryk maakte. Daar nu de *Mahometaansche* leer alle drie waereld-delen overstroomd heeft, zo komen 'er, jaarlyks, ene onbeschryflyk grote menigte Pelgrims van alle hoeken der waereld na toe, waarom *Mecca* ene van de rykste steden van *Asie* is.

In dit jaar stichtte *Mahomet* mede de maand *Ramadan*, welke de *vasten der Mahometanen* is. Want, toen hy te *Medina* kwam, en zag, dat daar de joden op den zestienden dag van hunne eerste maand, te weten *Tisri*, vasten, vroeg hy naar de rede. Hem nu geantwoord zynde, dat dit een vasten was, belast door *Mozes*, zo zeide hy, *Mozes* ging hem meer dan hen aan, en belaste aanstonds

een vaſtten op den tienden dag van de maand *Mobarram*, als de eerſte maand in het Arabiſch jaar. Doch deze inſtelling hieldt niet lang ſtand: want, om dat zich de joden yverig tegen zyne leer aankantten, en hem met verſcheide vragen, die hy niet kon beantwoorden, ontruſten, zo ſchafte hy uit verbittering dit vaſtten af, het welk hy van dit volk ontleend had, en ſtelde, om de gunſt der chriſtenen te winnen, de ganſche maand *Ramadan*, die in dat zelfde jaar met de maand *Maart* by de christenen overëenkwam, tot een eeuwigdurende vaſtten in. Maar, op dat men hem echter niet mocht beſchuldigen, als had hy dezen vaſtten insgelyks ontleent, zo gaf hy voor, het eerſte kapittel van den *Alcoran* ware hem in de maand *Ramadan* van den Hemel gezonden; waarom hy ter gedachtenis daarvan deze maand aan godsdienſtige oeffeningen toe- en inwyen wilde. Deze maand *Ramadan* heeft haren naam van de *hette*, terwyl ze, altyd, op den heetſten tyd van den zomer by de *Arabiers* komt, daar de jaren anders, als voor tegenwoordig, ingericht waren. Want, hoewel de *Arabiers* hunne jaren, altyd, naar den loop der maan rekenden, zy hadden echter hunne maanden op zekere tyden van 't jaar, terwyl ze namelyk 7 maanden by de 19 jaren voegden, als de joden, en ze daardoor tot een zonnejaar maakten. Doch, om dat *Mahomet* het voor ene ondeugd hield, 't jaar te verlangen, zo liet hy 't naar den loop der mane gaan, waardoor een jaar 11 dagen vroeger dan 't

ander

ander komt, en dus veröorzaakt, dat de daarin komende maanden en feesten geen zeker jaar-getyde hebben, maar in drie en dertig jaren, winter, zomer, herfst en lente door malkander lopen. Den overigen tyd van 't jaar besteedde *Mahomet*, met het beroven en uitplonderen der inwoneren rondom *Medina*.

Wy zouden te ver uitweiden, indien wy alle veldslagen, ten tyde van *Mahomet* door deze nieuwe secte gelevert, als mede al het gepleegde roven en plonderen wilden optellen. Waarom ik dit alleen zal zeggen, dat *Mahomet*, hoewel hy somtyds ongelukkig was, nochtans de meeste veldslagen won; zo, dat de *Arabiers*, welke voorheen een aanzienlyk volk geweest waren, een groten naam verkregen, en met den tyd als 't allerstrydbaarst volk, dat niemand kon weêrstaan, aangemerkt wierden: ja de *Constantinopolitaansche* Keizers, wanneer zy hunnen gelukkigen voortgang vernamen, den ondergang van 't Keizerryk vooraf voorzeiden. De beginzels van godsdienst, die *Mahomet* zyne aanhangers inboezemde, te weten, dat ze voor Gods zaak streden, en, wie met 't zwaard in de hand stierf, regelregt na 't Paradys ging, als mede 't vast gevoelen, dat ze van 't noodloot hadden, dat namelyk niemand in den slag kon omkomen, ten zy hy dan bepaald ware, om op denzelfden tyd te moeten sterven; dit, zeg ik, bracht voornamelyk veel toe, dat zy zo strydbaar wierden. Zulke beginzels van godsdienst veröorzaakten ook in de oude tyden hier in het

Noorden, dat niemand tegen de Noordſche volken kon beſtaan, om dat *Odin* alle dezulken buiten den Hemel ſloot, die op hun ziekbed ſtierven, enige weinigen uitgezonderd, die onder de vleugels van een ruiter of ſoldaat konden binnen gelaten worden. Vele liſtige wetgevers hebben dit zelfde in acht genomen, en van de vuigſte menſchen menigmaal de allerſtrydbaarſte gemaakt. Waaruit men kan opmaken, dat de bewoners van de *Marianiſche* eilanden ſlechte ſoldaten moeten wezen, om dat ze geloven, dat zy, die in den ſtryd ſterven, verdoemd worden. Maar ik moet my wêer na *Mahomet* wenden.

De ongelukkigſte ſlag, welken *Mahomet* leverde, was de geen, welke doorgaans die van *Obud* genoemd word; want toen ſcheen het, als of de nieuw ontſtane ſecte ten enemaal in duigen zoude vallen. Een zeker *Arabiſch* Heer viel, om enen hoon te wreken, die hem in het voorgaande jaar was aangedaan, met 3000 voetknechten en 200 ruiters op *Mahomet* aan. Hy maakte zich meeſter van den berg *Obud*, en ontruſtte hiervandaan zyne vyanden zodanig, dat *Mahomet*, hoewel zyn leger ſlechts uit 1000 man beſtond, een ſlag moeſt wagen, om hem van dezen berg te dryven. In dezen ſlag verloor *Mahomet* veel volk, en te gelyk den Generaal *Hamza*. Hy zelf was op verſcheide plaatzen gevaarlyk gekwetſt, en ware zekerlyk gedood, zo hem niet anderen bytyds ontzet hadden. Een man, die voorgaf, dat hy Gods kryg voerde, en bele ſchokken heilige

lige Engelen in elken ſlag tot zyn dienſt had, moeſt alles zins toen in grote verwerring raken, om dat hy dit verlies op generlei wyze wiſt te bewimpelen. Zommigen vroegen, hoe 't wezen kon, dat een Propheet des Heren dus voor de ongeloovigen moeſt wyken? anderen morden over hunne vrienden en bloedverwandten, die in den ſlag gebleven waren. Om de eerſten geruſt te ſtellen, verzon hy dit antwoord; namelyk, dat God deze nêerlaag wegens de zonden van enigen had toegelaten, ten einde de goeden van de kwaden mochten geſcheiden worden. Maar om de klacht van de anderen te ſtillen, verdichtte hy de leer van 't noodlot, zeggende, dewyl God alle menſchen een zekeren leeftyd geſteld had, dat toch al de genen, die in den ſlag gebleven waren, in hunne huizen zekerlyk zouden geſtorven zyn, en, daar hun uurglas buiten dat was uitgelopen, dat het voor hunne zaligheid beter was, dat zy al ſtrydende voor het geloof geſtorven waren. Deze leer van 't noodlot liet hy naderhand niet na, by alle gelegenheden te prediken, zo dat de *Mahometanen* vervolgens geloofden, al was 't dat hunne Huizen in brand ſtonden, dat het toch dwaas gehandeld was, zich met de vlucht te bergen. Zo ver gingen nooit de oude *Stoicynen* met hunne leer van 't noodlot, en is dus het *factum Mahometanum* (Mahometaanſche noodlot) het krachtigſte van allen.

Inmiddels, wanneer *Mahomet* hier met verſcheide krygstochten onledig was, ont-

ſtond 'er een gevaarlyke twiſt onder de voornaamſte van zyne mannen in de dronkenſchap, zo, dat ze reeds gereed ſtonden, elkander te beſtoken. Om nu alle verdere moejelykheden voor te komen, zo liet hy den wyn en 't ſpelen verbieden, en verdichtte tot dit einde de Fabel van de twee Engelen *Arut* en *Marut*, die eene vrouw verkrachten wilden, terwyl ze wegens al te veel wyn te drinken, de hoogte hadden. Deze vrouw nu gedroeg zich, als of zy hen te wille wilde zyn, wanneer zy haar eerſt voor een tyd in 't Paradys zouden gebracht hebben. Hier in bewilligden haar de verliefde Engelen. Maar, toen zy in het Paradys kwam, viel zy God over hen klachtig; waarom zy in een morgenſtar, om hare kuisheid, wierd veränderd, maar de Engelen wierden by de benen aan een eikenboom by *Babel* tot den jongſten dag opgehangen. Nu koſtte 't *Mahomet* niets meer, dan de *Arabiers* de hatelykſte en zotſte fabelen op de mouw te ſpellen, om dat ze reeds van zyne heiligheid verheve denkbeelden gevormd hadden.

Bosbeek en *Ricaut* verhalen, dat dit verbod by ene andere gelegenheid gedaan is, te weten, wanneer *Mahomet* eens enigen van zyne vrienden in een gezelſchap aantrof, die een glaasje wyn gedronken hadden, en daarom zeer luſtig en vrolyk waren, zo prees en roemde hy de deugd van den wyn, die zulk een goede werking by de menſchen veröorzaken kon: hierop vervolgde hy zyne reis;

maar

maar, toen hy wêerom kwam, en deze zelfde menſchen in een groot gekyf en handgemeen aantrof, om dat ze al te veel wyn gedronken hadden, zo veröordeelde hy wêer den wyn, en verbood zyne aanhangers desſelfs gebruik heel ſtreng. Dit is de rede, waarom geen yverig *Mahometaan*, tot op dezen dag, wyn drinkt; en men heeft voorbeelden gehad, dat de ééne en andere ſchynheilige Overheid zulk ene gaaf van God, overäl, heeft laaten verbeurd verklaren en in de zee uitgieten. Hierin zo wel als in andere dingen hield *Mahomet* nooit den middenweg; want anders zoude hy niet dan het misbruik van den wyn verboden hebben. Waarom men zo veel te meer reden heeft, zich over deze buitenſporige wet te verwonderen, als het alle *Mahometanen* vry ſtaat, verſcheide andere dranken te gebruiken, zelfs *Opium*, dat de menſchen dol maakt en van hun ſtel helpt; van wiens zeldſame en nadelige werkingen de Heer *Chardin* in zyne Perziaanſche reisbeſchryving wonderbare voorbeelden bybrengt.

Aangaande den wyn, daarvan ſpreekt *Mahomet* in 't 5 kapittel van den *Alcoran* op de volgende wyze: " verlaat den wyn en 't " ſpelen, gehoorzaamt God en zyn Pro- " pheet. " Anders bewyſt zulk een verbod het groot gezag van *Mahomet*, om dat hy zich niet ontzag, dat geen uit te rojen, waarin de *Arabiers* hunne grootſte welluſt zochten.

In

In 't volgende jaar wierd *Mahomet* in enen gevaarlyken kryg ingewikkelt, den *Graven-kryg* genoemd: want verſcheide Arabiſche ſtammen verënigden zich tegen hem, en brachten een heir van 10000 man op de been; *Mahomet* durfde niet wagen, zo groot een macht ſlag te leveren, maar hy verſchanſte zyne troëpen by ene diepe graft, waarvan de kryg zyn naam ontleend heeft. Na dat hy daar nu een lange belegering had doorgeſtaan, daagde een voornaam *Koraſchit* iemand uit *Mahomets* heir uit tot een twegevecht. Dezen ging *Ali* te gemoed, en verſloeg hem; waarop een ſchrik onder de vyanden kwam, zo dat het heir ſcheidde, en *Mahomet* dus van een zo groot gevaar verloſt wierd, waarin hy noch nooit geweeſt was.

Hierop voerde *Mahomet* verſcheide gelukkige oorlogen, die hem in zulk een aanzien ſtelden, dat de inwoners van *Mecca*, toen ze zagen, dat hy hunne ſtad met een krygsheir naderde, gene zwarigheid maakten, enen ſtilſtand met hem te ſluiten. Deze machtige ſtad nu van den hals geſchoven hebbende, liet hy zich door de voornaamſten van zyn heir naby *Medina* onder een boom als Koning huldigen, welke boom, naar het bericht zo wel van *Mahometanen* als chriſtenen, voort daarop zoude verdord zyn: maar elk een maakt 'er, ten voordele van zynen godsdienſt, zyne aanmerkingen over.

Na den met *Mecca* geſloten ſtilſtand en vriendſchap beval *Mahomet* zyne aanhangers, ene bedevaart na deze ſtad te doen, en wel

om

om dezelfde ſtaatkundige rede, als hy hen mede bevolen had, dat ze den Tempel te *Mecca* zouden in eere houden. Want hem lag 'er zeer veel aan gelegen, deze machtige ſtad op zyne zyde te hebben, wier rykdom en grootſte inkomſten in zulke bedevaarten beſtonden; en, zo hy ze nu had afgeſchaft, dan had hy de inwoners dezer ſtad tot zyne eeuwige vyanden gehad. Vooraf heb ik de fabel bygebracht, die hy van de heiligheid des Tempels verſierde. Nu gaf hy voor, om de wegens de bedevaarten gemaakte wet te beveſtigen, dat God aan *Abraham* en *Ismaël* had bevolen, dat 'er, jaarlyks, een bedevaart na *Mecca* zoude gedaan worden, welk bevel de *Arabiers* langen tyd hadden opgevolgd, en waren, jaarlyks, eens na *Mecca* gekomen, om den waren God aan te bidden, even als de joden, naderhand, driemaal in een jaar na *Jeruſalem* gegaan waren, om daar de drie grote feeſten te vieren. Maar, toen de *Arabiers* vervolgens tot afgodery vervallen waren, en zulke jaarlykſe reizen vervolgd hadden, om hunne afgoden aan te bidden, dat *Mahomet* bevel van God ontvangen had, deze bedevaarten op den vorigen heiligen voet te herſtellen.

Hier is dit byzonders aan te merken, als het welk ter opheldering van de *Saraceenſche* hiſtorie dient, dat *Mahomet*, by de aangenome Koninglyke waardigheid, deswegen niet zynen vorigen titel als Hogepriester en 't hoofd van den godsdienſt nederlag, maar die op zyne nakomelingen voortplante,

verſtonden. De preekſtoel, welken *Mahomet* liet oprechten, had toen maar 2 trappen, maar één zyner nakomelingen, met name *Moawia*, deed 'er 4 trappen by, om dat hy wegens zyn vet lighaam altyd zittend preeken, en de preekſtoel daarom, noodzakelyk, verhoogd moeſt worden, ten einde hy van 't volk gehoord kon worden. In denzelfden ſtaat, als hem *Moawia* liet maken, vind men hem nog in den Tempel te *Medina*.

Na de verövering van de ſtad *Chaibar*, wanneer *Mahomet* daar by een van de voornaamſte burgers 's avonds wilde eten, liet *Zamab*, de dochter van het huis, een lamsbout vergiftigen, welke den Propheet zoude voorgezet worden. Van dezen lamsbout ſpreken zy, die *Mahomet* wonderen toeſchryven, namelyk, dat hy hem voor 't vergift gewaarſchouwd heeft. Maar deze goede lamsbout hadt zo beleefd moeten zyn, en hem by tyds daaromtrent waarſchouwen; want *Baſcher*, één van zyne vrienden, die 'er wat veel van had gegeten, viel aanſtonds dood ter aarde, en, hoewel *Mahomet* uit den ſmaak achterdocht kreeg, en 't ſtuk, dat hy in den mond hadt, voort wêer uitſpuwde, zo veröorzaakte zulks echter zynen dood. Want na dien tyd was hy nooit gezond, en ſtierf drie jaar daarna. Toen men dit meisje vroeg, waarom ze zo met den Propheet gehandeld had, gaf ze ten antwoord, dat haar de luſt bevangen had, om te onderſtaan, of hy een Propheet was: want, zeide zy, is hy een Propheet, dan kan hy ligt voorzeggen, dat

't

't vleeſch vergiftigd is, en dus ſteekt 'er geen gevaar in: maar is hy geen Propheet; dan kan men de waereld geen groteren dienſt doen, dan wanneer men ze van een Tyran en bedrieger verloſt.

De macht van *Mahomet* nam dagelyks toe; hy was reeds meeſter van een groot gedeelte van *Arabie*, en had een heir van 10000 mannen op de been: het grootſte gedeelte waren geeſtdryvers, die hun leven gemeenlyk niet veel tellen. De hoofden waren van een zelfd zuurdeeg, en hadden daarenboven, door vele tochten, een grote kundigheid in den oorlog verkregen. Waarom hy eindelyk beſloot, zyn groot voornemen, waarmede hy lang zwanger gegaan had, werkſtellig te maken, namelyk, om de heilige ſtad *Mecca* te bemachtigen, die hy tot den zetel van het Mahometaanſch geloof verkozen had. Hy rukte voor deze ſtad ook met zulken haaſt, dat hy reeds voor de poorten ſtond, voor dat de inwoonders van zyne komſt tyding kregen. Vermits ze, daarom, geen tyd hadden, zich ter verwering klaar te maken, vondenze zich genoodzaakt, om de ſtad over te geven; en, toen hy zyne intrede in dezelve gedaan had, liet hy hen van kant helpen, die zich tegen zyne leer met den grootſten yver verzet hadden. Alle anderen onderwierpen zich aan zyne heerſchappy, en namen zyn valſch geloof aan. Daarop nam hy voor, om *Caaba*, of den heiligen Tempel van de daarin zynde afgoden te reinigen, en hem op nieuw in te wyën; en dus is deze voor de *Mahome-*

tanen voor tegenwoordig dezelfde, wat de Tempel te *Jeruſalem* voor de joden was.

Mahomet dus *Mecca* veröverd, en de afgoden daar verwoeft hebbende, rotteden vele *Arabiſche* ſtammen te zamen, om 't uiterſte tegen deze toenemende macht te wagen. *Mahomet* ging hen te gemoed met 12000 man, en beide krygs-heiren vielen op elkander aan in 't dal *Hoima*, tuſſchen *Mecca* en *Tarif*. In den eerſten aanval wierden *Mahomets* troepen, hoewel ze talryker waren, geſlagen, en tot aan de muren van *Mecca* terug gedreven. Dit verlies ſchreef *Mahomet* aan 't al te groot vertrouwen toe, dat ze op hunne grote menigte geſteld hadden, verzamelde zyne verſtrooide troepen, en leverde den vyand een tweden ſlag, maar met grotere omzichtigheid, waarin hy ook ene volkome overwinning behaalde, en daarop ganſch *Arabien* overſtroomde, de afgoden overäl verbrak, en zyne nieuwe leer zonder tegenſtand voortplantte.

Dus had hy ganſch *Arabien* byna onder zyne macht gebracht; daarop wendde hy zyne zegepralende wapenen tegen *Syrie*, veröverde daar verſcheide ſteden, en noodzaakte verſcheide Vorſten, hem ſchatting te moeten betalen; en dit was *Mahomets* laatſte tocht. Want nu had hy allen zynen naburen zulken ſchrik aangejaagt, dat niemand tegen hem meer durfde opkomen, maar de overige *Arabiers*, die nog geen verdrag met hem geſloten hadden, zich aan zyne heerſchappy goedwillig onderwierpen, en zyne leer aannamen.

Daar-

Daarop ondernam hy ene bedevaart na *Mecca*, die ook zeer plechtig en prachtig volvoerd wierd. Men zag daar ene onnoemelyke menigte van allerlei volken van alle kanten uit *Arabien*, om hunnen nieuwen Heer en Propheet te zien. Hy onderwees hen in zyne valſche leer, en vertrok daarop na *Medina*. Deze bedevaart word de afſcheids-reis genoemd, om dat het zyne laatſte was.

Omtrent het einde van zyn leven wierd hy in verſcheide onverwachte onruſten ingewikkelt, die eerſt lang na zyn dood gedempt wierden. Want, verſcheide *Arabiers* gemerkt hebbende, hoe hy zich, onder den ſchyn van een Propheet, de Koninglyke waardigheid had aangematigd, dachten deze zaak na, en of hen mogelyk ook niet zulk een weg moeht open ſtaan. Een, met name *Moſoilema*, gaf tot dit einde voor, dat hy even zo wel als *Mahomet* van God bevel ontvangen had, de afgodery uit te rojen, en het menſchdom te onderwyzen. Deze liet mede zynen *Alcoran* uitgaan, en kreeg van het gemene volk een groten aanhang. Dit is de rede, waarom de *Mahometanen* hem *Moſoilema*, *bedrieger* noemen, en van zyn naam een gruwel hebben. Na hem ſtonden enige anderen op, die insgelyks aanhang kregen, en verſchcide ſteden veröverden: maar geen van hen had *Mahomets* geluk. Want de één wierd na den anderen verwonnen, en met hunne heerſchappy viel ook teſſens hunne leer in duigen.

Na zyne terugkomſt te *Medina* begon hy

af te nemen, en zyne krachten verminderden dagelyks, dat aan 't vergift, het welk hy voor drie jaren gekregen had, toegeſchreven wierd. Eindelyk zag hy zich genoodzaakt, het bed te houden, en ſtierf na ene ziekte van drie dagen. Zyne zwakheid begon met ene koorts, die eindelyk in razerny uitberſtte. In dezen woedenden ſtaat verzocht hy pen en inkt, voorgevende, dat hy een nieuw boek wilde ſchryven, waardoor zyne aanhangers belet zouden worden, tot dwaling te vervallen. Maar *Omar* wilde dit niet toelaten; want zeide hy, men had alrêe genoeg aan den *Alcoran*, en *Mahomet* ware zo ziek, dat hy niet wiſt, wat hy zeide; dat het daarom te duchten was, dat hy iets mocht laten optekenen, waarmêe zyne nakomelingen hunnen ſpot zouden dryven; even of de *Alcoran* met zulk een oordeel was geſchreven, dat niet elk een, die in de koorts lag, raaskallend even zo iets van een zelfden goeden zamenhang vervaardigen mocht. Maar enige anderen van hen, die tegenwoordig waren, waren van gedachten, dat men hier in den Propheet zyne begeerte moeſt inwilligen, en wenſchten, dat zulk een boek geſchreven mocht worden. Dus ontſtond daarover tuſſchen zyne leerlingen een groot geſchil, waarby het zommigen met *Omar* hielden; en andere in tegendeel van een ander gevoelen waren. Dit verdroot *Mahomet*, bevelende, zy zouden vertrekken, om dat ze geen meer eerbied voor hem hadden, en dat ze durfden beſtaan, in zyne tegenwoordig-

digheid zo te ſtaan praten. 'T boek wierd dan niet geſchreven; 't welk enige Mahometanen naderhand voor een groot ongeluk gehouden hebben. *Mahomet* klaagde by aanhoudenheid in zyne ziekte over 't vergiftigde ſtuk vleeſch, dat hy te *Chaibar* had gekregen, zeggende aan allen, die hem bezochten, dat hy van dien tyd af, altyd, de werkinge daarvan gevoeld, en grote pyn geleden had, inzonderheid van dien tyd af, dat hy het bed had moeten houden. Toen *Bashars* moeder, (welke *Bashar* aan dit vergift geſtorven was,) hem kort voor zyn dood bezocht, riep hy uit: *o Bashars moeder! 't vergift, dat ik te Chaibar met uwen zoon proefde, maakt thans een einde van myn leven.*

Zyn dood maakte onder zyne aanhangers ene grote verſlagenheid. Velen wilden niet begrypen, dat hy dood was: „ want, zeiden ze, hoe kan hy ſterven, die van ons „ voor God getuigen zal? Dat kan niet we„ zen. Hy is niet dood, maar voor een tyd „ lang ſlechts verborgen, en hy zal wêer by „ ons komen, even als Jeſus Chriſtus by zy„ ne leerlingen, toen zy geloofden, dat hy „ dood was. " Daarom liepen ze met hopen na de poort van 't huis, waarin hy lag, en riepen: *begraaft hem niet; want Gods Apoſtel is niet dood.*

Omar was mede van dit gevoelen. Hy trok zyn zwaard, en zwoer, wanneer iemand beſtond te zeggen, dat *Mahomet* dood was, dat hy dien den kop wilde kloven: want, zeide hy, Gods Apoſtel is niet dood,

maar ons voor een tyd lang ontrukt, even als *Mozes*, Amrams zoon, 't volk 40 dagen verliet, en vervolgens weérom kwam. Om deze ontſteltenis te doen bedaren, kwam *Abubecker* voor den dag, en zeide: *bidt Mahomet of Mahomets God aan: bidt Mahomets God aan; dan is hy onſtervelyk; maar Mahomet is waarachtig dood.* Daarop bewees hy uit verſcheide plaatzen van den *Alcoran*, dat *Mahomet* even zo wel als alle andere menſchen moeſt ſterven. Deze woorden ſtelden *Omar* en zynen ganſchen aanhang geruſt, en allen gelooſden *Mahomets* dood, en dat hy eerſt ten jongſten dage wederom zoude opſtaan. Waarom die chriſtenen dwalen, welke willen beweren, als of de *Mahometanen* de terugkomſt van hunnen Propheet op deze waereld verwachtten. Want niemand was van die gedachten meer, na dat *Omar* van zyne dwaling overtuigd was.

Na dat deze onruſt geſtild was, ontſtond 'er ene andere, wegens zyne begravenis. De *Mohagerinen*, dat is, zy, die hem op zyne vlucht uit *Mecca* gevolgd waren, wilden, men zoude 't dode ligchaam na zyne geboorteplaats brengen: maar de *Auſaren*, of de inwoners van *Medina*, die aanſtonds zyne leer hadden aangenomen, waren van gevoelen, men moeſt hem daar begraven, waar hy geſtorven was. Anderen daarentegen begeerden, dat men 't lyk na *Jeruſalem* brengen, en daar in de graven der Propheten moeſt begraven. Elke van deze partyen trachtte, haren wil te verkrygen, en wel met zulken

yver

yver, dat men een inlandſchen oorlog moeſt duchten. Maar *Abubecker* ſtilde ook dezen ſtorm, door zyne gewone wysheid. Hy verhaalde, dat hy den Propheet had horen zeggen, dat men de Propheten juiſt daar begraven moeſt, waar zy geſtorven waren. Waarom hy beval, het bed, waarop hy zynen geeſt gegeven had, weg te doen, en aan dezelfde plaats een graf te maken; het welk ook de anderen goedkeurden, en hem daar aanſtonds lieten begraven.

Zo wierd dan *Mahomet* te *Medina*, daar hy geſtorven was, begraven, en wel in de kamer van zyne vrouw *Ayesha*; en daar legt hy ook nog in ene yzere kiſt. Boven het graf is een kleine kapel gebouwd, die tegen één van de grootſte Tempels in de gemelde ſtad ſtoot. Aangaande den zeilſteen, welke de kiſt van de aarde zoude houden; dat is een verdichte en ongegronde fabel, even als andere verdichtzels in *Mahomets* historie. Het welk mede gezegt moet worden van 't bericht, dat men in *Vaſai* ſpaanſche historie van Mahomets dood vind, namelyk, dat zyn ligchaam van de honden zoude zyn opgevreten; want gemelde ſchryver zegt 'er dus van: *Mahomet had zyne aanhangers verzekert, dat hy ten derden dage weêr zoude opſtaan, waarom zyne vrienden het ligbaam bewaakten, in hope, van de voorzeggingen vervuld te zien; maar om dat het al te zeer rook, moeſten zy het verlaten; en, toen ze weerom kwamen, vonden zy het door de honden verteert. Lucai van Tuy* is de maker van deze fabel, welken

Vasſai en anderen blindelings gevolgd zyn: want in dingen, die van onze vyanden verhaald worden, is men doorgaans ligtgelovig. De pelgrims, van *Mecca* komende, bezoeken zomtyds *Mahomets* graf onderwege, en oeffenen daar naar goeddunken hunnen godsdienſt; want volgens de wet zyn ze daar niet toe verplicht, zo als zich zommigen verbeelden: maar hiervan is elders reeds geſproken.

Dus eindigde 't leven van dezen beruchten man, na dat hy, volgens de *Arabiſche* rekening, 63 jaren, welke 61 jaren der chriſtenen uitmaken, geleefd had; want vooraf heb ik reeds aangemerkt, vermits de *Arabiers* hunne jaren naar den loop der maan rekenen, dezelve ook korter dan onze jaren zyn. Zyn valſch Prophetiſch ampt bekleedde hy 23 jaar, te weten 13 jaren te *Mecca*, en 10 te *Medina*, en bracht het door liſt en ſchynheiligheid onder een bot en ongeleerd volk zo ver, dat hy van een armen Komptoir-knecht een groot en machtig Vorſt wierdt, en uit de heerſchappy, waarvan hy den grond lag, ene *Monarchie* ontſtond, die binnen 80 jaren zich verder dan de Roomſche uitſtrekte. Deze *Monarchie* was 300 jaren in een volkomen bloei, maar naderhand wierd ze in vele andere ryken en heerſchappyen verdeelt, welke nog duren, en zyn de voornaamſte, het Turkſche, het Perziſche en 't Ryk van den groten *Mogol*. Voor 't overige is de Mahometaanſche leer overal doorgedrongen, en heeft de drie oude waereld-delen vervuld; want

want 't is niet te beſchryven, met welken yver de Mahometanen hunne leer trachten voort te planten. Tot dat einde zenden zy Misſionariſſen onder de heidenen, even zo wel als de christenen, en maken aan vele plaatzen een groten voortgang, deels, om dat zy uiterlyk een heilig leven leiden, en hunnen godsdienſt met grotere aandacht waarnemen; deels mede, om dat zy de mannen toeſtaan, vele vrouwen te mogen hebben. En dit laatſte ſtuk veröorzaakt inzonderheid, dat vele heidenſche Koningen liever de wet van *Mahomet* dan die van Chriſtus aannemen, om dat ze op generlei wyze kunnen bewogen worden, hunne vrouwen te verlaten, en de welluſten, welke de chriſtelyke godsdienſt veröordeelt, te verzaken.

Mahomet was wel gemaakt, en van ene bevallige geſtalte. Hy lag zich toe, om den Patriarch *Abraham* te gelyken, en wilde, dat het volk dit zoude geloven. Hy was zeer ſchrander, en konde een zaak diep inzien, bezat de kunſt, van zich behagelyk te maken, en de harten der menſchen te winnen, in den hoogſten graad, en had aan deze gave der natuur inzonderheid de uitbreiding van zyne leer en macht toe te ſchryven. Den tyd zyner jeugd bracht hy in roekeloosheid door, had niet dan behagen in roven, plonderen en bloed vergieten, welke levenswys onder de *Arabiers* zeer gemeen was: des niettemin willen zyne aanhangers nochtans beweren, dat hy in zyn vierde jaar reeds een volkome Heilige geweeſt is. Zy zeggen, de

Engel *Gabriel* hebbe hem eens, toen hy met andere kinderen langs de ſtraat liep en ſpeelde, aan een zyde getrokken, zyne borſt geopend, en zyn hart daaruit genomen, van 't welk hy een kleinen zwarten droppel bloeds gewaſſchen had, het welk de tonder der zonde of *fomes peccati* geweeſt was, en dat 'er na dien tyd aan zyn perzoon niets zondigs zy gevonden. Nochtans ſtelt hy zelf in 't 48 kapittel van den *Alcoran* deze woorden: „ God, die hem vergiffenis van zonden „ geeft, zo wel van toekomende als de ge„ pleegde. "

Deze valſche Propheet is, niettegenſtaande alle zyne ondeugden en dwaze leer, onder zyne nakomelingen nochtans in zo een heilig aanzien, dat vele pelgrims, na dat ze zyn graf bezichtigt hebben, hunne ogen uittrekken, om deze rede, dat 'er, na een zo heerlyk gezicht, niets anders waardig zy, beſchouwt te worden: ja deze eerbied gaat zo ver, dat ze geen zwarigheid maken, om den kameel, waarop *Mahomet* gewoon was te ryden, ene plaats in den Hemel toeſchryven. Een zeldſaam kenmerk van de buitenſporige neigingen van 't menſchdom, vooral, daar *Mahomets* leven een keten was van gebreken en ondeugden.

Zyne twee voorname ondeugden waren eergierigheid en geilheid: want naauwlyks zal men een kapittel in den *Alcoran* vinden, dat niet die dingen behelſt, welke dienen, om zyne eergierigheid te voldoen, of waar den menſchen een vrye verkering met de vrouwe-

lyke

lyke ſexe, of in dit, of in 't toekomend leven, toegeſtaan word. Zo lang als zyne eerſte huisvrouw *Cadigha* leefde, ſcheen hy met haar alleen te vrede te zyn: want hy mocht mogelyk zyne weldoenſter niet voor het hoofd ſtoten, die hem van klein groot gemaakt had. Maar na *Cadigha's* dood leefde hy vryer, en nam een grote menigte zo wel wyven als bywyven. Naar 't zeggen van zommigen hadt hy 15, anderen ſtellen 21 vrouwen, waaronder *Abubeckers* dochter, *Ayesha*, hem de liefſte was. Want hoewel *Mahomet* haar, wegens de ene en andere geringe ontrouwheid, verdacht hield, hy kon egter niet worden bewogen, haar te verſtoten. In tegendeel ſchreef hy het 24 kapittel van den *Alcoran*, zo wel om hare Eer op te houden, als mede om zich zelven te ontſchuldigen, dat hy ze behield, verklarende in Gods plaats voor zyne aanhangers, dat alle praat, wegens *Ayesha* uitgeſtrooid, leugen en laſtering is; verbiedende hen, daarvan te ſpreken, en dreigende al den genen, die van eerlyke vrouwen kwaad ſpreken, met ene tydelyke en eeuwige ſtraf. Deze *Ayesha* trouwde hy, toen ze nog zeer jong was, en liet ze in alle wetenſchappen onderwyzen, waarop men zich toen in *Arabie* toelag, inzonderheid in de taal en oudheden; en, om dat ze ſchrander was, en daarby leergierig, zo wierd ze met der tyd welſprekend en geleerd. Boven alle anderen haatte zy *Ali*, om dat hy *Mahomet* hare zwakheden en al te vrye levenswys had voorgedragen; en, toen ze na *Ma-*

homets

homets dood in een groot aanzien was, zo was ze daardoor *Ali* in den weg, om den throon te beklimmen. Van alle Muſelmannen wierd ze als ene Godſpraak aangemerkt: want men raadpleegde met haar in de aller gewichtigſte zaken, en, wanneer 'er iets omtrent *Mahomets* wetten voorkwam, dat moejelyk om te verſtaan was, dan wierd ze verzocht, om de rechte mening van den wetgever te zeggen, dragende daarom den naam van ene Prophetes of moeder der gelovigen.

Hapſa, *Omars* dochter, was naaſt *Ayesha*, onder *Mahomets* wyven in het grootſt aanzien. Dit is die *Hapſa*, aan welke *Mahomet* de kiſt zyner Apoſtoliſche zending in bewaring gaf, waarin de originele ſtukken van zyne openbaringen, dat is de materialien, waaruit hy den *Alcoran* zamenflanſte, bewaard lagen.

Sewda, de derde van *Mahomets* wyven, wierd van hem minſt bemind: want hy was willens, haar te verſtoten. Doch door hare beſcheidenheid en nedrigheid boog zy het hart van *Mahomet*, dat hy van zulk een voornemen afzag, inzonderheid, om dat ze, volgens haar voorgeven, met de Eer alleen wilde te vrede zyn, van *Mahomets* huisvrouw genoemd te worden, en niet begeren zoude, dat hy by haar ſliep, maar haren nacht, wanneer de beurt aan haar kwam, aan ene andere overlaten. De lieſde, die *Mahomet Ayesha* toedroeg, en waarby hy dus des te meermalen ſlapen kon, zettede hem aan, deze aanbieding aan te nemen, en zo bleef *Sewda*, ge-

gedurende haar leven, de vrouw van *Mahomet.*

De vierde, namelyk *Zainab*, was te voren met *Zeid*, *Mahomets* vrygemaakten slaaf getrouwd geweest, waarvan vooraf gemeld is. Op deze *Zainab* verliefde *Mahomet*, toen hy reeds enen hogen ouderdom bereikt had. De ergernis, die zulk ene ongeoorloofde min onder zyne aanhangers verwekken kon, hield hem een tydlang tegen; maar niet in staat zynde, zyne vleeschlyke lusten te overwinnen, noodzaakte hy den gemelden *Zeid*, zyne vrouw te verstoten, ten einde hy ze nemen kon. Dit veröorzaakte, dat men slecht van hem sprak, en enigen durfden zelfs zeggen; is dat een Propheet van God, die, om zyne vleeschlyke wellusten te voldoen, zich niet ontziet, zulk ene ergernis te geven? Maar 't kostte *Mahomet* geen geld, om enen nieuwen Hemel-brief te krygen, en Gods bewilliging zo wel tot dit werk, als andere wanbedryven, al was het, dat ze met zyne eige leer streden. Alstoen kwam 't 33 kapittel van den *Alcoran* voor den dag, 't kapittel van de *Kettory* genoemd, waarin God verklaart, dat Hy *Zainab* aan zyn Propheet gegeven, en hem de vryheid vergund had, haar naar zyn best vermogen te gebruiken: ja, wat nog meer is, God spreekt hem, wegens zyne al te grote kuisheid, hard aan, hem berispende, dat hy zich ontzag, en uit vrees, om 't volk te behagen, zich onthielt, ene vrouw te nemen, die God hem nochtans had gegeven, even of hy de menschen

meer

meer ontzag, dan God. Evenwel kon dit verdichtſel de kwade gedachten, welke men van hem opgevat had, niet wegnemen. Ja voor tegenwoordig vind men nog enigen onder de *Mahometanen*, die zulke daad niet durven veröntſchuldigen, maar zich verſtouten om te zeggen, dat hy daarin gezondigt heeft. Doch *Zainab* deed met deze fabel haar voordeel, en bediende zich van dezelve, om de andere vrouwen van *Mahomet* te trotſeren, voorgevende, dat ze alle voor haar moeſten wyken, want dat ze wegens haar geſlacht en afkomſt zyne wyven waren geworden, maar dat zy, *Zainab*, daarëntegen aan hem van God, die boven de 7 Hemelen woont, tot ene vrouw gegeven was.

Behalven deze en vele andere vrouwen, waar van de historie weinig of geen gewag maakt, had *Mahomet* ook verſcheide bywyven, onder welke de bekendſte een jong *Egyptiſch* meisje was, van christen ouders geboren, van de *Jacobitiſche* ſecte. Een Egyptiſch Stadhouder, die *Mahomets* geilheid kende, had hem, om zyne vriendſchap te winnen, dit meisje verëert. Hy was aanſtonds op haar verliefd, maar zyn omgang met haar wierd geheim gehouden, om zyne andere vrouwen niet voor het hoofd te ſtoten. Doch *Ayesha* en *Hapſa* kregen niet alleen lugt van deze nieuwe min, maar betrapten zelfs *Mahomet* op de verſche daad, en toen ging het op een ſchelden en kyven, 't welk *Mahomet* zodanig ontſtelde, dat hy zich door een eed verbondt, met haar geen ver-

verderen omgang te houden, op de voorwaarde, dat ze ſtilzwygen, en deze daad niet ruchtbaar zouden maken, om dat ze onder zyne aanhangers ergernis verwekken kon. Deze voorwaarde namen zyne vrouwen aan, vergaven hem zyne trouwloosheid, en verzwegen de zaak. Maar *Mahomets* min was ſterker dan zyne bezwore verpliohting. Hy maakte zich aan 't vorig wanbedryf ſchuldig, en wierd voor de twedemaal van zyne vrouwen wéer betrapt, welke hem nu en zyne meinedigheid en onkuisheid met bittere woorden voorhielden, ja hem verlieten, en elk een van haar zich na haar vaders huis begaf. Dit wierd overal ruchtbaar, en deed hem op de tongen ryden; waarom *Mahomet* naar gewoonte, om ook deze daad een glimp te geven, het 66 *hoofddeel van den Alcoran* liet uitkomen, 't kapittel van 't *verbod* genoemd, waarin hy God ſprekende invoert, dat Hy *Mahomet* zo wel, als alle andere Muſelmannen de vryheid gaf, by hunne meiden te liggen, zo dikwils als 't hen luſtte, in weerwil van hunne vrouwen. Welk kapittel dus begint: *o Propheet! waarom verbiedt gy dat geen, wat God toelaat, alleen om uwe vrouwen te behagen. Immers heeft God u vergunt, by uwe dienſtmeiden te mogen gaan leggen.* Van alle wetten, door *Mahomet* gegeven, heeft 'er gene zyne aanhangers beter aangeſtaan, dan deze, en na dien tyd is het by hen ene vaſte gewoonte geworden, zo vele ſlavinnen te houden, als ze middelen bezaten, om ze te kopen en te onderhouden, en wor-

worden de kinders, van haar geteeld, even zo wettig geoordeelt, als de gene, die ze by hunne echte wyven telen. De Turkſche Keizer, welke nooit trouwt, houdt enkel zulke ſlavinnen, alle op een zelfden voet, en worden ſlechts de gene, die prinſen ter waereld brengen, met den titel van Sultanen, dat is Koninginnen, vereert. Toen nu *Ayesha* en *Hapſa* zagen, welke de uitſlag van deze zaak was, namelyk, dat deze nieuwe wet wierd goedgekeurt, en *Mahomet* haar met de egtſcheiding dreigde, werkten zy aan een vergelyk, en onderwierpen zich in alles aan *Mahomets* wil. Dus lag hy by zyn dienſtmeisje *Maria*, zo dikwils als 't hem luſtte, telende by haar een zoon *Abraham* genoemd.

Ten einde nu de *Mahometanen* dit vuil gedrag van *Mahomet* mogen bewimpelen, zo geven zy voor, dat hy daarom zo vele vrouwen heeft gehouden, ten einde hy Propheten telen mocht. Doch alle deze menigte van wyven brachten hem noch Propheten noch Propheteſſen ter waereld. Van de zes kinderen; welke hy by zyne eerſte vrouw *Cadigha* teelde, overleefde hem niet dan de bekende *Fatima*, die aan *Ali* wierd uitgehuwd, waarvan vooraf reeds meldinge gemaakt is. Zeer merkwaardig is het, dat *Mahomets* geilheid met de jaren toenam, en van hem geroemt word, dat hy 40 manne-krachten in zaken van liefde hadt, en binnen één uur 11 vrouwen, die hy op eenmaal hadt, voldoen kon. Het is wel zo, dat hy, zom-

wy-

wylen, tegen de vleeſchlyke welluſten wetten gaf, maar hy zonderde zich altyd zelf uit: by voorbeeld, hy wilde niemand 1) toeſtaan, meer dan vier vrouwen te houden, maar voor zich zelf behielt hy de vryheid, zo vele te nemen, als 't hem luſtte: 2) alle anderen waren verplicht, hunne vrouwen in ene zelfde hoogachting en Eer te houden, zag zich de ene minder geacht dan de andere; dan had ze macht, daarover by den rechter te klagen; die den man als dan naar de wet noodzaakte, de klagende vrouw recht te doen; maar *Mahomet* had vryheid, met zyne vrouwen naar welgevallen om te gaan: 3) in het 4 kapittel van den *Alcoran*, 't kapittel *van het vrouwelyk geſlacht* genoemd, verbiedt hy alle Muſelmannen, met hunne moeders, ſtiefmoeders, zuſters, broedersdochters, en met vrouwen te trouwen, die met andere mannen getrouwd waren; maar in het 33 kapittel van dezen *Alcoran* ontſlaat hy zich zelf van deze wet: een teken ener onmatige luſt, welke, naar hy vreesde, niet mocht voldaan worden, ten zy dat de vrouwelyke ſexe, zelfs in verbode graden, hem ten dienſt ſtond. In den *Alcoran* voert hy daaromtrent God dus ſprekende in: *o Propheet! ik ſta u de macht over uwe vrouwen toe, en vergun u, te trouwen, tot welke perzoon van uwe maagſchap gy luſt hebt: maar deze bewilliging ſtrekt zich tot niemand anders uit.* Het welk zo veel zegt, als, niemand, dan de Propheet alleen, mag bloedſchande begaan. Dus kan men wel in waarheid zeggen, even

als hy een Propheet was, dat hy 'er ook privilegie toe kreeg; en dat zulk ene privilegie tot zulk een Propheet met recht behoordde. Weet men dit van *Mahomet*, dat hy zich niet ontziet, God tot ene oorzaak van zulk ene privilegie te maken; dan kan men ook dat geen ligt geloven, wat een geleerde Mahometaan verhaalt, te weten, dat *Mahomet* betuigde, dat hem de Engel *Gabriel* ene spys had klaar gemaakt, waar door hy zulke krachten had gekregen, dat hy 40 vrouwen op eenmaal voldoen kon. Men moet zich verwonderen, hoe *Mahomets* wetten zo streng tegen de vrouwelyke sexe zyn, daar hy zelf zo groot een liefhebber van was, inzonderheid, daar zyne beminde vrouw *Ayesba*, na zyn dood, alle geestelyke zaken regeerde, en den *Alcoran* naar welgevallen kon verklaren. Dit is een moejelyke zaak om op te loffen, ten zy men wilde, dat juist daarom de vrouwelyke sexe buiten 't paradys gesloten is, om dat 'er *Ayesba* alleen zyn wilde, terwyl zich elk geslacht zelf haat. Maar de zaak dus op te loffen is meer aartig, dan gegrond.

Zo geil nu als *Mahomet* was, zo jaloers gedroeg hy zich ook omtrent de vrouwen, die hy beminde; waarom hy zich ook liet verluiden, dat de trouwloosheid zyner vrouwen strafwaardiger was, dan die van anderen. En, kwam iemand zyner aanhangers menigmaal in zyn huis, en sprak met deze en gene zyner vrouwen; dan maakte dit hem zo ongerust, dat hy in den *Alcoran* liet zetten, dat nie-

niemand in het huis van den Propheet zonder verlof gaan mocht, en, was iemand door hem te gast verzocht, dat hy voort na de maaltyd heen zoude moeten gaan, zonder zyn tyd met de vrouwen te slyten: en, hoewel zich de Propheet ontzag, hen de deur te wyzen, zo ontzag zich echter God niet, hen de waarheid te zeggen. In dit zelfde kapittel verbiedt hy zyne vrouwen, met mannspersonen te spreken, ten zy ze haar aangezicht bedekt hebben. En, vermits hy zo jaloers was, zoude hy ene wet hebben bekend laten maken, waarin een man de vryheid word gegeven, zyne vrouw te slaan; welke wet hy zelf mede nakwam. Maar, toen 'er zich enigen van zyne aanhangers aan stieten, van gedagten zynde, dat het ganſch niet prophetisch was, zyne vrouw te slaan; zo verzon hy ene onderscheiding, die nergens, dan onder domme *Arabiers*, van enige uitwerking zyn kon, namelyk: *ik sla myne vrouw niet, voor zo ver ze myne vrouw, maar voor zo ver ze een ondeugend wyf is.*

Uit deze geschiedenissen blykt, dat *Mahomets* voornaamste neigingen eergierigheid en geilheid geweest zyn, en de ganſche *Alcoran* rust 'er byna op. Want 't meeste is by gelegenheid geschreven, om 't een of ander wanbedryf te bewimpelen, die uit zulke beide ondeugden voortvloejen. Dat ook de reden is, waarom zich de *Alcoran* zo menigmaal zelf tegenspreekt, en dat de ganſche Mahometaansche leer ene aaneenschakeling van zulke strydigheden is. In het be-

gin was hy den joden meer genegen, dan den christenen, en daarom ruſt zyne leer meer op den joodſchen, dan den chriſtelyken godsdienſt: maar naderhand, toen hy boos was op de joden, bouwde hy zyne openbaring meer op de christelyke wetten. 'Er is een Arabiſch werk in 't licht gekomen, onder den titel: ene oude capitulatie met de christenen, welke *Ricaut*, *Salmaſius* en *Hinkelman* voor echt, maar anderen voor verdicht houden.

Men vind velen, die uit aanmerking van de vreemde dingen, die in de Mahometaanſche leer gevonden worden, *Mahomet* meer voor een dweper, die zelf geloofde, wat hy leerde, dan voor een bedrieger houden. Alleen Heer *Bayle* is niet van dit gevoelen, want hy zegt: een man, die een tyd lang geloofde; dat God hem een Engel gezonden hadt, om hem den echten godsdienſt te openbaren, moeſt alles zins zyne dwepery hebben laten varen, toen hy zag, dat hy zyne roeping met gene wonderwerken ſtaven konde. Want, toen de *Koraſchiten* aanboden, zyne leer aan te nemen, wanneer hy ze met tekenen zoude beveſtigen, maakte hy geen werk, enige verzekering daaromtrent te geven, terwyl hy of zeide, dat de wonderwerken niet nodig waren, of hen na de voortreffelykheid van den *Alcoran* wees; welke handelwyze meer overeenkomt met een bedrieger, dan met een dweper of dollen man. Doch een dweper is niet ligt van zyne dwaling af te brengen, en, wie hier aan

twy-

twyfelt, behoeft ſlechts de geſchiedenis der Herdopers en andere geeſtdryvers na te gaan; waarom 't, naar myne gedachten, noch een *problema* zyn kan, of de grote Arabiſche Propheet een bedrieger, dan of hy niet wel by zyne herſenen was. Ik ſta gaarne toe, dat enige historien van *Mahomet* verhaalt worden, dewelke uitwyzen, dat hy eer een bedrieger, dan dweper is te noemen: want, zo zoude hy een duif geleerd hebben, uit zyne oren koorn te eten, en alsdan zyne aanhangers hebben wys gemaakt, dat hem de H. Geeſt, in de gedaante van een duif, in het oor luiſterde: als mede, dat hy zyn Secretaris *Abdallah*, toen deze het bedrog van den Propheet had willen openbaren, in zyn huis heeft laten verbranden, en voorgegeven, dat het vuur van den Hemel was gevallen, om dezen *Abdallah*, die den *Alcoran* had willen vervalſchen, te ſtraffen: verder, dat hy één zyner knechten in ene ledige put, naby den weg liet zetten, met laſt, dat hy, wanneer de Propheet met ene grote menigte volks daar voorby ging, deze woorden moeſt uitroepen; *Mahomet is de geliefde van God*! maar dat hy, ten einde zulk een bedrog niet mogt bekend worden, zyne mannen aanſtons heeft bevolen, dien put met ſteenen te vullen, om dat hy daar een Tempel wilde oprechten. Deze historien, zegge ik, konden genoegzaam uitwyzen, dat *Mahomet* een bedrieger geweeſt is, zo men maar van hare zekerheid volſtrekt kon zyn verzekerd. Toen de geleerde En-

gelſchman *Pocock* 't *geval van de duif* in 't werk van *Grotius*, de waarheid van den christelyken godsdienſt, vond, vroeg hy hem, waar hy deze historie, die by geen Arabiſch ſchryver was te vinden, van daan had; en *Grotius* antwoordde, dat hy ze in enige christen ſchriften had gelezen. Waaruit blykt, dat deze historien 't geſchil niet kunnen beſlisſen. Nochtans beſchuldige ik niemand van dwaling, die hem voor een bedrieger houdt. Veeleer geef ik hem zelf dien titel, maar bekenne teffens, dat het meeſte, 't welk van zyne handelwyze en leer is opgetekent, uit ontſtelde herſenen ſchynt voortgekomen te zyn.

Dit mag genoeg zyn, wat aangaat *Mahomets* perzoon, van welken de historie getuigt, dat hy 1) een zeer ongeleerd man geweeſt is, die geen de minſte wetenſchap noch in geeſtelyke, noch waereldlyke historien bezat. Waarom hy ook de disputen zorgvuldig trachte te myden, ten einde hy zyne grove onkunde niet mocht verraden; 2) een welluſtig en geil menſch, 't welk zyne menigvuldige minnaryen te kennen geven, waarover zyne aanhangers zelfs vielen; en 3) een zeer haatdragend en wraakgierig man, die niemand ooit zyne misſlagen vergaf. Wat betreft de leer, enige medogende christenen, onder anderen *Gotf. Arnold* en de geleerde *Reland*, hebben ze wel gezocht een glimp te geven, en waren van oordeel, dat de *Alcoran* niet altyd naar de letter, maar allegoriſch moet verſtaan worden; dat de chris-

christenen ook verſcheide dingen verdicht hadden, die in de Mahometaanſche geloofsbelydenis niet waren te vinden: maar nochtans kan men met zekerheid zeggen, dat 'er weinig dergelyke zotte boeken, als de *Alcoran* is, meer in de waereld zyn te vinden. De Heer *Reland* heeft in zyn werk van *Mahomets* leer de Mahometaanſche geloofs-belydenis bygebracht, en wil daaruit bewyzen, dat daarin niets met de gezonde zedekunde ſtrydt: deze belydenis beſtaat in de volgende *artikelen.*

Het eerſte handelt van Gods Wezen, alwaar God beſchreven wordt, als de Schepper en Regeerder der waereld, die alles uit niets geſchapen, niemand geteelt heeft, en ook van niemand is geteelt geworden.

Het tweede handelt van *Mahomet* en zyn boek. De eerſte word voorgeſtelt als Gods Apoſtel, en dit als een boek, waa door God de vorige wetten heeft afgeſchaft.

Het derde beſchryft Gods Voorzienigheid, dat God alle geſchapene dingen, de kwaden met de goeden, beſtuurt en regeert. Aangaande de voorbeſchikking (prædeſtinatie,) deze word daar zo ver, als wel in ene ſecte, gedreven. Nochtans wil men zeggen, dat 'er niemand, dan die in het doorlezen van den *Alcoran* en in de *Sonnah*, dat is, hunne mondelyke wet, wel geoeffend is, van ſpreken mocht.

Het vierde ziet op de begraveniſſen. Zy geloven, dat zich twee Engelen by 't graf van een overledenen laten vinden, en hem de

volgende vragen voorſtellen: *wie is uw God geweeſt? wie is uw Propheet geweeſt? waar is uwe Rebla geweeſt?* dat is, na welke plaats hebt gy, by uw gebed, uw aangezicht gewend? Wie deze vragen wel beantwoordt, vindt aanſtonds een helder licht in zyn graf ſchynen: maar hy, die niet wel antwoordt, word tot den dag des oordeels met duiſternis omvangen.

'T vyfde handelt van het vergaan aller dingen, wanneer de Engel *Iſrafil* op zyne trompet blaaſt.

Het zesde, van de opſtanding, welke daarin beſtaan zal, dat God eerſt den Engel des doods, en vervolgens aller menſchen zielen opwekken, en ze wederom met hare ligchamen verëhigen zal.

Het zevende, van den oordeel-dag, wanneer God te gelyk met *Mahomet* elk menſch naar zyne verdienſten zal oordeelen.

Het *achtſte* ziet op *Mahomets* voorbeden. Deze zouden tweederlei zyn. De eerſte zouden ten dage des oordeels geſchieden, wanneer alle gelovigen, die rouw en leetwezen over hunne gepleegde zonden betoonen, door *Mahomets* voorſpraak in 't Paradys zullen ingaan. De andere voorbeden, welke later komen; zullen voor tweederlei menſchen geſchieden, 1) voor dezulken, wier goede en kwade daden in evenwicht ſtaan, en die na het oordeel na ene plaats tuſſchen Hemel en hel zyn heen gewezen; 2) voor dezulken, wier kwade daden de goede te boven gaan; want men heeft aan te merken, dat geen

Mu-

Muſelman, dat is, een gelovige Mahometaan, voor eeuwig rampzalig worden kan, maar hunne hel zal ſlegts zyn, als 't vagevuur der Roomſch-gezinden, en zo legt 'er in deze leer een zeker ſoort van den *Originismus* verborgen.

Het negende en tiende artikel handelt van des menſchen daden, hoe ze ten dage des oordeels in de weegſchaal gelegt worden, om te zien, welke de wichtigſte, of het de goede dan de kwade zyn. Zy, wier daden in even wicht ſtaan, worden na ene derde plaats tuſſchen Hemel en hel heen gewezen, daar ze moeten blyven, tot dat hen *Mahomet* met zyne twede voorbede daaruit verloſt.

Het elfde beſchryft de lange brug, die in de langte de ganſche waereld overtreft, maar in de breedte zo dun en fyn als de draad van een ſpinneweb is. Daarover zullen de rechtvaardigen als een blikſem gaan; maar de godlozen zullen 'er enige 1000 jaren mede doorbrengen, en eindelyk na beneden in de hel vallen.

Het twaalfde ſtelt het Hemelryk zeer prachtig voor; en eindelyk ſchildert *het dertiende* de hel met de hatelykſte verwen af; en dit is de inhoud van de Mahometaanſche geloofsbelydenis, die den Heer *Reland* ten bewyze bybrengt, dat de leer zo kwaad niet zy, als ze van de christenen afgebeeld werde, die verſcheide gevoelens hadden opgetekend, welke ongegrond en verdicht waren, en van de Mahometanen met beſpotting en gelagch ge-

lezen wierden. Doch deze zeer geleerde man mag ter verdediging van de Mahometaanſche leer zo veel zeggen, als 't hem belieft, men heeft niet meer nodig, dan den *Alcoran* te lezen, om van het tegendeel overtuigd te worden, namelyk, dat het meeſte, daarin vervat, uit 't brein van eenen dweper en van een man, wiens herſenen ontſteld zyn, voortkome. Doch, nademaal 'er geen godsdienſt in de waereld zo dwaas is, of men vind 'er nog wel iets goeds in, zo vind men in dezen inzonderheid *drie leerſtukken*, welke zeer goed zyn, en die de Mahometanen met zulken yver beleven, dat ze de christenen daarin beſchamen. 'T *eerſte* betreft hunne aalmoezen, die inzonderheid in 't ſtichten van hospitalen beſtaan. Want alleen in de Mahometaanſche landen vinden allerlei vreemdelingen vrye herberging en verzorging overal op hunne reizen in de zo genoemde *Caravanſerais*, die zo wel van Koningen en Vorsten, als van Godsdienſtige onderdanen, ter verkwikking van reizigers, geſticht zyn. Het *tweede ſtuk* ziet op de vryheid van godsdienſt, die alle andere gezindheden vergunt word: want elk een, van welken godsdienſt hy ook zy, woond veilig en geruſt in de Mahometaanſche landen, wanneer hy, jaarelyks, ſlechts volgens *Mahomets* inſtelling, ene geringe ſchatting opbrengt. Dat ook de reden is, waarom vele verdrukte christenen uit de Roomſche landen, daar het een deugd geoordeelt word, de menſchen te vuur en te zwaard te vervolgen, alleen daarom, om

dat

dat ze dat geen niet willen geloven, wat hen onbegrypelyk voorkomt, na de Mahometaanſche landen vluchten, daar zy een vrye godsdienſt-oeffening genieten mogen.

Het *derde ſtuk* raakt hunne gebeden, die ze op zekere tyden van den dag, en wel met ene onbeſchryvelyke aandacht doen, zó zelfs, dat een Mahometaan, al zag hy zyn huis in brand ſtaan, of zich voor plonderinge bloot geſtelt, nochtans niet van zyn plaats gaat, voor dat zyn gebed geeindigd is. En warelyk in dit ſtuk beſchamen ze de chriſtenen meeſt; want de meeſten van dezen bidden niet dan by gelegenheid. Gemene menſchen zingen en bidden wel dikwils, en mogelyk meer dan de Mahometanen; maar hun gebed doen ze met zulke ene eerbied niet, als de laatſte. Wil een Mahometaan bidden, dan verbant hy alle waereldſche gedachten, en ſtaat als verrukt en opgetogen in zyne aandacht. Een chriſten handwerksman in tegendeel komt met zyn werktuig onder den arm: een ſchoenmaker zingt Davids boet-pſalmen met zyne els in de hand; een kleermaker met de ſchaar; een timmerman met de byl, en een ſchrynwerker met de ſchaaf. Of zulk ene godsdienſtigheid Gode aangenaam zy, dan niet, kan ik niet zeggen. Dit is zeker genoeg, dat een Koning het ganſch niet wel zoude opvatten, wanneer hem een onderdaan, op deze wyze, een verzoek-ſchrift wilde overgeven; wanneer by voorbeeld een ſchrynwerker om de gunſt van een Koning verzocht, en teffens met een zoetboor-ſchaaf

in

in de hand, een plank bewerkte. Om niet te zeggen, dat menig kleermaker opheft; *ik wil u roemen, Heere*, maar te gelyk een lap laken of ſtof door 't oog van de ſchaar haalt, en zynen naaſten verkort. Ik neem niet op my, zulk ene godsdienſtigheid zondig te noemen, om dat zulke ſoorten van bidden overal in de christenheid gebruikelyk zyn. Dit alleen durve ik beweeren, dat, wanneer men met God ſpreken wil, zulks met alle mogelyke eerbiedigheid moet geſchieden. Ten beſluite kan men tuſſchen Christus en *Mahomet* de volgende vergelyking maken. Van Christus hebben vele Propheten voorzegt; maar niemand van *Mahomet*. Christus heeft vele dingen voorzegt, die naderhand vervuld zyn: *Mahomet* voorzeide niets. Christus verklaarde, dat zyn Ryk niet van deze waereld was; *Mahomet* baande zich door het zwaard den weg tot een waereldſch Koningryk. Christus predikte zyne navolgers kruis en wederwaardigheid; *Mahomet* beloofde hen Eer en aanzien. Christus Paradys is geeſtelyk; maar dat van *Mahomet* vleeſchelyk. Chriſtus belaſt de menſchen, zyne woorden te onderzoeken; *Mahomet* houdt zyne aanhangers in ene diepe onkunde. Christus leer is door lyden en bloed-getuigen, maar die van *Mahomet* door het zwaard voortgeplant. Christus is opgeſtaan van den doden; *Mahomets* graf en zerk ziet men nog binnen *Medina*. Dienvolgens heeft een christen ontelbare bewyzen, zelfs uit de ſchriften van zyne eige vyanden, voor de echtheid van zyn geloof;

daar

daar in tegendeel een Mahometaan geen ander bewys, dan een *Pythagoreiſch*, αὐτὸς ἔ. φ, dat is, *Mahomet heeft het gezegt*, bybrengen kan.

Het enigſte, waarop zich een Mahometaan beroepen kan, is de ſtyl van den *Alcoran*, die in de Arabiſche taal een voorbeeld is van welſprekendheid. Maar *Mahomet* heeft of zelf den *Alcoran* geſchreven, of heeft hem, op zyn naam, van anderen laten opſtellen. Hebben anderen dit werk gedaan; dan vervalt dit bewys van zelf: maar heeft hy hem zelf geſchreven; dan moet men zich verwonderen, dat hy deſſelfs inhoud nooit wiſt te verantwoorden, maar voor al hen ſchuwde, die hem vragen voorſtelden, en ene verklaring over zyne leer begeerden.

De andere bewyzen, ter beveſtiging van zyn prophetiſch ampt zamen geraapt, zyn zo naar en flecht, dat ze geen antwoord behoeven. *Deuteron. XXXIII:* 2. ſtaat: *de Heere is van Sinai gekomen, en is hen lieden opgegaan van Seir, hy is blinkende verſchenen van het gebergte Paran.* Hier verſtaan ze door *Sinai* Mozes wet, die op dezen berg gegeven wierd: door *Seir* het Euangelium van Christus: want, zeggen ze, *Seir* was het gebergte, daar zich Christus allereerſt geopenbaard had; en eindelyk door *Paran*, dat een gebergte by *Mecca* zyn zoude, *Mahomets* komſt. Maar onder anderen dwalenze zeer in de land-beſchryving: want *Paran* is ene plaats in het ſteenachtig *Arabie*, meer dan 500 mylen van *Mecca* gelegen. De woeſty-

woestynen, die zich van deze stad tot het joodsche land uitstrekken, worden in de H. Schrift de woestyn *Paran* genoemd, en de daar zynde bergen 't gebergte *Paran*, alwaar *Mozes*, kort voor zyn dood, de kinderen Israels de wet op nieuw inscherpte.

Het volgende bewys is van den zelfden zuurdeeg: *Psalm L:* 2. staat: *uit Zion, de volkomenheid der schoonheid, verschynt God blinkende:* en in de *Syrische* overzetting: *God heeft van Zion ene heerlyke kroon laten zien.* 'T woord *heerlyk* of *voortreffelyk* betekent in de *Arabische* overzettingen *Mahmudan*, daar de Mahometanen *Mahomet* van gemaakt hebben, en de plaats van dezen Psalm dus lezen: *God heeft uit Zion Mahomets kroon getoont, of laten zien. Ezaj. XXI:* 7. vind men deze woorden: *En hy zag enen wagen, een paar ruiters, een wagen* met *ezels, een wagen* met *kemels* bespannen. In de oude Latynsche overzetting luiden de woorden dus: en hy zag een wagen van 2 ruiters, één op een ezel, een ander op een kemel zittende. Door hem, die op den ezel zit, verstaan ze Christus, om dat deze rydend op een ezel te *Jerusalem* kwam, en den anderen, die op een kemel zit, passen ze toe op *Mahomet*, om dat hy altyd op een kemel plachte te ryden. *Joh. XVI:* 7. Spreekt Christus dus tot zyne leerlingen: *het is u nut, dat ik weg ga; want, indien ik niet weg ga, zo zal de Trooster tot u niet komen: maar indien ik henen ga, zo zal ik hem tot u zenden.* Hier willen de Mahometanen bewysen, dat *Mahomet* door den *Trooster* bete-

betekend werde: waarom zy hem ook onder anderen den *Trooſter* noemen. Ook zeggen ze, *Mahomets* naam zy uitdrukkelyk in dit vers zo wel, als in verſcheide andere ſchrifttuur-plaatzen aangehaalt geweeſt, maar de christenen hadden hem uit boosheid doorgeſchrapt. Zelfs ſchamen ze zich niet, als een wiſſe waarheid op te geven, dat 'er te *Parys* een affchrift van het boek der Euangelien is, waarin *Mahomets* naam meermalen voorkomt. *Mahomet* zegt zelf in 't 61 kapittel van den *Alcoran*, 't kapittel van *den ſlag* genoemd: *brengt u te binnen, dat Jeſus, de zoon van Maria tot de kinderen Iſraëls dus zegt: ik ben een bode van God. Hy heeft my gezonden, om 't oude Teſtament te beveſtigen, en u aan te kondigen, dat na my een propheet komen zal, die Mahomet genoemt zal worden.* Deze bewyzen zyn zo zot en dwaas, dat naar myn oordeel niemand den tyd verſpillen zal, met dezelve te weêrleggen. Zo doen ook de Mahometanen niet kwalyk, wanneer ze dit alles overſlaan, en zich alleen aan den groten voortgang houden, welken de Mahometaanſche godsdienſt bynaa door de ganſche waereld gehad heeft, alhoewel dit de Goddelyke Zending van *Mahomet* als een Apoſtel niet meer bewyſt, dan andere overwinningen in *Aſie* bewyzen zouden, dat *Confucius*, *Zoroaſter*, *Cingiskan* en anderen Propheten van God geweeſt waren: inzonderheid, wanneer men weet, in welken naren toeſtand zich toen 't Chriſtendom bevond, alsmede, op welke zwakke voeten het Room-

ſche

ſche Keizerryk geſtaan heeft, 't welk in *het Ooſten* aan *Mahomet*, even als in het *Weſten* en *Noorden* aan de *Wandalen*, *Gothen* en *Longobarden* ten roof wierd.

Meer moet men zich verwonderen over de zo lange duurzaamheid van zulken vreemden godsdienſt. Doch zulks kan onder vele andere redenen, waarvan elders geſproken is, inzonderheid hieraan worden toegeſchreven, dat ze de vrye oeffening van andere godsdienſten toelaten: daar in tegendeel de Roomſchgezinden het geweeten der menſchen dwingen, het welk den Heer *Bayle* tot een aartigen inval aanleiding heeft gegeven: " de Mahometanen, zegt hy, zyn volgens hunne wet verplicht, den godsdienſt met het zwaard voort te planten; maar nogtans heerſchen ze niet over het geweten. De Christenen in tegendeel zyn naar het Euangelium verplicht, alleen te prediken; en nochtans planten zy den godsdienſt te vuur en te zwaard voort. Daarom neemt deze laatſte heilige godsdienſt even zo ſterk af, als de dwaaze Mahometaanſche toeneemt, dat nochtans niet geſchieden zoude, wanneer de Chriſtenen en Mahometanen, van weerszyde, hunnen godsdienſt beleefden. "

VER-

VERGELYKING.

Uit de historien van deze twee Propheten blykt, dat ze onderling veel gemeenſchap hadden. Geen van hen dacht enen heel nieuwen godsdienſt uit, maar ſlanſten uit de menigte van oude, die ze zamen ſmolten, hunne leer zamen. *Zoroaſter* formeerde zyn *Syſtema* door het vermengen van de joodſche zeden en wetten met de oude Magiſche leer; en *Mahomets Alcoran* is een mengelmoes van den christelyken en joodſchen godsdienſt. Beide gaven voor, zy hadden met God, die met een groot vuur en vlam omringd was, geſproken; beide leefden mede, om voor des te heiliger te worden gehouden, langen tyd in de woeſtynen. Beide ſtichtten godsdienſten, die geduurende vele eeuwen hebben gebloeid. Beide waren ook grote geveinsden en vermetele menſchen. Dit onderſcheid is 'er tuſſchen hen, dat de één even zo geleerd, als de andere onwetend was: want *Zoroaſter* was de grootſte Philoſooph van zyn tyd: daar *Mahomet* in tegendeel noch lezen noch ſchryven konde, en nochtans vorderde de laatſte even zo ſterk met zyne onkunde, als de eerſte door zyne geleerdheid. Een duidelyk bewys, dat het geen grote kunſt is, het menſchdom by den neus te leiden: want warelyk, even als *Zoroaſters* leer, wanneer men die gene uitzonderd, welke ons in de boeken van 't O. en N. Teſtament gegeven is, onder alle ſecten grondigſt nagedacht is, en met de gezonde rede meeſt overeenkomt; zo is in tegendeel de Godgeleerdheid van *Mahomet* de zotſte, die 'er ooit bynа op de waereld is geleerd. De eerſte beveelt, dat de menſchen hun verſtand zullen gebruiken; maar de laatſte wil, dat ze alle menſchlyke reden zullen ver-

zaken. *Zoroaſter* ſchynt een wel aaneenhangend zamenſtel te hebben uitgewerkt, en was daarom niet bang voor diſputen over den godsdienſt: daar *Mahomet* in tegendeel dat geen heden veroordeelde, wat hy giſteren had bevolen, en, wanneer hem dit wierd voorgehouden, zeide hy, dat God zich wêer bedacht had, en mydde zorgvuldig, te diſputeren over enen godsdienſt, welken hy niet wiſt te verdedigen. Wanneer daarom de eerſte de *Perzianen* tot het omhelzen van zyne leer overreedde, zo roſte de laatſte de *Arabiers* helder af, en dwong ze dus met ſlagen tot zynen godsdienſt. En de leer van den eerſten wierd daardoor vertraagt, om dat hy met ſchrandere en geſtudeerde menſchen te doen had, die de reden en het bewys voor ene zaak begeerden te weten, voor dat zy ze wilden geloven; daar in tegendeel de laatſte de onkundige *Arabiers* voorpreekte, die zich lieten bewegen, om te geloven, dat wit zwart was, wanneer de Propheet ſlegts had gezworen, dat het zo was. Het enigſte, naar 't ſchynt, dat *Mahomet* verſtandig overwogen had, was, dat hy zich naar de neigingen der *Arabiers* wiſt te ſchikken, en hen in het toekomende leven ene menigte van fraje vrouwen ter verluſtiging beloofde, om dat ze inzonderheid ligtvaardig, als mede aan overvloedig eten en noch meer aan drinken overgegeven, en grote vraten, maar nog grotere zuipers waren. Voor 't overige ziet 'er dit ganſche zamenſtel zo zot en miſſelyk uit, dat 'er niet dan de *Arabiers* toen genoegen in konden vinden. Met één woord: beſchouwd men *Zoroaſters* leer; dan heeft men rede, van te zeggen, dat hy de ſchranderſte bedrieger en gevaarlykſte man geweeſt is, om 't menſchdom te verleiden, als 'er ooit op de waereld is gevonden. Maar leeſt men den *Alcoran*; dan ſtaat men in twyfel, wat men voor een oor-

oordeel van *Mahomet* moet vellen, of hy een bedrieger dan een dweper geweest is; of hy den godsdienst heeft verzonnen, om anderen te bedriegen, dan of hy hem zelf wel geloofde; of hy zich meer voor een Propheet uitgegeven, dan zich zelf verbeeld heeft, een Apoſtel van God te zyn. Zulken oorſprong hebben deze beide grote Secten; te weten de aanbidders van het vuur en de Mahometanen, waar van de eerſten noch in *Perzien* en *Indien*, na verloop van enige 1000 jaren te vinden zyn, en de laatſten ook nog het grootſte en machtigſte waereld-deel beheerſchen.

ZENOBIA
EN
CATHARINA ALEXIEWNA.

INLEIDING.

In alle menſchelyke zaken is 't een algemeene regel, op de gezonde rede gegrond, dat men niet zo zeer op de waarde, ſtof en naam enes dings, als wel op het gerief omtrent 't geen ondernomen en uitgevoert moet worden, letten, en in dit opzicht loot zomwylen hoger dan goud, hout koſtelyker dan marmer, en kleine dingen waardiger dan grotere moet achten. Zo is een goude plaat wel meer waardig dan een vel papier: maar moet men een brief ſchryven, zo ſtaat men geenszins in bedenken, om 't laatſte als het dienſtigſte te kiezen. Een groot ſchip is gemenelyk van grotere waarde dan een kleine boot;

't kan ook gewichtigere dienſten doen: maar moet men ene rivier overvaren, dan geeft men de boot den voorrang boven het ſchip; ja neemt in zulk een geval liever een houten vat, dan den beſten koperen ketel. Wil men mout na de molen brengen, hout hakken, of enig ander zwaar werk laten doen, dan gebruikt men liever hem, die ligchaams krachten bezit, dan een ſnedig man; maar acht daarentegen den laatſten hoger dan den eerſten, wanneer men enen goeden raad nodig heeft. Word elk ding tot zyn gebruik beſteed; dan is alles nuttig, en in de natuur niets vrugteloos: want vind men zo vele nutteloze dingen en menſchen in de waereld, zo is dit niet aan de natuur, maar den genen toe te ſchryven, die *quid pro quo* (dit voordat) nemen, en meer zien op 't gewicht, dan op het voordeel. Maakt men, als 'er in de Komedie ſtaat, een ervaren *Tinnengieter* tot Burgermeeſter, en enen ſchranderen Burgermeeſter in tegendeel tot een Tinnengieter; dan worden door zulk ene herſchepping van twee nutte onderwerpen onbekwame menſchen. De ondervinding heeft geleerd, dat menigmaal de beſte ſchryvers, door de bevor-

dering tot 't rechterampt, de flechtſte rechters; van de uitmuntendſte predikanten de onnozelſte biſſchoppen; van de kundigſte philoſophen de onbekwaamſte beampten zyn geworden. Waarom men, by de uitdelinge van ampten, niet zo zeer op de verdienſten en bekwaamheid van een man in 't algemeen, maar veeleer op desſelfs bekwaamheid omtrent dingen, die het ampt vordert, moet letten, wanneer het ſpreekwoord zegt; *hic Rhodus, hic ſalta: laat uwe kunſt hier blyken.* Hoe menigmaal word niet een ſtaats bediende van een boer, een geleerde van een kantoor-knecht, en een grote kunſtenaar van ene keuke-meid uitgelagchen, wanneer de eerſten buiten hunnen kring gaan, en zich bemoejen met dingen, waartoe de laatſten alleen bekwaamheid bezitten. Toen *Cicero* 't orakel van *Apollo* vroeg, welk ene ſtudie hy verkiezen zoude, wierd hem geantwoord, *volg uwe natuur.* Wenſchelyk ware het, dat allen dit zeggen voor ogen hielden: want in zulk een geval zouden 'er flechts weinig onbekwame menſchen worden gevonden. Maar de meeſten verzetten zich tegen de beſturing der Goddelyke Voorzienigheid,

en

en voeren, gelyk men van de oude *Titans* verhaalt, kryg met den Hemel, terwyl ze zich toeleggen op dingen, daar ze nochtans niet van natuur toe zyn geſchapen. Elk menſch, elk ding moet, daarom, tot zyn gebruik beſteed worden: want dat werktuig is 't beſte, dat met het handwerk overëenkomt; en dat is 't beſte zaad, dat met den grond overeenkomt; die ſchoen, welke aan den voet paſt, en die hoed, welke wel op 't hoofd ſtaat. Dit is zo klaar en betooglyk, dat 'er geen verſtandig menſch aan kan twyfelen. Want, alhoewel daarby, dikwils, een misbruik mede onderloopt, zo belydt echter elk een, dat men zich in alle handteringen, voornemens en gebruik van de bekwaamſte middelen moet bedienen. Doch des niettegenſtaande zyn nochtans alle volken, zo wel in de oude als tegenwoordige tyden, daarin eens geweeſt, dat ze dezen voornamen regel, ten opzicht van de vrouwelyke ſexe, aan een kant gezet, en het halve gedeelte van de bewoners der waereld tot gewichtige en moejelyke zaken onbruikbaar hebben aangemerkt. Ik bekenne in waarheid, dat de toeſtemming en overeenſtemming van alle menſchen en

alle tyden een ſoort van bewys is, en dat men daarom zulk ene ſchikking als een naturelyk bevel moet aanmerken, wanneer de natuur, welke niets te vergeefs doet, hare gaven niet aan beide geſlachten zonder onderſcheid medegedeelt had. Hier tegen kan men wel verſcheide dingen inbrengen: 1) dat de natuur zelve, in de ſchepping de vrouwen van de mannen onderſcheiden, en door een fyne huid en ligchaam, als mede tedere leden, de heerlykheid der laatſten boven de eerſten heeft te kennen gegeven: 2) door 't kinderbaaren, dat de vrouwen ten minſten enige weken 's jaars tot mannelyke daden onbekwaam maakt: 3) door verſcheide zwakheden, als onbeſtendigheid, overhaaſting, ontydige vrees, ongeduld, enz. die volgens de aanmerking van dezen en genen, gemenelyk, meer by het één dan 't andere geſlacht gezien worden.

Wat aangaat *het eerſte*; men kan wel niet ontkennen, dat 't een geſlacht tederer geboren word, en daarom zo bekwaam tot werken niet is, dan 't ander: men ziet zelfs zulk een onderſcheid by de geboorte van verſcheide redeloze ſchepzelen van enerlei ſoort. Maar wil men

dit

dit bewys te ſterk aandringen; dan kon mogelyk ene vrouw deze tegenwerping maken, dat, daar de natuur de mannen door hunne vaſte en ſterke ligchamen van de vrouwen onderſcheiden heeft, deze daardoor heeft te kennen gegeven, dat de eerſten voornamelyk tot grof werk geſchikt zyn, waartoe ligchaams-ſterkte vereiſcht word, en de laatſte tot fyne bezigheden, waarby 't alleen op het verſtand aankomt: ja, dewyl 'er ter uitvinding en uitvoering hoofden en handen altyd nodig zyn, dat ze daarom de laatſte heeft geſchikt, om het ontwerp tot een gebouw te maken, en de eerſten, om kalk te beſlaan, 't hout te bewerken, en ſtenen te dragen; dat ze de laatſte, die alleen goed verſtand bezitten, om in den raad en de gerichten te zitten, maar de eerſten, die op hunne ſterke armen groots zyn, ter uitvoeringe van hare beſluiten en vonniſſen bepaald, ja de laatſte hebbe aangeſteld, om natevorſchen, hoe een land kunne verbeterd, bezaaid en beplant worden, maar den eerſten en ſterkſten 't werk heeft opgelegt, om 't koorn te maajen, in te zamelen en te dorſchen. Waarom het niet raadzaam ſchynt te wezen, om dit bewys al te ſterk

aantedringen, waar tegen zulke en andere tegenwerpingen kunnen gemaakt, en dit inzonderheid gezegt kan worden: wanneer de bekwaamheden der ziel, zonder onderſcheid; aan beide geſlachten door de natuur zyn meegedeeld; maar in elk land, menigmaal, gebrek is aan bekwame verſtanden, om gewichtige dingen uit te voeren; waarom men dan eensklaps, alleen wegens de geboorte, het halve deel van 't menſchdom uitſluite?

Het *ander bewys*, van 't kinderbaren der vrouwelyke ſexe, en de ongelegenheden, die haar plegen te verzellen, ſchynt van meerder gewicht te zyn. Maar de vraag is, wanneer de vrouwen ene andere opvoeding hadden, of ze ook geen ander kraambed zouden houden? Men heeft vrouwen gevonden, en vind ze thans zelfs nog, die daags na hare bevalling wêer aan haar gewoon werk gingen, en in een zeker land is het, naar het bericht der reizigers, gebruikelyk, dat de vrouw, zo dra ze 't kind ter waereld heeft gebracht, opſtaat, en de man op het bed gaat leggen, om de gelukwenſchingen te ontvangen. Geſteld nu zynde, dat de natuur zo veel tyd eiſche, als de kraam-

kraamvrouwen doorgaans na de bevalling ſlyten; zo volgt daaruit echter niets meer, dan dat ze, jaarlyks, zes weken lang onbekwaam tot werken worden, daar menig man in tegendeel, die geen ſnedig verſtand heeft, het ganſche jaar door onbekwaam is, en, is het zo in een huis gelegen, dan kan de wyze in het gemelde land zo dwaas niet zyn, en de man doet niet kwaad, die tot zulk ene vrouw zegt: *ga ſchielyk weêr na uw kantoor; ik zal intuſſchen in uwe plaats gaan leggen; zo kunnen beider dingen beel wel waarden waargenomen.*

Wat aanbelangt de neigingen der vrouwen, niemand kan wel ontkennen, dat de voorheen opgetelde zwakheden by de vrouwelyke ſexe, gemenelyk, in enen groteren graad gevonden worden. Maar de vraag is, of deze van de natuur, dan van de gewoonte en opvoeding voortkomen. Hier word gevraagd, wanneer een jong meisje tot mannelyke bezigheden opgevoed, wanneer haar gewichtige zaken wierden toebetrouwd, die ze in 't Gemenebeſt alleen verantwoorden moeſt; wanneer men ze daartoe aanzettede, om van elk ydel woord rekenſchap te geven; wanneer de dapperheid haar tot een deugd,

maar

maar de beſchroomdheid tot ene ondeugd wierd gerekend; of men niet, in plaats van gebreken en zwakheden, even zo vele deugden zoude vinden. Op dezelfde wyze, wanneer het mannelyk geſlacht zulk ene opvoeding hebben mocht als de vrouwen, zoude men vele deugden in gebreken en zwakheden zien veranderd, zo dat men onbedachte reden, mannenpraat, en overhaaſting ene mannelyke zwakheid noemen mocht; en even als het woord thans by 't begaan van een misſlag is: men moet het een zwakke vrouw ten beſte houden; zo kon die ſpreekwys dus veranderd worden: men moet het een zwak mansperzoon niet al te naauw nemen.

Dit, zeg ik, moeſt op ene proef aankomen, om te zien, of gewoonte en opvoeding niet met de natuur vermengd wierden; en is het waar, wat van de *Schytiſche Amazonen*, als mede van de dappere *vrouwen in het Noorden* verhaald word; dan kan men zeggen, dat de proef reeds zy genomen. Ik wil van die tegenwerpingen tegen de vrouwen, welke in de verdediging van Juff. *Zille* worden bygebracht, geen gewag maken; om dat die alle buitenſporig en beſpot-

telyk

telyk zyn; maar den lezer ſlechts na dit werk wyzen, daar ze op ene gepaſte wyze zyn beantwoord.

Deze myne beoordeeling bedoelt geenzins, als of ik de vrouwen een nieuw recht wilde geven; maar alleen, om te tonen, dat hare uitſluiting van alle gewichtige zaken door de geboorte bezwarelyk kan worden bewezen, en de doorgaans gebruikelyke bewyzen de toets niet doorſtaan. Wil men daar tegen zyn recht enkel en alleen op Gods bevel bouwen; dan komt den man buiten tegenſpraak de heerſchappy toe, nochtans vloeit daaruit niets meer, dan dat een huisvader het hoofd des huisgezins is, het welk ook allezins met de natuurlyke wet overeenkomt, die alle tweehoofdige regeringen wraakt. Doch daaruit vloeit mede niet, dat ene vrouw buiten alle gewichtige zaken is geſloten: in tegendeel, de natuur pryſt de bekwaamſte daartoe aan, en elk man handelt wyzelyk, wanneer hy zyne vrouw dat geen opdraagt, wat zy beter dan hy zelf kan uitvoeren. Wat toch kon onnaturelyker en ongegronder zyn dan zulk ene wet, welke zeide, dat niemand, die met ene wrat aan de kin geboren was, al bezat hy ook nog zo veel be-

bekwaamheid, enig ampt moeſt toebetrouwd worden? of dat al de genen, die rood hair hebben, hunne eige goederen niet mochten beſtieren, al bezaten ze de grootſte wysheid van huis te houden? Even zo ſlecht ſchynt ook de uitſluiting der vrouwen van gewichtige bezigheden, en hare beſtendige onmondigheid te zyn. De waereld verlieſt 'er niets by, wanneer ze dezulke raad laat geven en oordelen, die het beſte verſtand bezitten, en haar vergunt, de huishouding te beſturen, die de grootſte kennis en omzichtigheid bezitten, hy mag dan *Peter* of *Maria* heten, zwart of wit wezen. Anders moet men zich verwonderen, dat in de minſte dingen op de in trein gebrachte gewoonte zo ſterk gedrongen word, maar in de gewichtigſte zaken ene andere beſtelling is. Volgens alle burgerlyke wetten moet ene vrouw, hoe zeer zy ook in jaren en verſtand toeneemt, nochtans altyd onmondig zyn, en ene verſtandige weduwe, welke gedurende haar huwelyk, blyken van wel huis te houden heeft gegeven, moet na den dood van een verzopen en dwazen man, welken zy zelf en 't ganſche huis regeerde, buiten weten en zonder den

wil

wil van haren opziener niets gewichtigs uitvoeren. In alle koninglyke wetten daarentegen word de naaſte Prinſes van den bloede, tot de regering, en, wanneer 'er geen Prins is, als ene regerende Vorſtin aangenomen; zo, dat aan de ene zyde aan ene vrouw niet de beſtiering van één morgen lands, en aan den anderen kant het bewind over een heel Ryk en Keizerryk word opgedragen.

Ik voor my betwiſt het mannelyk geſlacht dit recht niet, 't welk als gegrond, het uit de geruſte bezitting, van enige 1000 jaren bewyſt. Ik toon ſlechts aan, wat 'er tegen gezegt kon worden, wanneer zich de vrouwen meer op het lezen van boeken toelagen, en ondernamen, om aanmerkingen te maken over rechtsgeleerde en zedekundige ſtoffen. Myn oogmerk hieromtrent is geenzins, om de vrouwen aantemoedigen, haar eigen recht te handhaven, maar alleen om de mannen te vermanen, niet al te bars van hunne heerlykheid te ſpreken, en ze op de natuur te gronden. Ook volge ik hierin myne aangebore neiging, en trek doorgaans de zwakſte party, dat ik voor ene goede en eerlyke hoedanigheid houde, hoewel, zo als ik heb bevonden,

ze

ze niet altyd voordelig is. Eindelyk trachte ik ook hierdoor de bittere hekelingen van zekere ſchryvers omtrent de vrouwelyke ſexe te matigen, als welke zy, by alle gelegenheden, met de hatelykſte verwen afbeelden, en alle gebreken tot naturelyke zwakheden maken, geenzins bedenkende, dat elk man zyne dochter door eene vrouwelyke opvoeding en onderwys, tot vrouwelyke gebreken gewend en die zwakheden, welke hy naderhand zelf beſpot en wraakt. Immers heeft men gezien, dat vrouwen door ene mannelyke opvoeding ook mannelyke hoedanigheden hebben gekregen; ja, dat verder gaat, men heeft bevonden, dat vele de opvoeding overwonnen, en van haar heldinnen zyn geworden. Ene *Semiramis*, *Nitocris*, ene *Margaretha*, *Eliſabeth*, ene *Zenobia*, ene *Catharina* en ontelbare andere bewyzen zulks met haar voorbeeld; en ten bewyze daarvan hebbe ik de afbeeldingen van de twee laatſte in de volgende korte hiſtorie meegedeeld.

ZENOBIA.

Van de afkomſt dezer beroemde Dame vind men niets aangetekend. Op enige medailles word ze genoemd *Septimia Zenobia*; waarom men zoude menen, dat ze van Keizer *Septimius Severus* afſtamde. Maar zy was van geen Romeinſch geſlacht. Volgens haar voorgeven zouden de *Egyptiſche* Koningen, te weten de *Ptolomeën* en *Cleopatra's* hare ſtamouders zyn; maar daaromtrent kan niets beſlift worden. Dit alleen weet men, dat ze, voor haar huwelyk met *Odenatus*, voor de edelſte en teffens fraayſte Dame van het Ooſten wierdt gehouden. Onder de 30 Tyrannen, die onder Keizer *Gallienus* aan het muiten ſloegen, was 'er één, met name *Odenatus*, die eerſt den titel van Koning van *Palmyra* aannam, en zich vervolgens, toen hy byna ganſch Ooſten ingenomen had, Romeinſch Keizer en *Auguſtus* liet noemen. Die nam deze *Zenobia* tot zyne vrouw, en word gezegd, dat hy door haren raad en hulp zo grote dingen uitgevoerd, en zy hem zelf aan dapperheid en verſtand ver overtroffen heeft.

De bedryven van *Odenatus* zyn de volgende: wanneer Keizer *Valerianus* door den *Perziſchen* Koning gevangen was, en de Romeinſche Provintien in 't Ooſten daardoor in de uiterſte wanorde kwamen, nam *Odenatus* belang in de onderdrukte landen, en, na dat

hy zich als Koning in het Ooſten had laten uitroepen, bracht hy een leger op de been. Daarop brak hy met zyne gemalin *Zenobia* en zonen op na *Perzien*, en veröverde *Niſibis*, beneffens de meeſte ſteden in het Ooſten, als mede ganſch *Meſopotamie*. Vervolgens overwon hy den wreden *Perziſchen* Koning *Sapor*, hem noodzakende, na *Cteſiphon* te vluchten. Men moet bekennen, dat dit iets gewichtigs geweeſt is, wanneer men nagaat, hoe geducht toen ter tyd de *Perziaanſche* macht was.

Odenatus zo grote dingen uitgevoerd, en het Ooſten verſterkt hebbende, wierd hy en zyn zoon *Herodes* van iemand met name *Mæonius* gedood, welke daarop de regering bemachtigde. Maar zyne regering was van geen langen duur: want *Odenatus* doden, en desſelfs gemalin *Zenobia* laten leven, was niets anders, dan de regering van een dapperen en ſchranderen Koning op ene Koningin over te brengen, die nog grotere hoedanigheden bezat: want men wil nog twyfelen, of *Odenatus* zulke grote dingen zoude hebben kunnen uitvoeren, wanneer hem deze verwonderens waardige Dame niet onderſteund had.

Na den dood van *Odenatus*, die voorviel in 't jaar 277, liet *Zenobia* hare 3 zonen de Keizerlyke ſieradyen aandoen, en hen den titel van *Auguſti* geven, het welk uit hare medailles te zien is: en, op dat ze een des te groter aanzien van Romeinſche Keizers mochten hebben, zy wierden verplicht, altyd

tyd Latyn of Romeinſch te ſpreken; maar, om dat ze nog heel jong waren, aanvaardde zy zelve de regering, onder den titel van Koningin van 't Ooſten, maakte gebruik van de Keizerlyke ſieradyen, en liet hare regerings-jaren op de medailles zetten, welke toen geſlagen wierden.

In zulken toeſtand regeerde zy onder de drie Romeinſche Keizers, *Gallienus*, *Claudius* en *Aurelianus*, met den zelfden roem en aanzien, als de grootſte Vorſt: en, na dat zy *Heraclianus*, den Generaal van *Gallienus*, had overwonnen, zag ze zich meeſter van het grootſte gedeelte van 't Ooſten. Ten tyde van *Claudius*, toen deze Keizer met de *Gothen* te doen had, bracht ze ook *Egypten* onder hare heerſchappy. Om dit groote Ryk te veroveren, gaf haar een Egyptenaar, met name *Timogenes*, gelegenheid. Toen ze een leger van 70000 *Syriers* en *Palmyrianen* had op de been gebracht, zond ze *Zabdas* met hetzelve naar *Egypten*. De *Egyptenaars* trokken hem met 50000 mannen te gemoed, en 't kwam toen tot een groten en bloedigen ſlag, waarin de troepen van *Zenobia* de overwinning behaalden, *Egypten* t' onderbrachten, en 5000 mannen ter bezetting lieten.

Door de verövering van een zo machtig Ryk beklom *Zenobia's* naam den hoogſten top: en zy wiſt zich en haar gezag onder de Ooſterſche Vorſten zodanig te bewaren, dat noch de *Arabiers*, *Saracenen* noch *Armeniers* zich mochten verzetten, veeleer

ſtonden zy haar, in den oorlog, daarop gevolgd, met Keizer *Aurelianus*, met alle macht by.

In het begin van de regering dezes Keizers, was ze nog niet te vrede met *Syrien*, *Egypten*, en een groot gedeelte van klein *Aſie*, maar trachtte zich ook meeſter te maken van *Bithynien* en *Chalcedonien*. *Zoſimus* zegt wel, de inwoners hadden zich aan hare heerſchappy niet willen onderwerpen, maar uit *Vopiscus* ſchynt het, dat zy haar tot op de komſt van *Aurelianus* onderdanig geweeſt zyn. Na dat gemelde Keizer, door vele grote overwinningen, de Romeinſche heerſchappy wêer had beveſtigd, begaf hy zich na *Aſien*, om *Zenobia* te beoorlogen, bemachtigde ook de ſtad *Thyana*, onderwerpende alles, *Antiochien* uitgezonderd, aan zynen Scepter. *Zenobia* merkte wel, dat deze veldtocht op haar gemunt was, en verzuimde van haren kant niets, maar trok met hare Gemlieerden de Keizerlyke macht te gemoed. Hierop kwam het tot een groten ſlag. *Zenobia* had een beteren voorraad van ſchietgeweer en ruitery, en had deswegen in den beginne zulk een voordeel, dat de ruitery van *Aurelianus* na de vlucht omzag. De Keizer, dit merkende, beval haar toen zelf, te deinzen, tot dat de *Palmyrianen*, die zwaar gewapent waren, zich hadden afgemat. Deze vinding was van een gelukkig gevolg: want de *Palmyrianen* vermoeid zynde zo wendden de *Romeinen* wêer, en maakten ene grote ſlachting onder hunne

vy-

vyanden, ja noodzaakten hen eindelyk, na *Antiochia* te vluchten. *Vopiscus* ſchryft deze overwinning toe aan een wonderwerk, zeggende, dat zich in dien ſlag ene Goddelyke gedaante heeft laten zien, welke de *Romeinen* tot vechten aanmoedigde; waarmede hy dezen Keizer ſchynt te vleyen, daar hy zeker grotere dienſten zoude gedaan hebben, wanneer hy by de waarheid was gebleven, en de overwinning aan de goede ſchikkingen van *Aurelianus* had toegeſchreven.

Na dezen verloren ſlag was *Zenobia* beducht, of te *Antiochien* niet binnen gelaten, of van de inwoners overvallen te worden, wanneer ze deze neêrlaag mochten horen: waarom ze een jongeling, die zeer wel na *Aurelianus* zweemde, liet kleden, en hen diets maakte, dat het de Keizer was, dien zy gevangen had. Daardoor kreeg ze gelegenheid, om na *Emeſſa* te wyken. Kort daarop kwam *Aurelianus* te *Antiochien*, en rukte daarvan daan voort na *Emeſſa*, om *Zenobia* geen tyd te laten, van nieuwe krachten te verzamelen. Maar daar vond hy een leger van *Palmyrianen*, dat buiten voor de ſtad gelegerd was, en uit 70000 mannen beſtond, onder den Generaal *Abdas*. *Aurelianus* bedacht zich niet lang, om ſlag te leveren. In het begin van dezen ſlag zegevierden de *Palmyrianen*, en de Romeinſche ruitery wierdt overhoop geworpen. Maar, toen de *Palmyrianen* de vluchtelingen najoegen, viel 't voetvolk van *Aurelianus* hen

van ter zyden aan, en behielt daardoor de overwinning.

Vermits nu *Zenobia* hare beste troepen in dezen slag verloren had, en zy duchtte, de inwoners van *Emessa* mochten de Romeinsche party kiezen, nam zy hare wyk na *Palmyra*, en sloot zich daar in. *Aurelianus* bemachtigde daarop de stad *Emessa*, zonder groote moeite, en rukte voor *Palmyra*, die ene der rykste en aanzienlykste steden van *Syrien* was, en in de tyden van *Zenobia* hare grootste heerlykheid had gekregen, en door haar tot de hoofdstad van het Ooſten gemaakt was. Voor tegenwoordig heet ze *Said*. *Zenobia* had alle voorzorg tot hare bevestiging gebruikt, en ze van al het nodige voorzien, om ene belegering uit te staan. Ook verwachte zy *Perzische*, *Armenische* en *Saraceensche* hulptroepen. Maar meest kon men zich op de legging der stad verlaten: want zy was met woeste en zandige plaatzen omringd, zo dat het een leger daar moejelyk lang kon houden. Maar hoe grotere moejelykheden zich opdeden, des te meer wierd de keizer ter voortzetting van zyn voornemen aangemoedigd. Ook ware 't schandelyk voor hem, als een groten overwinnaar geweest, zich van ene vrouw te laten pal zetten. Waarom hy de omleggende volken gebood, levens-middelen voor zyne armee te bezorgen, en tastte daarop de stad met alle macht aan.

In deze belegering stelde hy zich zelf zodanig bloot, dat hy door een pyl gewond wierd.

wierd. *Zenobia* verdedigde zich met een zelfde dapperheid, terwyl ze zich hare vorige grote daden en den hoon voor ogen ſtelde, dien ze zoude moeden lyden, wanneer zy in triumph na *Rome* zoude gevoerd worden, als welk lot alle gevangenen hadden te wachten. Toen nu de belegering een tyd lang geduurt had, begon het eindelyk den Keizer te vervelen, en ſchreef daarom een brief aan *Zenobia*, waarin hy ze tot de overgaaf vermaande, met de verzekering, dat ze haar leven, en de ſtad hare oude vryheden zoude benouden. Die brief was in 't grieks geſchreven, welken zy in 't ſyriſch dus beantwoordde: *men dwingt de menſchen door geen brief tot de overgaaf. Gy weet wel, dat de Egyptiſche Koningin* CLEOPATRA *liever ſterven, dan zich na Rome gevangkelyk wilde laten voeren.* De *Romeinen* noemden dit *triumpheren*, en een Triumph beſtond daarin, dat de gevangenen, zo wel de Vorſten zelv', als anderen aan des Overwinnaars triumphwagen gebonden door de ſtraten van *Rome* gevoerd wierden. Dit hielden de *Romeinen* voor ene heerlyke uitvinding, waardoor de Generaals tot helden-daden wierden aangemoedigt, hoewel men aan den anderen kant konde zeggen, dat 't hunne vyanden tot wanhoop bracht, om zich des te hartnekkiger te verweren. Dit bewoog den groten *Mithridates* en vele anderen, dat ze tot het uiterſte vochten; en zich ten laatſten zelv' het leven benamen; en om die rede dreef *Paulus Æmilius* den ſpot met den *Macedoni-*

niſchen Koning, toen hy, uit liefde voor zyn leven, zich aan den hoon, van in triumph gevoerd te worden, bloot ſtelde.

'T ſtout antwoord van *Zenobia* maakte *Aurelianus* zo gaande, dat hy zyne krachten tegen de ſtad verdubbelde. Hare verwacht wordende hulptroepen maakten hem meeſt ongeruſt. Ook kwam 'er werkelyk een hoop *Perzianen* ter ontzet: maar *Aurelianus* verwon ze in een groten ſlag, benemende dus den belegerden alle hoop, van ontzet te worden. Hierop zettede hy de belegering zo ſterk voort, dat *Zenobia* aan hare zaken begon te wanhopen: want in de ſtad was een zelfd gebrek aan leeftocht, als in de Romeinſche armee. Waarom men nodig oordeelde, dat zy *Palmyra* in ſtilte verliet, en zich na *Perzien* begaf, om 'er verder ontzet te bezorgen. Deze raad wierd werkſtellig gemaakt, en zy vlood met enige Kamelen. Maar, om dat 'er de Keizer tyding van kreeg, zo maakte hy gebruik van zyne gewone vaardigheid, en zond haar enige ruiters na. Deze haalden haar in, juiſt toen ze de rivier *Euphrates* wilde overtrekken; daar wierd ze dus gevangen, en gebracht voor *Aurelianus*, in wien dit ene grote vreugd verwekte, om dat hy zich daardoor allereerſt als meeſter van het Ooſten zag.

Zenobia by hem gebracht zynde, vroeg hy haar, hoe zy had durven beſtaan, met de Romeinſche Keizers kryg te voeren? *Zenobia* antwoordde daarop met ene vrymoedigheid, die met wellevenheid gepaard ging, namelyk;

dat

dat ze zich niet kon te binnen brengen, dat ze met meer dan één Romeinſchen Keizer oorlog gevoerd had: want dat *Gallienus* en anderen van zyne ſtreng zulk een groten naam niet waardig waren. 'T is wel te geloven, dat hem dit antwoord niet mishaagd heeft. Ook toont het daarop gevolgde gedrag, welke verheve denkbeelden hy van deze beroemde Dame gevormd had.

Voort daarop veröverde hy *Palmyra* beneffens de andere Provincien, en deed, na dat hy 't Keizerryk weêr in zynen vorigen ſtaat herſteld had, ene triumpherende intrede binnen *Rome*. Het zeldſaamſte by dezen triumph, dat de ogen van allen na zich trok, was *Zenobia*, welke met gouden ketenen, die anderen droegen, gebonden in triumph gevoerd wierd. Zy zelve was zodanig met paarlen beladen, dat ze, om wat uit te rusten, zomtyds ſtil moeſt ſtaan. Enige zoldaten hadden begeert, dat men haar aanſtonds aan het leven moeſt ſtraffen: maar *Aurelianus* oordeelde 't onbillyk, ene heldhaftige Dame dus te mishandelen, vooral, om dat ze, in den verwarden toeſtand van het Keizerryk, de Provincien tegen de Ooſterſche volken beſchermd had.

Na 't eindigen van den triumph liet haar de Keizer als ene voorname Romeinſche Dame behandelen, haar een ſtuk lands by *Tivoli* tot onderhoud geven, 't welk naderhand een langen tyd na *Zenobia* den naam droeg. Ook droeg hy zorg voor hare kinderen, en huwde hare dochters uit aan voorname Ro-

meinen. Enigen zeggen, dat hy 'er zelf eene van heeft genomen. Hare nakomelingen bloeiden te *Rome* tot het einde van de vierde eeuw, en zommigen houden den biſſchop van *Florence*, *S. Zenobius*, voor één van hare nazaten. Dit is een kort begrip van de historie van deze beroemde Koningin. Nu is 'er nog over, om iets van *hare perzonele hoedanigheden* te melden.

Zy was by de jagt opgevoed, waarom men ze ook doorgaans te paard zag; ja somtyds volgde ze ook de armee te voet enige mylen ver op eenmaal teffens. Voornamelyk helde ze over tot krygs-zaken, zo nochtans, dat ze daarby de vrye kunſten niet uit het oog ſtelde. De *Egyptiſche* taal verſtond ze volmaakt, als mede de Griekſche; kon mede Latyn ſpreken, en was in de Egyptiſche en Ooſterſche historie zo bedreven, dat zy 'er, naar men zegd, een kort begrip van zoude geſchreven hebben. Haar leermeeſter in de griekſche taal was de bekende Sophiſt *Longinus*, dewelke na de verövering van *Palmyra* met verſcheide anderen het met den hals betalen moeſt.

Wat aangaat haren godsdienſt, men zoude menen, om dat ze den biſſchop van *Antiochien*, *Paulus Samoſatenus*, zo zeer gunſtig was, dat ze van den christelyken godsdienſt geweeſt was: maar dit kan men even zo min daaruit opmaken, als dat *Aurelianus* Orthodox geweeſt is, om dat hy de Biſſchoppen van de *Niceenſche* geloofs-belydenis tegen dezen *Paulus* beſchermde. Dit en dat ge-

geſchiedde uit ſtaatkundige reden. Anders ſchynt het, dat *Zenobia* den joodſchen godsdienſt heeft beleden, en, wanneer dit zo is, dan kan men des te beter begrypen, waarom ze den biſſchop van *Antiochien* tegen de orthodoxe leeraars begunſtigde, namelyk, om dat zyn gevoelen aangaande Christus perzoon nader by het joodſche geloof kwam.

Aan de overwinningen van *Odenatus* had ze veel deel, en zy zoude hem in dapperheid ver hebben overtroffen. Zy handhaafde 't recht, en ſtrafte de misdaden zonder genade. In tegendeel bewees ze zich omtrent de goeden zachtzinnig en genadig, de weldaden rykelyk belonende. In hare houding was ze prachtig, volgende daarin de *Romeinſche* Keizers. Maar voor haar eigen perzoon leiden zy een ingetogen leven. Van deze beroemde Koningin word als iets zeer merkwaardig aangetekend, dat ze haren man, zo dra ze bevrucht was, de vleeſchlyke bywoning niet meer wilde toeſtaan. Een zeldſaam voorbeeld van kuisheid, waaraan zich wel weinig getrouwde lieden zouden willen onderwerpen, om dat byna niemand met zulk een oogmerk, als *Zenobia*, trouwt, te weten alleen, om kinderen te telen.

By deze hoedanigheden echter had zy ook hare gebreken: want van hare onderdanen wilde zy, als de Koningen van *Perzien*, zyn aangebeden. Zomwylen ging ze mede in 't drinken de palen te buiten, niet uit liefde tot wyn, maar alleen om te tonen, dat ze de mannen over ſtaag kon drinken.

Eni-

Enigen beſchuldigen haar mede van geldgierigheid, en zyn van gedachten, dat ze haren ſtiefzoon heeft om 't leven laten brengen, om hare eige zonen op den throon tezetten.

Aangaande de geſtalte van haar ligchaam, *Trebellius Pollio* beeldt ze op de volgende wyze af: " haar wezen was zwartachtig, „ zy had levende en zwarte oogen, en in „ het algemeen was ze van ene ongelovelyk „ fraaje gedaante; hare handen waren zo „ wit, dat men ze voor paarlen had mo„ gen aanzien. Hare ſtem was helder en „ mannelyk. "

Wat *Aurelianus* van deze Dame voor gedachten gehad heeft, is hieruit af te nemen. Wanneer hem enigen voorhielden, dat hy over een vrouw triumpheerde, zondt hy ene verdediging na *Rome*, die dus luidt: "ik „ hoor, dat zommigen myne Eer willen ver„ korten, om dat ik over een vrouw trium„ pheer. Maar, die zo ſpreken, zouden de„ ze myne daad nog meer roemen, zo ze „ wiſten, wat voor ene vrouw *Zenobia* is, „ hoe verſtandig zy in haren raad en aanſla„ gen, hoe beſtendig in hare voornemens, „ hoe eerbaar en aanzienlyk jegens 't krygs„ volk, hoe levendig en goedertieren, en „ daartegen hoe ſtreng ze naar de omſtandig„ heden van tyd is. Ik kan zeggen, dat, „ toen *Odenatus* de *Perzen* verwon, en Ko„ ning *Sapor* tot aan de hoofdſtad *Cteſiphon* „ vervolgde, dit haar werk geweeſt is. Ik „ kan zeggen, dat haar gezag in *Egypten* en „ het Ooſten zo groot geweeſt is, dat noch

„ *Ara-*

„ *Arabiers*, *Saracenen* of *Armeniers* zich „ hebben durven roeren. Haar leven zoude „ ik niet verſchoond hebben, had ik niet „ geweten, dat ze by de bevordering van „ hare eige zaken en die van hare kinderen, „ teffens ook de Romeinſche heerſchappy „ dienſten gedaan had. Is het een ſchande „ voor my, zulk ene vrouw in triumph te „ voeren; wat moet men dan van myne voor- „ zaten, van *Gallienus*, onder welken zy de „ landen beſchermde, die ze verövert had, „ en van *Claudius* oordeien, die haar onge- „ moeid moeſten laten. " Deze inhoud van de verdediging van Keizer *Aurelianus* toont, dat de overwinning, die hy over zulk een vyand behaalde, niet gering geweeſt is.

CATHA-

CATHARINA ALEXIEWNA.

Deze heldin is van ene geringe afkomſt, in de *Lieflandſche* Stad *Dorpt* geboren, en *Martha* genoemd geweeſt. Hare moeder was uit een dorp, *Ringen* genoemd, dat een edelman, met name *Roſe*, die langen tyd in zweedſche dienſt geweeſt was, toebehoorde. Na haar moeders dood kwam ze by een Lutherſch predikant in huis, alwaar ze zeer ſlecht wierd opgevoed. Daar wierd een onderofficier op haar verlieft, en begeerde met haar te trouwen. Enigen zeggen, ze zy werkelyk met dezen onderofficier getrouwd geweeſt, anderen daarentegen, dat het nog tot geen trouwen gekomen is, en dat haar de Prins *Menzikoff* te zien kreeg, toen ze nog niet verloofd was, en hy haar by zich nam. Dit was de eerſte trap tot haar geluk; want toen de jonge *Martha* by de Prinſes *Menzikoff* een vryen toegang had, kreeg de *Czaar* daar gelegenheid, om haar te zien, De *Czaar* vond aanſtonds iets ongemeens in haar, en zeide daarom eens tot den Prins: *bewaar dit meisje voor my.* De gedachten, die hy van hare deugd en haar verſtand had, namen zodanig toe, dat hy eindelyk beſloot, haar te trouwen, het welk ook in 't jaar 1707 geſchiedde, hoewel zulk huwelyk eerſt in 't jaar 1711, wanneer zich de Czaar tegen

gen de *Turken* toeruſtte, bekend gemaakt wierd. In dezen oorlog liet deze nieuwe en jonge *Czarin* de eerſte blyken van haar groot verſtand zien: want, toen de armee van den *Czaar*, gelyk bekend is, aan de rivier de *Pruth* zo in het naauw gebracht wierd, dat ze met den *Czaar*, naar alle gedachten, in handen van de Turken vallen, of van honger had moeten ſterven, trachtte zy, aan een vrede met den Turkiſchen Vizier te werken, bracht het ook, deels met goede woorden, deels door geld, (want tot dat einde gaf zy alle hare juwelen,) zo ver, dat de eenvoudige of gierige Vizier een dragelyken vrede met den Czaar ſloot, hoewel zich zo wel de Poolſche Generaal *Poniatowsky*, als de Koning van *Zweden* zelf met handen en voeten daar tegen aankantten. Waarom haar de *Czaar* zelf dit getuigenis gaf: " de Czarin " is ons by allerhande gevaren, in den laat- " ſten oorlog van zeer veel dienſt geweeſt, " maar vooral in den ſlag met de Turken " aan de rivier de *Pruth*, alwaar ons heir, " dat tot 22000 man geſmolten was, met " 200000 Turken te doen had. In dezen " toeſtand gaf ze blyken van hare dapper- " heid, trouw en yver, zo dat het zelfs in " de ganſche armee en door het geheele land " bekend geworden is. "

Van dien tyd af ſtelde zyne Majeſteit, altyd, zulk een vertrouwen op de *Czarin*, dat hy haar raad in alles volgde, en haar zelf mede op zyne reizen na *Duitſchland*, *Denemarken* en *Holland* nam. Na hunne terug-

komſt

komſt wierd het proces van *Czarowitz* opgemaakt, waarvan reeds in de historie van den Czaar (1 *deel*, *pag.* 268 enz.) geſproken is. Enigen hebben haar voor de oorzaak van den haat, welken de Czaar zyn zoon toedroeg, willen houden, en als had ze zynen ondergang, om hare eige toekomende zekerheid, en zich zelve voor hare eige kinders den weg ten throon te banen, bevorderd: maar dit ruſt niet dan op enkele giffingen. Nochtans ſchynt het, dat de Czaar, vervolgens; op haar aanraden 't recht van opvolging veranderde, terwyl hy den zoon van den ongelukkigen *Czarowitz* voorby ging, en beſloot, haren eigen zoon *Petrowitz* de kroon over te laten: als mede, dat ze, na 't ſchielyk overlyden van dezen Prins, de oorzaak geweeſt is van het bekent beſluit, genomen te *Preobraſinski* den 5 *febr.* 1722, waarin hy te verſtaan gaf, hoe hy aan geen zeker recht van opvolging wilde gehouden zyn, maar de regering overgeven aan hem, die 'er 't beſt en bekwaamſt toe zyn kon; en de geeſten waereldlyke Staten moeſten zich door een eed verplichten, dit beſluit na te komen. Velen hebben dit voornemen van den Czaar geprezen; maar dezulken geven daardoor niet dan hunne geringe wetenſchap in ſtaatkundige zaken te kennen. Want de erf opvolging is, overal, in de waereld tot zekerheid der regering, als mede om oproer en onenigheid na den dood enes Konings voor te komen, vaſtgeſteld, waarom 't veel veiliger is, dat de regering zonder moeite en twiſt op een

zwak-

zwakken prins komt, die 'er door de geboorte toe gerechtigd is, dan op een onderdaan, dewelke, hoe verſtandig hy ook mag wezen, nooit nogtans voor vol word aangenomen, zo, dat de enkele naam van een geboren prins de onderdanen meer in toom kan houden, dan de kundigſte Staatsman, die een privaat perzoon is. Ja de aangebore eerbied der onderdanen voor het regerend huis en Koninglyk bloed is de voorname ſteun ener regering. Voor 't overige kan men zien, dat dit beſluit meeſt daarop doelde, om de Czarin kroon en ſcepter in handen te geven; het welk ook gebeurde.

Nog voor den dood van den Czaar werkte deze verſtandige Czarin, om zich door maagſchap te mogen verſterken. Tot dat einde trachtte ze zich met 't huis van *Holſtein* te verenigen, en ene van hare dochters aan den jongen Hertog van *Holſtein* uit te huwelyken. Daarin vond ze ook de goedkeuring van zyne Czaarſe Majeſteit. Dit is de oorzaak van die menigvuldige bewegingen, die ze altyd voor dezen hertog maakte; en hierop ruſt die verflaauwing, welke naderhand gedurig tuſſchen *Denemarken* en *Moſcovie* heerſchte, om dat ze den Hertog volſtrekt weêr in die landen wilde herſteld zien, welke de Koning van *Denemarken* geſequeſtreert, en eindelyk ook in eigendom gekregen had, zo dat dit Ryk nooit veilig zyn kon, dan na haar dood, wanneer de regering verändert wierd, de maagſchap een einde nam, en

haar gunſteling, de prins *Menzikoff*, in ongenade verviel.

Zo wiſt deze bekwame Czarin van den tyd gebruik te maken ter verſterking en bevordering van hare Hoogheid, en toen ze alles, als gezegt is, opgeruimd had, wat haar groot voornemen in den weg ſtaan konde, wierd ze eindelyk na des Czaars dood, ter verwondering van de ganſche waereld, regerende Czarin van *Moscovie*. Ja, waarover men zich meeſt moet verwonderen; zulks geſchiedde zonder beweging, en zy regeerde dit groot en uitgeſtrekt land, 't welk onder de grootſte Vorſten zelfs aan vele onëniglheden was onderhevig geweeſt, zonder oproer, tot den dag van haren dood: het welk genoegzaam getuigt, van de grote bekwaamheden der ziele, die zy moet bezeeten hebben.

Zo dra de Czaar in 't jaar 1725 ſtierf, en ze van allen als regerende Czarin begroet wierd, liet ze, om hare regering te bevestigen, waartoe ze zich den weg zo wyzelyk gebaand had, aan alle Generaals en Stadhouders der Provincien bevel uitgaan, zich van hare trouw te verzekeren, en de Groten na *Petersburg* komen, om daar den eed van getrouwdheid af te leggen. Dit geſchied zynde, betaalde zy de armee alle achterſtallen, en paayde de Coſakken, die met de regering niet wel te vrede waren, met goede woorden en beloften, zo dat ze niet alleen veiligheid in haar land bezorgde, maar

ook

ook by alle Koningen en Vorſten in aanzien kwam. In 't Turkſche Hof zelf, dat in 't begin de Moscoviters verachtte, om dat ze zich aan de regering van een vrouw van zo geringe afkomſt hadden onderworpen, begon nu verhevenere denkbeelden van haar te vormen, vooral, toen de Brigadier *Komanzoff*, welke na *Conſtantinopel* was gezonden, hare grote gaven van verſtand en bekwaamheden der ziel daar breedvoerig uitmat.

Na dat nu de Czarin dus wel gezeten was, wierd eindelyk in 't jaar 1725 het zo lang voorgenomen huwelyk tuſſchen de Czaarſche Prinſes en den Hertog van *Holſtein* met grote plechtigheden voltrokken. Hierop lag ze zich met ernſt op de regering toe, en trachtte, alle moejelykheden op te ruimen, die zich by deze nieuwe en laſtige regering mochten opdoen: want by 't aanvaarden van de regering waren de zaken op de volgende wyze geſteld: zy moeſt een volk duchten, dat altyd ligt tot oproer kon bewogen worden, en waaronder vele nog de veranderingen, die de overleden Czaar had ingevoerd, niet als goed konden begrypen: zo dat ze nog wel enigen had kunnen vinden, die hun leven gaarne opofferden, om de lange kleren en gebaarde kinnen weer in te voeren. Ook was 'er nog een jonge Prins, te weten de zoon van den ongelukkigen *Czarowitz*, dewelke naar de oude erfopvolging de naaſte tot de regering was, en men moeſt alle ogenblikken duchten, dat hy na *Moscovie* mocht gebracht, en daar

gekroond worden. Dit waren de binnenlandſche zaken, waarop ze gedurig een waakend oog moeſt houden.

Wat de vreemde Vorſten aangaat, 'er waren verſcheide, die *Moscovie* met ſchele ogen aanzagen, inzonderheid *Zweden*, het welk onder de vorige regering zo grote ſchade geleden had, en nu kon hopen, de verlore Provincien wêerom te krygen. Maar de Czarin gedroeg zich zo verſtandig, dat ze tot haar dood toe beide voor buiten- en binnenlandſche vyanden in veiligheid regeerde. Om de binnenlandſche zaken te bevestigen, zy ondernam omtrent de voornaamſte Staatsbedienden gene verändering, maar liet hen allezins hunne gewichtige bedieningen behouden, en kwam daardoor al het misnoegen voor, dat de nieuwe regering konde veroorzaken, zo, dat ze zelf alle door Czaar *Peter Alexowitz* ingevoerde nutte veränderingen volvoeren en handhaven konde. Om zich nu mede by vreemde Vorſten gezag te verwekken, zo liet ze de troepen vermeerderen, en naar het voorbeeld van den Czaar ene vloot in zee gaan, of ze ſchoon daarmede niets anders bedoelde, dan om alleen te laten blyken, dat ze altyd klaar was, een vyand tegen te gaan: waardoor zy andere landen, inzonderheid *Denemarken*, geſtadig op koſten joeg, om dat dit Ryk insgelyks ook altyd moeſt gewapend zyn, terwyl men niet kon weten, wat de *Moscoviters* voor hadden, vooral, daar de Czarin op de herſtelling drong van den Hertog van *Hol-*

Holſtein, en teſſens zekere vryheden in de Zond begeerde.

Doch Europa was 't niet alleen, daar de Czarin zich zo trachtte te verſterken; maar zy nam mede voor, den begonnen oorlog met *Perzien* voort te zetten, en zich aan de *Caspiſche* zee nog vaſter te maken; het welk zy ook gelukkig uitvoerde, en by de vorige nog meerdere overwinningen voegde, zo dat *Moscovie* nog vele aanzienlyke ſteden en vestingen aan de Caspiſche zee bezat, die *Perzien* nog niet wéer heeft kunnen wegnemen, en de Turken, die dezen aanwas der Moscoviters aanzagen, den vrede niet durfden breken.

Op deze wyze bevestigde de Czarin haren throon meer en meer, zo dat ze niet in bedenken ſtond, om met ene zelfde macht, als de vorige Czaar, te regeeren: 't welk zy in twee ſtukken voornamelyk liet blyken: 1) terwyl ze naar eigen welgevallen de opvolging regelde, en, wanneer enigen daarover begonnen te morren, een gedrukt ſchrift liet uitgaan, onder den titel: *het recht van een Souverain Vorſt, om enen opvolger te benoemen.* De deswegen uitgekomene ſchimpſchriften zag ze niet dan met verachting aan, en ſtaakte daarom haar voornemen niet. 2) Het andere gewichtige voornemen beſtond in de uitvoering van een bevel, dat de vorige Czaar had laten uitgaan, en 't onderzoek der geeſtelyke goederen betrof, waaromtrent *Peter Alexowitz*, niettegenſtaande zyn gezag en ſchranderheid, geen rechte kennis

had kunnen krygen, om dat de geeſtelykheid in geen land meer zamen heult, en het Gemeen de prieſters met een blindere gehoorzaamheid onderdanig is, dan in *Moscovie*. Dit voornemen gelukte haar in zo ver, dat, hoewel het onderzoek geen voortgang had, de geeſtelykheid nogtans haar ene aanzienlyke vrywillige gift moeſt opbrengen, om een verder onderzoek te ontgaan. In de historie van *Peter Alexowitz* heb ik reeds bygebracht, in welke diepe onwetenheid het Ruſſiſche volk te voren ſtak, en welke moeite zyne Czaarſche Majeſteit nam, zulk ene onkunde uit te rojen, en tot dat einde ook, kort voor zyn dood, te *Petersburg* ene Academie der Wetenſchappen had opgerecht. Maar deze kwam niet eer volkomen tot ſtand, dan onder deze Czarin, en daartoe wierdt in 't jaar 1726 een begin gemaakt. Zy beſtond toen uit 16 Hoogleraars, door gehcel Europa beroemd: te weten *Hermann*, *Pernouilli*, de *Liſte* en *Goldbach* in de Mathefis; *Lentmann* in de Mechanica; *Bulſinger* in de Phyſica; *Martini*, en *Meyer* in de Philoſophie; *Honinger*, *du Vernoy*, *Brucher* en *Pernouilli* in de Medicynen; *Grolz*, *Kohl*, *Bayer* en *Bechenſtein* in de talen, historien en oudheden. Deze Academie bracht de Czarin in dien ſtaat, dat ze ene van de aanzienlykſte van ganſch Europa geworden is, en waren naauwelyks aan ene plaats zo vele doorgeleerde mannen op eenmaal te vinden.

Daar-

Daarby had *Peter Alexowitz* nog de uitvoering van twee gewichtige dingen overgelaten; namelyk de vermeerdering van de zeemacht, en de uitvinding van een weg door 't noordelyk *Tartarien*, na *China*, *Japan*, en *Indien*. Deze aanslagen wilde ze nu mede uitvoeren, en was in 't eerste tamelyk gelukkig: want ze vermeerderde de Russische Vloot tot 50 oorlogschepen van linie, behalven 40 Fregatten, Galeyen, Gallioten, en ene ongehoorde menigte van platboomde vaartuigen, waarmede men gevoegelyk de kusten aandoen, en ene landing ondernemen kan.

Wat aangaat 't andere grote voornemen, men weet, welke moeite de Hollandsche Oostindische Compagnie gedaan heeft, om enen weg door 't Noorden na *China* en *Indien* te vinden. Hiertoe zyn de ervarenste zeelieden gebruikt, maar men heeft op de andere zyde van *Nova Zembla* niet kunnen komen. De Engelsche hebben dit mede verscheide malen onderstaan; maar ook te vergeefs. Alle de genen, die hunnen cours noordwaarts voor *Nova Zembla* namen, hebben wegens het ys niet kunnen voortkomen; en daarentegen is van hen waargenomen dat, hoe meer zy oostwaarts kwamen, des te minder hindernis het ys veröorzaakt had. Van deze aanmerkingen wilde *Peter Alexowitz* zyn gebruik maken, en, om dat hy meester van het noordelyke Tartarien was, zag hy zich beter dan de anderen in staat, de kusten te onderzoeken, en

dezelve tot aan het land *Yedſo* na te gaan; maar de gedurige onluſten, waarmede zyn Czaarſche Majeſteit te doen had, lieten hem niet toe, dit voornemen werkſtellig te maken. In tegendeel de Czarin maakte werkelyk een begin, en zond tot dat einde den Kapitein *Buring* met een goed aantal zeelieden, om tè *Kamziaka* of *Kameitka*, een goede have, leggende op den zestigſten graad van breedte, ſcheep te gaan, en na te gaan, of het aan malkander hangend hoog gebergte, dat ene lange kaap ſchynt te zyn en in de Tartariſche zee te eindigen, niet een *Iſthmus* of zee-engte is, die dit vaſte land met de landen, die onder den noordpool leggen, verënigt, dan of dit gebergte ſlechts ene kaap zy, die men voorby kon zeilen. Maar de Czarin kwam te ſterven, voor dat men van den Kapitein *Buring* tyding kreeg, en men heeft niets verder van den voortgang van dezen aanſlag vernomen.

De enigſte fout van ſtaat, die deze grote Czarin, gedurende hare regering, zoude begaan hebben, was de al te grote yver, dien ze altyd voor den Hertog van *Holſtein* liet blyken, op wiens herſtelling alle hare gedachten ſpeelden; ja deze yver ging zo ver, dat ze, om deze rede, het grootſte gedeelte van Europa wêer in 't Harnas bracht, en zich tegen de Hanoverſche verëniging ten nadele van 't Ruſſiſche Ryk aankantte. Het is genoeg bekend, dat 'er toen te *Wenen* een verdrag tuſſchen den Keizer en *Spanien* geſloten

ſloten wierd, waarby *Spanien* beloofde, de nieuw opgerechte Keizerlyke Ooſt-indiſche Compagnie in de Ooſtenrykſe Nederlanden te guaranderen, en insgelyks de Keizerlyke onderdanen zekere vryheden in *Indien* vergunde, die te voren aan andere volken toegeſtaan waren, maar welke nu buiten geſloten wierden.

Met dit verdrag waren andere mogendheden niet te vrede, en wierd daarom, in 't jaar 1725, den 3 *September*, een defenſive alliantie te *Hanover*, tuſſchen *Vrankryk* en *Engeland* geſloten, waarin vervolgens verſcheide andere Mogendheden deel namen. Deze twee tractaten, te weten dat van *Wenen* en *Hanover*, verdeelde Europa als in twee delen, terwyl zich elk een toelag, om andere Mogendheden in zyn belang te trekken.

In dezen toeſtand maakte de Czarin gene zwarigheid, zich by de party van *Wenen*, hoewel de zwakſte, te voegen, en dit voornamelyk om den Hertog van *Holſtein*. Want om dat *Vrankryk* en *Engeland* den Koning van *Denemarken* het Hertogdom *Sleeswyk* geguarandeert hadden, zo kon ze ligt afmeten, dat ze, door zich te voegen by de Hanoverſche alliantie, haar oogmerk niet bereiken kon, en ſloot daarom een verdrag met den Keizer en *Spanien*, terwyl deze Ryken beloofden, de herſtelling van den Hertog te bevorderen. Hierop ruſtte de Czarin een machtige vloot uit, die naar alle gedachten iets tegen *Denemarken* moeſt ondernemen. Waar-

om ook *Denemarken* alle nodige toerustingen daar tegen maakte, en de *Deensche* vloot, na dat zich een Engelsch Esquader onder den Admiraal *Wager* by haar gevoegd had; begaf zich in de oost-zee, om de Moscovitische vloot het uitlopen te beletten, het welk ook geschiedde. Zo stonden de zaken tot aan den dood van de Czarin, wanneer de regels van Staat door de nieuwe regering veranderd wierden, de Prins *Menzikoff*, welke ten tyde van de Czarin *Catharina* de spil was, daar alles op draajde, in ongenade verviel, en de Hertog van *Holstein*, om wiens wille 't land in zulke moejelykheden gekomen was, *Moscovie* moest verlaten. Dus kreeg, by 't overlyden van deze grote Prinses, geheel Europa ene andere gedaante.

Met haren dood was 't op de volgende wyze gelegen. In 't jaar 1726 bevond zich de Czarin geduurig ziekelyk, en dit nam in 't begin van 't jaar 1727 meer en meer toe; waarom ze den lyf-arts van den Koning van Pruisen ontbood, maar welke niet dan slechte hoop van hare langdurige ziekte beloven konde. Ene door zekere voorname perzonen tegen de regering aangegane zamenzwering, wier oogmerk zoude geweest zyn, haar van den throon te stoten, en in een klooster te steken, vermeerderde hare zwakheid. En daarom kan men zeggen, daar haar geheel leven een aanëengeschakeld en ongemeen geluk geweest is, dat haar dood ook op een zo gelegen tyd voorviel, om dat ze juist kwam te sterven, toen ze nog in de grootste heer-

heerlykheid en aanzien was. Eindelyk nam hare zwakheid zodanig de overhand, dat ze 't bed moeſt houden, en eindelyk in 't jaar 1727 den 17 Mey, in 't 38 jaar en enige maanden haren geeſt gaf, en twee Prinſeſſen naliet, *Anna Petrowna*, die met den Hertog van *Holſtein* getrouwd was, en *Eliſabeth*, die ze in haar teſtament ten huwelyk beloofde aan *Carel Auguſtus* van Holſtein, den biſſchop van *Lubek*. Volgens haar teſtament zoude Prins *Peter Alexowitz*, de zoon van den ongelukkigen *Czarowitz*, met dezelfde macht, als zy bezeten had, haar opvolgen, en, wanneer hy zonder wettige erven kwam te ſterven, hare oudſte dochter *Anna Petrowna* en hare erfgenamen, en vervolgens de andere dochter *Eliſabeth Petrowna* en hare erven, in de regering volgen, en eindelyk, wanneer ook deze gene erfgenamen naliet, zoude de regering komen aan *Natalia Alexiewna*, de dochter van den zoon van Czaar *Peter* den groten; en zy alle zouden verplicht zyn, den griekſchen godsdienſt, welke in *Ruſland* ingevoerd is, te belyden. Gedurende de minderjarigheid van den jongen Czaar zoude 't land door een Raad, die uit negen perzonen beſtaan zoude, te weten *Anna Petrowna*, *Eliſabeth Petrowna*, den Hertog van *Holſtein*, den Prins *Menzikoff*, en vyf andere Raadsheeren, geregeert worden. Maar voor al beval ze, dat haar ook meeſt in de gedachten lag, aan de herſtelling van den Hertog van *Holſtein* te werken. Doch van dit alles

wierd

wierd niets in acht genomen, dan dit, dat de Prins tot de regering kwam. Want de Hertog van *Holſtein* moeſt voort na haar dood het land verlaten, en Prins *Menzikoff* wierd van alle zyne heerlykheid berooft.

Dit is een zakelyke inhoud van de geſchichten dezer grote Czarin, van welke men kan zeggen, dat haars gelyke noch in de oude, noch nieuwe jaarboeken, zo wel wat aangaat haar geluk, als haar verſtand, te vinden is: want wat betreft 't geluk, men zal in de historie geen dergelyk kunnen tonen; ja de nakomelingen zullen 't mogelyk voor ene fabel houden, dat een arm meisje, die aan een onder-officier verloofd was, binnen weinig jaren, eerſt de gemalin van een machtig Vorſt, en vervolgens ene Keizerin geworden is, die met ene onbepaalde macht over een van de grootſte Ryken der waereld heerſchte. Aangaande haar verſtand, dit is daaruit af te nemen, dat ze zich niet alleen beſtendig in de gunſt van een haaſtig en ongemakkelyk Heer wiſt te bewaren, maar ook, toen ze nog geen 20 jaren oud was, en gene fraaiheid bezat, één der verſtandigſte Vorſten, die ooit den throon beklommen, wiſt in te nemen, dat hy niets, zelfs in de gewichtigſte ſtaats-zaken, zonder haren raad ondernam. Ja, waarover men zich nog meer moet verwonderen, zy kon de erf-opvolging veränderen, en zich den weg ten throon banen, heerſchte altyd met ene onbepaalde macht en aanzien, en was teffens, zo lang als zy leefde, een ſchrik voor het grootſte ge-

gedeelte van Europa, zo, dat na haar dood een nieuw ſyſtema in ſtaats-zaken op de baan kwam, wanneer de vrees, die hare regering veröorzaakte, ophield. Ja, dat byna ongelovelyk is, zy baande zich niet alleen den weg tot één der grootſte Ryken van de waereld, maar maakte 'er mede ene beſtelling over, als over een gewonnen land, zo zelfs, dat ze door haar teſtament den genen het recht tot de regering gaf, en 'er naar eigen wil en welgevallen van uitſloot, wien zy wilde: waarom men ook zeggen kan, even als *Peter Alexowiz* één van de grootſte mannen was, dat *Catharina Alexiewna* ene van de grootſte vrouwen geweeſt is, die in de historie zyn te vinden.

VER-

VERGELYKING.

Uit de geſchiedeniſſen van deze twee heldinnen ziet men, welke ene overeënſtemming tuſſchen haar geweeſt zy: beide bezaten grote bekwaamheid in ſtaats-zaken: beide wierden, na den dood van hare mannen, regerende Vorſtinnen: beide ſtonden hare landen met een groot aanzien voor: beide breidden hare grenzen uit, en weken in gezag voor geenen Vorſt van haren tyd: beide beminden en bevorderden ook de vrye kunſten. Wat hare wederzydſche bekwaamheid betreft: de Koningin van *Palmyra* was groter in den oorlog, maar de Keizerin der Ruſſen groter in vrede. *Zenobia* was niet alleen vaardig, om toeruſtingen ten oorlog te maken, maar commandeerde zelf de armeën in eige perzoon, nu eens te paard, dan weer te voet. *Catharina* daarentegen liet enkel en alleen door hare Generaals den oorlog voeren; zo dat, wanneer men de grootte van een Vorſt agtervolgens de perzonele veldtochten wil afmeten, de eerſte met recht hierin den voorrang toekomt. Wat daarentegen andere dingen aangaat die het voornaamſte deel van de bezigheden van een Vorſt uitmaken, men moet zeggen, dat de eerſte met wysheid, en de laatſte met verwondering regeerde. Tot roem van beide moet men zeggen, dat *Odenatus* niets deed, zonder raad van *Zenobia*, en *Peter Alexowitz* niets ondernam, zonder aanrading van *Catharina*. Dit ſtrekt ten bewyze van haar beider bekwaamheid, maar inzonderheid van de laatſte, en wyſt aan, dat, zo veel als de *Ruſſiſche* Monarch dien van *Palmyra* wat de kunſt van te regeren aangaat, overtrof, men ook zo veel verhevener denkbeelden vormen moet van de eerſten, dan van des laatſten raadgeeffter.

Beide

Beide wierden, na den dood van haren mannen, regerende Vorſtinnen. *Zenobia* zoude, naar men zegd, roemwaardiger geregeert hebben dan haar Gemaal, het welk iets groots is. *Catharina* regeerde even zo roemwaardig, als haar Gemaal, het welk nog groter, ja zo veel te groter is, als 'er veel meer hoedanigheden vereiſt worden, om den laatſten te evenaren, dan den eerſten te overtreffen. Beide regeerden met groot aanzien: *Zenobia* hielt de *Egyptenaars*, *Syriers*, *Arabiers*, *Saracenen* en *Armeniers* zodanig in den toom, dat de volken, welke anders van natuur niet ſtil zyn kunnen, zich in haren tyd niet durfden roeren. *Catharina* hielt de ganſche Ruſſiſche Monarchie in ene beſtendige gehoorzaamheid, regeerde met ene onbepaalde macht, en leefde met *Ruſland* byna als met een overwonnen land, zo zelfs, dat ze de erf-opvolging veranderde, het welk de grootſte blyk van een willekeurig gezag is. Hoe veel te meer men zich hierin over de laatſte dan de eerſte moet verwonderen, blykt duidelyk daaruit, wanneer men de geboorte en vorigen toeſtand van beide nagaat. *Zenobia* was wel voor geen kroon en ſcepter geboren, maar nogtans van een grote en aanzienlyke afkomſt; en wierd voor een nazaat van de Egyptiſche *Cleopatra's* gehouden. *Catharina* daarentegen was een arm, gering en vreemd meisje, dat zich aan een onder-officier verlooft had, en wierd nogtans ene der machtigſte regerende Vorſtinnen. Wat de wederzydſe gewonne landen aangaat; die van *Zenobia* waren groter. Want zy onderwierp zich ganſch *Egypten* en te gelyk vele Ooſterſche Provincien: *Catharina* in tegendeel veroverde niet dan enige *Perziſche* grens-ſteden, hoewel dit laatſte meer moeite in had dan het eerſte; om dat 'er thans meer geluk toe vereiſt word, om ene veſting in te nemen, dan in de oude tyden een ganſch

Ryk

Ryk te verwinnen. Beide beminden en bevorderden de vrye kunſten. *Zenobia* verſtond de Egyptiſche, als mede de Griekſe taal volmaakt, kon Latyn ſpreken, en was in de Egyptiſche en Ooſterſche geſchiedeniſſen zo bedreven, dat ze, naar men zegt, zelve daarvan een kort uittrekzel zoude gemaakt hebben: bevorderde teffens geleerde mannen, waar onder haar leermeeſter *Longinus* was. *Catharina* bracht het ontwerp ter uitvoer, het welk *Peter Alexowitz* had opgeſtelt, en maakte, door 't beroepen van de geleerdſte mannen uit alle landen van Europa na *Petersburg*, deze ſtad tot een Noordſch *Athen*. In 't kort: de eerſte heeft onder de heldhaftige Vrouwen, weinige, maar de laatſte gene haars gelyke: want hoe naarſtig men ook de oude en nieuwe geſchiedeniſſen doorbladert, men zal naauwlyks vinden, dat een arm meisje van ene geringe afkomſt en gene fraayheid ene gemalin van een groten Monarch geworden is; zo dat ze, niettegenſtaande de nagelatene mannelyke erven, na zyn dood opvolgde, door een teſtament eige erfgenamen aanſtelde, over een machtig vreemd land, als of zy het door 't zwaart gewonnen of voor haar geld gekocht had, beſtelling maakte, en eindelyk geruſt en in vrede op haar ziek-bed den geeſt gegeven heeft.

MYRR-

MYRR-WEIS
EN
MYRR-MAGHMUD.

INLEIDING.

Een nieuw Ryk op te rechten; en 't op een vaſten en duurzamen voet te brengen, is geen een mans werk; ten zy hy drie hoedanigheden in een verheven graad bezate, namelyk omzichtigheid by de grondlegging, ſtoutmoedigheid in de oprechting, en wysheid in de beſcherminge van het zelve. Vermits nu zulke hoedanigheden, zelden, in een zelfden graad, by iemand worden gevonden, zo worden 'er drie onderſcheide menſchen toe vereiſt, waarvan elk met ene van deze hoedanigheden begaafd moet zyn, om een nieuw en duurzaam Ryk op te rechten, zo dat de eerſte de grootſte liſt en omzichtigheid, de twede

een blinde ofvertzaagdheid, en de derde ene heel byzondere wysheid en kunst van te regeren bezitte. Want de eerste legt den grond, de twede bouwt, en de derde houdt het staande. Ter oprechting van zulk een Ryk is niet alleen nodig, dat 'er drie zulke helden opstaan; maar, dat ze zo mede na malkander en in de gemelde orde volgen. *Philippus* en *Alexander de grote* schenen van natuur ter oprechting ener grote Monarchie geboren te zyn, het welk ook geschiedde: maar, ware *Alexander* de vader en *Philippus* de zoon geweest; dan zoude mogelyk het *Macedonisch* Ryk nooit zo hebben toegenomen. Maar hier wierd eerst een listige en loze vader gevordert, om den grond te leggen, zo dat de stoutmoedigheid des zoons ene deugd kon worden, en den naam van dapperheid verdienen. Want even zo noodzakelyk als de eerste met overleg te werk gaan, loos en omzichtig zyn moest, zo nodig was het voor den laatsten, zonder bedachtzaamheid met den kop tegen den muur te lopen. Hierop hebben de historischryvers niet wel gelet, wanneer ze de onbedachtzaamheid des zoons wraakten, en begeerden, dat hy in de voetstap-

ſappen zynes vaders had moeten treden, daar nogtans die tyd meer enen grootſprekenden dan voorzichtigen man vorderde, om dat naar den beſloten raad des Hemels het grote Perziſche Ryk ſchielyk een einde zoude nemen. Want, had *Alexander* het verſtand van *Philippus* bezeten, dan zoude hy, ongetwyfeld, de aanbieding van *Darius* omtrent de delinge des ryks voor eerſt hebben aangenomen. Maar, om dat hy tegen de gezonde reden aanging, en als niet wel by zyn hoofd was, (zo 't anders vry ſtaat, van een groten overwinnaar dus te ſpreken.) zo wierd deswegen juiſt de griekſche Monarchie op haren tyd geſticht. Zulke middelen bezigt de Hemel, om grote veranderingen werkſtellig te maken, om 't ene ryk te vernietigen, en een ander wêer op te rechten. Hiervan zyn verſcheide voorbeelden in de historien te vinden: daarom is dat geen, wat we dikwils voor dwaasheid houden, zomtyds ene noodzakelyke hoedanigheid, om zulk enen beſloten raad ter uitvoer te brengen. Hier komen dan twee helden van volſtrekt ſtrydige hoedanigheden op de baan ter oprechting van een groot Ryk; maar een derde ontbreekt 'er, die

het moet ſtaande houden: waarom het even zo ſchielyk weêr te grond gaat, als het zyn oorſprong nam.

By deze grote verandering in onze tyden in *Perzien* voorgevallen, heeft Gods voorzienigheid, zo als duidelyk blykt, zich van drie zulke werktuigen bedient. Eerſt ſtaat hier een *Myrr-weis* op; en, ware deſſelfs voornaamſte hoedanigheid ſtout- en grootmoedigheid geweeſt; dan zoude de vrucht, waarmêe hy zwanger ging, in de geboorte zyn verſtikt geworden, en de *Aghuaner* hadden, in plaats van den baas in *Perzien* te ſpelen, niet dan hunne kluiſters verdubbelt, en hun jok zwaarder gemaakt, dan 't was. Maar die tyden eiſchten een lozen, levendigen, en ſchynheiligen man, ja tot het minſte toe zulk enen als *Myrr-weis*, die de huik naar den wind wiſt te hangen, den tyd geduldig af te wachten, en vele jaren te laten verlopen, tot dat zyn voornemen tot rypheid was gekomen, ja zyn zwaard niet eer te ontbloten, voor dat hy verzekert zyn konde, van de *Perziſche* Monarchie ene ongeneesbare wonde toe te brengen. Daarom laat hy zich den tyd niet lang vallen, maar, of hy ſchoon voor langen

tyd

tyd vaſt had, beſloten, een opſtand te verwekken, hy laat nochtans het ene jaar na 't andere voorby gaan, en boezemt inmiddels 't hof van de getrouwe onderdanen kwade, en goede gedachten van de misnoegden in, zet de ene party tegen de andere op, en word van beide voor een oprechte vriend en een eerlyk man gehouden, gedraagt zich als een wysgeer en godvruchtige, doet bedevaarten; met een woord: gedraagt zich zo, dat het Hof hem, zynen grootſten vyand, als controlleur over zyne getrouwſte mannen ſtelt. Met zulke kunſt en zo behendig ondermynt deze loze man de Perziſche Monarchie, zo dat ze zelfs het waggelen niet merkt, voor dat ze valt, en hoort den ſtorm niet woeden van dien hoek, waar men het minſt gedacht had. Maar het is niet gelovelyk, dat deze grote man iets anders, dan de vryheid zyner landsgenoten gezocht heeft: want juiſt de zeldſame gemoedsgaven; die hy bezat, juiſt dat verſtand en oordeel, waarmede hy begaaft was, lieten hem niet toe, te hopen, dat hy één van de grootſte Koningryken der waereld zoude kunnen verwoeſten. Om dit uit te voeren, was 'er een vermetel

man nodig, als *Maghmud*, die het laatdunkenheid oordeelde, met het verſtand raad te plegen, maar zyne voornaamſte begeerte blindelings volgde, en met een hand vol volks enige 100 mylen in een vyandlyk land ging, om ene vaſte Koninglyke Hoofdſtad aan te taſten, waarin meer dan een millioen menſchen was. Zo, dat es Hemels wil, die deze grote verandering beſloten had, ten dien tyde ſcheen, dien *Myrr-weis* ontſlagen te hebben, als een werktuig, vervolgens onbruikbaar, toen de zaak zo ver gekomen, en de rol geſpeelt was, waartoe hy zo wel in ſtaat was, om een wild dier op 't grote ſchouw-toneel te brengen, den buit blindelings najoeg, zonder zich te bekommeren; welke moejelykheid hem daar op den weg ontmoeten konde; en men mag wel in waarheid zeggen, dat hy *Perzien* alleen door onbedachtzaamheid bedwongen, en onmogelyke dingen mogelyk gemaakt heeft, alleen daarom, om dat hy de regels van rede niet volgde. Het groot vertrouwen en de zekerheid, welke te voren ſtrafwaardig konde geweeſt zyn, was toen een deugd, ja dit buitenſporig vertrouwen, het welk veroorzaakte, dat hy zyne

ne eige zwakheid niet zag, was mede oorzaak, dat de *Perzianen* hunne eige ſterkte noch zagen noch kenden: waarom ook de machtige hoofdſtad, beneffens 't Perziſch Ryk, tot verwondering van de ganſche waereld, door een gering en veracht volk, onder aanvoering van een jong en onbedachtzaam man, bedwongen wierd. Doch daar is geen twyfel, dat dit nieuw opgerecht Ryk even zo ſchielyk wêer zoude zyn vervallen, als het ontſtaan was, wanneer de derde grote acteur op dit groot ſchouwtoneel niet was gekomen, die in een groten graad met ene huishoudelyke wysheid, welke toen alleen gevordert wierd, begaaft was. Dit was Sultan *Asraff*, van wiens regering wy behalven het begin niets met zekerheid weten, waarin hy zulke bewyzen van wysheid gaf, dat zyne regering den genen tot een voorbeeld kan verſtrekken, die op wankelbare thronen zitten, en met binnenlandſche zo wel als uitlandſche vyanden omringt zyn: ja men kan zeggen, dat deze nieuwe Monarchie niets anders dan een verſchynzel in de lucht was, het welk ſcheen, en eensklaps wêer verdwenen was, wanneer zulk een man niet aan 't

roer was gekomen, en dat, indien het *Agbuaanſche* ryk beſtendig zoude zyn, dit aan de wysheid van Sultan *Aszraff* alleen moeſt worden toegeſchreven. Wat hy ter beveſtiging van dit nieuw Ryk voor maatregels genomen heeft, blykt uit de hiſtorien; en die zyn zo ongemeen, dat de ſchranderſte Wysgeer ze niet beter had kunnen voorſchryven, en daarom is het gelovelyk, dat zyne regering beſtendig zoude geweeſt zyn, zo niet de vierde wonderbare Acteur was opgeſtaan, welke door zyne grote daden enen nieuwen Konings ſtam in *Perzien* geplant heeft.

MYRR-WEIS.

Voor dat ik van dezen beroemden man ſpreek, die zich tegen het Perziſch Ryk aankantte, en zynen zoon den weg ten throon baande, welke van een onderdaan een regerend Koning van Perzien wierd; is het nodig, dat ik ene ſchets van 't Perziaanſche hof onder den ongelukkigen Schach *Huſſein*, welke de laatſte Koning uit den *Sophyſchen* ſtam was, meêdele: om dat zulk ene ſchets de reden aantoont, van het groot ongeluk en de verwarring, waarin dit machtig Ryk kwam.

Schach *Soliman* liet twee zonen na, *Mirza Abas* en *Huſſein*. De eerſte bezat alle gemoeds-gaven, die in een groten Vorſt vereiſcht worden. De ander daarentegen was zachtmoedig en eenvoudig, zo dat hy eer tot een geeſtelyk ampt, dan tot kroon en ſcepter ſcheen bekwaam te zyn. Doch dit zelfde, dat hem van den throon had moeten uitſluiten, baande hem den weg daartoe. Want, na dat Schach *Soliman*, kort voor zyn dood, aan zyne ſtaats-miniſters de zorg voor de regering opgedragen en verklaard had, dat van zyne twee zonen die geen Koning moeſt worden, welken zy bekwaamſt daartoe zouden vinden; maar zy 'er ganſch geen voordeel voor zich zelven by zagen, wanneer de oudſte en bekwaamſte Prins aan de regering kwam, zo verklaarden zy den jongſten, *Huſſein*, na 's vaders dood, tot

Koning van *Perzien*. De Staats-miniſters, welken men deze gewichtige zaak had toebetrouwd, waren meeſtal geſnedenen, die in de vorige tyden de verachtſte menſchen in *Perzien* geweeſt waren, en wien niets, dan het opzicht over 't vrouwenhof was toebetrouwd; maar omtrent 't einde van *Soliimans* regering begon hun aanzien te klimmen, om dat ze den Koning in zyne langdurige ziekte met grote naarſtigheid hadden opgepaſt, en hy daarom een zo groot vertrouwen in hen ſtelde, dat hy met hen, zelfs in de aller gewichtigſte zaken van 't Ryk, raadpleegde.

Onder den laatſten Koning Schach *Huſſein* nam dit hun aanzien nog meer toe, ja het beklom den hoogſten top. Want, om dat deze Koning even zo deugdzaam als eenvoudig was, zo matigden zy zich alle ryks-zaken alleen aan, en de Koning gaf 'er ſlechts zyne ſtem toe, waarmede zy zo lang ſpeelden, tot dat *Perzien* in dien ongelukkigen ſtaat, die de geheele waereld door bekend is, gebracht wierd.

Eerſt namen zy voor, den Koning tot den drank te gewennen, het welk ze nogtans met grote moeite naauwelyks konden doen, om dat hy door een gedurig lezen van den *Alcoran* een groten afkeer van den wyn gekregen had. Zy ſtelden hem een langen tyd en breedvoerig de deugd van den wyn en de noodzakelykheid van dien voor ter verſterking van ligchaam en geeſt, hem voorhoudende, dat niemand van zyne voorzaten

ten dezen drank gehaat had: maar, vermits hy niettegenſtaande dit by zyn voornemen beſtendig bleef, zo bewogen zy de oude Koningin weduwe, dat ze zich zeer ziek houden en voorgeven moeſt, dat hare ziekte daaruit ontſtond, om dat ze zich van wyn onthouden had, zedert dien tyd, dat de Koning 't gebruik daarvan had laten verbieden. De Koning geloofde dit, en had een hartelyk medelyden met de oude Koningin waarom hy enigen wyn liet halen by den Gezandt van *Polen*, om dat hy elders niet was te krygen, en bracht hem zelfs by haar. Maar deze liſtige vrouw wierp tegen, hoe ze geenzins de wet breken zoude, ten zy de Koning haar eerſt met zyn voorbeeld voorging, en den wyn eerſt proefde: zy bracht het ook ten laatſten door beweeglyk bidden zo ver, dat hy deze reis niet alleen met haar dronk, maar hy 'er ook, om dat hy 'er zich luſtig en vrolyk door bevond, menigmaal trek toe kreeg, tot dat het eindelyk zo ver kwam, dat hy 'er ene gewoonte van maakte, en vervolgens zelden nuchter was. Hierdoor hadden de geſnedenen van 't hof het ſpel gewonnen, terwyl ze niet dan en Koning ontzagen, wanneer hy nuchter was.

Dewyl nu de Koning met deze menſchen alleen omringd was, zo gingen alle gewichtige zaken door hunne handen, en niemand dan hunne aanhangers konden een cer ampt erlangen. De bedieningen wierden niet aan de waardigſten gegeven, maar aan hen, die 't meeſte geld boden; waarom wel haaſt alle

deugd,

deugd, vlyt en wetenſchap verdween. Van zulke geſnedenen waren 'er twederlei, witten en zwarten, die onderling hierin overëenkwamen, om alle anderen buiten de zaken des ryks te houden; maar voor het overige droegen zy elkander haat toe, zo dat, wanneer de ene party of een ſtadhouderſchap, of ene officiers-plaats had gekregen, de andere haar aanſtonds zocht den voet te ligten; het welk veroorzaakte, dat onder dezen Koning, vele fraaye armeën geruineert wierden, en de oorlog tegen de rebellen zo vruchteloos gevoert wierd. Hunne macht en aanzien nam in weinig tyd zodanig toe, dat, in plaats, dat ze te voren de verachtſte menſchen in *Perzien* geweeſt waren, en de kinders hen zelfs op ſtraat hadden nageroepen, ja hen bevolen was, niet dan op muil-ezels en ezels te ryden, de ſtaat der geſnedenen van 't hof als een byzondere ſtaat van Eer geacht wierd: ja 't kwam zo ver, dat ze in des Konings naam een gebod lieten uitgaan, dat niemand meer de hanen ſnyden zoude, als of ze daarmede wilden zeggen, dat zulke heerlykheid hen alleen toekwam; en dat men redeloze dieren niet aan de Eer, van geſneden te worden, moeſt deelachtig maken.

Dit bevel alleen is genoegzaam, om aan te tonen, hoe 't 'er toen met de regering uitzag, en welk geluk men van een Koning kon verwachten, die zich zo ligt tot de ongerymdſte dingen liet verleiden. Men acht het wel doorgaans voor een geluk, van een deugdzaam en genadig Koning geregeert te wor-

worden: maar, wyl Schach *Huſſeins* deugd zo verre ging, dat ze eer een vrouwelyk gedrag genoemd kon worden, zy was in *Perzien* ook van dit gevolg, dat de Stadhouders in de Provincien het volk uitmergelden, de rechters, zonder vrees voor ſtraf, een vonnis velden ten voordele van hen, die 't meeſte geld gaven, en de land-wegen, waarop men voorheen zo veilig, als in de kamer, gaan kon, van rovers krielden, die het voordeel met de Stadhouders deelden, en dus de reizigers ten laatſten met de rovers zelfs contracten van Aſſurancie moeſten aangaan. Van des Konings zonderlinge weekhartigheid word onder anderen dit voorbeeld aangehaalt. In den tuin van het hof was een grote vyver, die vol met eenden was, waarin de Koning zyn vermaak vond, wanneer hy ze, door het loſſen van een piſtool over het water, ſchuw konde maken. Eens gebeurde 't, dat hy uit onvoorzichtigheid enige eenden kwetſte: hierover had hy zulk een berouw en leetwezen, als of hy den grootſten moord begaan had, en gaf een grote ſomme gelds, om deze zonde te verzoenen. Men kan ligt opmaken, wat zulk ene vroomheid voor een gevolg moeſt hebben, in een ryk, daar onder de voorgaande Koningen niemand na 't hof kon gaan, zonder zyn teſtament vooraf eerſt te maken, om dat het menig voornaam heer voor een geluk hielt, met één arm of zonder ogen terug te komen, wanneer hy zyn hoofd maar mocht behouden: waarom ook in den

tyd

tyd van dezes Konings vader een zeker minister altyd, wanneer hy van 't hof kwam, zich in den ſpiegel placht te bezien, of hy zyn hoofd nog had. De geſnedenen van 't hof, die den Koning regeerden, vonden by deze vroomheid hun dubbeld belang: want voor eerſt beſtonden zy, alle ondeugd te plegen, zonder vrees, van deswege geſtraft te worden. Voorts, om dat de Koning binnen 20 jaren nooit rode klederen aangedaan, dat is, nooit een dood-vonnis geveld had, maar het alleen by ene geld-ſtraf had laten beruſten, zo verrykten zich deze half-menſchen door verbeurd-verklaringen en geldboeten.

Doch, niettegenſtaande de achteloosheid dezes Konings, zo had Schach *Huſſein*, naar alle gedachten, na ene lange en geruſte regering op zynen throon kunnen ſterven, gelyk vele andere zulke Koningen gebeurd is, zo 'er niet op dien zelfden tyd aan 't uiterſt einde van *Perzien* een ſchrander, vaardig en ſtout man geweeſt was, welke tegen zyn wil, tot ongeluk van 't Perziſch ryk, na 't Hof geroepen wierd, alwaar hy ſtaats-fylen en regerings-zwakheden zag, en daarop zyn ontwerp tot dit groot werk maakte, het welk hy naderhand ondernam, en zyne opvolgers eindelyk, ter verwondering van de ganſche waereld, ter volkomenheid brachten. Dit was de bekende *Myrr-weis*; maar, voor dat ik verder ga, van hem te ſpreken, moet ik vooraf met een woord van zyne afkomſt zwag maken.

De

De bekende groté overwinnaar *Tamerlan* onderwierp zich onder ontelbare volken, die hy in zyne landen inlyfde, ook het landſchap *Szyrvan*, voorheen genoemd *groot Albanie*, en, om dat het hem veel moeite had gekoſt, de inwoners dezes lands te verwinnen, en ondervonden, dat 't moejelyk viel, ze in toom te houden, liet hy ze in een ander ver afgelegen land tuſſchen *Perzien* en *Indien* verplaatzen, het welk voor tegenwoordig naar zyne hoofdſtad *Candahar* genoemt word. Dit volk was naderhand langen tyd door zyne eige Vorſten geregeert, tot dat zich het *Abas*, de grote Koning van *Perzien*, onderwierp, nogtans op voorwaarde, dat ze, even als voorheen, door hunnen eigen Vorſt geregeert zouden worden, maar deze ſchatting aan *Perzien* zoude opbrengen. Van dien tyd af is het gemelde landſchap, altyd, de twiſt-appel tuſſchen den groten *Mogol* en de Koningen van *Perzien* geweeſt, om dat 't voor beide Ryken zeer wel gelegen legt. Na den dood van den groten *Abas* viel het in handen van den *Mogol*: maar *Abas II.* bracht het wéer aan *Perzien*, en is dit Ryk onderdanig geweeſt, tot den groten opſtand toe, waarvan vervolgens breedvoeriger zal geſproken worden. De inwoners zyn een hard volk, even zo ſtrydbaar als behoeftig. *P. Kruſinski* verhaald, dat, toen ze in den groten opſtand in de Armeniſche ſtad *Zulfa*, een vierde van éne myl van *Ispahan* gelegen gekomen waren, en daar een grote menigte zeep vonden, welke zy voorheen noit had-

den

den gezien, zy ze als zuiker opaten: als mede, dat één van hunne officiers, *Nazir-Ulla*, by een Armeniſch koopman een grote party kruidnagels heeft gegeten, zonder dat zy hem kwalyk bekwamen. Zy eten van gene tafel, maar op de blote aarde: hunne tafellakens zyn kleine platte koeken, waarop zy hun halfgebraden vleeſch ſpyzen, en eindelyk tot ſlot die tafellakens mede op eten: Hun drank is niet dan ſchoon water, want geen volk byna heeft een groteren afkeer van wyn. Hunne kleêren komen met hun voedzel overëen, en doorgaans zyn ze grof en ſlecht. Ook maakten ze, na dat ze *Perzien* bedwongen hadden, daarin weinig verändering, uitgenomen, dat enigen, om aan het hof te pronken, *Perziaanſche* ſtoffen, met goud doorweven, over de andere grove kleêren heen trokken, het welk in de ogen der *Perzianen* zeldſaam en beſpottelyk ſcheen. Hunne krygstucht is zeer groot, en de wyze, zo als ze met de krygs-gevangenen omgaan, niets minder dan barbaarſch: want nooit verkopen zy ze tot ſlaven, maar houden ze ſlechts een tyd lang by zich, en laten ze daarop, na ene goede behandeling, weêr los.

Van die natuur en geſteldtenis zyn de *Aghuaners* of oude *Albaniers*, onder welken de vermaarde *Myrr-weis*, wiens Zoon *Perzie* bemachtigde, en wiens broeders zoon vervolgens op den throon zat, geboren is. Deze *Myrr-weis* was uit een ryk en voornaam *Aghuaanſch* geſlacht: want, voor dat

hy

hy onder die vrienden bekend wierd, voerde hy den titel van *Myrr*, dat is *Heer*; het welk te kennen geeft, dat hy van zo lagen afkomst niet geweest is, als zommigen in de Europische nieuws-papieren hebben voorgegeven. Het aanzien, waarin hy in zyne jeugd te *Candahar* was, en de milddadigheid, die hy, om de harten van 't volk te winnen, liet blyken, toont mede, dat hy gegoed moet geweest zyn. De grote gemoeds-gaven, welke in dezen man uitblonken, als mede zyne afkomst en aanzien, waarin hy onder de *Agbuaners* was, veröorzaakten, dat hem de Stadhouder van *Candahar*, *Georgi Kan*, voor een gevarelyk perzoon aanzag, inzonderheid by zulke slaperige tyden, en toen *Candahar* misnoegt was, om dat de Stadhouder een Georgiaansch Prins, en 't land vol was van *Georgianen*, die hy met zich daar heen gebracht had: ja de argwaan ging zo ver, dat de Stadhouder zyn gevoelen daaromtrent aan 't hof bekend maakte, en de zaken zo wist te bestellen, dat *Myrr-weis* na *Ispahan*, niet als gevangene, maar om die rede gevoerd wierd, om dat men niet raadzaam oordeelde, hem by zyne landsgenoten, maar veeleer aan 't hof te laten blyven, daar men hem beter in het oog konde houden. Gemelde Stadhouder schreef mede aan den Koning, dat, by aldien zyne Majesteit *Candahar* dacht te behouden, zy *Myrr-weis* nooit weêr na zyn vaderland moest zenden, alwaar hy in een groter aan-

zien, dan een onderdaan toekwam, gekomen was.

De uitkomſt leerde, dat zich de Stadhouder niet in zyne mening bedrogen, en hy toenmaals een heilzaamen en verſtandigen raad gegeven had. Ware men nu dezen raad nagekomen; dan zoude Schach *Huſſein* tot zyn dood toe op den Perziſchen throon hebben gezeten. Maar de vaardige en loze *Myrr-weis* maakte door zyne welſprekenheid en innemende levenswyze, dat des Stadhouders aanſlag den kreefte-gang ging. Hy kwam als een verdacht perzoon aan 't hof, maar drong binnen weinig tyds zodanig in de gunſt der Groten, dat hy allen argwaan, welken men van hem opgevat had, ten enemaal vernietigde, en het geſchiedde ſlechts om ene wiſſe achting, welke men voor den Stadhouder had, dat *Myrr-weis* aan het hof gehouden, en niet wêer na *Candahar* gezonden wierd. Zyne prachtige houding in *Ispahan* zo wel, als zyn verſtand, welſprekenheid en aangename levenswys baande hem den toegang tot alle voorname huizen, zo, dat 'er geen voornaam Heer aan 't hof was, in wiens huis hy niet altyd welkom was, en 't ſcheen daarom, dat *Myrr-weis* met deze verändering te vrede zynde niet zo zeer verlangen kond, wêer in zyn vaderland te komen. Vermits nu deze loze man met vele verhêvenere gedachten zwanger ging, zo bediende hy zich van deze gunſt, als een middel tot zyne terugreis. Intuſſchen

had

had hy gelegenheid, alle ſtaats gebreken en zwakheden, waaraan de tegenwoordige regering onderhevig was, uit te vorſchen. Hy merkte, dat 'er twee grote voorname partyen aan 't hof waren, waarvan de ene de andere dodelyk haatte. By deze beide partyen trachtte hy zich geliefd te maken, nogtans zo, dat dit niemand in hem mocht merken. Bevond hy zich by de vrienden van den Stadhouder van *Candahar*; dan vergat hy genen roem en lof, welken hy dezen Heer niet gaf en toeſchreef; zo was hy een der getrouwſte en yverigſte dienaars van den Koning, en alleen bekwaam, de hem toebetrouwde Provincie tegen den groten *Mogol* te beſchermen: ja zyne reden had zulken ſchyn van oprechtheid, dat zelf des Stadhouders broeder, *Divan Beg* geloofde, dat het uit 't binnenſte van het hart kwam, en daarom zynen broeder in brieven berispte, dat hy een man getracht had verdacht te maken, die hem van harte genegen was, en met roem en lof altyd van hem ſprak. Maar was *Myrr-weis* by de andere party; dan ſprak hy uit een anderen toon, ſchilderde dien *Georgi Kan* af als een man van ene ongemeen grote eergierigheid, en welke met ſchadelyke aanſlagen zwanger ging. Voorts zeide hy, dat hem de Stadhouder daarom alleen uit *Candahar* verzonden had, ten einde hy zyn toeleg niet mocht merken, en 'er 't hof kennis van gaven: dat het mede gevaarlyk voor den Staat ware, dat een *Georgi-*

aanſch Prins over een zo voornaam landſchap geſtelt was, en dat het veiliger ware, een geboren Perziaan tot Stadhouder over *Candahar* te ſtellen. Zulke redenen verzelde hy met geſchenken, als met Indiſche ſtoffen, en zekere andere wolle ſtoffen, die in *Perzien* koſtbarer, dan goud laken waren. Door zodanig ene handelwys won hy de gunſt van beide ſtrydende partyen, zo dat de Koning eindelyk zelf van hem zo veel werk maakte, als van een zyner hovelingen. *Myrr-weis* zich nu dus by het hof in aanzien gebracht hebbende, wendde voor, om de menſchen in de goede gedachten, die ze van hem hadden opgevat, te ſtyven, dat hy een bedevaart na *Mecca* wilde doen. Met deze reis bedoelde hy op eenmaal twee dingen: voor eerſt, om den lof van heiligheid en godsvrucht, en voorts om van de prieſters te *Mecca* bewilliging en verlof te verkrygen, zyne landsgenoten tegen den Koning op te zetten, welke oogmerken hy ook bereykte: want de *Agbuaner* waren de Turkſche ſecte toegedaan, die de Perzianen enen bitteren haat beſtendig toedragen, en ze voor ketters houden, om dat ze de leer van *Ali* volgen; al is het dat ze allen Mahometanen zyn. Van deze reis af kan men ene tyd-rekening of een begin tot het grote werk ſtellen, dat het Perziſch ryk verwoeſtte. Want hoewel *Georgi Kan* van *Myrr-weis* niet zonder reden te *Candahar* argwaan voedde, dat hy met gevaarlyke aanſlagen zwanger ging,

noch-

nochtans kan men met gene zekerheid zeggen, of hy vooraf en eer dat hy te *Ispahan* kwam, zo gezind was.

Maar deze gedwonge reis, die hy na deze hooſdſtad doen moeſt, bracht hem eerſt recht in 't harnas: want, toen hy den naren toeſtand der regering zag, dat zich de Koning door ſlechte en onkundige Geſnedenen tot alles liet verleiden, en het Ryk meer wegens den vorigen naam, dan door zyne eige krachten, ſtaande wierd gehouden; verviel hy tot de gedachten, dat, hoe gering hy ook naar zyn perzoon was, en hoe machtig ook het Perziſch Ryk ſcheen te wezen, het nogtans niet onmogelyk was, met ene geringe macht deze grote Monarchie den bodem in te ſlaan, waartoe hy door deze reis een aanvang maken, en by zyne terugkomſt in het vaderland den godsdienſt tot een dekmantel van dit werk wilde gebruiken. Tot dit einde was 't voor hem zeer nodig, van de geeſtelykheid te *Mecca* een ſchriftelyk verlof te krygen; dat hy zyne landsgenoten vertonen, en ze daardoor aanmoedigen konde, hem in zyn voornemen by te ſtaan.

Na dat *Myrr-weis* alles wel beſteld had, kwam hy van *Mecca* wéer te *Ispahan*, daar hy beide partyen aanſtonds welkom was, om dat hem beide voor haren vriend hielden. Daarop nam hy voor op een gelegen tyd te wachten, dat hy wéer te *Candahar* konde komen, maar ſpeelde intuſſchen zyne rol zo kunſtig en behendig, dat niemand in hem

de minſte begeerte tot zyn vaderland beſpeuren konde: want hy gedroeg zich zeer onverſchillig, wanneer zyn verlangen 't grootſt was, en liet zich alsdan verluiden, dat hy luſt had, zynen overigen tyd te *Ispahan* te ſlyten, en zyne familie en alle zyne vrienden daar na toe te laten komen. Zo wiegde hy het hof in ſlaap, loerende ondertuſſchen op gelegenheid, van weg te komen, welke zich nochtans naar het uiterlyk aanzien zo ſchielyk niet konde opdoen: maar, toen hy 'er 't minſt om dacht, viel 'er iets voor, dat zyne begeerte bevorderde. Want omtrent dezen tyd kwam een Moscovitiſch gezandt, met name *Iſraël Ora*, een *Armenier* van geboorte, aan 't Perziſch hof. Deze had langen tyd in *Vrankryk*, *Italien* en *Duitſchland* omgezworven, en was eerſt Marketenter, en vervolgens zoldaat in dienſt van Keizer *Leopoldus* geweeſt; daarna wierd hy by de vredes-tractaten tuſſchen den Keizer en de Turken gebruikt, om dat hy de ooſterſche talen verſtond, krygende eindelyk in den dienſt der Moscoviters een plaats van Overſten. En, om dat de Czaar in den vrede te *Carlowitz* niet mede begrepen was, zo zond hem zyne Czaarſche Majeſteit in deze omſtandigheden van zaken na *Conſtantinopel*. Toen hy nu daar zyne zaken naar genoegen had uitgevoerd, wierd hy, op eigen zerzoek, als afgezandt na de Perziſcha hoven gezonden, en kwam in gezelſchap van een grote menigte van *Moscoviters* en *Armeniers* te *Perzien*. Hoewel nu dit gezand-

mandſchap van geen gewicht was, terwyl de gezandt deze reis meeſtal ondernomen had, om koopmanſchap te dryven, zo verwekte ze nogtans by het Perziſch hof een groot nadenken, vooral, om dat zich *Iſrael Oro* enige zotte woorden had laten ontvallen, en gezegd, dat hy van de oude Armeniſche Koningen afſtamde: waarom men geloofde, dat hy eniglyk met een gevaarlyk voornemen na *Perzien* gekomen was, te weten om de *Armeniers* van 't Perziſch jok te verloſſen. Hiertoe zeide veel ene oude voorzegging, die in de *Armeniſche* Secretary zoude bewaard zyn, en wierd alstoen uitgeſtrooid, dat 't oude *Armeniſch* Ryk, door toedoen van de *Moscoviters*, het hoofd weer op zoude ſteken. Dit alles deed het Perziſch hof naauw toezien, maar durfde den gezandt, uit vrees voor den Czaar, niet afwyzen, maar ontving hem te *Ispahan* met alle eerbewyzen. *Iſrael* nam zyne zaken daar wel waar, wat de Koopmanſchap aangaat, en ſtierf enige jaren daarna te *Aſtracan*, en met hem nam zyn nieuw Armeniſch ryk een einde. By deze belagchelyke gelegenheid zag de loze *Myrr-weis* inzonderheid de eenvoudigheid van 't Perziſch hof, en beſloot daarom, ter voortzetting van zyn groot werk dergelyke middelen te gebruiken. Hoe wel nu niemand dit Moscovitiſch gezandtſchap meer dan hy verachtte, zo was 'er echter niemand, die het gevaarlyker dan hy voorſtelde. Waarom hy gedurig van het nieuw verwacht wordend Ryk ſprak, en

vermeerderde door zulke kunſt den buitenſporigen argwaan, welken men deswegen opgevat had, zo dat zy allen, zo wel wegens zyn verſtand, als mede om de van zyne eerlykheid opgevatte gedachten, geloofden, dat de zaak warelyk zo gelegen was.

Hierdoor maakte toen *Myrr-weis* deze rekening voor zich zelven op: kan een landloper en marketenter, door zotte en onbeſchofte reden, den Raad van een ganſch Ryk ontruſten: dan kan men dezelve mede 't hoofd warm maken met reden, die beter ſchyn hebben. Terwyl hem nu dit nieuw Armeniſch ryk nog verſch in geheugen lag, nam hy by die gelegenheid voor, de Staats-miniſters door het voorſtellen van allerhande andere gevaren, die zyn voornemen konden bevorderen, gaande te houden: zo menigmaal als hy daarom by de party was, die *Georgi Kan* haat toedroeg, ſtelde hy dezen Stadhouder als den gevaarlykſten man in *Perzien* voor, en dat 'er tuſſchen hem en den Czaar van *Moscovie* ene heimelyke verſtandhouding zyn moeſt, ja dat zich een *Georgiaanſch* Prins, die met den Stadhouder bevriend was, aan het hof van *Moscovien* ophielt, om den Czaar te bewegen, dat hy *Georgien* van 't Perziſch ryk ontheffen mocht. „ Bedenkt „ daarom, zeide hy, hoe 't *Perzien* zal gaan, „ wanneer de Czaar in *Georgien* invalt, daar „ hem de inwoners, die met de *Ruſſen* van „ een zelfden godsdienſt zyn, met vreugde „ zullen ontvangen, wanneer ook te gelyk

„ de

„ de *Armeniers* hun nieuw Ryk in het hart
„ van 't land zullen oprechten, en de Stad-
„ houder te *Candahar*, als een geboren *Geor-*
„ *giaanſche* Prins, de *Agbuaner* in het har-
„ nas brengen zal." Hoe ſlecht nu ook deze reden gegrond was, zy deed echter grotere en ſchielykere werking, dan *Myrr-weis* had verwacht. Want men oordeelde aanſtonds raadzaam, om *Myrr-weis* na *Candahar* te zenden, om 'er op des Stadhouders voornemen naauwkeurig te letten, en hem, in geval hy iets tegen het Ryk mocht ondernemen, binnen de palen van zyn plicht te houden.

Zo liſtig bewerkte hy zyne terugkomſt na *Candahar*, alwaar hy in triumph aankwam als een man, die in een zonderlinge gunſt by den Koning was, en heerlyke brieven van voorſchryving mede aan den Stadhouder bracht, inzonderheid van deſſelfs broeder *Divan Beg*, dewelke ſchreef, dat de Stadhouder dezen *Myrr-weis*, als zynen vriend, en die altyd met lof van zyn perzoon geſproken had, niet hoog genoeg kon achten. Waarom hy van den Stadhouder even zo liefderyk, als van de *Agbuaner* zelfs ontvangen wierd. Na verloop van enigen tyd, wanneer hy allen nodigen toeſtel gemaakt, en by *Georgi Kan* nog een groter vertrouwen verworven had, liet hy hem, die zulks het minſt vermoedde, om 't leven brengen, en hierop door zyne *Agbuaner*, die klaar ſtonden, alle *Georgiaanſche* en *Perziſche* troepen, die in 't land waren, neêrſabelen. Van

den ſchryver der Turkſche chronyk, die onlangs overgezet is, word dit omſtandiger verhaalt, op deze wyze: *Myrr-weis* begaf zich eerſt by de *Billugianer*, als de ſtrydbaarſten onder de *Agbuaner*, en moedigde hen aan, hun vaderland in vryheid te ſtellen, en den Stadhouder van het leven te beroven, toonde hen mede enen verdichten brief van de regering te *Ispahan*, waarin ze tot zulken moord gevolmachtigt wierden, toen zy hem nu hunnen byſtand belooft hadden, begaf hy zich by den Stadhouder, hem radende, zich voor de *Billugiaanſche* officieren te wachten, en hen allen een zekeren tyd, wanneer ze moeſten verſchynen, te bepalen. Dit bevel bewerkt hebbende, liet hy de *Billugianen* weten, dat men daarmede hun verderf bedoelde: waarom dezelve gewapent kwamen. De Stadhouder bracht van zynen kant een machtig leger op de been, ging hen daarmede te gemoet, en *Myrr-weis* voerde, ter verſterking van deze armee, 3000 *Agbuanen* aan: maar in den ſlag ging hy tot de *Billugianen* over, en dus wierd de Stadhouder met zyne ganſche macht, uit *Georgianen* en *Perzianen* beſtaande, nêergeſabelt. Op deze wyze borſt deze grote oproer omtrent het einde van 't jaar 1709, waarin ook de grote ſlag by *Pultawa* voorviel, openlyk uit.

Voort na deze nederlaag riep hy het volk zamen, wenſchte hen geluk, dat ze dus het *Georgiaanſche* jok hadden afgeſchut, en moedigde hen aan, om verder te gaan, en 't land

ten

ten eenemaal van de *Perziaanſche* heerſchappy te verloſſen. Hy ſtelde hen de zwakheid voor van de regering, als mede, hoe het Ryk van vele machtige vyanden omringt was, zo dat het hof wel op wat anders zoude hebben te denken, dan op *Candahar*, dat zo ver af gelegen was, wéer in te nemen. Hoe krachtig nu ook zyne reden was, zo waren 'er nogtans vele voorname *Afghuanen*, die van oordeel waren, dat men in deze zaak niet te ver moeſt gaan, maar hiermede te vrede zyn, dat het land van de *Georgiaanſche* zoldaten was gezuivert, en voor het overige den Koning gehoorzaam blyven: want, wilden ze tegen het ganſche ryk opſtaan, dat zulks een ſchandvlek voor hunne Eer zyn zoude, en dat ze hunnen eed van getrouwheid zouden moeten breken. De ſchryver van gemelde Turkſche chronyk zegt, dat *Myrr-weis* hen toen bekend maakte, dat hy den brief van de regering zelf gemeed had: het welk veröorzaakte, dat enigen zich over zulk een bedrog beklaagt hadden. *Myrr-weis* merkende, dat de meeſten door zulke reden bewogen wierden, zo zeide hy, wanneer ze niets anders dachten, dan aan de vrees, van hunnen eens gedanen eed van getrouwheid te breken, dat ze dan moeſten weten, dat het hof de hen gegeve verzekeringen zo menigmaal had overtreden. Hierop haalde hy de verklaring uit zyn zak, welke de Prieſters van *Mecca* voor hem hadden opgeſteld, namelyk, dat het hen geoorloft mocht zyn, zich tegen het ryk te verzet-

zetten, hun geloof te handhaven, en deze verklaring liet hy al het volk voorlezen. Dit was met 'er haaſt van zulk ene uitwerking, dat zelfs de aller beſchroomdſten het voornemen van *Myrr-weis* byvielen, en, om dat 'er in zulk een toeſtand ene ſchielyke beſtelling ener wyze van regering nodig was, zo liet men hen, om hier over te raadplegen, byeenkomen. Waarop *Myrr-weis*, welken al het volk als enen afgod eerde, zo voort als vader des vaderlands, Prins van *Candahar* en Generaal over 's lands krygsmacht verklaard wierd.

Ten einde nu *Myrr-weis* niet mocht overvallen worden, voor dat het land in ſtaat was, zich te verdedigen, zond hy, om 't hof in ſlaap te wiegen, een gezand na *Ispahan*, liet den Koning en de Miniſters tyding brengen van het voorgevallene, en hen voorſtellen, dat deze opſtand alleen aan 't ſlecht gedrag van de *Georgiaanſche* troepen in *Candahar* moeſt worden toegeſchreven, welke in de ſtad zo hadden huisgehouden, als of zy ze met ſtorm hadden ingenomen, waardoor de inwoners zodanig in het harnas waren gebracht, dat ze de wapenen hadden opgevat, en in hunne drift deze tyrannen hadden opgeoffert: maar dat hy hoopte, dat dit van geen verder gevolg zyn zoude; gevende teſſens verzekering wegens zyn yver voor des Konings dienſten: ten beſluite raadde hy zyne Majeſteit, bezadigt te werk te gaan, en ene neêrlaag, door enen rechtmatigen yver veroorzaakt, niet te wreken, maar te wachten,

ten, tot dat de toorn een einde zoude genomen hebben: want, wilde men ſtrengheid gebruiken, dat het te duchten ware, dat de *Aghuaner*, uit wanhoop beſcherming by hunnen ouden Heer mochten zoeken, en zich aan de heerſchappy van den groten *Mogol* wêer onderwerpen.

Men weet met gene zekerheid, of 't hof dit wezenlyk gelooft, dan zich gehouden hebbe, als of men dit opgepronkt bericht geloofde: maar dit is zeker, dat men het overige van dit jaar beneffens het volgend jaar liet voorby gaan, zonder de minſte beweging te maken; waarom *Myrr-weis* tyds genoeg had, om zyne zaken te beveſtigen, en 't land in enen goeden ſtaat van tegenweer te ſtellen. Maar na verloop van twee jaren, en toen men uit den droom wegens het *Armeniſch* ryk gekomen was, begon men de ogen na *Candahar* te wenden, en op middelen te denken, om de rebellen wêer tot gehoorzaamheid te brengen. De middelen, die ze voort aanvaardden, waren byzonder wel overlegt, terwyl ze *Koſtrow-Kan*, een bloedverwandt van *Georgi-Kan*, tot Generaal tegen de oproerigen verkozen: want niemand kon den oorlog met groter yver tegen de rebellen voeren, dan zulk een man, die van wraakgierigheid brandde, wegens dezen moord, aan zynen landsman en nabeſtaande gepleegt. De hem toebetrouwde armee beſtond meeſtal uit *Georgianen*, waarin men 2 voordelen vond: 1) om dat de zaake een moord betrof, die aan de *Georgianen* was gepleegt; 2) om dat men het voor ene veiligheid van 't land hield, dat

Ge-

Georgien, het welk altyd misnoegd was, door ontblotinge van manſchap verzwakt wierd. Doch, om dat men duchtte, de *Georgiaanſche* troepen mochten, wanneer ze de oproerigen overwonnen, iets tegen den Staat ondernemen, zo moeſt 'er een aanzienlyke hoop *Perzen* by komen, die zulk ene onderneming konden beletten. Maar de twiſt en onënigheid, die aan het hof regeerde, verydelde alle deze goede ſchikkingen: want de party, welke op *Georgi-Kan* gebeten was, zocht dezen nieuwen Generaal te ondermynen, het welk ook geſchiedde: en hiertoe bezigde zy drie middelen; voor eerſt, terwyl ze den toevoer van geld dwarsboomden, het welk ter voortzetting van den oorlog nodig was, zo dat, hoe zeer 'er de Generaal om aanhielt, hy nogtans nooit meer dan een derde gedeelte van de hem toegelegde ſom kon krygen, en, wanneer hy 'er klachtig over viel, dan wiſt de één de ſchuld op den anderen te ſchuiven. De andere hinderpaal ontſtond door de *Perziſche* troepen, die men opruydde, dat ze eenen geboren Perziaan tot Generaal begeren moeſten, het welk haar ook wierd toegeſtaan, tot de grootſte verzwakking van het leger, om dat daardoor de onder de troepen nodige enigheid haar einde niet bereikte. Maar tot den ondergang van de Generaals zo wel, als 't geheel leger, bracht meeſt toe een officier, welken men by de Generaals voegde. Deze was een vriend van *Myrr-weis*, en gaf hem kennis van alles, wat men wilde ondernemen. Waarom men ook meent, dat *Myrr-weis* het zelf zo wiſt te bedis-

diftelen, dat deze verrader zulk ene bedie-ning by het leger kreeg: want, den Generaal verraden hebbende, ging hy openlyk tot de rebellen over, en was hun wegwyzer tot *Ispahan* toe.

Myrr-weis was van dit alles onderrecht, en wiſt, dat deze armee van zelf verſmelten zoude. Waarom hy haar geenzins te gemoed ging, en ook geen ſlag waagde, maar hielt zich met zyne manſchap binnen *Candahars* muren ingeſloten, en zag daar ſlechts als een enkel aanſchouwer den elendigen toeſtand van 't vyandlyk leger aan, die meer en meer toenam, deels wegens gebrek aan leeftocht, deels mede wegens de onenigheid, die 'er tuſſchen de *Perziſche* en *Georgiaanſche* troepen was. Eindelyk begonnen de *Perziſche* troepen, om dat ze 't menigvuldig ongemak niet konden uitſtaan, waarmede zy geplaagt wierden, hun affcheid te begeren, en dwongen het den Generaal als af, dewelke daardoor zo verzwakt wierd, dat hy ook met zyne manſchap terug moeſt wyken. Van dezen aftocht wierd *Myrr-weis* door den gemelden verrader onderrecht, welke toen het leger verliet, en tot de rebellen overliep. Vermits hy nu dit als een gelegen tyd oordeelde, om den vyand aan te taſten; zo trok hy uit *Candahar*, om op deze uitgemergelde *Perzianen* en *Georgianen* aan te vallen, zabelde daarvan in twee aanvallen ene grote menigde neder, en doodde zelfs den Generaal.

Dit veroorzaakte te *Ispahan* een groten ſchrik. Niemand was bekwamer, de vervalle zaken te herſtellen, en de *Agbuanar* weer

op

op nieuw onder de ogen te zien, dan de *Georgianen*; die de oproerigen zelf in dapperheid overtroffen. Zy boden zich ook aan, om enen tweden tocht te wagen; maar, om dat deze aanbieding geſchiedde op die voorwaarde, dat ze zonder de *Perzianen* alleen den oorlog mochten voeren, doch 't hof te vele zwarigheid maakte, om een volk, waarop ze nooit een recht vertrouwen geſtelt hadden, alleen in de wapenen te laten, zo wierd deze tocht van de hand gewezen, en de *Afghaaner* hadden ondertuſſchen de handen vry, ſtroopten overal, en joegen hunne naburen ſchrik en vreze aan.

Na dat nu de beruchte *Myrr-weis*, zyne landsgenoten dus in vryheid geſtelt, en van verachtelyke menſchen de aanzienlykſten in het Ooſten gemaakt; ja, na dat hy de macht des ganſchen ryks met het grootſt verlies te keer gegaan, en de *Perzianen* de zwakheid van *Perzien* gewezen had, en dat hy met zyne *Afghaaner* in ſtaat was, zich het ganſche Ryk te onderwerpen: ja, na dat hy zulk een aanzien had verworven, dat zyn naam van *Indiën* af tot aan de noordelykſte delen van *Europa* bekend was, en de woorden, *Myrr-weis*, een algemeen ſpreekwoord waren geworden; zo ſtierf hy in 't jaar 1717 te *Candahar*, in 't 7 of 8 jaar zyner regering, latende de uitvoering van dit grote werk, te weten de verovering van ganſch *Perzien*, over aan zyne nakomelingen, 't welk ook, ter verwondering van de ganſche waereld, onder aanvoering van zyn zoon *Maghmud*, werkſtellig gemaakt wierd.

MYRR-

MYRR-MAGHMUD.

Met den dood van *Myrr-weis* ſcheen ook het ganſche werk begraven te worden: want zyn broeder, welken de *Aghuaner* in deſſelfs plaats verkozen, was van een heel ander geſtel. Zo manmoedig en ſtout als de eerſte, zo omzichtig en lafhartig was de laatſte. Hy verbeeldde zich, wanneer het *Perziſch* hof eens uit den ſlaap ontwaakte, dat dit het uiterſte bederf voor 't *Aghuaanſche* volk mocht zyn, en oordeelde daarom raadzamer, by tyds, en eer 't te laat was, enen voordeligen en vaſten vrede te bewerken. De voornaamſte *Aghuaner* waren van het zelfde gevoelen, en men beraadſlaagde reeds, dat men gezandten na *Ispahan* wilde zenden. Maar een groot gedeelte van de anderen, inzonderheid de jongen, kantten zich tegen dit voornemen aan. Waarom de nieuwe Prins met de Oudſten zeer heimelyk te werk ging, uit vrees, dat deze vrede-handeling den jongen *Maghmud*, *Myrr-weis* zoon, ter oren komen mocht. Deze jonge heer, die toen niet ouder dan 17 of 18 jaren zyn kon, maar den veldtocht van zyn vader bygewoont had, en onder de zoldaten opgevoed was, toen hy de voorgenome onderhandeling van vrede vernam, vond 'snachts een middel, om in zyn va-

ders-broeders slaapkamer te sluipen, en vermoordde dezen in den slaap: waarop hy 't volk zamen riep, en gaf hen, om dezen moord te ontschuldigen, kennis van 't geen hy onder zyn ooms-brieven had gevonden, namelyk ene heimelyke onderhandeling van vrede, en moedigde hen daarop aan, om den oorlog voort te zetten.

Vermits nu deze euveldaad reeds gepleegt, en de jonge *Maghmud* heel wel gezien was, zo wierd hy door het krygsvolk tot Prins van *Candahar* en Generaal der *Agbuaner* verklaart. Deze jonge Prins bracht aanstonds een leger in het veld, om het ontwerp, dat *Myrr-weis* had gemaakt, te vervolgen. Zyne eerste bezigheid was de vereniging van 't landschap *Hasaray*, dat mede door *Agbuaners* bewoont wierd, met de anderen van *Candahar*. Hoewel nu deze twee volken landslieden waren, zo was 'er nogtans uit hoofde van den godsdienst ene scheiding tusschen hen: want de *Agbuaner* van *Hasary* volgden de *Perzische* leer, daar de anderen in tegendeel den *Turkschen* godsdienst toegedaan waren. Hy wendde grote vlyt en yver aan, om deze twee volken te verenigen, om dat 'er tot zyne versterking niets dienstiger zyn kon: Maar de godsdienst was de scheidsmuur, die men bezwarelyk kon breken; waarom de *Agbuaner* door gene beloften of aanbiedingen tot een vergelyk konden overgehaalt worden. Toen *Maghmud* nu dit merkte, zocht hy ze door zyne macht te dwingen, en, na dat hy ze

op

op verſcheide wyzen geplaagt had, maar zy van de *Perziaanen* geen hulp konden krygen, bracht hy eindelyk de reeds lang gewenſchte verëniging tot ſtand, die hem zo wel tot voordeel als Eere ſtrekte.

Dit werk wierd als een meeſterſtuk van den jongen *Maghmud* aangemerkt, vermits zyn vader dit niet had kunnen uitvoeren. Dus zag het *Perziſch* hof in dezen jongen Prins enen nieuwen *Myrr-weis* voor den dag komen; en vermits zyne jeugd hem ſtouter en moediger maakte, zo had men hem voor een gevaarlyker vyand dan zyn vader te houden: waarom men beſloot, om hem met een veel groter leger, dan het vorige was, te komen bezoeken: maar het ontbrak aan een goed Generaal, die 'er toen zelden te vinden was; en, om dat men niet veel keuze had, zo moeſten de Miniſters van het hof dezen poſt tegen hunnen wil aan *Sefi Culikan* opdragen. Doch deze uitmuntende man, welken zy, niettegenſtaande zyne trouw en dienſten, volgens gewoonte voor het hoofd geſtoten hadden, weigerde langen tyd, dezen poſt aan te nemen, tot dat zy 'er hem eindelyk door liſt toe bewogen, terwyl ze 't leger aan zynen jongen zoon toebetrouwden: want zy wiſten wel, dat, wyl deze ſlechts 17 jaren oud was, de vader hem niet kon verlaten, maar hem met raad en daad byſtaan, zelfs tegen zynen wil het leger zoude volgen, het welk ook geſchiedde. Aanſtonds maakten zoon en vader alle mogelyken toeſtel ten oorlog, en brach-

ten een tamelyk leger op de been, zo dat men hopen kon, de oorlog zoude onder ene zo goede aanvoering een gewenscht einde nemen: maar de uitkomst kwam met de hoop niet overeen; want, toen de zoon, tegen des vaders raad, den vyand ontydig aanviel, zo wierd hy met een groot gedeelte zyner troepen neêrgezabelt. En, toen de vader zynes zoons dood hoorde, dreef hem de innigste droefheid tot ene zelfde roekeloosheid; waarom hy ook een zelfd lot onderging.

Wegens dit groot ongeluk liet echter het hof, naar men verwachtte, den moed niet zinken, maar men maakte veeleer toestel, om een nieuw leger in het veld te brengen, en het bevel daar over wierd aan *Lusi-Ali-Kan*, den schoonzoon van *Athemat-Dulet* of den Groot-vizier, toebetrouwt. Deze *Lusi-Ali-Kan* was een man van heel byzondere gemoeds-gaven, en tot zulken post inzonderheid bekwaam, het welk ook zyne daden uitwezen: want hy overwon de oproerigen in een groten slag, sloot ze in de Stad *Candahar* in, en had, naar alle gedachten, een einde van den oorlog gemaakt, zo hem niet de gesnedenen van 't hof, midden in den loop zyner overwinningen, daarin belet hadden. Want, om dat zy vreesden, dat *Athemat-Dulet* dus doende te machtig mocht worden, zo kochten zy valsche getuigen om, die voor den Koning moesten betuigen, dat deze grote Minister hem naar het leven stond: waarom hy zonder verder uitstel gegrepen,

pyne-

lyk verhoort, en van zyne ogen berooft wierd; en ofhy ſchoon, naderhand, in 's Konings tegenwoordigheid zyne onſchuld zo klaar bewees, dat zich de Koning zelfs van tranen niet kon onthouden, zo bleef het echter daarby, en hy moeſt zich met ene jaarlykſe ſomme gelds, gedurende zyn leven, te vrede ſtellen. Even nu als men eerſt de handen aan dezen groten Miniſter had geſlagen, zo moeſt men mede 't zelfde doen omtrent zyn ſchoonzoon, dewelke met geweld van de armee genomen, en vervoert wierd, waarop het krygsvolk elkeen zyn weg ging, en *Maghmud* dus van een aanſtaand groot gevaar verloſt wierd.

Maghmud van dit aan 't Hof geſpeelde treurſpel tyding gekregen hebbende, als mede, dat de dappere Generaal, dien hy alleen vreesde, in ongenade gevallen, en gevanglyk weggevoert, als mede, dat het leger, het welk *Candahar* zo groten ſchrik had aangejaagt, verſtrooid was, begon hy 't hoofd wêer op te ſteken, moedigde de *Afghaaner* op nieuw aan, om den oorlog voort te zetten, en zocht de gedachten van vrede, waartoe de laatſte nederlaag gelegenheid gegeven had, aan een kant te zetten. Hy zeide, 't hof ware niet in ſtaat, zo ſchielyk zulk ene armee wêer op de been te brengen, en dat het, naar zyn oordeel, nu tyd was, om den laatſten raad van *Myrr-weis*, welken hy kort voor zyn dood gegeven had, op te volgen, namelyk, om de *Perzianen* in 't hart van het Ryk aan te taſten, en den oorlog na

Ispahan over te brengen. Door deze reden wierden de *Aghuaners* zodanig aangemoedigt, dat ze alle bereidvaardig waren, hem te volgen, daar hy hen ooit wilde voorgaan. Doch *Maghmud* oordeelde niet raadzaam, zo ſchielyk iets gewichtigs te ondernemen, maar gaf hem enigen tyd, om na de laatſte nederlaag wêer wat adem te kunnen ſcheppen, zig te *Candahar* het jaar 1721 ſtil houdende, werkende ondertuſſchen aan de beveſtiging van den Staat, en loerende, wat 't hof by zulke omſtandigheden doen zoude. Na dat hy nu in dezen toeſtand vernam, dat de regering geſtadig trager wierd, en 'er overal, zo wel aan krygsvolk, geld en goede Generaals-perzonen, gebrek was; vooral, dat hy van de zyde van *Georgien* niets had te duchten, om dat de Prins daar uit de gunſt geraakt, en zelfs gezworen had, om *Perzien*, van wien de vorige zo ſlecht beloont was, gene dienſten te doen: na dat *Maghmud*, zeg ik, dit alles naukeurig overwogen had, nam hy voor, het werk met yver aan te taſten; en, na dat hy enen geruimen tyd met het op de been brengen van een aanzienlyk leger beſteed had, rukte hy uit *Candahar*, om de ſtad *Kirman* in te nemen, en kwam in Januari van 't jaar 1722 voor deze ſtad. Hoe groot deze armee geweeſt zy, waarmede hy zo grote dingen uitvoerde, kan met geen zekerheid gezegd worden. *P. Kruſinski*, die zich te *Ispahan* ophield, toen deze hoofdſtad belegerd wierd, en dat geen naaukeurig aangetekent heeft, wat deze his-

historie aangaat, is van gedachten, dat ze uit 40000 ſtrydbare mannen beſtaan heeft. *Maghmud* maakt 't eerſte begin met de belegering van de ſtad *Kirman*, die hy reeds twee jaren vooraf verovert had; maar waaruit hy door *Luſt-Ali-Kan* wêer gedreven was. Hy ontzag gene moeite, om deze ſtad te veröveren; maar de *Aghuaner* zyn zo min bekwaam tot belegeringen, als op het open veld te ſlaan; waarom ook de belegering niet dan langzaam voortging. Daarby verweerde zich de ſtad zodanig, dat een groot gedeelte van het leger ſmolt, en by de 14000 begaven zich weer op de terugreis. *Maghmud* zag dus wel, dat wanneer hy zich langer voor deze ſtad ophield, de ganſche armee verlopen zoude; waarom hy *Kirman* verliet, en trok regelrecht na de ſtad *Ispahan*.

'T ſchynt ongelovelyk te zyn, dat iemand onderſtaan zoude, met ene zo geringe macht in 't hart van 't Ryk te dringen, en ene van de grootſte en volkrykſte ſteden van de waereld te belegeren; vooral, om dat de weg niet minder lang dan moejelyk is: want men rekent 25 dagreizen te paard van *Kirman* na *Ispahan*, en 't land, dat men moeſt doorreizen, is vol woeſtynen en zandige heiden. Want, toen de Turkſche Sultan *Amurath*, in 't jaar 1638, met een leger van *Tauris* na *Ispahan* trekken wilde; welke weg in verre na zo moejelyk niet is als deze, was de *Perziſche* Koning *Schach Seph* in de diepſte ruſt, wel wetende, wat zulk

ene reis in had, en bedroog zich ook niet in zyne gedachten: want meer dan de helft van het Turkſche leger, dat uit 100000 mannen beſtond, ſtierven onderweg van dorſt in de grote woeſtynen. Maar om dat de *Agbuaner* een zeer hard volk, en in ſtaat zyn, allerhande ongemak uit te ſtaan, zo bevorderde *Magbmud* deze reis zonder merkelyk verlies, en wel zo ſpoedig, dat, toen men geloofde, dat ze nog voor *Kirman* lagen, zy reeds naby *Ispahan* ſtonden. Men kan ligt opmaken, wat ene zo onverwachte komſt voor een ſchrik en onſteltenis in ene ſtad veröorzaken moeſt, daar men in het geheel op gene tegenweer tegen een vyand, welken men 300 mylen ver af meende te zyn, bedacht geweeſt was: maar, om dat het uiterſte gevaar voorhanden was, zo wierf men met alle mogelyke haaſt zoldaten binnen *Ispahan*, en bracht in korten tyd een leger zamen van 50000 mannen. Daarop wierd in 's Konings Raad overwogen, of 't dienſtiger was, den vyand in de ſtad af te wachten, dan hem tegen te gaan. De verſtandigſten waren van oordeel, men moeſt buiten voor de ſtad een leger neerſlaan, om ze te dekken, en den vyand, gedurig, met kleine partyen ontruſten, om de nieuw geworve volken dus tot den ſtryd bekwaam te maken. Anderen daarentegen meenden, dat 't niet gevoeglyk was, in een hoek te kruipen, maar dat men veeleer de *Agbuaners* aanſtonds moeſt tegen trekken, en hen ſlag leveren. Om dat nu de dwaaſte raad

toen

men meeſtal aangenomen wierd, zo beſloot men ook deze reis, dat men ſlag moeſt leveren: en, ten einde het verlies des te zekerder zyn kon, men gaf 't bevel over het leger aan twee ſtrydige Generaals, te weten aan *Maghmat-Wali* en den nieuwen Grootvizier of *Athamat-Duli*. Daarop kwam het by *Giulnabat* tot een groten ſlag, daar de Koninglyke armee zich in 't begin zo wel kweet, dat *Maghmud*, die op zyn Elephant het voor hem aanſtaande gevaar zag, beval, men zoude een Dromedaris tot de vlucht klaar houden, indien 'er gene gelukkige verandering kwam. Maar, om dat de ééne Perziaanſche Generaal op den anderen zeer gebeten was, en deze hem niet wilde ontzetten, die in nood was; zo draaide 't blaadje zodanig om, dat de *Aghuaner* 't veld behielden, des Konings troepen op de vlucht dreven, en hunne veldſtukken veröverden: nogtans het verlies der gedoden beliep niet hoger, dan 2000 man.

Hoe matig nu ook dit verlies was, zo waren echter allen toen van gedachten, dat, wanneer *Maghmud* voort na dien ſlag op de hoofdſtad aangevallen was, hy ze op dien zelfden dag zoude verövert hebben, om dat daar, wegens dit geval, alles in de uiterſte ontſteltenis was: want men zag de inwoners als wilde menſchen op de ſtraten heen en wêer lopen, en zich in een hoek trachten te verbergen. Alle koopmans-winkels waren toegeſloten; maar de poorten, die alleen hadden moeten geſloten worden, ſton-

daarby nogtans eiſchen zoude, dat de Koning aan *Maghmud* zyn dochter ten huwelyk geven, en tot hare huwelyks-gift het *Aghuaanſche* landſchap *Haſaray* afſtaan mocht: want zulk een huwelyk kon ter verzekering dienen, dat de Koning zyn woord moeſt houden. Doch deze voorſlagen van 't huwelyk vonden aan 't hof geen ingang, over wiens zeldſaam gedrag hieromtrent men zich byzonder moet verwonderen; vooral, daar deze Koning zo wel, als zyne voorzaten, hare dochters zelfs aan gemene prieſters hadden gegeven, zo dat dit, dat minſt had moeten overwogen worden, de vredes tractaten ophield, en den Koning van Kroon en Scepter beroofde. Want de *Aghuaner* merkten dit als ene verachting aan, en beſloten daarom, alle vrede handelingen af te breken, en den oorlog met alle macht voort te zetten. Hierom kan men met waarheid zeggen, dat den Koning niets, dan zyn eigen raad, van 't Ryk beroofde, wiens handelwyze ene aaneenſchakeling van enkel ſtaatsfeilen en verdervelyke aanſlagen was. Toen nu den Koning vernam, dat de rebellen volkomen beſloten hadden, om 't uiterſte te wagen, zo maakte hy toeſtel, ter verdediging van de hoofdſtad, maar verzuimde aanſtonds dat geen, waaraan het meeſt gelegen was, namelyk om 't ſterke luſthuis *Farabat*, het welk een kleine myl van *Ispahan* lag, met manſchap te bezetten. Dit ſterke ſlot, dat de hoofdſtad tot een bolwerk had kunnen ſtrekken, ontblootte men van alle bezet-

zetting, zo dat het zonder slag en stoot in handen van de *Aghuaner* viel, die achter desselfs prachtige muren hun leger lieten afsteken. Deze misslag, aan dit slot begaan, wierd mede by *Zulfa*, ene stad der *Armeniers*, welke een vierde van ene myl van *Ispahan* legt, herhaalt: want in plaats, dat men deze stad had moeten versterken, en de inwoners tot tegenweer aanmoedigen, inzonderheid, toen ze ene genoezame bezetting begeerden, zo nam men hen al het geweer af, om die rede, om dat ze als christenen de regering niet wel toegedaan waren; en dus wierd ook deze ryke en machtige stad ene uitplondering voor de vyanden: want de *Armeniers* moesten, na enigen tegenstand, de stad overgeven, na dat ze deze voorwaarden hadden aangegaan, dat ze ene ongehoorde somme gelds, als mede 50 dochters uit de voornaamste huizen ter bevryding van hun leven, goederen en eigendom zouden geven. Maar, toen ze na de overgaaf der stad voorwendden, dat het hen onmogelyk was, zo veel geld op te brengen, om dat hunne meeste goederen te *Ispahan* waren, zo wierden de rykste Kooplieden door wrede pynen genoodzaakt, te bekennen, waar zy hunne goederen geborgen hadden, en daarop kwam een onbeschryvelyke rykdom aan den dag. Want by de broeders *Kardelans*, vond men alleen 700000 guldens aan baar geld. Maar de *Aghuaner* hadden niet veel voordeel van de kostbaarste zaken die hen in handen vielen: want, om dat zy

zer niet veel verſtand van hadden, verkochten zy voor een wiſſewasje aan de geringen, wat ze de ryken afnamen, zo dat de ſtad door deze plondering niet zo zeer verärmde, als wel, dat de goederen van den enen aan den anderen kwamen, en van een beedelaar ſchielyk een ryk man, en een vermogend man in tegendeel een beedelaar wierd. Hierop namen de *Agbuaners* voor, om *Ispahan* aan te taſten, niet zo zeer met voornemen, om deze Stad te veröveren, als wel om haar enigen ſchrik aan te jagen. Maar, toen zy op een zekeren dag, onverwacht, ene tamelyke nêerlaag geleden hadden, en duchten moeſten, de ganſche armee mocht opgeoffert worden, wanneer de *Perziaanſche* Generaal *Maghmet-Wali* zyn voordeel wel had willen vervolgen, zo kregen zy op nieuw weer gedachten van vrede, en zochten de *Armeniers* tot een vredes-vorſlag te bewegen: maar deze wilden, wegens het groot ongelyk en de menigvuldige vervolgingen, waarmêe zy door de *Perzianen* waren geplaagt geworden, geenzins luiſteren na ene bemiddeling van vrede; waarom dit werk wederom ſteken bleef. *Maghmud* wierd inzonderheid ter voortzetting van den oorlog aangemoedigt, toen hem de *Perziaanſche* Generaal van de vrienſchap en verëniging tegen den Koning heimelyk liet verzekeren.

Toen nu de belegering een recht begin nam, en de *Perziaaner* merkten, dat hen alle toevoer was afgeſneden, ja niemand opkwam, om de ſtad te ontzetten, en de Koning by zyne

zyne gewone flaauwheid en yverloosheid volhardde, nam men 't besluit, om enen van de Koninglyke Prinsen, met name *Thamas*, uit *Haram*, of die plaats te nemen, daar des Konings kinderen zorgvuldig plegen bewaart te worden. Men liet hem door den Koning tot Stadhouder van het Ryk verklaren, en bracht hem behendig uit de belegerde stad, in hoop, hy zoude 't ganssche ryk in 't harnas brengen, en ter ontzetting van de stad zeer spoedig met een machtig leger komen aanrukken. Maar deze goede Prins vond de onderdanen veel onverschilliger dan hy verwachtte, en dus had deze toeleg juist niet veel om het lyf. Inmiddels, dat Prins *Thamas* in de Provincien te vergeefs om ontzetting aanhield, voeren de *Aghuaners* voort, de stad in te sluiten, en allen toevoer te beletten; waarom de inwoners wanhopende na 't slot liepen, en den Koning toeriepen, dat 't schandelyk voor een Vorst was, binnen vier muren zich altyd opgesloten te houden, terwyl ondertusschen het ryk in 't uiterste gevaar was, begerende zeer sterk, dat hy hen zelf tegen den vyand mocht aanvoeren. Maar, om dat de Koning of liever zyne hovelingen geen lust daartoe hadden, zo wees men hen slechts met woorden af: nu eens was men Prins *Thamas* met ene ontzetting verwachtende, dan weêr vonden het de sterrekykers niet raadzaam, om een uitval te doen: want ik heb elders vooraf verhaalt, dat men in het Ooften niets gewichtigs onderneemt,

dan

dan wanneer de ſtarrekykers zeggen, dat 'er de tyd zeer gevoegelyk toe is.

Maar nu waren de zaken tot zulk enen toeſtand gekomen, dat men zich met enkele woorden niet kon laten afwyzen: waarom de inwoners heel ernſtig zamen rotteden, na 't ſlot toe liepen, en den Koning verzochten, dat hy daaruit wilde komen, en hen aanvoeren: maar, toen men hen wéér met woorden wilde afwyzen, en hen beloofde, den volgenden dag hierop beſcheid te geven, kwam het tot een oproer: waarom men uit de venſters van 't Kaſteel enige reizen op hen vuur moeſt geven; het welk wel aanſtonds zo veel uitwerkte, dat de oproer gedempt wierd, maar het veroorzaakte daarby teffens het uiterſte misnoegen onder de burgers, welke van dien tyd af in het geheel geen luſt meer toonden, om de ſtad te verdedigen, maar ze met hopen verlieten, en wel met vergunning van de *Agbuaner*, dewelke niets meer wenſchten, dan dat *Ispahan* van volk ontbloot mocht worden, tot dat de honger en duurte de overhand nam. *Agbmet-Aga*, die in verſcheide veldſlagen met de *Agbuaner* een grote waardigheid had laten blyken, was nu de enigſte, op welken men zich kon verlaten: Deze bekwame man voorzag den onfeilbaren ondergang van de ſtad, wanneer men het vertlaagde volk niet door ene ſtoute onderneming tegen den vyand zoude aanmoedigen. Waarom hy zich aan 't ſpits van enige oude troepen ſtelde, en taſtte

taſtte enen van de voornaamſte poſten der *Aghuaner* aan, om voor enige 1000 kamelen, die met levens-middelen tot nooddruft voor de bedrukte ſtad beladen waren, plaats te maken. *Aghmet* taſtte dezen poſt met grote dapperheid aan, en zoude zyn voornemen volbracht hebben, wanneer hem de verraderlyke Generaal *Maghmet-Wali*, welke, zo als reeds gezegd is, met den vyand onder ene deken lag, had willen byſtaan. Maar, om dat hem deze ſchandelyk verliet, zo moeſt de dappere *Aghmet* wyken, en wierd daarenboven beſchuldigt, dat hy den vyand ontydig had aangevallen; zo, dat de goede en eenvoudige Koning, die ſlechts over hen placht boos te worden, welke hem den meesten dienſt deden, hem deswegen met harde woorden beſtrafte. Dezen *Aghmet* moeſt het zeker ſmerten, wanneer hy zyne trouw zo ſlecht beloont zag; waarom hy voor den Koning zyn hart aangaande dien trouwlozen Generaal recht uitſprak, dewelke hem had beſchuldigt, en dat hy voor het Ryk meer gehaat, dan de *Aghuaner* zelve was; betuigende voor 't overige, dat hy geen luſt had, langer te leven, en den ondergang van 't Ryk en de Koninglyke Familie te zien; gaande daarop na huis, nam vergift in, en wierd den volgenden dag op zyn bed dood gevonden. Zyn dood wierd van alle getrouwe *Perzianen* ten uiterſten beweent, die in hem de enige vonk van hoop zagen uitgaan. In tegendeel de *Aghuaner* wierden door zynen dood meer aangemoedigt, dan

door ene grote overwinning, om dat hy de eenigſte *Perziaan* was, die hen onder de ogen durfde zien. Maar 't lot van dezen vromen Koning bracht dit mede, dat hy zich zelf gaarne meer kwaad, dan alle zyne vyanden deed.

Voor den dood van dezen uitmuntenden man begonnen reeds de levens-middelen in *Ispahan* duur te worden; het welk men mede aan de ſlechte handelwyze toeſchryft van het hof, terwyl men by 's vyands aankomſt menſchen uit alle omleggende plaatzen in de ſtad had laten komen. Dus was *Ispahan* met dusdanig ene menigte van nodeloze menſchen opgevult, dat men ter naauwer nood pas door de ſtraten komen kon. Maar niettegenſtaande deze grote menigte volks wierden nogtans de waren tegen enen billyken prys verkocht, tot omtrent het einde van de maand Mey van 't jaar 1722. In Juni begon de prys reeds te ſteigeren: maar in Juli en Auguſtus kwam het zo ver, dat men muilen, kamelen, paarden en ezels moeſt ſlachten, en men kon op de markt geen ander vleeſch krygen; ja een dood paard wierd, eindelyk, voor 1000 ryksd. verkocht. In de maand September moeſten de honden en katten aanhouden, tot dat zy allen in de ſtad weg en gegeten waren. *P. Kruſinsky* verhaalt, hoe hy een vrouw met een kat in de handen gezien heeft, die ze gaarne gewurgt had, en, of ſchoon de kat met klaauwen haar aangezicht zodanig bekrabbelde, dat hier en daar het bloed daar-

uit

uit kwam; zy daarom nogtans haren prooy niet varen liet, maar, zo dikwils als de kat hare klaauwen in haar wezen ſloeg, zeide: „ kras en krabbel my maar, zo veel als gy „ wilt, ik zal u evenwel opeten. " In September gold een pond brood 25 gulden, en in October 50: waarom men eindelyk de baſten en bladen van de bomen moeſt eten, en gekookte ſchoenen waren de dagelykſe gerechten. Eindelyk moeſt men zelfs daartoe komen en menſchen eten; en, hoewel dit op levens ſtraf verboden wierd, men kon zulks echter niet beletten, ja de één ſtal van den anderen de kinderen, en at ze op. Op dezen hongers-nood volgde een grote ſterfte, die nogtans niet aanſtak, om dat *Ispahan* ene heel byzonder zuivere en gezonde lucht heeft. 'T getal der doden was zo groot, dat de ſtraten, overäl, met dode ligchamen bedekt lagen. Het vreemdſte in dezen naren toeſtand was, dat een blinde beedelaar ondertuſſchen, gedurende diën tyd, van almoezen leefde, en na de overgaaf der ſtad nog langen tyd het beedelen, even als te voren, ververvolgde. In deze belegering zouden 'er meer dan een millioen menſchen zyn geſtorven, het welk niet ongelovelyk ſchynt te wezen, om dat men na de verövering der Stad pas 100000 zielen overig vond, daar *Ispahan* nogtans ene ſtad, groter en volkryker dan *Conſtantinopel was.*

Wanneer nu *Maghmud* door zyne verſpieders van den droeven toeſtand der ſtad onderrecht wierd, en te gelyk vernam, dat

de gewone onënigheid in des Konings Raad heerſchte, als mede dat *Aghmet-Aga*, welken hy eniglyk ontzien had, dood was, nam hy een beſluit, gene bewegingen te maken, maar enkel alle voorzorg te gebruiken, om den toevoer in de ſtad te beletten, terwyl hy verzekert was, dat ze zich, binnen kort, wegens den hongersnood, zoude moeten overgeven: waarom hy zich ook twee maanden heel ſtil in zyn leger hielt. Ondertusſchen gedroeg hy zich, als of hy tot den vrede genegen was, al was het, dat hy 't zo ſchielyk en ernſtig niet meende: want daar zich de Koning reeds aanbood, om van het Ryk afſtand te doen, zo zocht hy nogtans den tyd te rekken, ten einde de elende in de ſtad des te meer mocht toenemen. Had hy in het begin van October *Ispahan* willen beſtormen, dan zoude hy ze onfeilbaar hebben bemachtigt. De voornaamſte Officiers raadden hem dit ook aan: maar *Maghmud*, die wel wiſt, dat hy met het rekken van den tyd niets had te verliezen, en daarby den ſchat, in de ſtad zynde, niet gaarne in handen van de zoldaten wilde laten vallen, het welk geſchieden zoude, wanneer men ze met den degen in de vuiſt veröverde, zocht daarom allerhande uitvluchten, en zettede de onderhandeling van vrede met het hof voort.

Wanneer eindelyk de honger en elende zo wel in het paleis van den Koning als in de ſtad begon te heerſchen, liet zich de Koning een rouw-kleed aandoen, ging van het ſlot door

door de voornaamſte ſtraten te voet, zuchtte en weende over zyn eigen ongeluk en dat van 't ganſche Ryk. De elende en verwoesting, die hy overal met zyne ogen zag, verwekte in hem zulk een medelyden over de onderdanen, dat hy 'er zyn eigen door vergat, en ze trooſtte. Eindelyk beleed hy wemoedig, dat dit alles aan den kwaden en dwazen raad van zyne Miniſters was toe te ſchryven, en liet 'er een innerlyk hartzeer over blyken. Ene zo wemoedige reden en dit zien van een Koning, die 28 jaren geregeert had, deed allen, die hem tegen kwamen, zuchten, en tranen ſtorten. Want men had dezen Koning nooit gehaat, maar hem veeleer wegens zyne zachtmoedigheid bemind, en daarom met zyne traagheid geduld gehad, en hem alleen als een goeden Koning betreurd, die in handen van kwade menſchen was gevallen. By dezen toeſtand vergat men alle zyne fouten, en zag alleen op zynen val en wederwaardigheid: ja 'er ontſtond zulk een ſchreyen en huilen door de ganſche ſtad, dat men het te *Zulfa*, dat 'er een vierde van ene myl van daan legt, kon horen. Den volgenden dag, den 22 October, zond hy Gevolmachtigden na 't *Aghuaanſche* leger, om de artikelen, waar omtrent men in onderhandeling was, te ſluiten en te ondertekenen, het welk ook op dienzelfden dag geſchiedde. Den 23 October wierden de paarden in de ſtad gebracht, om den Koning in het leger te brengen: want alle paarden in de ſtad waren dood en opgegeten. En

dus wierd de Koning met een rouw-kleed uit *Ispahan* na het leger gebracht. Alstoen ſtortte hy geen tranen meer, als te voren, maar reed ſlechts met een droevig ſtilzwygen door de ſtraten, en de burgers, die dit jammerlyk ſchouwſpel aanzagen, waren in genen beteren toeſtand.

Toen hy het leger naderde, trachtten enigen van de voornaamſte *Aghuaner* hunnen Generaal *Maghmud* te bewegen, dat hy den bedroefden Koning enige eer bewyzen, en hem, als zynen aanſtaanden ſchoonvader, mocht te gemoed gaan. Maar *Maghmud*, welken dit ongemeen groot geluk tot hoogmoed verleid had, kon hiertoe niet bewogen worden, maar hy verwachtte den Koning in ene zaal, en ging hem ſlechts enige ſchreden te gemoet. De Koning daarentegen had *Maghmud* zo dra niet gezien, of hy omhelsde hem met open armen, en zettede zyne kroon op desſelfs hoofd, hem in het byzyn van de voornaamſte *Perzianen* en *Aghuaner* tot zynen erfgenaam van 't Ryk verklarende. Hierop was dit zyne begeerte, dat hy hem als zyn vader, zyne zonen als broeders wilde aanmerken, en zyne handen niet aan zyne vrouwen ſlaan. Eindelyk verzocht hy hem, dat hy op ene zachte wyze mocht regeren, en de onderdanen met gene al te grote ſchattingen bezwaren. Daarop begon *Maghmud*, 't zy dat hy nu gemerkt had, dat zyne vermetelheid den *Aghuaner* zelv' mishaagde, of dat hy door des Konings handelwyze bewogen wierd, zich anders te ge-

gedragen, en verzocht Schach *Huſſein* met een vriendelyk gelaat, dat hy aan zyne linke hand wilde gaan zitten, (het welk in *Perzien* de plaats van Eer is,) waarop hem de Koning een geſchrift overgaf, dat hy zelf en zyne miniſters hadden ondertekent, waarin hy 't Ryk aan *Maghmud* en deſſelfs nakomelingen opdroeg, zonder voor zich iets anders, dan zyn eigen leven en dat van zyne kinderen te bedingen. Hierop kwam de *Aghuaanſche* Mufti of Hogeprieſter voor den dag, en ſprak den vloek uit over dezulken van weerskanten, die het gefloten verdrag verbreken zoude.

Na dat nu de oude Koning dus afgezet, en den nieuwen Koning de eed van getrouwheid afgelegt had, deed Sultan *Maghmud*, die voortaan zo genoemt kan worden, zyne intrede *te Ispahan*, trok na het Paleis aldaar, en wierd op den Koninglyken throon geplaatſt. De duurte hielt aanſtonds op, en, die gedurende de belegering uit de ſtad gevlucht waren, kwamen weêr terug. Zo dra nu als *Maghmud* bezitter van den *Perziſchen* throon was geworden, liet hy alle de genen, die den vorigen Koning verraden hadden, ſtraffen, en gaf daardoor te verſtaan, dat, of hy ſchoon 't verraad beminde, hy de verraders nogtans haatte, verwervende door deze daad den naam van enen rechtvaardigen Vorſt. Daarentegen bewees hy zich genadig aan hen, die den ouden Koning getrouw geweeſt waren, en zo begon hy zyne regering niet min verſtandig, dan rechtvaardig. De

Perziaanſche bedienden liet hy mede hunne bedieningen behouden, niet dan by elk een, enen *Aghuaner* voegende, die op hen letten zoude, en in de zaken teffens onderwezen kon worden: en, na dat hy dus alles te *Ispahan* verſtandig beſteld had, nam hy voor; zyne macht mede op andere plaatzen van *Perzien* te beveſtigen. Meeſt lag 'er hem aan gelegen, dat hy Prins *Thamas* in handen mocht krygen, om dat hy dezen alleen te duchten had: want alle de andere kinderen des Konings waren in zyne macht; en toen hy hoorde, dat zich deze Prins in de ſtad *Casbin* ophielt, zond hy *Aman Ulla*, enen der officiers, waarop hy zich meeſt kon verlaten, met 8000 man van zyne beſte troepen daar na toe, om deze ſtad aan te taſten. Maar Prins *Thamas*, die 'er bytyds tyding van kreeg, vluchtte daarvan daan, en begaf zich na *Tauris*. *Aman-Ulla* nam *Casbin* zonder ſlag of ſtoot in: maar, toen hy aanſtonds begon, de inwoners uit te mergelen, rotteden deze heimelyk tegen hem zamen, en ſabelden onverwagt 4000 *Aghuaner* neêr, zo dat zich de overigen met de vlucht borgen, en allen buit, dien ze met geweld hadden afgeperſt, verlaten moeſten.

Deze nederlaag maakte de *Aghuaner* zo neerſlachtig, dat men gelooft, indien de *Perzianen* te *Ispahan* op dien zelfden tyd een oproer verwekt hadden, zy alle hunne overwinnaars van kant hadden kunnen maken. Alleen, in plaats dat de *Perzianen* door deze nederlaag hunne zaken zouden bevordert

ge-

gezien hebben, zy gaf veeleer aanleiding tot hunne uiterſte onderdrukking. Want, om dat Sultan *Maghmud* deswegen duchtte, dat hy binnen *Ispahan* niet veilig leven kon, zo lang de ſtad vol *Perzianen* was, zo nam hy voor, zich zulke veiligheid door ene algemeene ſlachting te bezorgen. Tot dat einde liet hy, in 't jaar 1723 den 25 Januari, 300 voorname *Perzianen*, zo wel hoge ſtaatsperzonen, als voorname burgers, te gaſt noden, welke alle nêergeſabelt, en wier ligchamen op den *Meidan* of het grote plein van 't hof geworpen wierden. Hier bleef het niet by, men liet mede alle hunne kinderen wurgen, ten einde 'er niemand van hun geſlacht meer over bleef. Om nu zulke ongehoorde tyranny te bewimpelen, wierd uitgeſtrooid, dat ze Sultan *Maghmud* na het leven hadden geſtaan; daar nogtans 't enigſt oogmerk was, om door de uitrojing van den ganſchen adel de nieuwe regering te bevestigen. Hierop viel men op de oude *Perziaanſche* zoldaten aan, welke in zulk ene menigte wierden nêergeſabelt, dat 'er, naar men meent, in dit bloedbad meer *Perzianen*, dan gedurende den ganſchen oorlog zyn geſneuvelt. Alle deze bloedſtortingen echter, konden de vrees, die *Maghmud* wegens de nêerlaag zyner mannen te *Casbin* overvallen had, niet dempen: want hy nam het beſluit, om alle *Perzianen* te *Ispahan* uit te rooijen, en de ſtad met vreemdelingen te bezetten; het welk ook geſchiedde. Daarop nam Sultan *Maghmud* voor, om ook andere

ſteden van *Perzien* te bedwingen. Hy veröverde daar ook een gedeelte van: want, hoewel Prins *Thamas* een tamelyk leger op de been had, dat naar gedachten enige beletzels veröorzaken zoude, hy voerde nogtans niets uit, maar bracht veeleer, door deze en gene vreemde handelwyze, zyne zaken meer en meer in de war, terwyl hy zich met de *Georgianen* en anderen inliet, en zich meer vyanden op den hals haalde.

Tot dus ver had Sultan *Maghmud* 't geluk als in zyne handen gehad; maar nu ſcheen zyne zon als onder te willen gaan, zo dat zyn overige leeftyd ene aaneenſchakeling was van verdriet en wederwaardigheid, 't welk eindelyk zynen dood veroorzaakte. Want eerſt wilde gemelde *Aman-Ulla* hem zyn recht tot de *Perziſche* kroon betwiſten, om dat hy *Maghmud* op dezen *Perziaanſchen* tocht als een zyns gelyken gevolgt had, en 'er tuſſchen hen een verdrag geſloten was, dat ze zamen dat geen wilden delen, wat ze zouden veroveren, het welk ook wezenlyk zo was: want daarom had Sultan *Maghmud* na de verovering van *Ispahan*, *Aman-Ulla* met 8000 *Aghuaner* na *Casbin*, de oude *Perziaanſche* hoofdſtad, gezonden, om zich daar, even als hy zelf te *Ispahan* gedaan had, te beveſtigen. Maar, toen hy met verlies van de helft zyner troepen wêer daaruit gejaagt wierd, gelyk vooraf reeds is gezegd, zo begeerde hy by zyne terugkomſt, *Maghmud* mocht den koninglyken ſchat, dien hy te *Ispahan* had verovert, met hem delen,

delen, en hem naast zich zelv' tot Koning verklaren. Doch hiertoe had Sultan *Maghmud* gene oren: waarom *Aman-Ulla* de stad *Ispahan* met zyne onder hem staande troepen schielyk verliet, en liet zich tot Koning uitroepen. Daar op wierd wel een vergelyk onder hen getroffen; maar zedert dien tyd droegen ze zich nogtans van weerszyde malkander heimelyk haat toe, en *Aman-Ulla* begunstigde vervolgens de zamenrotting, die men tegen *Maghmud* deed, met den grootsten yver, welke hem van kroon en leven beroofde.

Na dat *Maghmud* met *Aman-Ulla* een verdrag had aangegaan, ondernam hy een tocht tegen dat gedeelte van *Arabien*, welk onder *Perzien* stond, om daar insgelyks zyne heerschappy te vesten. Maar de *Arabiers* deden door hunne stroperyen zyn leger zulken afbreuk, dat hy niet het tiende gedeelte zyner troepen weer terug bracht, en moest zyne ganssche artillery verlaten. Zo kwam hy heel neerslachtig weer te *Ispahan*, en wilde daar de gewone eerbewyzingen niet aannemen. Op dit ongeluk volgde nog een ander, dat veel groter was. Om dat men gedurig versche troepen uit *Candahar* moest laten komen, en ene sterke stad, *Yest* genoemd, recht op den weg tusschen *Candahar* en *Ispahan* lag, zo oordeelde *Maghmud* zeer nodig, zich van dit *Yest* meester te maken. Tot dat einde rukte hy met een aanzienlyk leger en ene grote menigte veldstukken, die uit *Ispahan* genomen wierden,

voor

voor deze ſtad, hopende ze binnen kort te vermeeſteren. Maar, toen hy ſtorm liet lopen, wierd hy van de inwoners zo dapper ontvangen, dat hy, na een groot verlies, het ſtormen ſtaken moeſt. En hier bleef het nog niet by: de belegerden wierden door de verwarring, die ze in het leger van *Maghmud* merkten, aangemoedigt, deden hierop een uitval, ſabelden een groot gedeelte *Aghuaners* neder, dreven de overigen op de vlucht, vermeeſterende de ganſche vyandlyke artillery, die ze triumpherend in de ſtad brachten. Dit ongeluk zo wel als 't vorige in *Arabien* deed zulk ene werking by Sultan *Maghmud*, dat hy beſloot, den toorn des Hemels te verzoenen, zich een tydlang voor alle menſchen te verbergen, en naar de *Indiaanſche* wyze, welke te *Candahar* mede ingevoerd was, in een hol boete te doen.

Men ſluit zich namelyk daar in een onderaardſch hol, waarin geen licht kan vallen, op, en geeft door vaſtten, waken, huilen en ſtenen zyn berouw te kennen. Deze ſtrenge levenswys, die 40 dagen lang moet duren, verzwakt het ligchaam, en brengt de harſenen zodanig van zyn ſtel, dat velen vervolgens niet weêr kunnen bykomen: het welk ook dezen groten overwinnaar overkwam, die na zyne terugkomſt als een ſchim uitzag: ja na dien tyd wierd hy onverdragelyk in den omgang, onruſtig, wreed en agterdochtig, zelfs omtrent zyne beſte vrienden. 'T eerſte, dat hy in dezen toeſtand on-

ondernam, was, dat hy alle Koninglyke Prinſen, welke in zyne bewaring waren, van kant liet helpen, en waartoe hem *Myrza-Zefi*, de oudſte zoon van den vorigen Koning, aanleiding gaf, die 't onverwacht ontſnapt was. Deze grote moord wierd den 7 Febr. van 't jaar 1725 werkſtellig gemaakt, en zommigen rekenen het getal dezer ongelukkigen Prinſen, die op eenmaal om het leven gebracht wierden, op 500, het welk niet ongelovelyk zyn kan, wanneer men weet, hoe vele vrouwen de *Perziſche* Koningen plegen te houden: want menſchen, die ten tyde van Schah *Huſſein* te *Ispahan* geweeſt zyn, betuigen, dat ze in ene maand 30 wiegen na *Haram* of het Vrouwen-Serrail op 't ſlot hebben zien brengen. Alleen wierden 'er twee jonge Prinſen, en wel door ene helden-daad van den afgezetten Koning, die zyn eigen leven in de waagſchaal ſtelde, en ze uit handen der moordenaars rukte, in het leven behouden. Want, vermits hy in deze actie zelf gewond was, zo bewoog dit den tyran, toen hy het bloed van dezen ouden Heer zag lopen, dat hy hem met die twee kinders ongemoeid liet henen gaan.

Hierop wierd *Maghmud* ziek, en begon razend te worden; het welk zo verre ging, dat hy ſtukken uit zyn eigen ligchaam beet, en dus kon men op zyne beterſchap en herſtelling geenzins hopen: dewyl ook omtrent dien eigen tyd Prins *Thamas* enen gelukkigen ſlag met de *Afghuaner* deed, zo oordeelde men raadzaam, by tyds ná een ander Koning

om

om te zien, die den vyand onder de ogen durfde zien. *Maghmuds* oudſte zoon was ontegenzeggelyk wel de naaſte; maar, om dat hy ver af, namelyk te *Candahar*, was, en de toeſtand geen uitſtel kon lyden, zo ſloeg men de ogen op zyn vaders-broeders-zoon, *Aszraff*, die te *Ispahan* in de gevangenis zat. Deze *Aszraff* was een zoon van den vreedzamen *Aghuaanſchen* Prins, *Myrrweis* broeder, dien *Maghmud* had vermoort, waarom hy 't nooit heel zeer op zyn oom gehad had, het welk *Maghmud* ook wiſtt, en daarom altyd een wakend oog op hem hielt, ja hem eindelyk in de gevangenis had laten zetten. Enigen van de voornaamſte *Aghuaner* ſpanden daarom zamen, om den gemelden *Aszraff*, zonder weten van *Maghmud*, op den throon te zetten: zy begaven zich daarom na de gevangenis, maakten hem los, en verklaarden hem, den 22 April, van 't jaar 1725 tot Koning van *Perzien*. Maar hy wilde den throon niet eer beklimmen, voor dat men hem het hoofd van Sultan *Maghmud* had gebracht, om zyn vaders dood te wreken, welken *Maghmud* om 't leven had laten brengen. Dit wierd ook werkſtellig gemaakt, en voort daarna viel men op *Maghmuds* lyfwacht aan, die uit 500 *Aghuaner* van *Huzaray* beſtond, die allen op denzelfden dag neêrgeſabelt wierden.

Zulk een einde had deze grote overwinnaar, die met een hand vol volks één van de machtigſte ryken der waereld overwonnen, en een Koning van den throon geſto-

ten

ten heeft, welke reeds 28 jaren geregeerd had, en wiens voorzaten enige 100 jaren van vader op zoon, met ene onbepaalde macht in *Perzien* geheerscht hadden. En, om dat zyn naam deswegen in de ganſche waereld is bekend geworden, zo zal ik ten beſluite een korte ſchets van zyn perzoon hier byvoegen, zo als ze in de meergemelde berichten van de laatſte *Perziaanſche* zaken by *P. Kruſinsky* te vinden is. *Myrr-Maghmud* was van ene middelmatige grootte, en tamelyk lyvig. Hy had een breed Wezen en een platte neus, blaauwe ogen en een ſcherp gezicht, dat van bloedgierigheid ſcheen te getuigen. Zyn hals was zo kort, dat men gedacht zoude hebben, dat het hoofd aan de ſchouders vaſt zat. Hy had op de kin ſlechts weinige hairen van een baard, en deze waren ros. Zyne ogen hielt hy meeſtal neergeſlagen, als iemand, die altyd peinſt en diep in gedachten is. Elken morgen oeffende hy zich met de ſterkſte officiers met worſtelen, maar 't overige van den dag beſteedde hy tot andere oeffeningen, die ſtrekken, om 't ligchaam hard te maken. Alle dag bracht men hem 5 ſchapen, die hy met zyn ſabel in ſtukken hakte. Den werpſpies wiſt hy zo behendig te regeren, dat hy byna altyd het voorgeſteld doel trof. Even zo vaardig was hy met het beklimmen van zyn paard: want hy ſprong alleen, door enen greep met de linke hand, zonder in den ſtygbeugel te treden, in de zaal: hy ſliep zeer weinig, gebruikende nooit, zo lang hy in 't veld

veld was, dan bedde-kuſſens. In het eten en drinken was hy zeer matig, en nam voor lief, het geen men hem gaf, zynde daarby ook zo kuiſch, dat hy niemand, dan zyne gemalin alleen, die een dochter van den afgezetten Koning was, waarby hy een zoon teelde, vleeſchlyk aanraakte: hy hielt een ſcherpe krygstucht, en wierd van de zoldaten meer gevreeſt dan bemint, die ook gene reden hadden, zynen dood te bewenen, om dat hy ze door zyne vermetelheid, waarvan hem geen ongemak kon afſchrikken, gedurig op de ſlachtbank leverde. Inzonderheid haatten zy hem om twee reden: 1) om dat hy hen al den buit, dien zy veröverden, ontnam; en 2) zo wreed in 't ſtraffen was, dat hy, menigmaal, den tienden man liet ombrengen. Ook wiſten zy, dat hy hen, na de laatſte nêerlaag by *Feſt*, enen onoverwinnelyken haat toedroeg, en gewenſcht had, dat ze nog zo arm en behoeftig zyn mochten, als toen zy eerſt na *Ispahan* kwame. Daarentegen prees men hem wegens ene beſtendige oprechtheid jegens hen, wien hy eens zyne vriendſchap had gezworen, zo als men dit inzonderheid uit zyne handelwyze omtrent *Aman-Ulla* kan afnemen, wiens misſlagen hy met geduld over het hoofd zag, en hem door goedheid dacht te winnen, al was het, dat hy zich openlyk voor zyn vyand verklaarde, en hem zyn recht tot de kroon zocht te betwiſten. Zodanig, was 't karacter van dezen overwinnaar, die in zyn 26 jaar *Perzien* bedwongen had.

An-

Anders ziet men uit deze hiſtorie Gods zonderlinge huishouding op aarde, en welke middelen de Hemel beezigt, om nieuwe ryken op te rechten. Zulk een loos man, als *Myr-weis* was, moeſt den grond tot zulk een groot werk leggen; een ſtoute en ſtrydbare *Maghmud* moeſt het vervolgen, en een verſtandige en omzichtige *Aszraff* het ſtaande houden. Want men kan wel zeggen, dat de zaaken by *Maghmuds* dood zodanig waren, dat het nieuw opgerechte ryk aanſtonds wêer, naar allen ſchyn, zoude zyn in duigen gevallen, indien niet zulk een Koning, als *Aszraff*, den throon had beklommen. Want weinig Koningen hebben de kunſt, van te regeren, zo wel verſtaan als deze: waarom hy ook door zyne zonderlinge wysheid, waarover zich elk een verwonderen moeſt, *Perzien* een tyd lang in bezit hielt, of hy ſchoon van zo vele machtige vyanden, de *Turken*, *Moscoviters*, den Prins *Thamas* en anderen omringt was. Wy hebben geen bericht dan ſlechts in weinig dingen van *Aszraffs* regeering ontvangen. Maar de weinige zaken, die ons ter ooren zyn gekomen, wyzen aan, dat hy een even zo verſtandig ſtaatsman als grote krygsheld geweeſt is. Om zynen throon te beveſtigen, en te tonen, dat hy hem niet, als zyn voorzaat, met geweld bezat, was 'er zulk ene handelwyze nodig. Hy wraakte niet alleen *Maghmuds* eergierigheid openlyk, maar lag zelfs kroon en ſcepter voor de voeten van den afgezetten Koning neder, hem ernſtig ſmekende, om

het ryk aan te nemen, dat hem alleen met recht toekwam, om dat hy wel wiſt, dat *Schach Huſſein* zulk eene aanbieding nog wilde nog durfde aannemen. In deze gedachten bedroog hy zich ook niet: want, hoe meer de één bad, hoe meer de ander zulks affloeg, en zo moeſt 'er gezegt worden, als of *Aszraff* tegen zynen wil van den ouden *Perziaanſchen* Koning gedwongen was, om de regering te aanvaarden. De andere ſtaatkundige greep, waarvan hy zich ter beveſtiginge van zyn ryk, bediende, was, dat hy de Koninglyke Prinſen, welke *Maghmud* om het leven had laten brengen, met grote ſtatie liet begraven, en aan de *Perziaanſche Santons* of beedel-monniken veel geld uitdelen, om voor hunne zielen te bidden. Ten derden, dat hy van zyne vorige vrouw ſcheidde, en Schach *Huſſeins* dochter in hare plaats koos. Ten vierden, dat hy de zamenzweerders, die hem zelfs op den throon geholpen hadden, ſtrafte, om die reden, dat het wel menſchen waren, aan wien hy zich, wat zyn eigen perzoon aanging, dankbaarlyk moeſt bewyzen, maar om een voorbeeld te ſtellen, hunne daad niet ongewroken kon laten voorby gaan. Door zulk een gedrag verkreeg hy den titel van een rechtmatig Koning, van enen goedertieren Vorſt en rechtvaardigen rechter. De manier en wyze, die hy gebruikte tot demping van de *Turkſche* macht, welke ganſch *Perzien* overſtroomt had, was niet min verwonderens-waardig. Want, om dat de *Aghuaner* en *Turken* van

weers-

weerskanten *Omars* leer in het verklaren van den *Alcoran* volgden, zo betuigde hy altyd openlyk, hoe zeer het hem ter harte ging, dat hy tegen zyne eige broeders en geloofsgenoten het zwaart moeſt voeren. Maar des niettemin vergat hy echter niet, wanneer 'er gelegenheid was, om het ééne *Turkſche* leger na 't andere te ruineren, gebruikende daarby altyd het ſpreekwoord, dat het hem van harte leet deed, dat hy hier toe moeſt gedwongen worden. Waarom men zeggen kan, dat hy wel recht de kunſt geleert had, met vriendelykheid 't mes op de keel te zetten. Het is gelovelyk, dat een man van zulke hoedanigheden het ryk voor zich en zyne kinderen zoude beveſtigt hebben, wanneer 'er toen juiſt geen ander wonderbaar man op de baan gekomen was; ik meen den groten *Thamas-Kouli-Kan*, die alle deugden van *Myrr-weis* en *Maghmud* bezat, maar gene van hunne fouten. Deze heeft onlangs zo wel van de regering der *Aghuaner* als mede der ouden *Sophi* een einde, 't ryk machtiger, en den *Perziaanſchen* naam aanzienlyker gemaakt, als hy wel ooit van te voren geweeſt is, en heeft dus met groten roem onder den naam van *Schach Nadyr* geregeert.

VERGELYKING.

Van deze beruchte *Aghuaner* kan men dat geen niet zeggen, wat doorgaans van de twee Grootviziers, *Mahomet* en *Achmet Coprogli*, gemeld word, dat, wie den enen, ook den anderen beſchreven had: want zo moejelyk als het is, om de onderſcheidenheid van *Mahomet* en *Achmet* aan te wyzen, zo moejelyk valt het mede, om hier de overëenſtemming van *Myrr-weis* met *Maghmud* aan te tonen. Zyn ze nu hier by malkander gevoegt, zo is dit niet geſchied ten opzicht van de minſte overeenkomſt tuſſchen hunne zeden en gemoeds-gaven, maar om dat ze beide een wonderlyk treurſpel ſpeelden, waarin *Myrr-weis* in het eerſte, en *Myrr-Maghmud* in het laatſte bedryf zyne rol geſpeelt heeft, zo dat de één den grond lag tot het geen de tweede tot ſtand bracht. Voor 't overige ziet men in deze twee ſtrydige mannen, dat de eerſte een groot verſtand, en de tweede een groten moed bezat. De eerſte was bedachtzaam, fyn en loos; de laatſte zonder nadenken, ſtout en vermetel: dacht daarom de eerſte altoos op den veiligſten weg, om zynen vyand te overvallen; zo zocht de laatſte den naaſten, hoewel gevaarlykſten weg. En, wanneer *Myrr-weis* altyd als vreesde, dat hy te vroeg mocht komen, zo was *Maghmud* in tegendeel altoos beducht, dat 't al te laat mocht zyn. Beide waren ten dien tyde de bekwaamſte werktuigen, om 't *Perziaanſche* ryk om te keren, maar de eerſte om den weg te banen, en de laatſte om het doelwit te raken; de eerſte in het uitvinden, en de laatſte in het voleinden. *Myrr-weis* was, ten zynen tyde, de gevaarlykſte man in *Perzien*, terwyl men meer voor lift dan macht bevreeſt was; en *Maghmud* was mede de

de gevaarlykſte man, terwyl men meer voor macht dan liſt vreesde: want ten tyde van den eerſten moeſt de *Perziaanſche* throon ondermynd, en ten tyde van den laatſten door ſtorm te lopen om ver geworpen worden. Dewyl nu de eerſte de bekwaamſte man was, om onder de aarde voort te werken en te kruipen, maar de laatſte om te vliegen; zo kan men zeggen, dat de natuur niets gevaarlyker kon voortbrengen, dan *Myrr-weis*, toen men het zwaard moeſt ſmeden; en ze niets vreezelyker kon voortbrengen, dan *Magbmud*, toen men het moeſt gebruiken. Vraagt men nu, welke van deze twee meeſt waardig is, om geprezen te worden? zo dient ten antwoord; geen van beide: want beide waren oproerige onderdanen. Maar vraagt men, wie by dit grote werk het meeſt heeft uitgevoert? dan kan geantwoord worden: de eerſte heeft dat geen uitgevoert, wat het grootſte is; en de laatſte dat geen, wat het grootſte ſchynt te wezen; dat de eerſte moejelyke, en de laatſte ongelovelyke dingen heeft uitgevoert; ja eindelyk, dat de eerſte de grootſte, maar de laatſte de aanzienlykſte man is.

MAHOBED-KAN

E N

EMIR-JEMLA.

INLEIDING.

Onder alle menſchelyke neigingen is 'er gene ſterker dan de zucht tot Eer. Het is wel zo, dat liefde en toorn zomwylen zulke ſterke werkingen in een menſch doen, dat hy, om ze te voldoen, gaarne het leven opoffert. Nogtans kan de minne-vlam gedempt worden, wanneer men dat geen in bezit krygt, waarnaar men verlangt, en door een ongeluk of nederlaag van een vyand word de toorn geſtilt. Daarby zyn deze twee hartstochten niet beſtendig, maar gaan dikwils van zelf over, even zo ſchielyk als ze komen. In tegendeel duurt de zucht tot Eer beſtendig, en heeft gene palen: want daarom

is

is het, gelyk de ſchertſende Dichter zingt:

Mais à l'Ambition d'oppoſer la prudence
C'eſt aux Prelats des cour percher la Reſidence.

Een krygsman oordeelt het zonde te zyn, zynen naaſten te doden, en word 'er nogtans uit eergierigheid met gevaar van zyn eigen leven toe aangezet. Een *Caſar* ontziet zich, de hand aan een onſchuldig menſch te ſlaan; maar, om zyne eerzucht te voldoen, offert hy ganſche millioene menſchen en eindelyk zich zelven op. Een gering man, die werk heeft, van te beſtaan, brengt met vermaak het weinige Goed, dat hy bezit, door, om maar op de rechte hand van zyn medeburger te gaan. Een man van gemak offert zyne ruſt, een gezonde zyne gezondheid; een ryke zyne goederen op, om maar een hoogen poſt te bekleden, die hem onruſt, haat, nyd ja den dood zelv' veröorzaakt. Dit beveſtigt de dagelykſe ondervinding en hiſtorie, inzonderheid de ooſterſche, daar menſchen als om ſtryd met ongemak tegen de hoogſte bergen opklouteren, om ſlegts aanſtonds

wêer van boven na beneden te tuimelen. Er worden 99 Groot-viziers na malkander gewurgt, en nogtans behoefd men na den honderdſten niet lang te zoeken. Ja de één bediende ſtaat enen anderen, die ene grôtere bediening heeft, des morgens na het leven, alleen om de Eer te hebben, van 's avonds in dit ampt te worden opgeknoopt. Monſieur *Chardin* in zyne *Perziaanſche reisbeſchryving* verhaalt, dat een voornaam hoveling, ten tyde van *Soliman*, zich altyd, wanneer hy van het hof kwam, al lagchend in den ſpiegel bezag; en, toen hem deze *Chardin* eens na de rede daarvan vroeg, dat hy antwoordde: *ik zie eens, of ik myn kop nog heb*; en echter zoude zich deze mogelyk dood gekwelt hebben, wanneer hem de Koning een jaarelyks penſioen had toegelegt, om veilig zonder bediening op 't land te wonen. Naauwlyk vind men iemand, zegt een verſtandig ſchryver, die niet over de onruſt van 't hof klaagt, en nogtans niet kan beſluiten, deze levenswyze ten enemaal te verlaten. Dagelyks hoort men menſchen, die belyden, dat alle Eer, macht en rykdom, waarnaar zy ſtaan, de bekommernis niet kan belonen,

nen, waaraan ze zich deswegen onderwerpen, en varen nogtans voort, daarnaar te ſtaan. Zy zuchten onder den laſt, welke op hen legt, en willen hem echter niet afleggen. Zy wenſchen enen hoek ſchaduwe, en lopen nogtans na die plaatzen, die 't meeſt blinken. Zulke menſchen zyn even zo dwaas!, als zy, die nog meer licht begeren, wanneer ze willens zyn, in 't bed te klimmen.

Hier omtrent ſtrekt het *Turkſche* hof ten grootſten ſpiegel, alwaar het een groot wonder wierd gehouden, dat de twee Groot-viziers *Coproglis* by hun gewichtig ampt op 't ziek-bed ſtierven, en echter is 'er nooit gebrek aan Grootviziers, al is het, dat zy als een luchtverſchynzel even zo ſchielyk verdwynen, als ze zich hebben laten zien. In *Aſien* worden mede ontelbare voorbeelden hiervan gevonden. Dat de twee grote mannen, *Mahobed-Kan* en *Emir-Jemla*, zo lang, hunne hoge bedieningen behielden, daarvan waren de heerlykſte dienſten, welke zy hunne Koningen bewezen, de oorzaak, terwyl zy ze op den throon geholpen hadden. Nogtans verliet zich geen van hen op de gunſt van hunnen Heer: want de eerſte zeide de

waereld by tyds vaarwel, en ging op het land wonen; en de laatſte vertrouwde insgelyks den vrede van 't land niet, maar was altyd tegen alle toevallen gewapent. Het leven en de bedryven van deze twee grote mannen heb ik voorgenomen hier te ontwerpen, en wel voor eerſt dat van *Mahobed*, om dat hy zo wel in tyd als deugden boven den tweeden den voorrang heeft.

MAHO-

MAHOBED-KAN.

Aangaande de voorouders van dezen beroemden man vinde ik niets in de *Mogolſche* geſchiedenis: het welk te kennen geeft, dat hy van ene geringe afkomſt geweeſt is, en zich alleen door deugd en verſtand den weg tot die gewichtige eer-ampten gebaant heeft, die hy onder den groten Mogol *Jehan Gir* bekleedde, wanneer allereerſt van hem, als enen van de aanzienlykſte hovelingen geſproken, en hy als een zeer verſtandig, grootmoedig en eerlyk man word afgebeeld, die aan het hof alleen de zaak van *Aſaph-Kan*, den broeder van de Sultane, verdedigde. Maar, om dat zyne hiſtorie niet verſtaan kan worden, ten zy men door het geven van een korte ſchets van de regering van *Jehan Gir* den weg daartoe bane, zo is nodig, de zaken van vroeger tyd op te halen, en den toeſtand van het *Mogolſche* hof ten dien tyde aan te wyzen.

Jehan Gir, een zoon en throons-opvolger van den groten *Akebar*, bezat verſcheide deugden, volgende inzonderheid in het handhaven van den chriſtelyken godsdienſt de voetſtappen van zynen beroemden vader na. Voor 't overige was hy wat korzelig, en gaf door deze en gene vreemde bedryven aanleiding tot onluſten in het Ryk. Hy verliet

liet de prachtige ſtad *Agra*, welke zyn vader had laten bouwen, en nam zyne gewone verblyf-plaats als Koning te *Cabor*.

Op enen zekeren tyd, dat hy langs de rivier ging wandelen, wierd hy ene boot gewaar, waarin een vrouwsperzoon van ene ongemene ſchoonheid zat, welk zyn hart zo innam, dat hy nog woorden nog geſchenken ſpaarde, om hare wedermin te winnen: maar *Nur-Mabal*, zo was de naam van deze ſchoonheid, was daartoe niet te bewegen. Zy bracht in, dat haar man nog leefde, wien ze tot haar dood trouw en woord onverbrekelyk wilde houden. Doch deze onverſchilligheid ontſtak des Konings liefde nog meer. Hy liet daarom haar man ombrengen, om het in den weg ſtaande beletſel op te ruimen, en des te ligter meeſter te worden van 't geen hy zo vuriglyk beminde, het welk ook geſchiedde. Want, alhoewel *Nur-Mahal*, in 't begin zich hielt, als of ze zeer boos over dezen moord was, zy liet zich echter allengs bevredigen, en eindelyk bepraten, in 't Koninglyk Serrail plaats te nemen, na dat ze verſcheide voordelige voorwaardens vooruit bedongen had. Dus was ze de voornaamſte Sultane, en veränderde haren naam *Nur-Mabal* in *Nur-Jaham*, het welk *een licht der waereld* betekent.

Vermits nu deze nieuwe Sultane met geen minder verſtand dan ſchoonheid begaaft was, zo matigde zy zich met der tyd ene volkome ſouveraine macht in het Ryk aan, zo dat de Koning zonder hare bewilliging nog

iets

iets deed, nog ondernam te doen. Ja het ging zo ver, dat, hoewel de Koning zyn grootſt vermaak in het wyn drinken ſtelde, zy hem nogtans verbood, niet meer dan op zyn hoogſt 9 ſchaaltjes op plechtige dagen te drinken. Op enen zekeren tyd, wanneer hy zeer vrolyk was, en de voorgeſchreve palen te buiten ging, ſtelde zy zich boos aan, en bleef boos, tot dat haar de Koning op zyne knien om vergiffenis bad, en haar voortaan ene blinde gehoorzaamheid beloofde.

Alleen *Jabams* gezag nam dagelyks toe, zo, dat zy de voornaamſte dryfveer was, waardoor alles bewogen wierd, en, om dat ze den Koning genoegzaam in haar macht had, zo trachtte zy zich mede met der tyd, door huwelyken tuſſchen haar en 't Koninglyk geſlacht te verſterken. Zy had ene dochter uit haren vorigen echt: deze zocht zy aan eenen der Koninglyke Prinſen uit te huwelyken, het welk aanleiding gaf tot grote onënigheid in 't *Mogolſche* huis, en enen binnenlandſchen bloedigen kryg veroorzaakte. De Koning had vier zonen. *Sultan Cosrou* was de oudſte, welke ten tyde van *Akebar* reeds was geboren: de twede, Sultan *Perwitz*, een goed en zachtmoedig Heer, had het bewind over 't Koningryk *Bengalen*: de derde, Sultan *Chorrom*, welke zich door zyne kloekmoedigheid den weg ten throon baande, en in de *Mogolſche* geſchiedenis bekend is onder den naam van Schach *Jeban* of *Jaban*: en de vierde, *Sceheriar*, welke van

van natuur juist gene zonderlinge gemoedsgaven bezat. *Nur-Jahan* spande alle krachten in, om hare dochter aan den oudsten Prins, als den naasten Throons-opvolger, uit te huwelyken; maar Sultan *Cosrou* sloeg zulk ene aanbieding met verachting af, het welk hem van vryheid, kroon, en eindelyk van 't leven zelf beroofde. Want aanstonds liet ze hare ogen vallen op den jongsten Prins *Sceheriar*, zonder dat men weet, waarom ze Sultan *Perwitz* voorby ging, en Sultan *Chorrom* was reeds met de dochter van *Asaph-Kan*, haren broeder, getrouwd. Toen *Sceheriar* hare dochter tot gemalin verkozen had, viel alle hare gunst op hem, en de drie oudste Prinsen wierden na verscheide Provincien gezonden, waarvan *Guzuratte* Sultan *Cosrou* ten deel viel. Dewyl nu deze *Cosrou* merkte, dat de aan 't hof gespanne netten hem slechts buiten de kroon wilden houden, zo nam hy daarop openlyk de wapenen tegen zyn vader op. In zulk enen toestand was het *Mogolsche* hof, toen *Mahobed-Kans* deugden meest begonnen uit te blinken.

Deze *Mahobed-Kan* zag meer op de rechtvaardigheid, dan zyn eigen welzyn; waarom hy zich voor den Sultan *Cosrou* verklaarde, nogtans, voor dat zich deze tegen zyn vader openlyk aankantte. Want ik vind niet, dat deze brave man enig deel in dezen oproer gehad heeft, maar Sultan *Cosrou* slechts tegen zyne heimelyke vyanden verdedigde, die hem van 't recht der eerstgeboorte

boorte wilden beroven. Om deze reden kreeg hy aan *Asaph-Kan*, broeder van de Sultane, en gevolglyk mede aan de *Sultane* zelf, een grote party, zo dat hy alle zyne kunsten moest besteden, om zich in zynen post zelf te verdedigen. *Asaph-Kan* leide de Sultane gedurig aan het oor, en zocht haar te overreden, dat zy hem van kant moest laten helpen, bracht het ten laatsten ook zo ver, dat 'er op een zekeren dag toestel gemaakt wierd, om hem te overvallen, wanneer hy uit des Konings kamer zoude gaan. Wanneer zich *Mahobed-Kan* dus onverwacht met gewapende mannen omringt zag, ontstelde hy 'er zo weinig over', dat hy veeleer een middelbeezigde, dat byna ongelooflyk schynt, en waarvan weinig voorbeelden in de historie zyn te vinden. Want, om dat hy met enige *Indiaansche* zoldaten te doen had, die daartoe wel omgekocht waren, maar echter nog niet het ontzag, dat ze voor een zo beroemd man hadden, welken zy het Koninglyk leger hadden zien gebieden, hadden afgelegt, zo kostte het hem niet veel moeite, zich van hen te ontslaan: maar, om dat hun getal meer en meer toenam, zo liep hy regelrecht in 't binnenste vertrek des Konings, alwaar hy enige hovelingen aantrof, die zyne vrienden waren, en deed met dezen te gelyk een uitval, dreef al de genen aan een kant, die hem omringt hadden, noodzaakte den Koning, hem te volgen, ging met hem op een Olifant zitten, en reed daarop van 't slot, in de ene hand een dolk houdende, waarmede

hy

hy den Koning dreigde te doorſteken, zo iemand enige moeite wilde maken. Ene zo wonderbare ſtoutheid deed de omgekochte zoldaten verbaaſt ſtaan, en *Mabobet-Kan* bracht den Koning regelrecht in zyn huis, alwaar hy van de troepen bedekt wierd, die onder zyn bevel ſtonden, makende dus, in plaats van gegrepen te worden, den Koning zelv' tot zynen gevangenen.

De ganſche ſtad was begerig, te weten, hoe dit zoude aflopen. De meeſten geloofden, *Mabobed* zoude den Koning beneffens de kroon aan Sultan *Coſrou* overleveren, voor wiens party hy zich verklaart had. Maar de grootmoedige *Mabobed* liet blyken, dat, het geen hy gedaan had, alleen geſchied was, om zyn leven, waarnaar men zo onſchuldig ſtond, te bewaren, en dat hy voor het overige 't ontzag, zynen Koning verſchuldigt, niet verzaakt had. Hy behandelde hem vriendelyk, en ontzag gene koſten, om zyn genoegen te bevorderen, doende hem mede hopen, dat de Sultane hem mocht bezoeken en gezelſchap houden, zo ze anders, zich op zyn woorden te verlaten, kon bewogen worden, hem inzonderheid verzekerende, dat hy hem in handen van zyn zoon niet wilde overgeven: " want, „ zeide hy, voor heen heb ik my voor hem „ verklaart, enkel en alleen om hem tegen „ zyne vyanden te beſchermen, die hem van „ 't recht der eerſtgeboorte wilden beroven; maar nu, nu hy een openbaar vyand „ van den Koning is geworden, ben ik mede

„ zyn

„ zyn vyand, en bereid, gebruik te maken
„ van de macht, welke my de Koning gege-
„ ven heeft over het leger, om den hoog-
„ moed van enen oproerigen Prins tegen te
„ gaan: " Hierop verklaarde hy hem, dat de Sultane de oorzaak van alle de onruſt was, waarin het Ryk gebracht wierd, en vermaande hem, haar te verſtoten. *Jehan-Gir* wierd door deze reden bewogen, en beloofde, zyne vermaningen op te volgen: maar zyne onbeſtendigheid was zo groot, dat hy 'er niets van nakomen konde. Want, toen hem *Mahobed* op denzelfden dag, welke tot de echt-ſcheiding tuſſchen hem en de Sultane bepaalt was, naar gewoonte vroeg, wat hy tot zyn vermaak begeerde, zo was zyn antwoord dit: *De Sultane en wyn.* Doch *Mahobed* weigerde hem beide: de Sultane uit vrees, dat ze alle die goede gedachten, die hem onlangs eerſt waren ingeboezemt, mocht vernietigen; en den wyn, om dat zulks ſtreed met de wetten van *Mahomet.* Maar eindelyk liet zich deze oprechte Miniſter door des Konings bidden bewegen, zo dat hy hem weêr op vrye voeten ſtelde: alhoewel hy vooruit zag, dat zodanige vryheid voor zyn eigen perzoon gevaarlyk zyn mocht. Om nu de vervolging van de Sultane te ontgaan, zo begaf hy zich met des Konings leger in het veld, om Sultan *Cosrou* te beoorlogen, gevende daardoor een dubbelt bewys van grootmoedigheid, namelyk, terwyl hy zynen vyand op vrye voeten ſtelde, en het zwaard tegen zynen vriend ontblootte, en-

kel en alleen, om dat deze zyne kinderlyke gehoorzaamheid verzaakt had. Die oorlog duurde niet lang; want hy kwam na enen gelukkigen ſlag wel haaſt wêer terug, en bracht den oproerigen zoon gebonden mede by zyn vader. Ene zo pryswaardige daad bracht hem by alle menſchen in Eer en aanzien, zelfs by den Koning en de Sultane, die zich daardoor van den gevaarlykſten vyand ontſlagen zag. Doch dit was niet genoeg: *Mahobed* beſteedde voort zyn ganſch gezag en welſprekenheid, om 't leven van den jongen Prins te bewaren; terwyl zyn voornemen niet verder ging, dan om des Konings veiligheid, en 's lands vrede te bevorderen. Hy verkreeg ook zo veel, dat de Prins ſlechts met zyne vrouw en kinderen op de Citadel *Guallor* in bewaring gezet wierd.

Nu dàcht de Sultane, was het tyd, ene nieuwe proef van den gevangen Prins te nemen, terwyl ze de aanbieding, hem te voren wegens een huwelyk met hare dochter gedaan, vernieuwde. Zy beloofde hem niet alleen de vryheid, maar gaf hem mede verzekering aangaande de kroon na zyn vaders dood, wanneer hy hiertoe zoude bewilligen. Doch Sultan *Cosrou*, hoewel thans een gevangen Prins, was nu even zo min, als te voren by zyne vryheid, te buigen, en de liefde tot zyne gemalin, welke hy by het aangaan van dit nieuw verdrag had moeten verſtoten, was onoverwinnelyk. In zulk een voornemen wierd hy heimelyk door den broeder van de Sultane zelf geſtyft: want,

om dat de derde Prins Sultan *Chorrom* zyne dochter tot ene gemalin had, zo was *Aſaph-Kan* daarop bedacht, dat hy den gevangen Prins in zyne ſtandvaſtigheid ſtyven, en de kroon in handen van zyn ſchoon-zoon brengen mocht. Daarom had hy ook Sultan *Chorrom* bewogen, zyne Provincie *Decan* te verlaten, en aan het hof te komen, om 'er zyne rol des te beter te ſpelen. Deze Prins was een vlug en teffens eergierig Heer. De hoop, reeds lang gevoed, van eens den baas te ſpelen, nam merkelyk toe, toen hy zyn oudſten broeder, welken hy alleen vreesde, gevangen zag. Want Sultan *Sceheriar* hielt hy voor een eenvoudigen en verachten Prins, en van Sultan *Perwitz* gelooſde hy, dat hy met zyn Stadhouderſchap te *Bengalen* te vrede was. Deze omſtandigheden moedigden hem aan, om het beſluit te nemen, zynen gevangen broeder van kant te helpen; het welk ook geſchiedde. De ganſche waereld gelooſde, dat *Aſaph-Kan* zulks had berokkent; maar de Sultane was geenszins ſchuldig aan dezen moord, om dat ze op nieuw hoopte, Sultan *Cosrou* ter aanneminge van hare zo menigmaal gedane aanbieding te bewegen.

Men had wel mogen denken, dat deze moord voor *Chorrom* den weg ten throon gebaant zoude hebben; maar, om dat dezelve den Koning en de Sultane ontdekt wierd, zo veranderde de liefde, die ze hem voorheen hadden toegedragen, in haat, zo dat men hem van 't hof na *Decan* weer verwees, en

Aſaph-Kan, niettegenſtaande hy een broeder was van de Sultane, liep gevaar, van in ongenade te vallen. Toen nu Sultan *Chorrom* zyn aanſlag mislukt was, en hy zich zelv' veracht en landvluchtig zag, nam hy 't beſluit, zich openlyk tegen zyn vader aan te kanten. Tot dat einde verſterkte hy zich met alle macht in *Bengalen*, zocht de aangrenzende Rajas op zyne zyde te krygen, en hield naarſtig briefwiſſeling met zyn ſchoonvader *Aſaph-Kan*. Deze verrader liet *Chorrom* heimelyk weten, dat de Koning zynen ganſchen ſchat van *Agra* na *Cabor* wilde laten brengen, en dat hy zelf bevel had, dezen ſchat daarheen te vervoeren; radende daarom den Prins, dat hy met een toereikend leger in het veld moeſt komen, en zich meeſter maken van een ſchat, waardoor hy in ſtaat zoude geſtelt worden, om den oorlog met voordeel tegen den Koning te voeren. *Chorrom* volgde den raad zynes ſchoonvaders op, komende met een leger van 60000 man na *Fetipur*, 't welk 20 mylen van *Agra* gelegen is. Maar, toen één der Koninglyke bedienden, die den ſchat in bewaring had, tyding van des Prinſen beweging kreeg, zo oordeelde hy niet raadzaam, den ganſchen ſchat van 't Ryk aan den ſchoonvader van den oproerigen Prins te betrouwen, berichtte zulks na 't hof, en bracht het zo ver, dat *Aſaph-Kan* terug geroepen, en de ſchat in veiligheid gebracht wierd.

Zo dra de Koning den opſtand van Sultan *Chorrom* had vernomen, liet hy ene machtige

ge armee zamen trekken, gevende het bevel daarvan over aan den dapperen *Mahobed-Kan*. De vredelievende Sultan *Perwitz* kwam mede met aanzienlyke troepen zynen vader te hulp uit *Bengalen*. Zyne deugd en godvruchtigheid was zo groot, dat niemand enen argwaan van hem opvattede, als of hy zich deswegen zo vrywillig in dezen oorlog mengde, om zich by die gelegenheid zelf den weg ten throon te banen; maar elk geloofde, dat hem de kinderlyke plicht en 's lands welzyn hiertoe alleen aanporde. Enige mylen van *Debly* kwam het tot een veldslag, waarin Sultan *Chorrom* wierd geslagen, en zyn toevlucht na het gebergte moest nemen, alwaar hy zich met zyn vader zocht te bevredigen. Maar de Koning, welke zo vele bewyzen van zynes zoons trouwloosheid had, trachtte hem op nieuw in het gebergte aan te tasten; gaf daarom *Sultan Perwitz* en *Mahobed-Kan* bevel, hem nogmaals slag te leveren, en hem of dood of gevangen mede te brengen. Sultan *Chorrom* liet wegens het voorgaand ongeluk den moed nogtans niet zinken, maar besloot, vermits hy ene tamelyke macht wêer op de been gebracht had, des Konings leger onder het oog te zien. Toen hy nu in enige kleine schermutselingen gelukkig geweest was, waagde hy eindelyk een slag, waarin echter de Koninglyken wêer zegevierden, en hy naar *Brampur* vluchten moest. Hierop begaf zich de Koning na *Caschemire*, om in dit aangenaam Ryk, waarvan de beschryving el-

ders gegeven is, zich een tyd lang te ververſchen.

Zyne afwezenheid gaf Sultan *Chorrom* gelegenheid, zich weder te verſterken. Hy bracht een leger op de been, en viel 'er mede in *Bengalen*. Na dat hy dit Ryk had uitgeplundert, trok hy over de rivier *Ganges*, en ſloeg *Ibrahim-Kan* Onder-ſtadhouder van *Bengalen*. Waarom Sultan *Perwitz* en *Mahobed-Kan* met de Koninglyke armee hem tegen trokken, om zyne voortgangen te ſtuiten. Hunne aankomſt maakte hem bevreeſt. want *Mahobeds* naam alleen was een ſchrik in heel *Indien*. Waarom hy aan zyne macht wanhoopte, zocht onënigheid onder zyne vyanden te zajen, en ſchreef aan één van de voornaamſte officiers in 't leger van den Koning, te weten *Cham Canna*, terwyl hy het zo wiſt te beſtellen, dat deze brief onderſchept wierd. Deze maakte, dat *Mahobed-Kan* argwaan opvattede ontrent *Cham Cannas* ontrouwheid; waarom hy zyne kinderen gevangen na *Agra* zond, en hem zelv' naaukeurig liet bewaren. Ondertuſſchen kwamen de Koninglyke troupen in het veld, om den oproerigen Prins ſlag te leveren. Beide legers ſtonden aan den kant van ene rivier, beſchadigende elkander langen tyd met hun grof geſchut, zonder verder handgemeen te worden. Eindelyk vernam *Mahobed*, dat een boer niet ver van 's vyands leger door 't water waadde; waarom hy deze plaats naaukeurig onderzocht, en bracht 'er zyn ganſch leger over. Daarop nam de

ſlag

ſlag met zulk ene hardnekkigheid zyn begin, als wel ooit voorheen in *Indien* geſchied was. Maar het geluk verliet ook deze reis den dapperen *Mahobed-Kan* niet: want *Chorrom* wierd, na enen harden tegenſtand, eindelyk geſlagen, en moeſt met 3000 man de vlucht nemen. Deze grote ſlag, welke in de hiſtorie de ſlag by *Alabaſſen* genoemt word, ſcheen, van dezen oorlog een einde gemaakt te hebben; doch hy gaf veeleer aanleiding tot nog grotere onluſten, en veroorzaakte den braven *Mahobed - Kan* allerlei moeyelykheden. Want midlerwyl dat de oorlog tegen *Chorrom* met zulken nadruk voortgezet wierd, had de Sultane de omſtandigheden van tyden naaukeurig overwogen, en aangemerkt, dat *Chorroms* dood Sultan *Perwitz* den weg ten throon banen, en het gezag van *Mahobed-Kan* vergroten, maar dat dit alles met der tyd tot haar bederf zoude ſtrekken. Tot dat einde bewoog zy den Koning, dat hy *Chan Canna*, welken *Mahobed* uit argwaan had laten vaſt zetten, ten hove riep, onder den ſchyn, als of hy rekenſchap van zyn gedrag moeſt geven. Vermits nu de Sultane dien gevangenen van hare genade had laten verzekeren, zo verdedigde deze niet alleen zyne zaak met grote vrymoedigheid, maar ſchilderde mede *Mahobet-Kan* zeer ſlecht af, en gaf te kennen, dat de grote voortgangen van Sultan *Perwitz* en *Mahobed* voor den Koning zelv' gevaarlyk zouden worden; dat zy beide ſlechts op hun voordeel zagen, en dat de yver, welken zy in het beporlogen

van den oproerigen Prins hadden laten blyken, niet zo zeer ontſtond uit liefde voor des Konings perzoon, als wel alleen uit ene heimelyke zucht, van te regeren. Voorts zeide hy, dat Sultan *Chorrom* immers de zoon des Konings was, en dat zyne ongehoorzaamheid niet zo zeer voortkwam uit een boos hart, als wel, om zyn eigen leven tegen enen haatdragenden broeder en eergierigen Miniſter te beveiligen.

Deze doorſlepe reden verwekte in den Koning genen geringen argwaan, waarin hem de Sultane heimelyk ſtyfde, tot dat hy eindelyk zo ver gebracht wierd, dat hy aan *Mahobed-Kan* order liet brengen, om zonder uitſtel en het minſte gevolg aan 't hof te komen. Sultan *Perwitz* was 't aangenaam, dat hy de armee verliet, eens deels, om dat hem *Cham Canna* juiſt door zulke kunſt verdacht gemaakt had, deels mede, om dat hy dus de Eer kon hebben, van het leger alleen te gebieden. Op deze wyze wierd die uitmuntende man, niet tegenſtaande alle grote verdienſten, waardoor hy zich het Koninglyke huis verplicht gemaakt had, door liſt van een boosaartig menſch, zo ſchielyk door den Koning en Sultan *Perwitz* verlaten, en aan den haat van zyne vyanden, de Sultane, *Aſaph-Kan* en *Cham Canna* overgelevert. Hy ſtond lang in twyfel, wat hy zoude doen, maar nam eindelyk het beſluit, des Konings bevelen na te komen, reizende, hoewel langzaam, na de hoofdſtad. Toen hy te *Brampur* kwam, kwam 'er wêer een nieuw be-

bevel, dat hy zich moeſt haaſten. Zulk een haaſt maken deed hem volkomen denken, dat men hem na het leven ſtond: waarom hy zynen weg na *Ratampur* nam, ene ſtad, die hem de Koning in eigendom gegeven had, zich enigen tyd daar ophoudende, onder het voorwendzel, dat hy 'er iets, het Ryk betreffende, moeſt uitvoeren. Dit vertoeven gaf 't hof gelegenheid, hem te veroordelen, en op ene goede manier na *Bengalen* als Stadhouder in ballingſchap te zenden, alwaar Sultan *Perwitz* naaukeurig op hem letten zoude. *Mahobed-Kan* verdroeg in het begin deze ongenade met geduld, ſchreef ſlechts aan den Koning, en rechtvaardigde zyn gedrag. Maar, toen hy vernam, dat men alle zyne grondige bewyzen niet wilde horen, zo verloor hy eindelyk zyne gewone bedaardheid, ſchryvende den Koning enen harden brief, waarin hy hem liet weten, dat hy middelen gevonden had, om zyne zaak te verantwoorden, dat hy mede binnen kort te *Cabor* komen, en zyne vervolgers beſchaamd zoude maken. De dreigementen van een zo groot man deden het ganſche hof beven; alleen de Sultane was onverſchrokken: want, in plaats van den Koning te *Agra* te laten blyven, zy raadde hem, na *Cabul* te reizen, het welk byna ten volkomen ondergang van de ganſche Koninglyke familie zoude geſtrekt hebben. Want, gedurende dien tyd, dat de Koning op zyne reis was, had *Mahobed-Kan* ene menigte brave officiers op zyne zyde getrokken, die onder hem gediend hadden, als

mede 5000 ſtrydbare *Rasputen*. Met deze mannen dacht hy den Koning op zyne reis te verraſſen, en zyn perſoon nog eens te vermeeſteren. Zyn toeleg gelukte, zo als hy bedacht was, of 'er hem ſchoon zyne grootmoedigheid het nut en voordeel, dat hy 'er anders uit had kunnen trekken, niet van liet genieten. Hy overviel den Koning juiſt, toen zyn leger over de rivier *Triunab* trok. Een groot gedeelte van het heir was die rivier reeds overgetrokken, wanneer *Mahobet-Kan* het leger van den Koning onverwacht omcingelde, het welk een groten ſchrik en ontſteltenis veroorzaakte, om dat de beſte troepen reeds aan de overzyde van de rivier waren. De ſoldaten namen daarop aanſtonds de vlucht, en de Koning beneffens de Sultane, met twee Koninglyke Prinſen, als mede *Aſaph-Kan* en de verrader *Cham Canna* vielen in handen van *Mahobed-Kan*.

'T is niet te beſchryven, welke verwondering dit in het ganſche ryk veroorzaakte. De Hoofdſtad *Agra* koos openlyk de party van den overwinnaar. Had *Mahobed-Kan* van zyn geluk toen willen gebruik maken, zo zoude hy op den throon hebben kunnen zetten, welken van des Konings zonen of neven hy gewild had. Maar de eerbied, die hy zyn Heer toedroeg, liet hem niet toe, zo ver te gaan. Hy voerde den Koning na *Cabul*, waar heen hy had willen reizen, hem verzoekende, dat hy daar al het gemak en tydverdryf wilde genieten, die hy onder zyne eige dienaars zynde, konde doen; maar omtrent

de

de andere voorname gevangenen bewees hy zich zo goedertieren niet: want hy zond den Sultan *Bolagui*, den zoon van den ongelukkigen *Cosrou*, te gelyk met den Sultan *Sceheriar* na *Agra*, om daar onder het opzicht van enige uitgeleze *Rasputen* bewaart te worden, en *Asaph-Kan* en *Cham Canna* liet hy in de boejen sluiten. Aangaande de Sultane, hy liet haar dezelfde vryheid, welke de Koning genoot: maar welke goedheid hem byna wat duurder ware te staan gekomen. Want *Nur-Jahan* was beducht, dat hy den Koning tegen haar mocht opzetten, wien hy bestendig opwachte, waarom ze de voornaamste officiers van 's Konings leger, die by dit geval verstrooid waren, heimelyk liet berichten, dat *Mahobets* ganſche macht slechts in 5000 man bestond, en dat men hem gemakkelyk zoude kunnen verrassen. Haar toeleg kwam men met grote behendigheid na; men zag heel schielyk 50000 man verzamelt, die aan den oever van de rivier, welke *Mahobed* moest overtrekken, in ene hinderlaag gingen leggen. Doch toen deze verstandige man 'er tyding van kreeg, trok hy met *Asaph-Kan* en *Cham Canna* terug na *Agra*, stellende den Koning en de Sultane voor de twedemaal wêer in vryheid, of hy ze schoon zeer gemakkelyk en zonder gevaar mede had kunnen nemen. Maar de *Sultane* liet, niettegenstaande deze edele daad, om dat zy haren broeder niet gevangen konde zien, aan de Stadhouders der aangrenzende Provincien schryven, dat ze *Ma-*

hobed

Mobed-Kan moeſten aanhouden, en hem *Aſaph-Kan* ontweldigen. Doch *Mahobed* kwam haar hierin voor, en zond gemelden haren broeder vrywillig terug, na dat hy hem op den *Alcoran* had laten zweren, dat hy zich wegens zulk ene weldaad altyd dankbaar bewyzen wilde. Dit veroorzaakte, dat hem de Sultane vergramd ontving. " Gy „ zyt een verrader, zeide zy, die mynen „ grootſten vyand de vriendſchap hebt ge„ zworen: waarom wacht gy niet, tot dat „ ik uwe ketenen zelve met macht ver„ breek? of waarom liet gy u niet om„ brengen, om de misdaad van dezen op„ roerigen onderdaan des te meer te ver„ zwaren? "

Gedurende deze onluſten had de vluchtige Prins *Chorrom* tyd en gelegenheid gekregen, om ene nieuwe macht op de been te brengen, waarmede hy op 's Konings leger aanviel, het welk, of 't ſchoon even zo talryk, als te voren, echter in verre na niet van het vorig aanzien was, om dat het zynen groten en ervaren Generaal *Mahobed-Kan* was kwyt geraakt. Het is wel zo, dat hy niet veel tegen zynen broeder Sultan *Perwitz* uitvoerde: maar daarentegen had de laatſte niet altyd de Eer van te winnen, als te voren, toen *Mahobed* hem onderſteunde: en zo kon hy hieruit leren, dat 't beter is, met een ander zyne Eer te delen, dan in 't geheel gene te verkrygen.

'T eerſte werk, dat de Sultane na de verkrege vryheid ondernam, was dit, dat ze zich

zich aan *Mahobed-Kan* zocht te wreken. Men heeft aan te merken, dat deze deugdzame Heer ten laatſten mede zynen grootſten vyand en beſchuldiger *Cham Canna* wêer op vrye voeten geſtelt had. Dezen gebruikte de Sultane, hem ſtellende aan het hoofd van een leger tegen zynen weldoener. *Mahobed* was, ten dien tyde, in enen ſlechteren ſtaat, dan ooit voorheen. Zyn eigen zoon, die hem tot dus ver getrouw geweeſt was, koos de party van 't hof tegen zyn vader. Zyne eige troepen, die hem met zulk ene ſtandvaſtigheid gevolgt hadden, beroofden hem van zyn geld, plonderden zyne landen, en liepen tot de Koninglyken over. De Sultan *Perwitz* liet wel blyken tot vriendſchap en verdrag tonen, maar ten ongeluk ſtierf hy toen juiſt. De beide gevangene Prinſen, *Sceheriar* en *Bolagui*; die het uit hunne gevangenis te *Agra* ontkomen waren, brandden van wraakzucht. *Mahobed*, die van zo veel ongeluk omringt was, zag toen geen ander middel tot zyne verloſſing, dan een verdrag met Sultan *Chorrom* aan te gaan: waarom hy zyne toevlucht nam tot *Rana*, één van de voornaamſte Rajas in *Indien*, en ſchreef van daar na den Prins, hem aanradende, dat hy 't geweer tegen zyn vader zoude nêerleggen, en bood hem zyne dienſten aan. Hy ſtelde hem voor, dat *Jehan Gir* nu oud en zwak was, en dat hem Sultan *Bolagui*, de zoon van den eerſtgeboren Prins, na alle gedachten de kroon betwiſten zoude: en dat hy, in zulk

een

een geval, gebruik konde maken van een oud ervaren Generaal en Staatkundigen: dat hy wel zag, dat des Prinſen recht tot de kroon, na den dood van zyne twee oudſte broeders wel gegrond was, maar dat het niet redelyk was, zo lang als zyn vader leefde, zich dezelve met macht aan te matigen. Ten beſluite bood hy aan, zyn leven en goederen ten dienſte van den Prins op te offeren, nogtans op de voorwaarde, dat hy niet mocht gehouden zyn, tegen zyn eigen Koning te ſtryden. Deze billyke en teffens nutte voorſlag moeſt *Chorrom* noodzakelyk zeer behagen. Hy hoopte, door den byſtand van een zo groot man, over de andere mededingers na de kroon te zegevieren: maar om dat hy nogtans niets zonder den raad van zynen ſchoonvader *Aſaph - Kan* deed, zo liet hy dezen aanſtonds tyding brengen van *Mahobets* aanbieding. *Aſaph* oordeelde het even zo nut voor den Prins, zich met den Koning te bevredigen, als zulk een man, gelyk *Mahobed*, op zyne zyde te krygen: waarom hy hem raadde; zonder uitſtel beide zaken aan te nemen. Zo wierd het Ryk, door het gedrag van dezen uitmuntenden man, welke zelfs in de grootſte wederwaardigheid en vervolging deugd en getrouwheid liet blyken, weêr bevredigt, en de ruſt van 't Ryk was de enigſte wraak, die hy over zyne vyanden begeerde.

Na dat nu de ruſt en vrede door bemiddeling van *Mahobed* weêr herſteld was,

ſtierf

ſtierf *Jehan Gir* te *Bimper* in 't jaar 1627. Hy was een zeer beſcheiden en goedaartig Heer, die zich gedurig door anderen liet regeren, het welk ook tot allerlei onluſten in het Ryk aanleiding gaf. De deugden, waarin hy zynen beroemden vader evenaarde, beſtonden in de handhavinge van 't recht, als mede in de bevordering van kunſten en wetenſchappen. Zo trof men, ten zynen tyde, ſchilders in *Indien* aan, die de beſte Europiſche ſtukken konden namaken. Voor 't overige was hy een zeer eigenzinnig Heer, en beſtendig in byzondere onnaturelyke welluſten als begraven. Of hy in 't chriſtelyk geloof geſtorven zy, kan niemand met zekerheid zeggen. Dit is zeker, dat hy gene van die deugden, welke Chriſtus leer beveelt, beleefde. Wanneer hy *Mahomets* wet zo zeer haatte, zo was dit meeſtal daarom, om dat ze 't wyndrinken verbiedt, het welk zyn grootſte welluſt was. Men verhaalt, wanneer hy eens vroeg, welke godsdienſt allerlei ſpyzen en dranken vergunde te genieten, en men hem antwoordde, de chriſtelyke godsdienſt alleen; hy zoude gezegd hebben: *dan moet ik ook een chriſten worden*: dat hy voort daarop ook kleermakers had laten komen, om zyne kleren en die van zyne hovelingen naar de mode der Europëers te maken, en de tulbanden in hoeden te veränderen; het welk ook zoude geſchied zyn, ten ware de *Mahometaanſche* leeraars hem gezegd hadden, dat zulk een gebod voor ſpys en drank

zich

zich niet tot de Koning uitſtrekte; en dus is hieruit af te nemen, dat, indien hy al een chriſten geweeſt was, de chriſten-kerk nogtans op zulk een Proſeliet geen groten roem zoude mogen dragen.

Na den dood van *Jeban Gir* was 't ryk in drie ſtrydige partyen verdeelt. De Sultane verklaarde zich voor *Sceberiar*, die hare dochter tot ene gemalin had. De jonge *Bolagui* had 's Konings leger op zyn zyde. En de twee machtige Miniſters, *Aſaph-Kan* en *Mahobed-Kan* hielden 't met den Sultan *Chorrom*. Op het kaſteel liet de Sultane *Sceberiar* tot Koning verklaren: daarentegen riep de armee *Bolagui* tot groten Mogol uit. Maar om dat de eerſte ſlechts de geſnedenen en de vrouwen van 't Serrail op zyne zyde had, zo moeſt hy voort onder leggen. Want *Bolagui* maakte zich, door toedoen van het leger, aanſtonds meeſter van de Sultane beneffens haren ſchoonzoon. Zy wierd in bewaring geſteld, en hem wierden de ogen uitgeſtoken.

Midlerwyl nu, dat *Bolagui* zich door deze en gene ſtrenge handelwyze trachtte op den throon te beveſtigen, bedacht *Mahobed-Kan* ene zonderlinge liſt, om *Chorrom* ſcepter en kroon in handen te leveren. Hy gaf hem dezen raad, dat hy veinzen moeſt, dood krank te zyn, om zyn broeders zoon des te vaſter in ſlaap te wiegen, en daardoor des te betere gelegenheid te krygen, van hem te overvallen; het welk ook gelukkig uitviel. Zo dra *Bolagui* aan de regering kwam,

zond

zond hy een van zyne voornaamſte *Omrahs* aan zyn vaders broeder, om hem te verwittigen en teffens indachtig te maken, dat hy de gewöne ſchatting, welke men den Koningen ſchuldig is, betalen, en hem vervolgens ook voor zynen Koning mocht erkennen. Gemelde *Omrah* had mede order, dat, wanneer goede woorden geen ingang vonden, hy dreigementen moeſt gebruiken. Maar met dit alles wierd hy verſchoont, terwyl hy Sultan *Chorrom* in enen deernis waardigen toeſtand vond. Het bloed liep tappelings uit zyn hals; waarom deze *Omrah* aanſtonds een bode na *Bolagui* zond, met de tyding van den naren toeſtand, waarin hy zyn oom had gevonden. Doch de ganſche ziekte was ſlechts gemaakt, en 't bloed, dat hy uitſpouwde, was bokke-bloed, daar hy den mond mêe gevult had. Hierby echter liet men het nog niet beruſten: om *Bolagui* nog zorgeloſer te maken, zo ſtrooide men uit, dat *Chorrom* overleden was. Aan dit geheim liet *Mabobed* niemand, dan enige weinige bedienden van *Chorrom* alleen, deel nemen, van wier trouw hy verzekert zyn konde. Het ſchouwſpel wierd met grote kunſt en behendigheid vervolgd. Men hoorde niets dan huilen en klagen, en *Mabobed-Kan* ſtelde zich aan, als of hy over dit ongeluk onvertrooſtelyk was. Men verzocht den nieuwen Koning, om het dode ligchaam na de Koninglyke begraafplaats te mogen brengen, en *Bolagui* ſtond alle Eer toe, welke men voor den overleden Prins begeerde, die, naar zyne gedach-

te, op enen voor hem zo gelegen tyd was geſtorven. Men liet daarom ene ledige doodkiſt maken, welke meer dan 1000 uitgeleze mannen, aanhangers van *Chorrom*, welke *Mahobed* aanvoerde, weggebracht wierd, en de gewaande geſtorvene volgde zelf zyn eigen lyk in ene onkenbare kleding. Voorts was het werk zo beſtoken, dat verſcheide *Rasputen* onderweg by hen kwamen, om den overledenen de laatſte Eer aan te doen: deze volgden het gewaande lyk mede na *Agra*. *Aſaph-Kan*, dewelke zich aan het hof ophielt, en deel aan deze liſt had, raadde alstoen den jongen Koning, om het lyk te gemoet te gaan, en het zelf na de Koninglyke begraaf-plaats te verzellen, het welk ook geſchiedde. *Bolagui* ging ſlechts met een klein gevolg in den rouw geſtoken van 't Kaſteel, maar ontſtelde, toen hy zo veel menſchen zag. Waarom hy aanſtonds achterdocht kreeg wegens een verraad, en ging terug, en zocht zyn leven met de vlucht te bergen. Men wiſt langen tyd niet, waar hy gebleven was; maar eindelyk hoorde men nogtans, dat hy na *Perzien* gevlucht was. Ondertuſſchen wierd Sultan *Chorrom*, onder het geſchal van trompetten, voor grote Mogol verklaart, en de dood-kiſt in een triumph-wagen verandert. Hierop liet hy zich aanſtonds Schach *Jahan* noemen, betekenende enen *Koning der Waereld*, welken naam hy ook altoos heeft gedragen: en, na dat hem *Mahobed-Kan*, door zyne wysheid de kroon had opgezet, verzocht hy om de vry-

vryheid, zich op zyne land-goederen te begeven, en zyne dagen daar in ruſt te eindigen. Dit mag het einde der geſchiedenisſen van dezen groten man zyn, waarlyk niet nut te lezen, om dat zyn heel leven ene aaneenſchakeling van uitmuntende daden, grote dapperheid, en een verheven verſtand is. Wil men het hem ten kwade duiden, dat hy, om zyn leven te behouden, tweemaal den Koning gevangen heeft genomen; zo kan men het hem ook als ene deugd toerekenen, wanneer hy hem tweemalen weêr op vrye voeten geſteld heeft. Wat hier van dezen groten man is aangetekent, is mogelyk niet dan het minſte deel van zyne daden: want onze hiſtorien melden niets, van 't geen hy van jongs af tot dien tyd toe, dat hy één van de voornaamſte Miniſters aan het hof van den Mogol geworden is, heeft uitgevoert: maar uit het bygebrachte blykt nogtans, dat hy in wysheid, deugd en dapperheid de grootſte Indiaan van zyn tyd geweeſt is. Men moet zich verwonderen, dat een onderdaan een machtigen Koning twee onderſcheide malen gevangen heeft genomen, maar nog vremder is het, wanneer hy hem tweemaal weêr op vrye voeten ſtelt. Waaruit men dan duidelyk ziet, dat zyn oogmerk alleen geweeſt is, den Koning tot goede gedachten te brengen, en de ruſt van het Ryk te bevorderen, waarom hy zelfs zyne vyanden tegen zyne vrienden beſchermde. By welke party hy zich voegde, die kon verzekert zyn van de overwinning: kreeg hy zy-

ne vyanden in handen, dan geſchiedde dit ſlechts, om ze tot een verdrag te nopen, en zyne ganſche wraak beſtond daarin, dat hy ze belettede, den vrede van het Ryk te ſtoren. Wat eindelyk de kunſt betreft, waarvan hy zich bediende, om zynen Heer op den throon te helpen; deze was op ene zo uitnemende wyze bedacht, als ze behendig uitgevoerd is.

EMIR-JEMLA.

EMIR-JEMLA, ook *Mirſa-Mula* genoemd, was van geboorte een *Perziaan*, van 'ene geringe afkomſt: want aller eerſt was hy als knecht by een *Perziaanſch* koopman; vervolgens begaf hy zich in den krygsdienſt onder den groten Mogol, en klom by trappen op tot de hoogſte bediening. Maar, om dat hem de oudſte Prins *Dara*, door deze en gene verachting, voor het hoofd ſtiet, zo verliet hy het Mogolſche hof, en trad in dienſt van den Koning van *Golconda*, die hem tot opziender van den Koninglyken tol en andere inkomſten maakte. In deze bediening verzamelde *Emir-Jemla* grote ſchatten, om dat hy met des Koning geld op zyne eige rekening handel dreef. De ſchatten, op deze wyze gewonnen, beſteedde hy, om des Konings gunſt te winnen; want hy kocht allerhande zeldzame zaken uit *Europa*, kunſtſtukken uit *China*, en Olifanten uit *Ceilon*, die hy den Koning verëerde, en zich daardoor in zulk een aanzien bracht, dat hy de bediening van Vizier of opperſten Staats-miniſter van *Golconda* kreeg: maar, 't geen hem het meeſt bevorderde, was ene heimelyke liefde, die hy met des Konings moeder heel kunſtig en voorzichtig onderhielt.

De argwaan, welken de Koning omtrent het gedrag van zyne moeder had opgevat,

diende enkel en alleen, om *Emir-Jemla* groter en machtiger te maken. Want, om de Koningin alle verdere gelegenheid te benemen, om hier in voort te varen, zo zond men hem van 't hof, en maakte hem Stadhouder van de Provintie *Karnatte*. Maar deze bekwame man wist zelfs van zyn ongeluk zyn gebruik te maken. De diamantmynen, welke het Koningryk *Golconda* zo beroemt maken, waren niet verre daar van daan, en kwamen onder zyn opzicht en bestuur. Van deze gelegenheid bediende hy zich, om zynen rykdom te vermeerderen, en behielt voor zich zelv de grootste en beste diamanten, verzamelde zelfs met der tyd daarvan zulk ene menigte, dat hy 'er zakken mêe kon vullen. Ene van deze diamanten, welke nog voor de waardigste in de waereld word gehouden, verëerde hy naderhand aan den groten Mogol, de andere verkocht hy openlyk, maar die hy niet hebben wilde, deze zond hy alleen aan den Koning van *Golconda*. De Portugeesche Stadhouder in Indien, *Don Philippo Mascarenhas*, was één van zyne voornaamste correspondenten. Want hy zocht de vriendschap der *Portugezen* in *Goa*, om by hen in geval van nood een schuilplaats te hebben. Deze grote rykdom was oorzaak, dat hy behalven de armee, welke hy voor den Koning van *Golconda* commandeerde, ook in zyn eigen naam ene aanzienlyke menigte troepen, beneffens vele goede veldstukken, omtrent welke hy vele *Europëers* in zyn dienst had,

onderhielt : met één woord ; hy wierd zo ryk en machtig, inzonderheid, toen hy in het ryk der *Karnatten* gedrongen was, en hunne afgodiſche Tempels had uitgeplondert, dat hem de Koning van *Golconda* eindelyk met ſchele ogen aanzag, en hem zocht te overvallen : waartoe mede de tyding hielp, die hem van bovengemelde minnary tuſſchen *Emir - Jemla* en deſſelfs moeder gebracht wierd, als welke laatſte nog zo veel van hare jeugdelyke ſchoonheid bezat, dat ze een hart in brand konde ſteken. Nogtans liet hy niemand aan dit zyn voornemen deel nemen, maar nam voor, gedult te hebben en de terugkomſt van *Emir-Jemla* af te wachten: want die ſtond nog met het leger in het land der *Karnatten*, en voerde daar, op bevel van den Koning, oorlog met enen *Raja*.

Eens echter, toen hem verſcheide omſtandigheden aangaande de minnaryen van *Emir-Jemla* en deſſelfs moeder ter oren kwamen, verloor hy zyn gedult ten enemaal, zo dat hy zelfs ſchelt - woorden en dreigementen uitbraakte; het welk aanſtonds aan *Emir-Jemla* bericht wierd, om dat die van zyn's vrouw's zyde zeer vele vrienden aan het hof had, die allen voorname bedieningen bekleedden. Deze berichten waren oorzaak, dat hy aan zyn zoon, welke toen aan het hof was, ſchreef, en hem beval, om 't hof, zo dra 't maar mogelyk was, te verlaten, en na hem toe te komen. *Mahmet Emir-Kan* zocht alle middelen en wegen, om zyn vaders bevelen na te komen: maar, om

dat de Koning een wakend oog op hem hielt, zo wilde geen aanſlag lukken. Dit ontruſtte *Emir-Jemla* heel zeer, en bracht hem tot enen vermetelen toeleg, welke den Koning byna het leven en de kroon gekoſt had. Hy zond een brief aan *Oran-Zeb*, den derden zoon van den groten Mogol, welke van zyn vader de Provincie *Decan* ter leen gekregen had, grenzende aan 't Koningryk *Golconda*, en liet hem weten, dat de Koning, niettegenſtaande alle gewichtige dienſten, die hy hem had bewezen, zynen ondergang zocht, en dien van zyne ganſche familie, 't welk ene grote en ongehoorde ondankbaarheid was, en hem noodzaakte, zyne toevlucht by *Oran-Zeb* te nemen, en zyne beſcherming te verzoeken; wilde hy voor het overige zynen raad volgen, en zich op hem verlaten, dat hy de zaken zo beſtellen wilde, dat de Koning zo wel als 't ganſche Koningryk *Golconda* hem ſchielyk in handen zoude vallen. Om zulks nú uittevoeren, raadde hy hem, ſlechts met 4 of 5000 paarden regelrecht voor *Golconda* te rukken, en onder weg uit te ſtroojen, dat hy in een gezandſchap van den groten Mogol was gezonden, om met den Koning van *Golconda* gewichtige zaken te verhandelen. Hy berichte verder, dat de *Dabor*, te weten die geen, door wiens handen alles gaat, en door wien men den Koning komt te ſpreken, *Emir-Jemla's* gezworen vriend was. Met één woord; hy had niets te duchten, maar moeſt onverhindert aan de poort *Bagnager*, al-

alwaar zich de Koning ophielt, komen. En, wanneer de Koning volgens gewoonte kwam, om zyne brieven aan te nemen, dat hy ligt zyn perzoon beneffens de Koninglyke Familie bemachtigen konde, om dat dit lusthuis *Bagnager* geen wal nog muren heeft. Eindelyk beloofde hy, dat deze tocht op zyne eige koften zoude geschieden, en nam aan hem dagelyks 50000 Rupien, dat is 25000 ryksd. uit te keren, zo lang hy op weg was. *Oran-Zeb*, welke niets meer, dan zulk ene gelegenheid wenschte, besloot aanstonds, zich van dezelve, zo goed als hy kon, te bedienen.

Tavernier schryft, dat *Emir-Jemla* dezen voorslag, allereerst aan den Sultan *Sujah*, welke Stadhouder van *Bengalen* was, gedaan heeft, maar dat hy van hem een flaauw antwoord had gekregen, en te kennen gegeven, dat hy zich op de beloften van een man niet verlaten konde, die zyn eigen Koning wilde verraden; dat hy mede geen ontzet uit *Bengalen* konde verwachten; en dat *Oran-Zeb* allereerst na dezen voorslag daarom was aangezocht geworden. Maar, om dat nog *Bernier*, de *Mogolsche Kronyk*, nog *Schouten* daarvan gewag maken, zo kan het mogelyk een valsch gerucht geweest zyn, dat de aanhangers van Sultan *Sujah* hebben uitgestrooid, om zyne deugden als groot op te geven. Doch, 't zy daarmede zo als 't wil, *Oran-Zeb* maakte in dezen voorslag geen grote zwarigheid, maar begaf zich aanstonds op reis na *Golconda*.

Voor dat ik nu verder ga, zal 't nodig zyn, met weinigen gewag te maken van het klein, doch voornaam ryk *Golconda*, ten einde men kan opmaken, onder welken ſchyn de grote Mogol tot deſſelfs verövering gebruikt konde worden. Men heeft aan te merken, dat het heele grote land *Indoſtan* voor meer dan 200 jaren onder één Heer geſtaan heeft, welke daarom ook als één van de grootſte en machtigſte Koningen aangemerkt wierd. Maar voor tegenwoordig is dit grote half-eiland in verſcheide ſtaten verdeelt. De laatſte *Raja* of Koning *Ramras* was de oorzaak van zulke verdeling: want aan drie van zyne onderdanen of ſlaven gaf hy, op ene onvoorzichtige wyze, ene al te grote macht, terwyl hy den eerſten tot landsheer over het grootſte gedeelte der ſteden maakte, welke de grote Mogol voor tegenwoordig in de Provincie *Decan* van *Bider* tot *Narbadar* bezit: de twede kreeg alle landen te leen, welke thans tot het Koningryk *Viſapus* behoren; en de derde alles, wat heden onder *Golconda* behoort. Deze drie ſlaven wierden zeer ryk en machtig, en hadden vele Mogols of Tartaren op hunne zyde, die in *Ramras* dienſt waren, om dat zy alle drie den Mahometaanſchen godsdienſt beleden, en ſtonden eindelyk tegen den Koning op, brachten hem om het leven, begevende zich hierop wêer in hunne Provincien, daar elk van hen den titel van *Schach* of *Koning* aannam. Deze drie Koningen zo wel als hunne nakomelingen hebben zich in hunne nieu-

we

we ryken gehandhaaft, en grote oorlogen met den groten Mogol gevoert, zo lang als zy zich onderling verſtonden. Maar zo dikwils als 'er onënigheid onder hen rees, heeft zich de grote Mogol van die gelegenheid bediend, en eindelyk het eerſte van deze Ryken bemachtigt, en mede gehoopt, om de anderen insgelyks onder zyne macht te brengen. Alleen, de Koningen van *Golconda* hebben zich zeer wel in hun Ryk verdedigt, eens deels, om dat de grote Mogol, altyd, meeſt te doen had met de twee andere; deels mede, om dat zy onder de hand aan de Koningen van *Viſapus* aanzienlyke ſommen gelds verſchoten, en ze daardoor in ſtaat ſtelden, om den groten Mogol werks genoeg te verſchaffen. Daarby hebben ze zelv' mede een tamelyk goed leger op de been gehouden, dat zich aan de grenzen liet zien, zo dikwils als de grote Mogol zynen nabuur, den Koning van *Viſapus*, aanviel, en, vermits *Golconda* geen land in rykdom iets toegeeft, zo hebben ze zich, in geval van nood, daarvan weten te bedienen, de voornaamſte officiers van des Mogols leger de handen gevuld, en den groten Mogol, jaarlyks, grote geſchenken, zo wel in geld, als van de manufacturen des lands, als mede Olifanten, die ze uit *Pegu*, *Siam* en *Ceilon* lieten komen, gezonden. En daarom, hoe groten luſt ook de grote Mogol had, om dit ryk land te bemachtigen, hy had echter tot nu toe, om gemelde reden, zyn oogmerk daaromtrent niet kunnen bereiken. In zulk enen

toe-

toeſtand was *Golconda*, ten aanzien van het ryk des groten Mogols, toen *Oran-Zeb*, op aanporring van *Emir-Jemla*, dezen tocht ondernam.

Oran-Zeb rukte aanſtonds met uitgeleze manſchap in *Golconda*, en was zo gelukkig, dat hy, zonder verhinderd te worden, te *Bagnagar* kwam, onder den ſchyn van een gezandt van den groten Mogol: en zyn groot gevolg maakte hem des te minder verdacht, om dat het aan die plaatzen gebruikelyk is, dat vreemde gezandten ene grote gewapende manſchap mede voeren. Wanneer nu den Koning van *Golconda* dit wierd aangedient, ging hy in zyn tuin, om dezen geveinsden gezand, zo als gebruikelyk was, te ontvangen: toen men hem nu zo ver gebracht had, maakten zich reeds 10 à 12 ſlaven klaar, om volgens afſpraak de hand aan hem te ſlaan: maar een *Omrah*, alhoewel hy deel in deze zaak had, wierd tot medelyden bewogen, toen hy den Koning in zulk een gevaar zag, en riep hem daarom toe: *Ziet zyne Majeſteit niet, dat het Oran-Zeb is? begeef u aanſtonds op de vlucht, anders zyt gy een man des doods.* Hierop ging de Koning heel ontroerd weg, ging op het eerſte paard, dat hem voorkwam, zitten, en vluchtte in de veſting *Golconda*, die 'er twee mylen van daan legt. Hoewel nu *Oran-Zeb* zyn toeleg mislukt zag, liet hy echter den moet niet zinken, maar, terwyl hy zich op *Emir-Jemlas* gezag in 't land verliet, maakte zich aanſtonds meeſter van de ganſche Koninglyke

ke familie, beneffens alle de daar gevonden wordende koſtelyke zaken, de vrouwen uitgezondert, die hy naar 's lands gebruik onaangeroert terug zond, en hierop den Koning in zyne veſting belegerde. Maar, om dat het met de belegering wat lang, te weten twee maanden, vertraagde, terwyl de zaken, tot hare verövering nodig, niet by de hand waren, zo kreeg hy ondertuſſchen bevel van den groten Mogol, om *Golconda* te verlaten, en zich wêer na zyne Provincie *Decan* te begeven. *Tavernier* in zyne beſchryving van *Golconda* brengt twee reden van zyne terugreis by: 1) om dat de grote Mogol, toen hy nog Prins was, en in een oproer, tegen zynen vader verwekt, na *Golconda* vluchtte, den Koning belooft had, wanneer hy tot de kroon kwam, hem nooit te beoorlogen; en dat hy daarom nu *Oran-Zeb* terug ontboden had: 2) om dat *Emir-Jemla*, die nog enige liefde voor den Koning over had, de belegering traag voortzettede. Doch deze grote vriendſchap, die hy met *Oran-Zeb* vervolgens aanging, als mede de moeite, die hy aan 't hof van den Mogol nam, om Schach *Jeban* tot een oorlog tegen *Golconda* te bewegen, ſchynt te bewyzen, dat dit niet dan eene giſſing van *Tavernier* is. Maar, hoe 't ook daaromtrent gelegen mag geweeſt zyn, zy verlieten *Golconda* op bevel van den groten Mogol. Doch, voor dat *Oran-Zeb* de belegering nog opſloeg, bedong hy voor zich enige voordelige voorwaarden, te weten de reis-koſten, als mede een huwe-

lyk

lyk tuſſchen des Konings oudſte dochter en zyn zoon, Sultan *Mahmud*, met beloſte, van hem tot een erfgenaam des ryks te maken, enz. zo mede, dat *Emir-Jemla* vryheid zoude hebben, van zich, waar heen hy wilde, te begeven, met zyne ganſche familie, alle zyne goederen, zyne troepen en veldſtukken. Op zodanig ene wyze ontkwam *Emir-Jemla* het hem dreigende gevaar, en wierd, in plaats van des Konings Vizier, zyn gevaarlykſte vyand. *Emir-Jemla* begaf zich hierop by *Oran-Zeb*, en deze twee grote mannen veroverden, op den marſch na *Decan*, *Bider*, ene der ſterkſte veſtingen in 't Koningryk *Viſapus*. Vervolgens wierd 'er ene grote vriendſchap tuſſchen hen geſloten, zo, dat ze geen dag konden leven, zonder malkander tweemalen te zien, en deze vriendſchap leide den grond tot de macht van *Oran-Zeb*, en baande hem den weg ten throon. *Emir-Jemla* zocht aanſtonds in de gunſt van den groten Mogol te dringen, en hem tot een oorlog tegen *Golconda* te overreden, deels om zich aan den Koning te wreken, deels mede om *Oran-Zeb* te verſterken, tot wiens dienſten, indien de grote Mogol mocht komen te ſterven, een aanzienlyk leger op de been kon gehouden worden, om zyne broeders onder de ogen te zien. Daarom deed hy den groten Mogol aanzienlyke geſchenken, onder anderen ene onwaardeerbare Diamant, die geens gelyke zoude hebben, ſtellende daarby voor, dat zulk een buit in *Golconda* was te vinden,

en

en dat men in tegendeel in *Candahár*, daar de grote Mogol met zyne wapenen na toe wilde, niet dan klippen en graauwe ſtenen aantrof. Waarom Schach *Jehan*, 't zy dan dat de Diamant van *Emir-Jemla* zyne ogen blindde, of, gelyk anderen menen, dat hy 't noodzakelyk oordeelde, een goed leger op de been te houden, om zynen oudſten zoon *Dara* in toom te houden, zyne toeſtemming daartoe gaf, en beſloot, onder het bevel van *Jemla*, een leger in *Decan* te laten inrukken.

Dit verwekte by Prins *Dara* groot nadenken, terwyl hy zag, dat zulks meeſtal bedoelde, om zynen broeder te verſterken: waarom hy zo veel uitwerkte, dat *Oran-Zeb*, zonder zich met dezen tocht te bemoejen, in *Decan* blyven, *Emir-Jemla* 't bevel over het leger alleen voeren, maar zyne ganſche familie, ter verzekering van zyne trouw, aan 't hof zoude laten blyven. *Emir-Jemla* ſtond lang in bedenken, of hy zulke voorwaardens zoude aannemen, maar liet zich eindelyk door den ouden Schach *Jehan* daartoe overhalen, dewelke beloofde, zyne vrouw en kinderen ten eerſten terug te zenden, en kwam alstoen met een aanzienlyk fraay leger by *Oran-Zeb*, tegen *Decan*, waarvan hy aanſtonds in *Viſapus* inrukte, en de ſterke veſting *Kaliane* belegerde. Gedurende deze belegering wierd de grote Mogol zeer ziek, en zyne vier zonen wierden daardoor allen in de wapenen gebracht. *Oran-Zeb* zond voort zyn oudſten zoon,

zoon, Sultan *Mahmud*, na *Emir-Jemla*, die nog voor *Kaliane* lag, met verzoek, dat hy by hem mocht komen, om dat hy met hem wilde ſpreken over zaken van 't uiterſte gewicht. *Emir*, welke dra merkte, wat dit zeggen wilde, ſprak zyn hart recht uit, zeggende, dat hy zich niet voor *Oran-Zeb* konde verklaren, om dat Schach *Jeban* nog in Wezen, en zyne vrouw en kinderen in *Daras* handen waren. Met zulk een antwoord vertrok Sultan *Mahmud* zeer misnoegt: dog *Oran-Zeb* gaf daardoor den moed niet op, maar zond nogmaals zynen zoon Sultan *Maghmud* na hem toe, dewelke door vleyery en belofte zo veel uitwerkte, dat *Emir Jemla* eindelyk de verzoeking niet langer weerſtaan konde. Hy zettede daarom de belegering van *Kaliane* ſterk voort, noodzakende ten laatſten de belegerden, de veſting met verdrag over te geven. Daarop zocht hy de beſte troepen van het leger uit, en begaf zich met de uiterſte haaſt na *Oran-Zeb*, welke hem met ene onbeſchryvelyke vreugde en nedrigheid ontving, en hem niet anders, dan *Baba* en *Babagy*, dat is, *vader en Heer vader*, noemde. Maar hier was ene grote zwarigheid op te ruimen, voor dat zich *Emir-Jemla* openlyk konde verklaren: want zyne vrouw en dochters waren ter verzekering in handen van *Dara*; welke zwarigheid *Oran-Zeb* vooruit gezien, en daarom reeds een middel uitgevonden had, om den ſteen, welke meeſt in den weg lag, weg te nemen. Hy trok hem daarom op zyde, doende

de hem met vrymoedigheid enen even zo vreemden als vermetelen voorſlag. Hy zeide, 't ware niet redelyk, te begeren, dat *Emir-Jemla* om hem zyne ganſche familie zoude opofferen: maar dat 'er niets zo moeyelyk is, of men konde 't nogtans te boven komen: *vergun my*, zeide hy, *u een voorſlag te doen, die u in den beginne wel vreemd zal doen opzien, maar welken gy, by ene nadere overweging wel gegrond zult vinden, en dat het enigſte is, waartoe wy, om uwe en myne eige veiligheid, kunnen overgaan. Vergun, dat 'ik my van uw perzoon verzekere, en u gevangen zette. De ganſche waereld zal geloven, dat het ernſt is: want, wie toch zal zich kunnen verbeelden, dat zich zulk een man vrywillig zal laten gevangen nemen? door dit middel win ik zo veel, dat ik my van een gedeelte van uw leger en veldſtukken kan bedienen. Ook kunt gy my, achtervolgens de belofte, my zo menigmaal gedaan, geld verſchieten. Daardoor belet gy, dat uwe vrouw en kinderen voor gene beſpotting bloot ſtaan, om dat men zeggen zal, dat gy van* ORAN-ZEB *waart overvallen, en dat gy daarom niet ſtrydig gehandelt had met de verzekering van getrouwheid, aan 't hof gedaan. Ik zal u in de veſting* DANLET-ABAD *in bewaring zetten, en door een van myne zoons laten bewaken, ten einde deze zaak des te geloofwaardiger gemaakt werde.* Over een zo vreemd voorſtel moeſt *Emir-Jemla* in den beginne zekerlyk verbaaſt ſtaan, maar des niettemin gaf hy 'er, wegens de

 ge-

grote vriendſchap, en grote beloften, welke toen door *Oran-Zeb* vernieuwt wierden, inzonderheid ook, om dat het zyn eigen welzyn betrof, dat *Oran-Zeb* in den aanſtaanden binnenlandſchen oorlog de overhand over zynen broeder kreeg, eindelyk nogtans zyne bewilliging toe, om zich gevangen te laten nemen. Voort daarop wierd dit vreemd ſchouwſpel werkſtellig gemaakt: want *Oran-Zeb* was niet zo dra wat aan een zyde gegaan, of zyn groot Veldtuigmeeſter naderde *Emir-Jemla*, en gaf hem met een vertoornd gelaat, in naam van *Oran-Zeb* te kennen, dat hy een gevangen man was, beval daarop hem te volgen, en ſloot hem in ene kamer op, welke door ene ſterke wacht bewaart wierd. Maar het gerucht van zyne gevangen-neming verſpreidde zich niet zo dra, of 'er ontſtond voort een groot alarm, en de troepen, welke hy mede gebracht had, kwamen, toen de eerſte ſchrik voorby was, met den degen in de vuiſt toeſchieten, om de deur van de gevangenis open te breken, en hunnen Generaal wêer te verloſſen; dat ze ook ligt hadden kunnen werkſtellig maken, al was de wacht veel ſterker geweeſt: want *Emir-Jemlas* naam alleen konde elk een ſchrik aanjagen. Maar, om dat het ganſche werk niet dan een ſpiegel-gevecht was, zo zag men ook deze opſchudding aanſtonds gedempt, terwyl men de voorname officiers heimelyk kennis gaf, hoe 't met deze zaak gelegen was. Zo lieten zich mede *Oran-Zeb* met zyne twee zonen in de wapenen zien,

zien, die nu eens dezen, dan dien aanſpraken, en nu eens gebruik maakten van beloften, dan weer van geſchenken. Waarom niet alleen alle de eige troepen van *Emir*, maar ook die hy van den groten Mogol gekregen had, by *Oran-Zeb* dienſt namen. Op deze wyze wierd dit grote werk in alle ſtilte volvoerd, en elk, die genen uitgezonderd, welke 'er van wiſten, meende niet anders, of *Emir-Jemla* was het net over het hoofd gehaalt. Het is wel zo, dat eindelyk *Dara* de ganſche zaak verdacht hielt, en dreigde, zyne vrouw zo wel als zyne dochter openlyk op de markt te laten brengen, daar de ondeugende vrouwsperzonen ſchande wierd aangedaan. Maar zyn vader raadde hem zulks af, hem voorhoudende, dat zyn argwaan ongegrond was, en het niet mogelyk zyn konde, dat zo groot een man zich zoude laten gevangen nemen, en uit vriendſchap tot *Oran-Zeb* van zyne armee laten beroven.

Dus zat deze grote man vrywillig gevangen, tot dat *Oran-zeb* den baas ſpeelde, en zyne vrouw en kinderen in veiligheid gekomen waren; waarop hy eindelyk het masker afligtte, en zyne grote dapperheid vooral in den groten veldſlag met Sultan *Sujah* liet blyken, waarin hy *Oran-Zeb*, toen deze van de vyanden omcingelt, en reeds vaardig was, van zyn Oliſant te tuimelen, te hulp kwam. Deze grote verdienſten vergrootten de waarde meer en meer, op welken *Oran-Zeb* hem had geſtelt, maar verwekte in hem

mede eene heimelyke vrees; want wyl hem zyn rykdom, dapperheid, verſtand, gezag en macht bekend was, en dat hem niemand in ganſch *Indien* in krygskunde overtrof, zo dat, by welke party hy zich voegde, de overwinning daar ook wezen zoude; zo oordeelde hy niet raadzaam, hem na dien ſlag mede na *Agra* te nemen, daar de oude Koning gevangen zat, maar beſloot veeleer, hem op een goede manier ver heen te zenden, zo nogtans, dat hy geen rede mocht hebben, van over hem te klagen. Hierom vertrouwde hy hem een machtig leger, en beval hem naaſt zyn oudſten zoon, om den vluchtigen Sultan *Sujah* te vervolgen, gevende hem mede onder de hand te kennen, dat 't Koningryk *Bengalen*, 't welk het voornaamſte van ganſch *Indoſtan* is, hem na den oorlog zoude toebetrouwd, en deze waardigheid, na zyn dood, op zyn zoon voortgeplant worden. Door zulke bevordering wilde hy een begin maken, zyne dankbaarheid voor de grote beweze dienſten te laten blyken. Hy zoude thans het Koningryk *Bengalen* van den Sultan *Sujah* en deſſelfs aanhang zuiveren, ten einde hy het des te eer zelf ter leen konde krygen. Voorts beloofde hy mede, hem voort na den geeindigden oorlog tot *Mir-Ul-Umrah* te maken, het welk de hoogſte waardigheid in *Indoſtan* is, en zo veel als *het hooft over alle Umrahs* betekent. Dit alleen bedong hy, dat *Emir-Jemla* zyn enigſten zoon *Mahmet-Emir-Kan* by hem wilde laten blyven, ten einde de ſmert;

welke

welke hem dit ſcheiden veroorzaakte, door des zoons tegenwoordigheid verzagt konde worden. Hierdoor verplichte zich de liſtige *Oran-Zeb* en den vader, en kreeg teffens een onderpand ter verzekering van deſſelfs getrouwheid in handen.

Sultan *Sujah*, die niets meer duchtte, dan met zulk een Generaal, als *Emir-Jemla* was, te doen te hebben, kreeg zo dra deze tyding niet, of hy was reeds beducht, dat men hem den pas na *Bengalen* mocht afſnyden: waarom hy zich aanſtonds uit de grenzen van dit Ryk begaf, en 'er zich verſchanſte, om *Emir-Jemla* te ontvangen, en hem den doorſocht te betwiſten. Maar hy ontſtelde niet weinig, toen hy hoorde, dat *Emir* enen anderen weg genomen had, waardoor hem zelf de pas konde afgeſneden worden: waarom hy zich genoodzaakt vond, alle zyne opgeworpe ſchanſen te verlaten, en te rukken na *Rage-Meballe*, daar *Emir-Jemla* ook heen wilde. De tocht geſchiedde zo ſchielyk, dat hy 't van *Emir-Jemla* won, en te *Rage-Meballe* enige dagen vroeger kwam, zo dat hy tyd had, zich daar te verſterken. Daar viel hem eindelyk *Emir-Jemla* met zyn ganſch leger aan; maar Sultan *Sujah*, om dat hy zich wel verſchanſt had, deed ene hardnekkige tegenweer, en deze ſlag duurde 6 dagen lang. Maar, toen hy eindelyk vernam, dat *Emirs* veldſtukken, die zonder ophouden ſpeelden, grote gaten in zyne ſchanſen, ſlechts uit logge aarde en zand beſtaande, maakte, en hy het daar

dus niet lang zoude kunnen houden, nam hy 's nachts in alle ſtilte de vlucht, en liet twee grote veldſtukken achter. *Emir* durfde hem 's nachts, uit vrees van ene hinderlaag, niet vervolgen, en ſtelde dit daarom uit tot den volgenden morgen. Maar tot Sultan *Sujahs* geluk viel 'er toen een ſterke regen, welke drie dagen lang aanhielt, zo, dat zich *Emir-Jemla* niet alleen genoodzaakt zag, van zyn voornemen af te zien, maar zich mede gedurende den ganſchen winter by *Rage-Meballe*, wegens den regen, moeſt ophouden, welke zo ſterk in die landen valt, en de wegen in de vier maanden, Juli, Auguſtus, September en October, zo bederſt, dat het voor ene armee ondertuſſchen byna onmogelyk is, om voort te trekken. Waarom Sultan *Sujah* tyd kreeg, om in veiligheid te komen, en hy liet uit laag *Bengalen* enige veldſtukken, beneffens een hoop Portugezen, die daar waren komen wonen, by zich brengen.

Midlerwyl ontſtond 'er verſchil tuſſchen *Emir-Jemla* en den Sultan *Maghmud*. Deze laatſte, als een Koninglyke Prins, begeerde de hoogſte macht over het leger, en dat *Emir-Jemla* onder hem ſtaan moeſt: en, toen zich *Emir* op *Oran-Zebs* bevel beriep, zo liet zich die Prins mede enige barſe woorden tegen zyn vader ontvallen, als of die aan hem ſcepter en kroon te danken had. Dit veroorzaakte ene grote verflaauwing tuſſchen deze twee Generaals, welke ook tamelyk lang duurde. Eindelyk, wanneer Sultan

Magh-

Maghmud vernam, dat zyn vader dit zyn gedrag ten enemaal afkeurde, en hy vreesde, *Emir* mocht heimelyk bevel gekregen hebben, om hem gevangen te nemen, zo liep hy uit wanhoop over tot Sultan *Sujah*, dezen zynen dienst aanbiedende. Maar Sultan *Sujah*, die dit als een verzonne list van *Oran-Zeb* aanmerkte, om hem in het net te lokken, durfde zich op dezen jongen Prins niet verlaten, en vertrouwde hem daarom ook geen gewichtigen post. Dit smertte hem zodanig, dat hy daar wêer van daan liep, en zich in *Emir Jemlas* handen overgaf, die hem ook wel ontving, en beloofde, door zyne voorspraak hem by zyn vader wêer in gunst te brengen. Toen nu eindelyk *Emir-Jemla* met meer troepen versterkt was, omcingelde hy Sultan *Sujah*, overal, beide aan deze en aan de overzyde van de rivier de *Ganges*, zo dat hy eindelyk na 't Koningryk *Astracan* moest vluchten, alwaar hy vervolgens zyn leven verloor, zo als elders reeds verhaald is. En op deze wyze maakte *Emir* een einde van dezen bloedigen burgerlyken oorlog, en *Oran-Zeb* beklom den throon van *Indostan*.

Na dat de oorlog geëindigt was, schreef *Emir-Jemla* aan *Oran-Zeb*, dat, wyl hy nu een hogen ouderdom bereikte, hy zynen overigen leeftyd in het hem toebetrouwde Koningryk *Bengalen*, met zyne vrouw en kinderen, die men hem terug mocht zenden, wenschte te slyten. *Oran-Zeb* wist niet, wat hy hierin doen zoude. Aan de ene zyde

ſtelde hy zich voor, dat het een man was, die zich beroemen konde, hem op den throon te hebben geholpen; die ongemeen ryk en moedig was, zyns gelyken niet hebbende in krygskunde; dat 't Koningryk *Bengalen*, het welk hy ter leen had, de voornaamſte Provincie van *Indoſtan* was; dat hy nog aan het hoofd van ene dappere armee was, welke hem even zo eerde en beminde, als ontzag. Ook kende hy zyne grootmoedigheid, en geloofde daarom, wanneer hy zyn zoon niet ten minſten ter verzekering behielt, dat niet alleen *Bengalen* gevaar zoude lopen, van *Indoſtan* geſcheurt te worden, maar hy zelf den throon niet veilig konde bezitten. Aan den anderen kant overwoog hy, hoe gevaarlyk het was, zulk een man voor het hoofd te ſtoten, en hem een zo billyk verzoek te weigeren, en dat hem het zelfde lot van den Koning van *Golconda* konde te beurt vallen, wanneer deze grote man zyn vyand wierd. Om zich nu hierin te redden, bezigde hy dit middel; hy maakte *Emirs* zoon, *Mahmet Emir-Kan* tot *Groot-Bakchis*, het welk de derde hoge bediening in *Indoſtan* is, maar hem, die ze bekleedt, verplicht, altyd aan 't hof by des Konings hoge perzoon te zyn; zond *Emir* zyne vrouw, dochters, en zoons kinderen na *Bengalen*, verklarende hem zelv' tot *Mirr - Ull-Omrab.*

Emir-Jemla merkte *Oran-Zebs* liſt heel wel, te weten, dat de Eer, die hy zyn zoon aandeet, niet dan zyne eige veiligheid ten

ten grondſlag had; echter hielt hy zich niet anders, als of hy wel te vrede was, willende den Koning met het verzoek van zyns zoons terugkomſt niet voor het hoofd ſtoten, vooral, om dat hy al het andere, dat hem belooft was, had gekreegen: maar vergat nogtans mede niet, zich zodanig te verſterken, dat, wanneer hy al niets tegen den Koning ondernemen konde, de Koning insgelyks niet beſtaan mocht, iets tegen hem te ondernemen. Dus hielt de ene degen den anderen in de ſchede, en deze twee grote mannen vreesden elkander even veel. De één was niet alleen Koning van geheel *Indoſtan*, maar te gelyk ook de doorſlepenſte ſtaatkundige van *Indien*, die zich door liſt den weg ten throon gebaant had, en het ryk met den grootſten roem beheerſchte. De andere, hoewel een onderdaan, bezat een Koninglyken rykdom, had uitgeleze troepen in zyn dienſt, en zyn naam was door ganſch *Indien* beroemt. Zo zag het 'er een jaar lang uit, tot dat *Oran-Zeb* eindelyk gelegenheid kreeg, om *Emir* in een vreemden oorlog in te wikkelen, namelyk met den ryken en machtigen *Raja* van *Acham*, wiens landen aan den zee-boezem van *Bengalen* lagen.

Emir-Jemla, die mogelyk zelf een voorſlag daaromtrent gedaan had, hield zich, als of hy 'er zeer bereidwillig toe was, hoewel hy reeds een man was van hoge jaren. Hy hoopte, by dezen oorlog ene onſterflyke Eer in te leggen, en dat zyn naam tot in *China* zoude doordringen. Hy trok dan met een

machtig leger tot aan de uiterſte grenzen van *Bengalen*, en liet het daar op ene vloot inſchepen, welke hem en zyn leger by de 100 mylen noord-ooſt daarvan daan, by een Kaſteel, *Azo* genoemd, bracht, het welk te voren onder *Bengalen* behoord had, maar nu in handen van gemelden *Raja* van *Acham* was. Dit ſlot berende hy aanſtonds, dwingende het na ene belegering van 15 dagen tot overgaaf. Daarop rukte hy voor *Chamdara*, dat de ingang in het land is van gemelden *Raja*, en kwam na ene reis van 28 dagen te land voor deze ſtad. Hier kwam het tot een veldſlag, waarin de *Raja van Acham* wierd geſlagen, en na *Guerguon*, de hoofdſtad van zyn Ryk, 40 mylen van *Chamdara* gelegen, moeſt vluchten. *Emir* volgde hem kort op de hielen, hem geen tyd latende, zich binnen *Guerguon* te verſterken: om deze rede moeſt de *Raja* op het gebergte van 't Koningryk *Caſſa* ontvlieden, en zyne hoofdſtad verlaten, welke *Emir-Jemla* innam en uitplonderde, en 'er een groten rykdom in vond, om dat het een grote, fraaye en machtige koopſtad is. Maar tot zyn ongeluk kwam de regen vroeger, dan men verwacht had, en, om dat deze daar zo ſterk valt, dat het ganſche land onder water ſtaat, de dorpen uitgezondert, die hoog leggen, zo geraakte *Emir* daardoor in grote verlegenheid. De vluchtige *Raja* zond daarop, overal, volk af uit het gebergte, die 't land kenden, en alle leeftocht wiſten weg te nemen: zo dat zich

Emirs

Emirs leger, met al zynen rykdom, voor dat de regen ophielt, in groten hongers-nood bevond. Ook konde het nog voor- nog achterwaarts: want op deze zyde was het gebergte, moeyelyk te beklimmen, en aan den anderen kant zag men enkel moeras en drasſig land, door den regen veroorzaakt; en, om dat de *Raja*, den weg op verſcheide plaatzen had doorgeſneden, het welk een hoge dyk is, die regelrecht na *Chamdara* loopt, zo moeſt hy dus in de grootſte elende wachten, tot dat het regenachtige wêer voorby was. Toen nu eindelyk de wegen beter wierden, trok hy wêer terug, niet durvende ondernemen, zyn voornemen te volvoeren, en verder in het land te gaan, terwyl zyn leger heel afgemat, en van honger half vergaan was.

Deze terugtocht was zeer moeyelyk; want de weg was kwaad, 't gebrek aan levensmiddelen groot, en de *Raja* volgde hem kort op de hielen, zo dat niemand dan de grote *Emir* machtig was, zo veel ongeluk tegen te gaan. Hy liet toen ook grote ſtandvaſtigheid, en geen minder verſtand en ondervinding blyken. Hy was in een zelfden, ja nog ſlechteren toeſtand, als *Antonius* en *Craſſus* eertyds tegen de *Parthers*, en ongetwyfeld was hem met zyn leger een zelfd ongeval overgekomen, wanneer hy zich met hen door een zelfd ongeluk nêerſlachtig had laten maken, en den moed had opgegeven, maar, om dat hy zyn verſtand gebruikte, en in zyne beſtendigheid tot 't uiterſte toe

voort-

voortvoer, zo overwon hy niet alleen al dit ongemak, maar kwam mede met groten rykdom en met grote Eer terug, zo 't anders ene Eer genoemd kan worden, uit enen onregtmatigen oorlog zegevierend terug te komen. Maar zo dra was hy niet wêerom gekomen, of zyn ganſch leger wierd door zwakheid overvallen, door honger en ongemak verôorzaakt. Hy zelf, als een bedaagd en oud man, voelde 'er mede het gevolg van: want hy wierd door ene ziekte overvallen, waaraan hy ſtierf, verloſſende dus *Oran-Zeb* van ene vrees, waarin hy, langen tyd, niet zonder rede geweeſt was. Ik zeg, niet zonder rede; want daar was niemand, die dezen groten man kende, en te gelyk kennis had van den ſtaat van *Indoſtan*, of hy zeide: nu kan *Oran-Zeb* eerſt met recht grote Mogol en Koning van *Indoſtan* genoemd worden. *Oran-Zeb* kon zich zelf niet onthouden, om zyn hart recht uit te ſpreken: want toen de tyding van *Emir-Jemlas* dood aan 't hof kwam, zeide hy voor de vuiſt en openlyk tot zynen zoon, *Mahmet - Emir-Kan: gy hebt enen goeden vader, en ik een groten, maar teffens gevaarlyken vriend verloren.* Echter trooſtte hy hem, zo goed hy konde, belovende, als een vader voor hem te zorgen; en toen men dacht, dat hy hem iets van zyne toegeleide jaarlykſe wedde zoude aftrekken, en zyn vaders nagelaten groten rykdom aan de kroon brengen, beveſtigde hy hem niet alleen in zyne hoge bedieninge, maar verbeterde zelfs zyne wedde

niet

met 1000 rupien 's maands, en liet hem onverhindert zyn ganſch erfdeel genieten, al was het, dat hy dit, naar 's lands gebruik, had kunnen na zich nemen. Zulk een einde had de grote *Emir-Jemla*, die 't van ene geringe en ſlechte afkomſt zo ver bracht, dat hy de machtigſte en rykſte van ganſch *Indien* wierd, en zich beroemen kon, een Koning t'onder gebracht, en den anderen weêr op den throon te hebben geholpen. Hy kwam mogelyk ter gelegener tyd te ſterven: want had hy langer geleeft, zo zoude de vrees, welke zyne macht, grote naam en krygskunde veröorzaakten, nieuwe onluſt verwekt hebben, die hem of van het leven, of den Koning van kroon en ſcepter berooft had. Hy was een even zo bekwaam ſtaatkundige, als groot Generaal. *Tavernier*, die menigmaal de Eer gehad heeft, met hem te ſpreken, betuigt, dat hy hem met bezigheden overladen zag, en of ſchoon deze veel en van verſcheïde ſoort waren, dat hy ze nogtans met ene ongelooflyke vaardigheid uitvoerde.

VER-

VERGELYKING.

Uit het voorgaande blykt, dat deze beide mannen verſcheide dingen onderling gemeen hadden. Beide waren van ene geringe afkomſt, banende zich beide, door hun verſtand en dapperheid, den weg tot aanzien. *Emir-Jemla* was, ten tyde van *Oran-Zeb*, de machtigſte onderdaan van *Indien*; en *Mahobed-Kan* de aanzienlykſte Indiaan onder de regering van *Jeban Gir*. Beide waren de kundigſte Generaals van hunne tyden: beide waren ook teffens de ſchranderſte Staatskundigen. *Emir-Jemla* bracht den Koning van *Golconda* t' onder, zettende *Oran-Zeb* op den throon: *Mahobed-Kan* nam *Jeban Gir* tweemaal gevangen, zettende den Schach *Jahan* de kroon op 't hoofd. Beide kantten zich tegen hunne eige Koningen en weldoeners: maar de één nogtans op ene wyze, die nooit ontſchuldigt kan worden; de ander op ene wyze, welke men nooit genoeg zal kunnen roemen: want *Emir-Jemla* zocht, om zich zelv' te wreken, den Koning, die hem uit 't ſtof verheven had, van den throon te ſtoten. *Mahobed-Kan* verzekerde zich van de perzoon zynes Konings, om deſſelfs ogen te openen, en hem den oorſprong te tonen van alle onluſten, waaraan het Ryk onderhevig was. Want, voor zo ver de eerſte zyn zwaard tegen den Koning, ten bederve zynes Konings, ontblootte, zo deed dit de laatſte ten beſten van zyn Koning. Beide trachtten mede, zich aan anderen hunne benyders te wreken: de eerſte door ze te onderdrukken; maar de ander, wanneer hy ze tot een verdrag bewoog, en van hen goede onderdanen maakte: want de één bedoelde niet dan aan-

aanzien en eige veiligheid, maar de ander de deugd en 's lands welzyn. Het is een grote cieraad in *Emir-Jemlas* leven, dat hy zich van zyn vriend, om deſſelfs zaken te bevorderen, voor 't oog gevangen liet nemen; maar ene veel grotere cieraad is het in *Mahobed-Kans* leven, dat hy zich door de vrylating zyner vyanden, wezenlyk aan gevaar bloot ſtelde. De één voerde oorlog met zyne vyanden, om zyne eige zaken te beveſtigen; de ander beoorloogde zyne beſten vrienden, om den vrede des lands te handhaven. Beide konden met een wenk een groot leger, zelf tegen hunne eige Koningen, op de been brengen; de eerſte door zynen groten Rykdom, de laatſte door zyne grote deugd en bekende eerlykheid. Want, kon de één met der haaſt een groten aanhang van gierige menſchen maken, wanneer hy hen zakken vol Diamanten toonde, zo konde de ander even zo ſchielyk alle welgezinden in de wapenen brengen, wanneer hy hen zyne zuivere meening van het hart voor ogen ſtelde, om dat ze verzekert waren, dat hy zyn zwaard nooit trok, dan alleen voor ene goede zaak. Zy waren beide wel even eergierig; *Emir-Jemla* beſteedde alle zyne krachten en bekwaamheden der ziel, om in de ogen van de zoldaten en het volk groot te worden; maar de ander, om zelfs in de oogen van een wysgeer groot te zyn, het welk de rechte en enigſte grootheid is: want men mag een onnut menſch met alle eer-titels, die 'er ooit te bedenken zyn, vercieren; hy ziet nogtans in de ogen van een wysgeer niet anders uit, dan een dwerg, die op ſtelten gaat. Eindelyk kan men dit nog ten bewyze van het onderſcheid, dat 'er tuſſchen deze twee beroemde mannen gemaakt kan worden, bybrengen: *Oran-Zeb* haatte *Emir-Jemla*, in 't einde van deſſelfs leven,

hem 't meeſt van alle zyne onderdanen, daar hy hem nogtans onder allen den grootſten dienſt gedaan had: Schach *Jahan* daarentegen beminde in 't einde *Mahabed* meeſt van allen, niettegenſtaande deze hem meeſt van allen vervolgt had. Met één woord; *Emirs* hiſtorie kan met verwondering, en die van *Mahabed* met ſtichting gelezen worden: want de één was een grote hoveling en Generaal, de ander teffens een volkomen man.

LUCIUS SYLLA,

E N

CAJUS JULIUS CÆSAR.

INLEIDING.

Even als het menſchelyk ligchaam agtervolgens drie hoedanigheden, te weten ſterkte van leden, vaardigheid, en wezenlyke gezondheid geſchat word; zo pryſt zich de ziel insgelyks aan door drie natuurlyke gaven, namelyk het geheugen, 't verſtand, en oordeel. Deze drie eigenſchappen zyn alle nuttig, maar alle niet even nut. Het eerſte is als de lading van een ſchip, het ander als het zeil, en het derde als 't roer aan te merken. Zyn deze drie bekwaamheden by iemand in een zelfden graad verenigt; dan is hy volmaakt: maar, om dat ze zelden aan ene plaats, ik zwyg in enen zelfden graad, by malkander gevonden

worden, zo is de vraag, na welke van deze drie gaven de menſch meeſt rede heeft van te wenſchen. De meeſten, welke niet zo zeer op de bekwaamheid als het aanzien letten, maken gene zwarigheid, de twede van deze vermogens, te weten een groot begrip of bekwaamheid, liefſt te wenſchen: want werkzaamheid en een vlug begrip zyn de hoedanigheden, welke meeſt in de ogen vallen, en waardoor de meeſte menſchen, als met volle zeilen, de zee van geluk bevaren, en beroemde mannen worden. De waereld ſtaat verbaaſt over alles, wat ſchittert, en beſchouwt daarom dezulken met verwondering, wien, naar hun voorgeven, niets onmogelyk is, en die voor genen ſtorm de zeilen ſtryken. In tegendeel de geen, die op den ſtorm let, en op glibberige wegen op zyne hoede is, om des te veiliger, hoewel langzamer, voort te komen, word doorgaans met verachting aangezien. Hoewel de uitkomſt menigmaal toont, hoe ver men in zulke oordelen dwaalde, en het laatſte toneel in 's menſchen leven doet duidelyk zien, welke gaaf men meeſt moet hoogachten. Zo lang een ſtout beſtaan 't geluk tot leidsman

man heeft, of het op den weg gene moeyelykheid ontmoet, worden de zo genoemde grote geeſten in een land, als de ziel in het ligchaam, en het bloed in de aders aangemerkt. Maar keert 't geluk in 't minſte ſlechts den rug toe, of komen 'er moeyelykheden voor; dan zyn ze als op een woeſte zee, zonder roer en compas, of als tuſſchen zandbanken en klippen, waaruit ze niet zonder ſchipbreuk kunnen komen, ten zy, dat ze gered wierden van hen, die ze voorheen over ſchouder hebben aangezien. Daarom zyn vele van die zo genoemde grote geeſten, welke de gemene man als wonderen en uitmuntende mannen aanmerkt, niets anders dan zodanigen, welke door hunne werkzaamheid en vaardigheid de waereld in beweging brengen, ja alles zodanig onder malkander mengen, dat 10 mannen werks genoeg hebben, om dat geen wêer in orde te brengen, wat één man in de war gebracht heeft. Alleen ik ſta gaarne toe dat menſchen van een groot en vaardig begrip, en ſtoutmoedige uitvoeringen een land kunnen vercieren; ja dat ze ook wezenlyk van nut mogen zyn, wanneer zy onder het beſtuur en bedwang van

anderen ſtaan, en hen voorgeſchreven word, wat ze moeten doen, ja in het geen zy zelv in ſtaat zyn om uit te voeren, onderwezen worden: want men ziet, dat verſtandige kinderen zomtyds gewichtige zaken kunnen uitvoeren, wanneer dit onder het opzicht van hunne hofmeeſters geſchiedt, die hen aanwyzen, wat ze kunnen, en niet kunnen, hen lerende hunne krachten af te meten naar het gewicht van iets, dat ze anders, by gebrek van oordeel, zelve niet kunnen doen. Waarom het dan gaat, gelyk *Cicero* zegt; *Sequi conantur, quod adſequi nequeunt.* Want hoe minder oordeel, hoe verhevener gedachten iemand van zyne eige bekwaamheid heeft; en hoe minder ondervinding, des te minder bedachtzaamheid heeft hy, om alles te ondernemen. De grote werkzaamheid en het vertrouwen op zyne eige krachten, waarover wy ons verwonderen, is daarom menigmaal niets anders dan een natuurlyk gebrek, en volkomen mangel aan overleg en oplettendheid. Want menſchen, die noch zich zelve, nog het gewicht der zaken kennen, oordeelen geen ding voor hen onmogelyk nog moeyelyk. Beide deze oog-

merken

merken houden een verſtandig man terug, en zyne vrees en twyfelmoedigheid is het grootſte bewys van zyne bekwaamheid, al is het, dat ze by den gemenen man te boek ſtaat met den naam van onbekwaamheid. Ik voor my beſchouw zulk een met verwondering, die vele dingen op eenmaal uitvoert; maar ik waardeer hem hoog, die ene zaak wel kan uitvoeren. De eerſte is een werkzaam, de ander een nut man: deze ſchynt niets te doen, en geen doet werkelyk in het geheel niets. De één kan by een reiziger worden vergeleken, die ſchrede voor ſchrede voortgaat, en nogtans den weg ten einde komt: de ander is gelyk een vaardig voetganger, maar welke niet dan heen en wêer loopt. (*Movet non promovet.*) Over *Phaëton* moet men waarlyk verwondert ſtaan, wegens 't vertrouwen dat hy op zyne eige krachten ſtelde, en om dat hy niet wanhoopte, den zonne-wagen en paarden te kunnen mennen. Kon 'er wel een groter bewys van een groten geeſt getoont worden? Doch dit mennen liep, als bekend is, maar heel ſlecht af, om dat deze edele hoedanigheid, welke in hem geroemt word, met geen oordeel

gepaart ging, en hy de zaak niet diep genoeg inzag, dat is, zyne eige krachten tegen dit groot voorgenomen werk opwoog. Van zulke *Phaëtons* is de waereld vol; waarom ook de meeſten *Phaëtons* lot hebben, dat is, paarden en wagens 'er by inſchieten, zich zelve en de zaken, die ze onder handen hebben, bederven, en als *Simſon* met het ganſche gebouw om ver vallen en ſterven. Hieruit echter volgt nog niet, dat een grote geeſt en dwaasheid onſcheidbare hoedanigheden zyn: want, hoewel het ſpreekwoord zegt, *nullum eſt magnum ingenium abſque nota aliqua dementiæ*; dat is, *daar is geen grote geeſt zonder enig teken van uitſporigheid*; zo moet dit nogtans niet volſtrekt verſtaan worden, om dat de ondervinding leert, dat men ook zulken aantreft, die bekwaamheid en oordeel in enen zelfden graad bezitten. Ook volgt hier insgelyks niet uit, dat iemand, die van een traag begrip is, altyd een goed oordeel heeft. Want even als een vaardig begrip, dat waarſchynlykheid heeft, zich alleen aan de ſchors en ſchel van alles houden, desgelyks mede ene zaak diep inzien kan, zo kan een traag begrip, dat voor eenvoudig word gehouden,

houden, ook wezenlyk eenvoudig wezen. Dergelyke verënigde hoedanigheden zyn niet dan zeldſaam, hoewel ze van 't Gemeen doorgaans onder malkander gemengt worden, zo, dat een vaardig begrip, het welk zich verſtout, om alles te beſtaan, daarvoor aangezien word, als of het alles uitvoeren konde, en een traag verſtand, dat tyd moet hebben, van zich te bedenken, word voor dom en onbekwaam gehouden. In zulke oordelen juiſt is het, waarin men grovelyk mistaſt; want de ondervinding leert het heel anders, zo, dat men van beide verſtanden doorgaans zulke beſchryvingen, als vooraf gemeld is, geven kan. Wenſchelyk, ware het, dat het Gemeen alleen met deze dwaling beſmet was: men ziet dagelyks zelfs Wysgeren en Leeraars, die hierin het oordeel van 't Gemeen volgen: want zy oordelen alleen van de levendigheid en bevatting der ſtuderende jeugd tot de bekwaamheid van deze; zo, dat menig eigenzinnig verſtand, dat niets gewichtigs uitgevoert heeft, met uitmuntende getuigeniſſen na de Hogeſcholen gezonden word, en menig verſtandig jongeling, zeer bekwaam, om de gewichtigſte zaken uit te voeren,

word te boek geſtelt met het karácter van middelmatig, hakkelend, en ſchraaltjes; daar men nogtans menigmaal bevind, dat de zo genoemde ſchoolſche jonge helden nergens goed toe zyn, dan om een grote front te ſlaan, of dat geen om ver te werpen, wat in de ſcholen onderdrukte en ſlecht te boek geſtelde ſubjecten wêer moeten opbouwen, wanneer beide een bewys van echte bekwaamheid moeten geven. De oude *Romeinen* en *Grieken* begingen de fout, dat ze over de bekwaamheid der menſchen naar hunne beſpraaktheid en hun geſnap oordeelden, het welk van kwade gevolgen was. Want daardoor kwamen vele dwaze mannen tot de voornaamſte bedieningen, en de ſtille en ſtamelende wysheid moeſt, menigmaal, in ene eeuwige vergetelheid begraven leggen. Deze fout ging zo ver, dat allen, zelfs kunſtenaars en handwerks lieden, zich den weg tot een openbaar werk door welſprekenheid moeſten banen. Hoe zeer zy hierin hebben misgetaſt, tonen verſcheide voorbeelden, waarvan ik 'er ſlechts een enkel bybrengen wil. Wanneer te *Athen* eens een groot openbaar werk zoude ondernomen worden, gaven zich,

zich, naar gewoonte, twee kunſtenaars aan, om voor het volk ene redevoering te houden; en om dit werk te verzoeken. De één, welke een groter redenaar dan kunſtenaar was, deed daarop ene cierlyke redevoering over zyne eige bekwaamheid, 't gewicht van het werk, en hoe hy het dacht uit te voeren. Na deze gehoude redevoering twyfelde niemand, of de *Athenienſers*, welke zich daardoor gemenelyk lieten innemen, zouden hem dit werk gunnen. Maar evenwel wilden ze ook hooren, wat de tweede voor goeds zeide. Deze was beſchroomt, en in de redenryk-kunſt niet dan ſlecht bedreven; waarom hy aanſtonds in zyne redevoering van zyn ſtuk kwam, en kon niets anders, dan deze woorden uitbrengen: *gy mannen van Atheen, alles, wat deze gezegd heeft, wil ik doen.* Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὅσα οὗτος εἶπεν, ἐγὼ ποιήσω. De uitkomſt toonde ook aan, dat de bekwaamheid van den eerſten niet dan in praatjes beſtond, en de laatſte meer deed, dan hy konde zeggen. Doch, niettegenſtaande nu de *Grieken* en *Romeinen* door zulke uiterlyke vertoningen meermalen bedrogen wierden, zy voeren echter voort, van het geſnap der menſchen tot hunne

bekwaamheid te beſluiten. In de nieuwere tyden is het toneel wel in zo ver daarin verändert, dat men niet zo veel op het geſnap acht geeft; maar nogtans laat men zich in tegendeel door andere uiterlykheden misleiden, die even zo ongegrond zyn, terwyl men niet zo zeer daarop ziet, wat iemand wel, dan veeleer, hoe veel hy op eenmaal doen kan, hierby niet nagaande, dat met een weinig goed verſtand en overleg meer uitgevoert kan worden, dan door ene overgrote bekwaamheid; ja dat hy, die niet dan een enig werk uitvoert, maar zo, dat het ſtaande blyft, meer doet, dan hy, die 100 zaken uitvoert, maar welke verandert moeten worden, en daarom de meeſte *Polypragmatici* of van eige onkunde, om dat ze zich zelve niet kennen, of van haar omtrent 't gewicht der zaken, of van verachting van het vaderland kunnen beſchuldigt worden. Want elk een, wien de Eer en 't welzyn van het land ter harte gaat, tracht zich hieromtrent te bepalen, ten einde elk ding wel uitkome.

Hieruit blykt dan, hoe dat geen, wat onze verwondering waardig is, niet altyd achtinge verdient, en dat de daden, wel-

welke in loffpraken als een cieraad en wonder opgevyzelt worden, de waereld menigmaal niet dan van weinig nut geweeft zyn. Want tuffchen een behendig werkzaam man, en een man, die met overleg te werk gaat, is 'er zo groot een onderfcheid, als tuffchen een koordedanszer of gochelaar en een goed werkman: de één doet wonderlyke dingen, maar welke van geen dienft zyn; maar de andere nutte dingen, doch zonder iemands verwondering. Wil men nu zeggen, onnutte dingen moeften, zomwylen, wegens de grote behendigheid des kunftenaars, meer dan nutte geacht worden, die elk een doen kan, en dat het daarom dwaas is, een fchoenmaker, die een paar fchoenen en laarzen maakt, hoewel dit werk nuttig is, hoger te achten dan een fchilder, die een kunftig werk maakt, hoewel 'er geen nut in fteekt; als mede, dat men van een opgefchikt, of fchoon onnut gedicht meer houden moet, dan van de jaarboeken van *Voluſius*, waarin nogtans enige waarheden kunnen vervat zyn: zo gaat deze tegenwerping myne ftelling in het geheel niet aan, en raakt dat geen niet, wat ik gezegd heb. Hier is de vraag niet, of

een

een onnut, hoewel groot kunſtenaar, wiens werk een aanhoudende cieraad van een land zyn kan, minder dan een ſchoen- of klêermaker moet geacht worden. Hier is de reden alleen van hem, welke, om dat hy zich op ene natuurlyke bekwaamheid verlaat, iets beſtaat uit te voeren, dat zyne krachten te boven gaat. Hier is de vraag, of iemand, die met ene wonderbare behendigheid en vaardigheid een aanzienlyk gebouw maakt, dat aanſtonds wêer invalt, de voorrang moet gegeven worden boven een langzamen en talmenden bouwmeeſter, maar wiens gebouw van ene beſtendige duurzaamheid is? hier vraagt men, of een ongetemd paard hoger dan een mak paard, en dat den tel gaat, moet geſchat worden? ik kon dit met vele voorbeelden zo wel uit de oude als nieuwe geſchiedenisſen bewyzen. Maar ter opheldering van deze ſtof zal ik ſlechts de hoedanigheden en bedryven van twee aanzienlyke mannen in de voorgaande eeuw nagaan. *Vrankryk* is groots op twee grote Generaals, die 't toen op eenmaal voorbracht, te weten *Condé* en *Turenne*. De eerſte was één van de grootſte geeſten, de laatſte een van de diepzinnigſte verſtanden, die

die *Vrankryk* kan opnoemen. Maar, om dat de laatſte hoedanigheid in verre na zo zeer niet, als de eerſte, vooral by ene vlugge natie, in de ogen valt; zo zag men in 't begin den éénen als een afgod aangebeden, den anderen in tegendeel veracht als zulk een, welke niet in ſtaat was iets gewichtigs uit te voeren. Want, de goede ſmaak en 't overleg, die *Turenne* menigmaal twyfelachtig maakten, en nergens toe deden beſluiten, wierd als ene natuurlyke botheid uitgelegt, en de hiſtorie getuigt, dat zyne ouders en leermeeſters zulke ſlechte gedachten van hem by 't klimmen zyner jaren hadden, dat ze gene Eer aan hem dachten te beleven. Maar, toen 't by beide op een werken en bevelen aankwam, merkte men, welke hoedanigheid hoogſt moeſt geſchat worden. De eerſte overſtroomde alles, als een ſterke rivier, de ander ging langzaam voort, om het einde met des te meer zekerheid te bereiken. De één vocht, om Eer in te leggen, de ander voor de veiligheid van den Koning en het land. De één deed grote daden; de ander beging nooit enige fouten. De één redde zich door zyn vlug verſtand menigmaal uit groot gevaar; de

ander maakte het door zyn overleg, zo, dat hy in geen gevaar raakte. De één liet zich van zyne natuurlyke levendigheid dryven, galoppeerde als een ongetemt paard, en dat menigmaal, zonder zelf te weten, waar hy heen wilde: de ander ging altyd met den teugel in de hand, en dacht geduurig aan het voorgeſteld einde. Daarom was het gedrag van beide van dat gevolg, het welk men van zulke aanzienlyke mannen moet verwachten. Wil men hieromtrent mede ene opheldering van Staats-miniſters hebben; dan geeft ons het gemelde land mede merkwaardige voorbeelden daarvan in twee grote Kardinalen. Een in de voorgaande eeuw, te weten *Richelieu*, en een ander in deze eeuw, te weten *Fleury*. Beſchouwt men de ontelbare daden, de grote en ſtoute ondernemingen, als mede de vlugheid en levendigheid, waardoor de eerſte alles in beweging bracht; dan kan men niet anders of men moet zich verwonderen, en bekennen, dat hy een van de grootſte verſtanden geweeſt is, die de waereld voortgebracht heeft, ja 't als een dwaasheid aanmerken, hem met den laatſten te vergelyken, die in verre na zulke uitſtekende hoedanigheden niet bezat.

Be-

Beſchouwd men daarentegen het gevolg van hun wederzyds bewind; dan vind men, dat de eerſte door liſt, ſtoute en vermetele ondernemingen, *Vrankryk* wel in aanzien, maar daarby geheel *Europa* in beweging bracht, dat meeſt na zyn dood bleek, toen *Mazarin* en anderen zyne grondſtellingen van Staat volgden, zo, dat 't gevolg van de ſtaatkunde, waartoe *Richelieu* den grondſlag leide, was, alle andere Machten van Europa in beweging en vrees te brengen, *Vrankryks* woorden, beloften, verdragen en verbonden verdacht te houden, en zich eindelyk tegen dit Ryk zamen te verenigen, met het bekend gevolg, dat *Vrankryk* byna in 't uiterſte bederf geſtort had. 'T bewind in tegendeel van den laatſten, het welk zo in de ogen niet valt, om dat het met grotere wysheid dan bekwaamheid uitgevoert wierd, heeft den verwekten ſtorm doen bedaren, vrees en agwaan in zekerheid en vertrouwen verandert, en daardoor *Vrankryk* gelegenheid gegeven, om 't voorgeſteld einde onverhindert te bereiken, en deſſelfs naburen boven het hoofd te waſſen, zonder ze in beweging te brengen. Waarom men zeggen kan, dat de eerſte

een

een grote cieraad, maar de laatſte voor *Vrankryk* zeer nut geweeſt is. Wanneer dienvolgens de eerſte waardig was, dat men zich over hem verwonderde; zo is de laatſte liefde en eer-waardig, ja de eerſte is een beroemt, en de ander een verſtandig miniſter geweeſt. Want, wat men ook tot roem der vorige zo genoemde grote Miniſters, wegens hunne ſtaatkunde, vaardig begrip, vlugheid en andere in 't oog vallende hoedanigheden zeggen kan, men moet toeſtaan, dat *Vrankryk* door hunne grond-beginzels van ſtaat in dien toeſtand gebracht was, dat het niet anders, dan alleen door een miniſter van minder werkzaamheid en begrip, maar van meer verſtand en oordeel, kon genezen worden; ja van zulk een, welke wel even zo veel grote dingen op eenmal had kunnen doen, maar zich nogtans ſlechts met zekere dingen beezig hielt, om ze wel uit te voeren. Merkwaardig is het, wat van den groden ſtaatkundigen, *Jan de Wit*, verhaalt word, dewelke op de vraag, hoe hy zo grote en gewichtige dingen konde uitvoeren, antwoorde, *myne ganſche kunſt beſtaat daarin, dat ik iets op eenmaal doe.* Wil men nog verder ene vergely-

king

king tuſſchen gemelden Kardinaal en den Spaanſchen Miniſter *Alberoni* maken, dan kan men nog duidelyker zien, welke hoedanigheid men meeſt moet hoogachten, namelyk werkzaamheid en verſtand. De beroemdſte mannen in de hiſtorie zyn juiſt niet altyd de grootſte. Een *Alexander*, *Cæſar*, *Pyrrhus*, en dergelyke grote geeſten, die ſtof tot heldendichten gaven, hebben niets anders gedaan, dan de waereld in beweging gebracht. Moetenze daarom beheerſchers genoemd worden; dan kan men ze met niemand beter, dan *Æolus*, den *Koning der Winden*, vergelyken, die by elken ſcepter-ſlag en werking van regering den Hemel deed daveren, en de zee woeden en ſchuimen: want wil men naauwkeurig nagaan, wat hun doelwit by hunne aanhoudende werkzaamheid mag geweeſt zyn; dan vind men in 't geheel geen doelwit, dat ze zich voorſtelden, maar dat ze ſlechts ene menigte lugtſprongen, in de waereld deden, waarby alle menſchen vreemd opzagen: het welk ook dat geen was, dat de verſtandige *Cineas*, in zyn tyd, aan *Pyrrhus* voorſtelde, toen hy hoorde, dat deze zo grote bewegingen maakte, enkel en alleen om be-

wegingen te maken, en nog zyn eigen welzyn nog het nut van anderen bedoelde. Waarom hier het bekende ſpreekwoord plaats vind; *alia ſunt majora, alia clariora*: dat is; zommige dingen ſchynen groot te zyn; andere zyn wezenlyk groot, al is het, dat ze niet groot ſchynen. Want men ziet Eer-zuilen opgerecht, wegens buitenſporige daden, die groot toeſchenen; daar in het tegendeel de wyſte en verſtandigſte ondernemingen als in ene diepe vergetelheid begraven leggen, om dat ze gegrond waren op verſtand en overleg. De waereld wil bedrogen zyn, en ze word ook bedrogen: ze zoekt poppegoed, en gaat nutte dingen voorby: zy taſt na de ſchaduw, en laat het ligchaam varen. Een *Lycurgus*, een *Minos*, een *Solon* is tegen een *Cingiskan*, *Tamerlan* en andere zulke menſchen-haters, die nergens aan werkten, dan om van de waereld een Chaos te maken, niet dan weinig bekend.

Dit heb ik nodig geoordeelt aan te moeten halen, om daardoor te tonen, wat my tot deze vreemde zaak bewogen heeft, de daden van twee *Romeinen*, te weten van *Lucius Sylla* en *Cajus Julius Ceſar*, in de weegſchaal te leggen,

gen, en waarom ik niet als *Plutarchus*, *Cæsar* veeleer met *Alexander* paarde, om van twee even beroemde mannen ene nette vergelyking te maken, ja, wat nog meer is, waarom ik ondernomen heb, den eerſten den voorrang te geven boven den laatſten. Ik bekenne in waarheid, dat dit een groote en vreemde zaak is, vooral, om dat elk een, tot heden toe, zelfs kinderen, van dien *Julius Cæsar* weten te ſpreken, en die, naar men gelooft, niemand zyns gelyken, dan alleen den groten Koning van *Macedonie* zoude gehad hebben: daar de naam van *Sylla* in tegendeel byna niemand dan by de hiſtoriekundigen bekend is, en zelfs by deze niet met *Scipio*, *Pompejus*, *Marius* en anderen in ene klaſſe ſtaat, en zulks wel om deze rede, om dat de meeſte menſchen groote helden meer naar hun geluk, dan naar hun verſtand, meer volgens hunne vlugheid en werkzaamheid, dan volgens hun overleg, en meer naar hunne menigvuldige daden, die in het oog liepen, dan naar hunne grondige en wyzelyk uitgevoerde ondernemingen, afmeeten. Zal al dat geen nu groot genoemt worden, wat vermetel en gelukkig uitgevoert is; dan kan wel niemand ontkennen, dat *Cæsar* hoger te

boek geſtelt moet worden dan *Sylla*: maar zyn daarentegen dat geen grote dingen, welke met overleg en een goed oordeel worden uitgevoert; dan kan *Sylla* niet alleen *Cæſar*, maar ook alle andere grote Generaals en Staatkundigen den prys betwiſten, ja voor de grootſte *Romeinſche* Generaal en magiſtraats-perzoon gehouden worden. Of myn oordeel wel hierin dan niet wel gegrond zy, zal zich by de hiſtorie zelve eniger mate uitwyzen. Want, hoewel dit oordeel beter op *Alexander* den groten, dan op *Cæſar* paſt, om dat in vele bedryven van *Cæſar* gene mindere ſchranderheid dan vlugheid doorſtraalde; het ſchynt echter, wanneer men zyn ganſch leven nagaat en zyne daden, dat hy geen ander oogmerk bedoelde, dan ſlechts om door aanhoudende bewegingen den naam van een ſtrydbaar man te verwerven, en zo lang te lopen, tot dat hy 'er het leven by inſchoot, het welk ook geſchiedde: daar *Sylla* in tegendeel een wis einde bedoelde, dat hy door vlugheid bereikte, en met overleg daarby ſtaan bleef, zo, dat hy van alle zyne ondernome zaken reden geven kon, en zeggen, *ſpes & fortuna valete*: *vaart wel hoop en geluk.*

LUCIUS

LUCIUS SYLLA.

Voor dat ik tot de merkwaardige hiſtorie van dezen man overga, wil ik met weinigen gewag maken van den toeſtand der *Romeinſche* Republiek, voor dat hy nog in aanzien kwam. *Rome* wierd, in den beginne, door Koningen geregeert, waarom de laatſte, namelyk *Tarquinius Superbus*, wegens zyne ſtrenge regering, in ballingſchap gezonden wierd. Van dien tyd hadden twee *Conſules* of *Burgermeeſters* een tyd lang de regering van de Stad in handen, onder wier regering zy dan ook, gelyk bekend is, zo machtig is geworden. Daarentegen was ze, gedurig, met inlandſche onluſten geplaagt, welke enige reizen zodanig de overhand namen, dat het Gemenebeſt zynen ondergang moeſt duchten. De ziekte was hier dezelfde, waaraan de meeſte Republieken vaſt zyn, te weten jaloezy tuſſchen den adel en het volk; en, vermits de ſterkte der ſtad in de laatſten beſtond, zo kregen de gemene burgers eindelyk de overhand, zich meeſter makende van de regering. Ondertuſſchen gingen de buitenſporigheden, inmiddels gepleegd, zo ver, dat men Burgermeeſters en Gemeentsmannen na de gevangenis zag ſlepen. Maar deze onluſten konden nogtans het Gemenebeſt niet ten enemaal omkeren, zo lang als zich de *Romeinen* in de grote en heldhaftige deugden oeffenden, die hen ver bo-

ven alle volken in de hiſtorie bekend gemaakt hebben. Maar doen ze ſmaak kregen in welluſt en rykdom, waardoor de voorheen werkſtellig gemaakte deugden geheel verſtikt wierden, zo zag men niets dan treurſpelen; openbare oorlogen, de ſtad altyd in ſtrydige partyſchappen verdeelt, waarvan nu eens deze, dan wêêr ene andere, die de overhand kreeg, moord, roof en byna alle geweldenaryen pleegde, welke in ene door ſtorm veroverde ſtad gepleegt worden. In zulk enen toeſtand was de *Romeinſche* Republiek, wanneer *Sylla* begon te klimmen, en in aanzien te komen.

Lucius Sylla was uit een adelyk maar arm geſlacht, en had daarom in zyne kindſche jaren ſlechts ene geringe opvoeding. Zyne jaren toenemende, woonde hy in een voor een geringen prys gehuurd huis; het welk hem naderhand in zynen daarop volgenden welſtand verweten wierd van hen, die zyn geluk benydden. Want, toen hy eens op zyn gedrag in den *Africaanſchen* oorlog roemde, zeide iemand: *wat wilt gy toch op uwe deugd roemen, gy die nu zo veel geld bezit, hoewel u niets door erfenis te beurt gevallen is?* In langen tyd daarna, doen hy zich de ſouvereine macht aanmatigde, en onder anderen een vrygemaakten ſlaaf ter dood veröordeelde, liet deze *Sylla* weten, dat ze in vorige tyden in één huis gelogeert hadden, en dat hy de bovenſte, maar *Sylla* de kamers beneden bewoond, en ſlechts het derde gedeelte van den prys een onderſcheid ge-

gemaakt had: maar men vind niet, dat zich *Sylla* door zulk een bewys tot beſcheidenheid liet bewegen, en dit was ook niet nodig. Dit word van den behoeftigen toeſtand van *Sylla* in zyne jeugd verhaalt. Maar uit deze behoeftigheid geraakte hy nogtans door toedoen van een hoer, met name *Nicopolis*: want deze was zodanig op hem verlieft, dat zy hem tot haar erfgenaam maakte. Deze ervenis wierd naderhand vermeerdert, met 't geen hy van zyne ſtiefmoeder erfde, die hem als haren eigen zoon beminde. En dit wyſt aan, dat *Sylla* zich aangenaam wiſt te maken, en in de gunſt van anderen te dringen, wanneer 'er iets by te winnen was. Van dien tyd had hy gelegenheid, met wat meer aanzien voor den dag te komen.

De eerſte trap van Eer, welke hy, volgens de berichten, beklom, was, dat hy de bediening van Schatmeeſter (*quæſtor*) by *Cajus Marius* kreeg, toen deze grote Generaal na *Africa* wierd gezonden. In dezen oorlog gaf hy bewyzen van zyn natuurlyk verſtand en dapperheid, zich inzonderheid van ene voorgevalle gelegenheid zo liſtig bedienende, dat hy den Generaal een groot gedeelte onttrok van de Eer, die hy in dezen oorlog had verworven. Met deze gelegenheid was het op de volgende wyze geſteld: wanneer *Jugurtha* zich niet langer in ſtaat zag, de *Romeinſche* wapenen te weêrſtaan, nam hy zyne toevlucht tot den Koning *Bochus* van *Mauritanien*. Deze *Bochus* wierd hem ten laatſten moede, en wil-

de hem niet langer beſchermen, maar beſloot, hem aan de *Romeinen* over te leveren. Vermits hy nu geen vertrouwen op enig Romein meer ſtelde, dan op *Sylla*, om dat deze man zyne afgezandten eens zeer vriendelyk onthaalt had, zo maakte hy dit zyn voornemen bekend aan *Sylla*, hem verzoekende in zyn leger, om *Jugurtha* weg te voeren, om dat hy zich zelf ſchaamde, de hand aan zyn zwager te ſlaan. Toen nu *Sylla* hiervan heimelyk bericht aan *Marius* gegeven had, begaf hy zich, doch niet zonder gevaar van zyn perzoon, in het leger van *Bocbus*, en betrouwde zich, om den oorlog gelukkig te doen eindigen, in handen van een wreden Koning, op wiens beloften men geen volkomen ſtaat konde maken. Zulks konde wel een ſtoute daad genoemd worden, en ze ſchynt met de voorzichtigheid van *Sylla* niet overëen te komen: maar, om dat hy toen zelf niet dan een privaat perzoon was, en het Gemenebeſt of leger in *Africa* by het verlies van één man niet veel kon lyden, en 't om het eindigen van een zwaren en langdurigen oorlog mede te doen was, zo kan deze dappere daad gene volſtrekt vermetele genoemd worden, maar is ene van die daden, welke aan de geſchiedeniſſen van *Sylla* den grootſten luiſter byzetten. Men zegt, dat, toen *Bocbus* en *Sylla* en *Jugurtha* in zyne handen zag, hy zich lang bedacht hebbe, welken van hen hy zoude opofferen; maar nogtans had beſloten, voor deze reis zyn woord te houden, en

daar-

daarom *Sylla* verlof gaf, om *Jugurtha* gevankelyk weg te voeren.

Dus eindigde door dezen greep de *Jugurthynſche* oorlog, die gedurende vele jaren met grote bloedſtorting gevoert was, en, hoewel *Marius*, als Generaal, den gevangen Koning in triumph te *Rome* bracht, zo wierd nogtans de ganſche Eer aan *Sylla* toegeſchreven. En dit was de grond van dien groten haat, welke tuſſchen *Marius* en *Sylla* vervolgens heerſchte, vooral, toen de laatſte kort daarop die hiſtorie op zyn ſignet liet uitbeelden, zo, dat men daarop dien *Bochus* zag, hoe hy *Jugurtha* in handen van *Sylla* overleverde. Doch, om dat *Sylla* nog maar een gering perzoon was, zo uitte zich de Jaloezy van *Marius* aanſtonds zo veel niet: want hy gebruikte hem, als een vlug man, een tydlang in verſcheide zaken, en *Jugurtha* maakte vervolgens onder, aanvoering van hem, den Generaal der *Teſtoſager* tot krygsgevangenen. Maar, toen eindelyk *Sylla* merkte, dat *Marius* hem enen heimelyken haat toedroeg, zo verliet hy hem, en voegde zich by *Catulus*, den amptgenoot van *Marius* in 't burgermeeſterſchap. *Catulus* was wel een man van grote verdienſten, maar het ontbrak hem aan vlugheid, ter uitvoeringe van zekere grote dingen noodzakelyk. Waarom hy van zulk een bekwaam man, als *Sylla* was, zeer veel dienſt konde hebben. Hy betrouwde hem zelfs in den *Cimbriſchen* oorlog de aller moeyelykſte zaken, welke *Sylla* met grote levendigheid

en overleg uitvoerde. *Marius* en *Catulus* voerden toen 't bevel elk over zyn leger tegen de *Cimbrier*. De eerſte was één van de grootſte Generaals, die *Rome* ooit gehad heeft; waarom hy *Catulus* over de ſchouders aanzag, willende de Eer alleen in alles hebben. In dezen oorlog kwam 'er eens gebrek aan levensmiddelen; waarom *Sylla* de zorg op zich nam, hen uit dezen nood te redden, en wiſt zyne zaken zo ſpoedig in te richten, dat *Catulus* leger zulken overvloed van allerhande levensmiddelen kreeg, dat het in ſtaat was, om 'er het leger van *Marius* zelfs van te voorzien.

Dit vergrootte den haat, welken *Marius* tegen *Sylla* had opgevat, nog meer; want, om dat hy, namelyk *Marius*, meer zyn eige Eer; dan 't welzyn van de Republiek bedoelde, zo kon hy niet lyden, dat 'er iets, hoe nut het ook mocht zyn, wierd uitgevoert, waarvan anderen de Eer hadden. Van dien tyd af kwam het tuſſchen deze twee mannen tot ene openbare vyandſchap, dewelke zodanig toenam, dat ze byna de *Romeinſche* heerſchappy had vernietigt. Het aanzien van *Marius* had doen wel, wegens zyne grote daden, den hoogſten top beklommen; ook ſtond hy in 't algemeen by 't volk wel te boek, voor wiens beſchermer tegen den Raad en Adel hy zich uitgaf, en door wiens gunſt het geſchiedde, dat hy voor de zesde maal het Burgermeeſter-ampt bekleedde, als welke Eer nooit aan enigen Romein te beurt gevallen was. *Sylla* daarentegen, om dat

dat hy zelf van een aanzienlyk geſlacht was, voegde zich by de party van voorname lieden, die hem aanmerkten als zulk een, welke voor hen, naderhand, een grote beſchermer tegen den hoogmoed van 't Gemeen zoude worden. En in deze hoop vonden zy zich ook niet bedrogen. Want, hoewel *Marius* in zaken van oorlog toen niemand hem gelyk had; zo was echter *Sylla* in tegendeel een grotere Staatkundige. Daarby begon de eerſte oud te worden en af te nemen, daar de ander in tegendeel, op dien tyd, in den beſten bloey van zyn leven was, en het ſcheen, dat hy de Eer en het welzyn van de Republiek meeſt bedoelde. Waarom hy ook door mannen van verſtand als ene klimmende zon wierd aangemerkt, welke de andere zoude verduiſteren: het welk ook gebeurde.

Sylla merkte voort, dat het Gemeen hem deswegen met een onverſchillig oog aanzag. Want, toen hy om het ampt van Hoofdſchout aanhielt, kreeg hy een weigerent antwoord. Waarom hy zich moeſt ſchikken, om het Gemeen te vleyen, en 't zich zo wel door vleyeryen, als geſchenken, te verplichten, werkende daardoor ook zo veel uit, dat hy in 't volgende jaar zyn wenſch verkreeg. Dit was de rede, dat, toen hy naderhand *Cæſar* dreigde, hem uit hoofde van zyn ampt te recht te ſtellen, *Cæſar* antwoordde: *gy hebt rede, dit uw ampt te noemen; want gy hebt het voor uw eigen geld gekocht.* Echter kan men ter verontſchuldiging van *Sylla* zeggen, dat 'er toen byna geen ander

der middel was, om in aanzien te komen, en de hiſtorie leert, dat zich niemand beter, dan *Cæſar* zelf, van deze middelen wiſt te bedienen.

Na dat *Sylla* zyn jaar in dit ampt had uitgedient, wierd hy met enige troepen na *Cappadocien* gezonden, alwaar hy *Gordius* verdreef, en *Ariobarzanes* wéer op den throon ſtelde. Hier kwam een *Partiſch* gezandtſchap by hem, om zyne vriendſchap en een verdrag te verzoeken. En zulks wierd als een voorteken van de toenemende macht van *Sylla* aangemerkt, om dat dit de eerſte *Romein* was, die zulk ene Eer genoot. Want de *Parthers* waren toen de ſtoutſte menſchen, en de enigſte, die de *Romeinen* in teugel konden houden. Toen de *Parthiſche* gezandt by hem ter gehoor binnen geleid wierd, liet hy drie ſtoelen in zyne tent brengen, één voor *Ariobarzanes*, den tweden voor den *Parthiſchen* gezandt, en den derden in het midden voor zich zelv'. Dit wierd van zommigen geprezen, maar anderen leiden 't als een hoogmoed uit, en de *Parthiſche* gezandt wierd deswegen by zyne terugkomſt aan het leven geſtraft. Anders word mede verhaalt, dat onder het gevolg van dien gezandt een *Parther* was geweeſt, die *Sylla* met oplettendheid beſchouwt, en voorzegt had, dat hy een groot man zoude worden. Maar 't is waarſchynelyk, dat hy dit alleen uit ſpotterny gezegt heeft, om dat zich *Sylla* by dit gehoor zulk een gezag aanmatigde, zo anders die voorzegging, gelyk door-

doorgaans pleegt te geſchieden, niet eerſt na dien tyd gedaan is.

By de terugkomſt van *Sylla* was de bitterheid van *Marius* tegen hem weêr gaande gemaakt, en wel by de volgende gelegenheid. *Bochus*, de Koning van *Mauritanien* had, om zo wel in de gunſt van de *Romeinen*, als in die van *Sylla* inzonderheid te dringen, het Kapitool enige gouden ſtandbeelden toegewyd. Onder deze was het eigen ſtandbeeld van *Bochus*, welke verbeeldde *Jugurtha* overleverend in handen van *Sylla*. Dit kon *Marius* niet verdragen, en trachtte daarom uit alle macht, deze ſtandbeelden weg te nemen: maar de vrienden van *Sylla* waren hem hierin tegen, zo dat *Rome* enen burgerlyken oorlog duchten moeſt, en ook werkelyk zoude ondervonden hebben, zo niet de grote *Italiaanſche* oorlog omtrent dienzelfden tyd was voorgevallen, en hen bevolen had, om op wat anders te denken. Deze oorlog, welke één van de merkwaardigſte is, die *Rome* gevoert heeft, was de *oorlog der bondgenoten* (*bellum ſociale*) genoemt, om dat de meeſte ſteden van *Italie* zamenſpanden, om met macht het *Romeinſche* burger-recht te verkrygen, waarom ze reeds zo langen tyd te vergeefs verzocht hadden. In dezen maakten zich de meeſte grote Generaals der *Romeinen* berucht, onder anderen *Marius* en *Sylla*, waarvan de eerſte, die toen reeds een hogen ouderdom bereikt had, niets deed, dat met zyn groten naam overëenkwam; in te-

gen-

gendeel het aanzien van *Sylla* beklom den hoogſten top, en hy wierd als één van de grootſte en verſtandigſte Generaals aangemerkt. En 't is merkwaardig, dat, hoewel hy zyne grote daden, voornamelyk, aan zyne eige dapperheid en verſtand mocht toeſchryven, hy 't nogtans byzonder aan zyn geluk toeſchreef. Want in zyne dag-regiſters of gedenk-ſchriften ſchryft hy, dat die dingen, welke hy met der haaſt uitvoerde, beter waren uitgevallen, dan die hy naauwkeurig had overwogen. Waarom het ook was, dat hy na den titel van *Sylla Felix*, of *den gelukkigen Sylla* ſtond. Geſchiedde dit uit zedigheid; dan kan men het als ene grote hoedanigheid in dezen man aanmerken. Maar 't is gelovelyk, dat hy het uit ſtaatkunde gedaan heeft, om den gemenen man, naar 't voorbeeld van verſcheide grote Helden, diets te maken, dat hy met ene Godin gemeenzaam verkeerde: want men ziet, wat *Numa Pompilius*, *Scipio*, *Sertorius* en anderen door dergelyke vindingen hebben uitgewerkt. Ik voor my vind in de hiſtorie van *Sylla* geen teken van overhaafting, maar zyne daden waren zodanig, dat ze meer aan zyne levendigheid en zyn verſtand, dan aan een blind geluk moeten toegeſchreeven worden. Wat hy van zyne dromen en openbaringen gewaagt, kan met deze zyne ſtaatkunde insgelyks overeengebracht worden, hoewel *Plutarchus* en anderen zulks aan zyne bygelovigheid toeſchryven. Van een zelfden inborſt was *Numa Pompilius*, *Scipio*, *Alexan-*

Alexander de Grote, en anderen, hoewel het zeker is, dat ze dit uit ſtaatkundige oogmerken gedaan hebben, op het welk de ſchryvers niet altyd gelet hebben; en daarom hekelt *Q. Curtius* zynen held menigmaal, wegens zulke dingen, die nogtans zeer verſtandig bedacht waren. Zo ſchryft hy, by voorbeeld, de hiſtorie of aan zynen hoogmoed of bygeloof toe, welke hy aangaande zyne geboorte liet uitſtroojen, namelyk, dat hy een zoon van *Jupiter* was, daar hem nogtans de eige woorden van *Alexander* uit den droom hadden moeten helpen. Want, toen hem dit eens wierd voorgelegt, gaf hy ten antwoord: *het ware te wenſchen, dat ook de* INDIANEN *my voor een zoon van* JUPITER *wilden houden; want zulk een gevoelen onderſteunt en bevordert myne zaken.* (*Utinam & Indi Deum me eſſe credant, fama enim bella conſtant.*) Daarom kan men mede van de dromen en openbaringen van *Sylla*, inzonderheid 't gezicht, waarvan hy in zyne dagregiſters, aan *Lucullus* opgedragen, gewag maakt, gene andere denkbeelden vormen: want men vind in zyn leven grotere blyken van ongeloof dan bygeloof; en zyn ongeloof ging zo ver, dat hy met heilige zaken ſchertſte, gelyk *Plutarchus* elders zelf heeft aangetekent.

Sylla zyn vyftigſte jaar bereikt hebbende, wierd tot het gewichtigſte eer-ampt, namelyk het Burgermeeſterſchap, verheven, en deed toen een aanzienelyk huwelyk, te weten hy trouwde met de dochter van *Metellus*,

lus, dewelke zyn vierde gemalin was, waarvoor hy altyd grote achting had.

Ten dien tyde lagen de *Romeinen* overhoop met den groten *Mithridates*, Koning van *Pontus*, die hen zo veel werks verſchafte, dat zy hunne gedachten, voornamelyk, na dezen oorlog wenden, en 'er één van hunne grootſte Generaals toe moeſten gebruiken. De twee oude mededingers kwamen toen wêer op het tapyt: doch aan *Sylla*, als Burgermeeſter en een zeer bekwaam man, wierd deze gewichtige poſt toebetrouwt. *Marius*, wiens eergierigheid met zyne hoge jaren toenam, ſtelde als toen, om zulks te beletten, en dit bevel zelf in handen te krygen, alles in vuur en vlam. Tot dat einde bediende hy zich van *Sulpitius*, welke toen Gemeentsman, en in die tyden de bekwaamſte man was, waarvan zich boze menſchen, in het verwekken van een oproer, konden bedienen. Deze had zich by het Gemeen in achting gebracht, waarop hy zich verliet, en onder het voorwendzel, van het tegen de macht van den Raad en de Groten te beſchermen, alle maar bedenkelyke ondeugden en geweldenary pleegde, en altyd 4000 jonge gewapende *Romeinen* in dienſt had, dit ligchaam den *Anti-Senaat* of vyanden van den Raad noemde. Deze ondeugende man ſtookte alstoen, terwyl hem *Marius* onderſteunde, het Gemeen op, en wiſt het zo ver te brengen, dat het bevel omtrent het voeren van den oorlog tegen *Mithridates*, *Sylla* ontnomen, en aan *Marius*

wierd

wierd opgedragen. Om nu deze geweldenary te ſtuiten, gaven de beide Burgermeeſters orde, dat het recht en alle verrichtingen in de ſtad zouden ophouden; maar, toen zy vergadert waren, om de zaken verder te overwegen, zo overviel hen *Sulpitius* met zyne gewapende *Romeinen*, doode velen op de plaats, zendende daarop, in naam van 't volk, bevel aan het leger van *Sylla*; dat het *Marius* als Generaal moeſt aannemen. Maar *Sylla*, die altyd op zyne hoede was, kwam aller eerſt in het leger, en deed het krygsvolk verſlag, van 't geen 'er in de ſtad was voorgevallen; waarop de Officiers, welke *Sulpitius* had afgezonden, by hunne aankomſt in het leger geſtenigt wierden.

Ten einde nu *Marius* zich deswegen wreken mocht, zo liet hy hierop verſcheide van *Sylla's* vrienden in de ſtad ombrengen, en plunderde hunne huizen: waarom de meeſten na het leger vluchtten, verzoekende om hulp, ten einde zulke geweldenaryen te ſtraffen. Voort daarop rukte *Sylla* met het leger voor de ſtad. De Raad was hem wel genegen; maar om dat deze toen na de pypen van *Marius* en *Sulpitius* moeſt danzen, zo zonden zy twee hoofdſchouten (*Prætores*) na *Sylla* buiten de ſtad, met bevel, dat hy niet verder gaan, en zich van de ſtad moeſt afhouden. Dit geſchiedde nu op ene zeer gebiedende wyze, en op een hogen toon; waarom ook 't krygsvolk zo gaande gemaakt wierd, dat zy ze wilden doden. Doch het kwam 'er niet toe, maar zy lieten het alleen

daarby beruſten, dat zy hunne bondels roeden rondom de bylen (*faſces*) verbraken, en hen hunne purpere rokken ontnamen, het welk zeker meer dan te veel in ene Republiek was, daar het leger met hunnen Generaal tot nu toe ene blinde gehoorzaamheid aan den Raad en 't volk, als mede een diep ontzag voor de Overheid der ſtad bewezen had; en hieruit ziet men dus, dat de *Romeinſche* vryheid toen niet dan op zwakke voeten ſtond.

De twee hoofdſchouten nu in zulk een toeſtand weêr terug gekomen zynde, was alles in de ganſche ſtad in rep en roer. *Marius* maakte daarop toeſtel tot tegenweer; het krygsvolk daarentegen, dat toen by *Nola* ſtond, riep, dat men het aanſtonds na *Rome* mocht brengen. *Sylla* was hieromtrent, of uit ſchaamte of uit ſtaatkunde, om te weten, of het leger het meende, lang in 't onzekere, wat hy doen zoude. Maar eindelyk, toen hy de drift der zoldaten zag, beſloot hy, met de gewapende macht voor de ſtad te gaan, na dat hy, volgens zyne gewone ſtaatkunde, ene nieuwe openbaring liet uitſtrojen, te weten, dat de Godin *Bellona* hem in den ſlaap had aangemoedigt, en hem haren blikſem in handen had gegeven, om 'er zyne vyanden mêe te verpletten. Doch op weg zynde, kwam hem een ander gezandtſchap te gemoet, hem te kennen gevende, dat de Raad hem alles, wat recht en billyk was, had toegeſtaan. Aanſtonds beloofde *Sylla*, van zyn voornemen af te zien, en aan die

plaats,

plaats, daar hy toen ſtond, te blyven, gaf zelfs zyne Officiers bevel, ene legerplaats af te ſteken, om de gezandten des te geruſter te ſtellen. Hierop begaven deze zich wéer, in die volle verzekering, na de ſtad: maar naauwlyks hadden ze het leger verlaten, of *Sylla* zond een zeker aantal volk af, dat zich van ene der poorten der ſtad meeſter moeſt maken, rukte toen met zyne ganſche macht voort, en kwam zonder moeite in de ſtad.

Het volk kwam aanſtonds in volle beweging, vallende verwoed op de zoldaten aan; waarom *Sylla* beval, om het een ſchrik op 't lyf te jagen, dat men de huizen in brand zoude ſteken, nam ook zelf een fakkel in de hand, om te tonen, dat het hem ernſt was. *Plutarchus* brengt dit by ten bewyze van de wreedheid van *Sylla*: maar ik ben het met dezen beroemden ſchryver, wanneer hy *Sylla* affchildert, ganſch niet eens. Het is gelovelyk, dat zulks maar in dreigementen beſtaan heeft, zo als ook de uitkomſt leerde. De verſtandigſten in de ſtad wenſchten zynen voortgang, en 't was alleen maar, om van de geweldenary van *Marius* en *Sulpitius* een einde te maken, die openbare vyanden van brave menſchen waren, dat hy tot dit uiterſte kwam, om in *Rome* met ene gewapende macht in te dringen.

Marius zich nu niet in ſtaat ziende, om de macht van *Sylla* te wêerſtaan, zo liet hy onder trompetten-geſchal openlyk bekend maken, dat alle ſlaven, die zynen ſtandaart zouden volgen, hunne vryheid verkrygen

zouden: maar *Sylla* was overal zo ſchielyk by, dat hy geen tyd had, om toeſtel tot tegenweer te maken, maar uit de ſtad moeſt vluchten. Hierop liet *Sylla* den Raad vergaderen, en door hem het vonnis des doods uitſpreken tegen *Marius*, *Sulpitius* en enige weinigen, die meeſt ſchuldig waren. *Sulpitius* wierd van zyne eige ſlaven omgebracht; die *Sylla*, welke 't verraad wel beminde, maar de verraders haatte, voort daarop het leven liet benemen: Op *Marius* hoofd ſtelde hy een wiſſen prys, waarin hy, naar *Plutarchus* oordeel, en onredelyk en wreed te werk ging, inzonderheid, toen *Marius* hem, kort te voren, uit zyne handen had laten ontſnappen. Maar, om dat *Marius* toen geen voorwendſel had, om de hand aan *Sylla* te ſlaan, welken hy het bevel ontnam, dat hem door 't volk was toebetrouwd, en dus zyn wil gekregen had; *Sylla* in tegendeel was door *Marius* zeer benadeelt, terwyl hem deze van zyne waardigheid beroofd, en zyne beſte vrienden van kant had laten helpen; zo vervalt dit oordeel van zelf. Ook zie ik niet, dat *Sylla* toen ſtrydig met ene gezonde ſtaatkunde handelde, wanneer hy tegen een zo onruſtig en ondeugend man, het vonnis des doods liet vellen, van wien hy vooruit zien konde, dat hy in zyn afwezen alles ontruſten zoude: het welk ook gebeurde, zo als vervolgens zal verhaalt worden.

Voorts zegt *Plutarchus*, dat hy hierdoor den Raad en 't volk ten uiterſte vertoornd heeft.

heeft. Wat den Raad betreft, wien onder de tyranny van *Marius* en *Sulpitius* menige zucht wierd afgeperſt, deze konde, natuurlyker wyze, niet boos worden over hunne ſtraf, vooral, om dat zy zelf het vonnis des doods gevelt hadden. Gelovelyker is het, dat de Raad het *Sylla* nooit zoude vergeven hebben, wanneer hy, by deze gelegenheid, zulke Tyrannen geſpaart had, vooral *Sulpitius*, welke met den Raad openlyk oorlog voerde, en zyne gewapende *Romeinen* den *Anti-Senaat* noemde, zo als *Plutarchus* zelf betuigt. Het Gemeen daarentegen aangaande deze mishandeling ging het zeer ter harten, om dat hen *Marius* en *Sulpitius* altyd honing om den mond geſmeert hadden: ja zy gaven hun hartzeer hieromtrent aanſtonds te kennen, terwyl ze zyn bloedverwandt, *Nonius*, het ampt, dat hy verzocht, weigerden, en in deſſelfs plaats enen anderen van *Sylla's* vyanden verkozen. Nogtans liet *Sylla* geen het minſte hartzeer daarover blyken: in tegendeel, hy verzekerde, dat het hem een vermaak verſtrekte, dat door zyne bemiddeling 't volk ene volkome vryheid had, hun recht te handhaven: ja, om hen nog meer in deze gedachten te ſtyven, hy ſtond toe, dat *Cinna*, één van de party zyner vyanden tot Burgermeeſter wierd verkozen. Dergelyk een beſtaan moet niet gewraakt worden, om dat 't veeleer bewyzen van gematigheid en beſcheidenheid zyn. Het ſchynt; als of gemelde ſchryver voorgenomen had, dezen groten man te berispen, en wel met zulken

yver, dat hy op zyne eige woorden geen acht ſlaat: want de afbeelding, welke hy van *Sylla* geeft, kan uit zyne eige hiſtorie wederlegt worden.

Voor dat nu *Cinna* tot Burgermeeſter wierd gekozen, verplichtte hem *Sylla* door een eed, dat hy hem in alle zyne onderneming de behulpzame hand wilde bieden, en in zyn afwezen gene opſchudding verwekken. Hierop begaf zich *Cinna* na het Kapitool, en verplichtte zich, terwyl hy een ſteen in de hand hielt, met een duren eed, tot ene ſtandvaſtige aankleving aan *Sylla*, wenſchte zelfs, dat, wanneer hy die niet nakwam, hy uit de ſtad gedreven mocht worden, even als hy dezen ſteen uit zyne hand wierp. Doch deze eed was zo dra niet afgelegt, of hy werkte reeds aan den ondergang van *Sylla*, hitzende enen van de Gemeents-mannen, te weten, *Virginius*, tegen hem op. Maar *Sylla* ſtoorde zich aan deze bedreigingen niet, en begaf zich op reis na *Aſie*, om den oorlog tegen *Mithridates* te voeren.

Deze oorlog tegen *Mithridates* was van groot gewicht: want men had te doen met een Vorſt, die *Aſie*, *Bithynie*, *Cappadocie*, *Thracie*, *Macedonie*, *de Cycladiſche* eilanden, als mede *Athenen* bemachtigt, en in de laatſt gemelde plaats grote magazynen opgerecht had, en ganſch *Griekenland* tegen de *Romeinen* in 't harnas zocht te jagen. Hy hielt altyd een grote vloot in zee, over welke één van de aanzienlykſte Generaals van die tyden,

tyden, namelyk *Archelaus*, het bevel voorde. Hy zelf was één van de grootſte verſtanden, die *Aſie* ooit voortgebracht had, en had zich dus niet minder door liſt en behendigheid, als door macht tegen de *Romeinen* zo lang verweert, en verſcheide van hunne Generaals beſchaamd gemaakt. Zo dra *Sylla* in *Griekenland* kwam, zonden alle ſteden gezandten na hem toe, zich aanbiedende, haare poorten te openen, *Athen* alleen, waarin *Ariſtion* wredelyk te werk ging, ſtelde zich tot tegenweer. Waarom *Sylla* met zyne ganſche macht voor deze ſtad kwam, die hy zonder ſlag of ſtoot had kunnen innemen, wanneer hy was blyven leggen, en ze had willen uithongeren. Maar de tyd liet zulks niet toe, om langzaam voort te gaan, wegens de veranderingen, die gedurende zyn afwezen, te *Rome* konden voorvallen. Waarom hy zich voort klaar maakte, om *Athen* te beſtormen. En, toen hem hout tot werktuigen ontbrak, liet hy de fraaye wandeldreven der Philoſophen omver hakken, dat hem zeer kwalyk afgenomen wierd. Hoewel nu *Sylla* een groot liefhebber van vrye kunſten was, zo ging echter de hoogachting, die hy anders voor deze zo beroemde wandeldreven hebben konde, zo ver niet, dat hy zich, uit zorg voor dezelve, aan het minſt ongeluk blootſtellen, of de minſte vertraging in zyn werk lyden wilde. Een *Lucullus*, *Antonius*, ja een *Cæſar* zelf, die met alle hunne grote hoedanigheden niet ten enemaal vry van ene zekere

gemaaktheid waren, hadden dit mogelyk in beraad genomen: Maar *Sylla* zag alleen op 't wezenlyke; waarom deze heilige bomen moeften omver gehakt, en in werktuigen verandert worden, *Sylla* van oordeel zynde, dat de beſchermſter van *Athen*, *Minerva*, de nagedachte moeſt hebben, om dit te ontſchuldigen, vermits het de noodzakelykheid vorderde. Voorts, toen hy geld, ter voortzetting van den oorlog, nodig hadt, maakte hy gene zwarigheid, den rykdom en heiligen ſchat, welke in de *Epidauriſche* en *Olympiſche* Tempels bewaart lag, weg te laten voeren. Hy ſchreef ook aan de *Amphyctionen*, of den algemenen Griekſchen Raad, welke toen te *Delphos* was vergadert, dat ze beter deden, wanneer zy hem den ſchat van *Apollo* overzonden, om dat die in zyne bewaring veiliger was, belovende mede, wanneer hy zich daartoe genoodzaakt zag, om 'er gebruik van te moeten maken, dat hy na den oorlog even zo veel wêer terug wilde geven. Om nu dezen ſchat van *Apollo* te ontvangen, zond hy een Griek, met name *Caphis*, na *Delphos*. Vermits nu deze *Caphis* in zulke zaken aandoenlyker was dan *Sylla*; zo durfde die man dezen heiligen ſchat niet aanraken, beklagende in het byzyn der *Amphyctionen* met tranen in zyne ogen, de noodzakelykheid, die hem was opgelegt, om dit werk uit te voeren. Toen nu één van hen, die daar tegenwoordig waren, deze zyne teerhartigheid merkte, gaf hy voor, hy hoorde een geluid van *Apollo's* harp in 't bin-

binnenſte van den Tempel. Hierdoor wierd *Caphis* nog meer aangedaan, berichtende *Sylla*, wat 'er gebeurd was. *Sylla* ſchreef hem aanſtonds wêerom; dat hy zich moeſt verwonderen, hoe *Caphis*, als een verſtandig man, niet konde begrypen, dat al het gezang en geluid der inſtrumenten tekenen van vreugde waren; dat hy daarom geen zwarigheid moeſt maken, om dien ſchat te vervoeren, om dat de God *Apollo*, door zulk een teken van blydſchap, zyne toeſtemming daartoe uitdrukkelyk had gegeven.

Om deze handelwyze word *Sylla* mede door de ſchryvers dapper over den hekel gehaalt: men kan ze mede niet wel ontſchuldigen. Maar hy had geld nodig: dienvolgens waren 'er maar twee wegen te kiezen; of onverrichter zake wêer om te keren, of ene aanwyzing te doen op die plaatzen, daar zo veel geld vruchteloos begraven lag. Men heeft immers gezien, dat Chriſten-mogenheden, ja de Pauzen zelve, in geval van nood, gebruik van zulke middelen gemaakt hebben. 'T geſchied ook maar alleen in zulke gevallen, dat dergelyke heilige middelen, die dagelyks vermeerdert worden, om ſlechts aan ene wiſſe plaats vruchteloos begraven te leggen, tot dat gebruik komen, waartoe ze natuurlyker wyze geſchikt zyn. De zoldaat wil zyne ſoldy, en de handwerkslieden willen hunnen loon hebben. Daarentegen kan 'er van de Tempels gezegt worden, naar het woord van den dichter;

Wat doet het goud by 't heilige?

Doch dat daar gelaten, dit ſtrekt ten bewyze, dat 't bygeloof, het welk elders door *Plutarchus* aan *Sylla* toegeſchreven word, zyn hoofd-karacter niet geweeſt is. Deze ſchryver maakt, by die gelegenheid, ene vergelyking tuſſchen *Sylla* en de vorige *Romeinſche* Generaals, zeggende van de laatſten, dat ze veeleer de Tempels verrykt, dan geplundert hebben. 'T is denkelyk, wanneer de Republiek, ten tyde van *Sylla*, in denzelfden toeſtand geweeſt was, dat hy ook hierin de voetſtappen der vorige Generaals zoude nagevolgt hebben. Maar de oude *Romeinen* trokken in hunnen tyd te veld, zonder loon te trekken, en daarom had men ook tot onderhoud van een leger niet veel geld nodig. Het krygsvolk was hunne Generaals met ene blinde gehoorzaamheid genegen, vechtende meer voor de Eer van de Republiek, dan om hun eigen voordeel. Maar nu was het zo ver gekomen, dat het krygsvolk aan de Generaals, deze wederom aan de ſtad wetten voorſchreven, en alle deugd, orde en loffelyke gewoontens in de Republiek uitgeſtorven waren; zo dat, wanneer een *Camillus*, *Fabius* of *Scipio* in de plaats van *Sylla* geweeſt was, zy mogelyk denzelfden weg gegaan waren, wanneer ze gemerkt hadden, dat de oude handelwyze en oeffeninge van helden-deugden op die tyden niet paſten.

Men kan wel niet ontkennen, dat *Sylla*, door zyne milddadigheid, het krygsvolk allezins erger maakte, dan het ooit geweeſt was,

was. Maar in dien toeſtand; waarin hy zich toen bevond, zo wel ten aanzien van de ſtad, als de Provincien, daar hem de vyanden, overal, omcingelt hielden, moeſt hy tot zulke ongeoorloofde middelen overgaan. Ook was hy tegen *Atheen*, zo wel uit hoofde van den tegenſtand, welken hy voor deze ſtad ontmoette, als de ſpottende woorden, die *Ariſtion*, dagelyks, op de muren tegen hem en zyne gemalin *Metella* uitbraakte, zodanig verbittert, dat hy niets tot hare verovering ontzag. De ſtad leed groten honger, zo dat men alles, zelfs oude ſchoenen, moeſt eten. De Raad en 't volk te *Atheen* deden hierop een voetval voor *Ariſtion*, en baden, dat hy zich over hen ontfermen, en met *Sylla* capituleren wilde. In den beginne wees hen *Ariſtion* met ſlagen en ſtoten af, maar ten laatſten ſtond hy nogtans toe, dat zich enige redenaars na het leger van *Sylla* mochten begeven. Deze nu ſpraken niet dan van de oude heerlykheid van *Atheen*, en de beroemde mannen, welke zy voortgebracht had; waarom *Sylla*, hun uitvoerig geſnap moede zynde, zeide: *ſpaart uwe redeneerkunde tot enen meer gelegen tyd; ik ben hier niet na toe gekomen, om oudheden te hooren, maar om eene oproerige ſtad te ſtraffen.* Men ziet dat het *Sylla* anders aan gene aartige antwoorden ontbrak: want, toen hem een ſlecht Poët een vers aanbood, zo gaf hy hem een vereering, maar liet daarby zeggen, dat het daarom geſchiedde, op dat hy niet meer ſchryven mocht.

In-

Inmiddels, dat deze gezandten hunne zaken verrichtten, beſpiedden enige Spions de ſtad, waar zy vernamen, dat 'er een wiſſe plaats aan de muur was, die niet dan ſlecht bewaard wierd, en daar de vyand gemakkelyk ſtorm kon lopen. *Sylla* hiervan verwitticht zynde, bezichtigde 's nachts aanſtonds deze plaats, makende hierop toeſtel tot een ſtorm, welke ook voortgang had, en de *Romeinen* drongen in de ſtad. Hierop was 'er gene geweldenary, waaraan ene door ſtorm veroverde ſtad onderhevig is, die hier niet gepleegt wierd. Hy beſloot in zynen toorn, de ſtad aanſtonds ten enemaal te laten verwoeſten; doch eindelyk brachten 't enigen door hunne voorbede zo ver, dat hy enkel en alleen de muren liet omver halen en ſlechten, zeggende, dat hy de levende *Athenienſers* verſchoonde, om de verdienſten der overledenen. De ſtad veroverd hebbende liet hy door *Curius* 't kaſteel belegeren, waarheen de Tyran *Ariſtion* zyne wyk genomen had, welke zich mede, wegens gebrek aan water, gevangen moeſt geven. Hierop maakte hy zich meeſter van *Piraco*, en liet daar de veſtingwerken en 't ſraaye tuighuis in brand ſteken. Zulk een ongeluk kwam toen deze beruchte ſtad over, en dit is één van de merkwaardigſte tydperken in de hiſtorie van *Athеen*.

Na dat hy de ſtad *Athеen* veröverd had, begaf zich *Sylla* na *Beotien*, alwaar zich *Mithridates* Generaal met een ontzaglyk leger van allerlei volken liet zien. Om dat nu de

Ro-

Romeinſche macht ſleehts uit 500 ruiters en 15000 man voetvolk beſtond, zo wilde 't *Sylla* niet wagen, zulk enen talryken vyand ſlag te leveren, maar hielt zich achter zyne verſchanſingen, en konde haar door gene vermaningen hare vrees benemen. Terwyl hy ze nu dus niet tot ſlaan wilde noodzaken, vermits ze zo bevreeſt waren, zo moeſt hy zich ſtil houden, en met gedult alle ſpotwoorden opkroppen, welke deze barbaarſche volken, dagelyks, tegen de *Romeinen* uitbraakten. Maar juiſt dit was voor *Sylla* van groten dienſt: want toen de Barbaren wegens de verachting, die ze tegen hunne vyanden lieten blyken, zo zorgeloos wierden, dat ze geen order nog tucht meer in acht namen, maar zomtyds met hopen en partyen ver van het leger ſtroopten, ja ſteden en Tempels in brand ſtaken, zo ging dit *Sylla* heel zeer ter harte; en, om dat het hem nooit aan aanſlagen ontbrak, by bedacht een middel, waardoor hy zyn volk vrywillig zo ver bracht, dat ze begeerden, ſlag te leveren. Hy leide hen zwaar werk op, diepe graften te maken, wonende zelf dit werk geſtadig by, om toe te zien, dat het met yver voortgezet mocht worden, en hy de luyen en tragen ſtraffen konde, ten einde zy zulke ongemakken mochten moede worden, en begeren, den vyand onder de ogen te zien. De uitkomſt was ook, gelyk hy hoopte: want, wanneer hy eens rond ging, om het werk te bezichtigen, begonnen zy alle te ſchreeuwen, en begeerden te ſlaan. Waarop

Sylla

Sylla antwoordde: *is het dan u ernſt, zo neemt aanſtonds de wapenen op*: het welk ook geſchiedde.

Ik wil hier niet van de toen gedane marſchen en contra-marſchen ſpreken, maar flechts zeggen, dat kort daarna by *Chæronea* een grote ſlag voorviel, waarin *Sylla* eene volkome overwinning behielt, en van de ganſche vyandlyke macht zich naauwlyks 1000 man met de vlucht na de ſtad *Chalcis* bergen konden: van de *Romeinen* in tegendeel wierden 'er flechts veertien man vermiſt. Ter gedachtenis van deze grote overwinning wierden 'er drie zege-tekenen opgerecht, waarop hy *Mars*, *Victoria*, en *Venus* liet afbeelden, en wilde daardoor te kennen geven, dat zulks niet door zyne eige bekwaamheid en krachten geſchied was: het welk men allezins aan zyne gewone beſcheidenheid moet toeſchryven. Want, of hy ſchoon iets met de grooſte kunſt en behendigheid had uitgevoert, het moeſt nogtans den naam dragen, dat het geluk 'er 't grootſte deel aan had. Voort na dezen ſlag begaf hy zich na *Thebe*, vierende daar een groot feeſt met muzick en ſchouwſpelen, en het van de aangrenzende Griekſe ſteden rechters komen, die de pryzen zouden uitdelen.

Doch deze plechtigheid was pas geeindigt, of hy kreeg tyding van *Rome*, dat één van zyne vyanden, te weten *Valerius Flaccus*, tot Burgermeeſter was gekozen, en zich reeds met een leger tegen hem op marſch begeven had, hoewel het den naam zoude dragen,

gen, dat het op *Mithridates* gemunt was. Hierom haaſtte hy zich zo na *Theſſalien*, als of hy dien nieuwen Burgermeeſter had willen te gemoed gaan. Maar, toen hy onderweg de tyding kreeg, dat een ander Generaal van *Mithridates*, te weten *Dorylaus* met 80000 man geoeffende troepen in *Boetien* was ingevallen, begaf hy zich terug, om de verdere voortgangen van *Dorylaus* te ſtuiten. Deze *Dorylaus* verliet zich zodanig op deze zyne macht, dat hy de vermaning van *Archelaus* in den wind ſloeg, welke hem den raad gaf, de *Romeinen* geen ſlag te leveren. Doch *Sylla* toonde hem voort, dat hy niet kwalyk zoude gedaan hebben, wanneer hy den raad van *Archelaus* had opgevolgd. Want uit verſcheide kleine ſchermutſelingen bemerkt hebbende, dat het niet raadzaam was, een algemenen veldſlag met *Sylla* te wagen, zo beſloot hy, verwerender wyze te werk te gaan, en het *Romeinſche* leger daardoor af te matten. Doch, om dat de grote vlakte by *Orchomenus* zeer bekwaam tot een algemeen gevecht ſcheen, zo hoopte *Archelaus* zelf op een gelukkig gevolg. *Sylla* in tegendeel, om den vyand dit voordeel te benemen, liet over al diepe graften maken ten einde dus hunne machtige ruitery op deze vlakte niet gebruikt kon worden. Dit zochten de Barbaren te beletten, taſtten daarom de werklieden aan, verſtrojende dezelve beneffens de troepen, die hen moeſten dekken. Zo dra als *Sylla* zulke verwarring zag; ſprong hy van zyn paard, ſloeg de hand aan

één

één van de vluchtende vendrigs, hem door de vluchtenden heen dryvende na den vyand, hen toeroepende: *wat my betreft, gy Romeinen, het is voor my een Eer, hier te ſterven: maar vraagt men u, waar gy uwen Generaal verlaten hebt, zo brengt u te binnen, dat het by* ORCHOMENUS *geſchied is.* Deze woorden maakten de zoldaten zo beſchaamt, dat ze omkeerden, en onder aanvoering van *Sylla* de troepen van *Archelaus* noodzaakten tot vluchten.

Op dezen ſlag volgde een ander, die niet minder dan de vorige by *Chæronea* was, en word de ſlag by *Orchomenus* genoemt, waarin de troepen van *Mithridates* ene grote nêerlaag leden, en *Sylla* een volkome zege bevocht.

In dezen tuſſchentyd, als *Sylla* dus in *Griekenland* de ene overwinning na de andere behaalde, waren 'er in zyn afwezen grote veranderingen te *Rome* voorgevallen. Vooraf heb ik reeds aangemerkt, dat zyn grote vyand, *Marius*, de vlucht genomen had, en hen ene grote beloning beloofd was, die hem het leven konden benemen. Hierom zocht hy zich te verbergen, en ontvlood het, verzeld van enen enigen dienaar, na *Minturnas*, alwaar hy zich in een gering huis opgeſloten hielt. De Magiſtraat dezer ſtad nam wel niet op zich, hem te beſchermen, maar ontzag zich echter, de hand te ſlaan aan een man, welke zesmaal Burgermeeſter geweeſt was, en in krygskunde en grote dade naauwelyks zyns gelyken had; waarom zy enen

Gal-

Gallier beſtelden, om hem van kant te helpen. Doch deze *Gallier* was op 't gezicht van hem zo verſchrikt, dat hy zich ſtil hielt, en, wanneer *Marius* zich in het bed oprechtte, en deze woorden zeide: *durft gy u wel verſtouten, de hand aan Cajus Marius te ſlaan*? nam hy de vlucht, zeggende, dat hy zulk ene daad niet uitvoeren konde. Zelfs was 'er de Overheid zo door bewogen, dat zc hem buiten de ſtad in veiligheid liet brengen. Daar lag hy enigen tyd onder het loof der bomen in ene hut verborgen, uit vrees voor de ruiters van *Sylla*, die hem na ſpoorden. Eindelyk ging hy in ene ledige viſſchers boot zitten, die hy aan ſtrand vond, en liet zich door den wind aan een eiland dryven. Hierop nam hem een ſcheepje, waarop zich enigen van zyne vrienden bevonden mede, en bracht hem na *Africa*: maar, om dat hem de Stadhouder daar het aan land komen belettede, zo moeſt hy, den ganſchen winter, op zee kruiſſen. Zulk een lot had deze aanzienlyke man, in zyne hoge en gryze jaren. Maar kort daarna kreeg hy gelegenheid, zich ten vollen weêr te wreken: want, *Sylla* had de ſtad zo dra niet verlaten, of *Cinna*, de bedekte vriend van *Marius*, begon, alles in rep en roer te ſtellen, zo, dat de andere Burgermeeſter, *Octavius*, zich tegen hem moeſt wapenen, en hem eindelyk uit de ſtad joeg. Maar hy verſterkte zich in de Provincien zodanig, dat hy zich binnen weinig tyd in ſtaat zag, om *Rome* in te nemen. Wanneer nu dit den vluchtigen *Marius* ter

een kwam, zo begaf hy zich aanſtonds na *Italie*, zich daar overal in een armoedig kleed met een langen baard vertonende, om de inwoners tot medelyden te bewegen. Hy kreeg ook een groten toeloop van volk, en, na dat hy zich met *Cinna* en *Carbo* had verëenigt, trokken ze met een algemene macht na *Rome*. *Octavius* en de Raad zagen zich niet in ſtaat, zulk een macht te wederſtaan; waarom zy hem gezandten te gemoed zonden, om over een vrede te handelen; maar te vergeefs. Want de verëenigde Generaals vermeeſterden de ſtad, en rechtten zulk een bloedbad aan, dat men het niet zonder ſchrik kan leezen, latende *Marius* inzonderheid toen blyken zien van een onverzadelyke wraakzucht. Elk wiſt, dat hy 't voornaamſte beweegrad was, hoewel de orders op naam van *Cinna*, als Burgermeeſter wierden uitgedeelt, en hy zelf ſlechts als een privaat perzoon al lachgende achter deſſelfs ſtoel ſtond. Allereerſt viel men aan op *Octavius*, welke in zyne burgermeeſterlyke cieraden omgebracht, en wiens dood van alle brave *Romeinen* betreurt wierd, om dat hy één van de beſte en deugdzaamſte mannen van die tyden was. Een groot gedeelte van aanzienlyke edellieden moeſten, voorts, hunne halzen verbeuren, waaronder mede *Catulus* en de grote Redenaar *Antonius* was, welke door een cierlyke redevoering, hoewel te vergeefs, de moordenaars tot medelyden zocht te bewegen. Hierop liet *Marius* en *Cinna* zich tot Burgermeeſters ver-

kla-

klaren; doch *Marius* kwam kort daarna te ſterven.

Zodanig was de toeſtand in de ſtad *Roma*, gedurende het afwezen van *Sylla*, en dus merkte hy, dat de party van *Cinna* de grootſte vyanden waren, die hy te bevechten had: het welk zelfs na den dood van *Marius* aanhielt, terwyl alle brave mannen vervolgt wierden, en de één na den anderen uit de ſtad na het leger van *Sylla* vluchtte. Zyne eige gemalin, *Metella*, kon zich ter naauwer nood pas met de vlucht redden. Zy kwam met hare kinderen in 't leger, en bracht de tyding mede, dat zyne vyanden haar huis in brand geſtoken hadden, hem zelfs biddende, dat hy na de ſtad mocht komen, en 't overſchot van brave en vaderlands-gezinde *Romeinen* behouden.

Deze tydingen maakten, dat *Sylla* in 't geheel niet wiſt, wat te beſluiten of te doen; aan den enen kant kon hy het niet verantwoorden, de ſtad langer in zulk eenen naren toeſtand te laten; aan de andere zyde kon hy zich niet overreden, den Oorlog tegen *Mithridates* te ſtaken, voor dat hy was geeindigt. In deze ontruſting nu zynde, kwam 'er ene boodſchap van *Archelaus*, den Generaal van *Mithridates*, begerende een vriendelyk geſprek tuſſchen beide Generaals. *Sylla* verheugde zich over deze gelegenheid, beſtemmende voort ene plaats, namelyk *Delium*, daar de beroemde Tempel van *Apollo* was. *Archelaus* begon toen eerſt te ſpreken, vermanende *Sylla*, dezen oorlog te ver-

laten, en zich na *Rome* te begeven, om de daar ontſtane onluſten te dempen, belovende zelfs, hem met geld, ſchepen en troepen by te ſtaan. *Sylla* daarentegen ſtelde hem voor, dat hy den dienſt van *Mithridates* verlaten, en zich zelv' tot Koning, onder beſcherming van de *Romeinen*, moeſt opwerpen, als mede alle ſchepen, die onder zyne macht ſtonden, overleveren mocht. En, toen *Archelaus* een afkeer van zulke trouwloosheid ſcheen te hebben, vervolgde *Sylla* zyne reden op deze wyze: *'t is vreemt, dat gy, als een Cappadocier; en een ſlaaf van een barbaarſchen Koning, u ſchaamt, zulk ene aanbieding van enen Romeinſchen Generaal, welke u zo menigmaal heeft op de vlucht gedreven, aan te horen.* Door dit ſtout antwoord wierd *Archelaus* gedwee, en verzocht, dat 'er toch een einde van den oorlog mocht gemaakt worden.

Hierop wierd een vrede geſloten op deze voorwaarden, dat *Mithridates Aſie* en *Paphlagonie* verlaten, *Bithynien* aan *Nicomedes*, en *Cappadocien* aan *Ariobarzanes* zou geven, 2000 talenten, dat is twee millioenen ryksd. aan oorlogs-koſten betalen, en aan de *Romeinen* 70 uitgeruſte galeyen leveren moeſt. Daarentegen wilde men hem in zyne overige landen beſchermen, en hem een vriend en bondgenoot der *Romeinen* noemen.

Na dat nu deze voorwaardens opgeſteld waren, trok *Sylla* na den *Helleſpont*, nemende *Archelaus* mede, welken hy met de grootſte Eer en hoogachting behandelde; ja, toen

hy

hy onderweg ziek wierd, droeg hy grote zorg voor hem, als of hy één van zyne amptgenoten geweeſt was. Dit gaf aanleiding tot argwaan, dat *Archelaus* reeds lang te voren met *Sylla* in een goed verſtand geleeft had; welke argwaan door den dood van den tyran *Ariſtion* vergroot wierd, welken *Sylla* onder alle gevangenen eniglyk het leven liet benemen, om dat hy een gezworen vyand van *Archelaus* was: maar *Sylla* toont in zyne dagregiſters aan, dat alle deze praat ongegrond is. Te *Lariſſa* komende, ontmoetten hem de gezandten van *Mithridates*, welke te kennen gaven, dat hun heer alle de bovengemelde artikelen van vrede, dat alleen, wat *Paphlagonien* betrof, uitgezondert, had bekrachtigt: maar betuigden insgelyks, dat hy de 70 galeyen niet geven kon. Hierop liet *Sylla* zyne byzondere bekwaamheid en grootmoedigheid blyken: want of hy ſchoon meer, dan *Mithridates*, na den vrede verlangde, om dat zyne vyanden te *Rome* de overhand gekregen hadden, zo ſtelde hy zich nogtans over het gedrag van *Mithridates* hierin zeer vertoornd aan, en antwoordde met ene verheve ſtem: *ik verwacht, dat Mithridates zelf komen, en my op zyne knien zal bedanken, dat ik hem zyne rechte hand heb laten behouden, waarmede hy zo vele Romeinen van het leven berooft heeft: ik zal, zo dra ik met myn leger na Aſien komen, hem wel haaſt zo ver brengen, dat hy een anderen toon zal zingen.* Door deze hoogdravende reden wierden de afgezandten zodanig verſchrikt, dat ze geen één woord konden ſpreken. *Archelaus* bad hem hierop met

tranen in de ogen, dat hy zynen toorn wilde matigen, hem overredende, dat hy na *Mithridates* mocht gezonden worden, welken hy of ter bekrachtiging van den gesloten vrede bewegen, of zich zelv' vermoorden wilde. *Sylla* bewilligde hierin: en *Archelaus* trof hem, wêerom komende, by *Philippi* aan, al waar hy te kennen gaf, dat *Mithridates* begerig was, met hem in perzoon te spreken. Zulks wierd toegestaan, en daarop kwamen ze beide te *Dardanus* te zamen. *Mithridates* had 200 galyen, 20000 man voetvolk en 6000 ruiters by zich; *Sylla* daarentegen was slechts van vier bataillons en 200 ruiters verzelt. *Mithridates* ging *Sylla* aanstonds te gemoet, en bood hem de hand: *Sylla* daarentegen vroeg, voor dat hy nog een teken van vriendschap had laten blyken, of hy de voorwaarden, welke *Archelaus* had aangegaan, dacht na te komen? en, toen *Mithridates* hierop stil zweeg, vervolgde hy zyne reden op deze wyze: *het past de verzoekers, eerst te spreken, maar des overwinnaars plicht is, te zwygen en te luisteren.* Waarop *Mithridates* ene lange redevoering deed, trachtende daarin alle schuld van zyn hals te schuiven: maar *Sylla* viel hem eindelyk in de reden, en zeide: *ik weet, dat gy een kunstige redenaar zyt; en heden heb ik grote blyken van uwe welsprekenheid gezien, waarmede gy ene kwade en onrechtvaardige zaak getracht hebt te bewimpelen.* Waarop hy alle geweldenaryen verhaalde, die *Mithridates* had gepleegt, en vroeg hem eindelyk eens voor al, of hy op vooraf gemelde voorwaardens vrede wilde heb-

hebbe? En, toen 'er *Mithridates*, welke door deze ſtoutmoedigheid geheel verſlagen ſtond, ja op antwoordde, nadefde hem *Sylla*, omhelsde en kuſte hem.

Op deze wyze eindigde deze oorlog tegen *Mithridates* tegen alle verwachting, en men ziet hieruit, wat deze beroemde Romeinſche Generaal voor gemoeds-gaven moet hebben bezeten. Want of hem ſchoon de vyanden omcingelt hadden, en hy den vrede heel zeer nodig had, ging hy nogtans met een hand vol volks tegen der machtigſte Koningen te keer, en beval 'er met zulk een gezag over, als of het zyne gevangenen hadden kunnen zyn; en 't is gelovelyk, dat *Mithridates*, welke wel wiſt, aan hoe veel ongeluk *Sylla* onderhevig was, zich meer door den perzoon, het zien en de heerſchende reden van den Generaal, dan door de ganſche Romeinſche macht heeft laten affchrikken.

Des niettemin waren 'er nogtans enigen, die dezen vrede *Sylla* niet ten beſten duidden, voorál, om dat *Mithridates* de *Romeinen* zo groot een nadeel toegebracht, en op enen dag 150000 van hen in *Aſie* had laten doden. Maar *Sylla* verontſchuldigde zyn voornemen met de noodzakelykheid; want zyne vyanden ſpeelden te *Rome* den baas, en, behalve *Mithridates*, had hy ook een vyand aan den anderen Romeinſchen Generaal, namelyk *Fimbria* in *Aſie*; en dus kan men zeggen, dat deze vrede groter en voordeeliger was, dan iemand in dergelyke omſtandigheden had mogen verwachten.

Deze vrede geſloten zynde, zo moeſt nog de overige Romeinſche Generaal, *Fimbria*, die mede een vyand van *Sylla* was, en met een leger in *Lydien* ſtond, over hoop geworpen worden. *Sylla* dan had zyn leger zo dra niet by het zyne opgeſlagen, of dat van *Fimbria* ging zonder wapenen uit zynen legerplaats, groetende en omhelzende de zoldaten van *Sylla*. Waarom *Fimbria* zich zelv' het leven benam, wel wetende, wat hy voor ſtraf verdiend had, en het leger van *Sylla* wierd door de troepen vermeerdert, die onder deſſelfs bevel geſtaan hadden. Hierop verliet hy *Aſie*, na dat hy vooraf dit land ene ſchatting van 20000 talenten had opgelegt, en ging te *Ephezus* ſcheep, over ſtekende na *Griekenland*. Te *Atheen* bemachtigde hy de bibliotheek van *Apellicon*, waarin de meeſte ſchriften van *Ariſtoteles* en *Theophraſtus* bewaart wierden, welke de meeſte menſchen nog onbekend waren. Deze ſchriften hadden by de 160 jaren op ene heimelyke plaats verborgen gelegen, daar ze eindelyk heel beſchadigt van daar genomen, en aan den gemelden *Apellicon* verkocht wierden, in wiens handen zy ook bleven, tot dat *Sylla* ze na *Rome* bracht. Naderhand wierd 'er een letterkundige, met name *Tyrannion*, bezitter van, en van dezen kocht ze de bekende *Andronicus Rhodius*. Deze *Andronicus* liet ze naarſtig verbeteren, en zo kwam het door zyn toedoen, dat de koſtbare ſchriften van *Ariſtoteles*, die nu in elks handen zyn, voor het bederf bewaard wierden.

Te

Te *Athéen* kreeg *Sylla* een gezwel aan zyne voeten, waarom hy zich daar van daan na *Adepſus* liet brengen, om het daar zynde warme bad te gebruiken. Daar wierden hem eens door enige viſſchers ene menigte fraaye viſſchen aangeboden. *Sylla* vroeg, waar zy van daan kwamen? zy gaven ten antwoord, van de ſtad *Alæa*; maar, om dat deze ſtad door hem zelv' verwoeſt was geworden, zeide hy: *is 'er dan nog een levendige ziel van de ſtad Alæa over?* het welke deze viſſchers zodanig ontſtelde, dat ze niet durfden ſpreken. Alleen, *Sylla* dit merkende, zeide al lagchende: *gaat in vrede, gy hebt niets te duchten, gy die van zulk een voorſpraak voorzien zyt.* Door welk antwoord niet alleen deze viſſchers, maar ook de overige inwoners van *Alæa* zulken moed kregen, dat ze zich wéer na de ſtad, die ze verlaten hadden, begaven.

Nu maakte zich *Sylla* klaar, om na huis te keren, zich uitruſtende met ene vloot van 1200 ſchepen, om van *Dyrrachio* na *Brunduſium* te gaan. 'Er word verhaalt, dat hy te *Appollonia* enen ſlapenden Sater gezien heeft, die 'er juiſt zo zoude uitgezien hebben, als hem de ſchilders en dichters gewoon zyn af te beelden. Deze Sater wierd by hem gebracht, en gevraagt, wie hy was, en gaf alstoen een geluid, dat wel geleek na het hinniken van een paard en het ſchreeuwen van bokken: waarom hem *Sylla* als een monſter liet wegbrengen, dat men zonder ſchrik en afkeer niet konde aanzien.

Toen hy zyne troepen deed inſchepen, en na *Brunduſium* wilde overſteken, was hy bevreeſt, dat, wanneer ze in *Italie* kwamen, elk zyn weg zoude gaan. Maar de zoldaten, zulk ene vrees merkende, verplichtten zich vrywillig met een eed, hem niet te zullen verlaten: ja, wat nog meer is, toen zé vernamen, dat hy gebrek aan geld had, leiden zy zich onderling ene ſchatting op, en gaven hem alles over, wat ze konden opbrengen. Een zeldſaam voorbeeld en zonderling bewys, dat weinig Generaals zo bemind en hoog geacht geweeſt zyn van hunne zoldaten. Doch *Sylla* wilde dezé gaaf niet aannemen, maar bedankte hen ſlechts voor hunne genegenheid; gaande, na dat hy ze tot trouw en dapperheid vermaant had, met de vloot na *Italie*, alwaar hy, naar zyn eigen zeggen, vyftien voorname mannen, die allen hoofden van grote factien waren, te beſtryden had.

De mirakelen, welke toen, vooral by de offerhanden, zouden geſchied zyn, kunnen aan het gewoon beleid van *Sylla* toegeſchreven worden, en 't is te denken, dat hy wiſſe offerprieſters in zyn dienſt gehad heeft, welke moeſten betuigen, dat ze die dingen zagen, welke ze nogtans niet hadden gezien, alleen, om het leger moed in te boezemen. Waarom ik my ook met *Plutarchus* en anderen niet wil ophouden, om andere oorzaken voor zulke gezichten en wonderen op te geven. De eerſte vyanden, waarmede *Sylla* in *Italie* te doen kreeg, waren de

jonge

jonge *Marius* en *Norbanus* de Burgermeesters, welke met twee grote legers hem op den hals kwamen. Doch hy verwon ze, en noodzaakte *Norbanus*, na een verlies van 7000 man, zich binnen *Capua* op te sluiten. Wegens dit geluk begon hy, zyne vyanden te verachten, hoewel zy alle *Romeinen* en veel sterker waren. Ook hoopte zyn leger op enen gelukkigen uitslag van den oorlog, in welke hoop hy ze versterkte, voorgevende, dat hem iemand, met name *Ponzius*, die enen prophetischen geest had, van de Godin *Bellona* had verzekert, dat hy over zyne vyanden zoude zegevieren; maar voegde dit daar nog by, dat, zo hy geen haast maakte, *Rome* in te nemen, het Kapitool zoude afbranden, het welk ook, volgens de eige berichten van *Sylla* in zyne dag-registers, op denzelfden dag geschiedde, gelyk *Pontius* voorzegt had. Dit bevestigt alles, wat ik vooraf van *Sylla* bygebracht heb. Want geen Generaal heeft de kunst, van het Gemeen by den neus te leiden, beter verstaan: ook schynt het, dat zyne Officiers, onder hem staande, dit voorbeeld van hunnen leermeester gevolgt zyn. Want, wanneer *Marcus Lucullus*, die by *Fidentia* het bevel over ene matige party voerde, in twyfel stond, of hy zyne talryke vyanden daar zoude aantasten, en 'er toen een sterke wind opkwam, die ene menigte bloemen daaromtrent in de lugt opnam, en een gedeelte daarvan op de helmen der zoldaten viel; zo moest dit een teken van overwinning wezen, om dat de zoldaten

daten met bloemen gekroont wierden: en dit moedigde de zoldaten zodanig aan, dat ze 18000 van hunne vyanden dooden, en te gelyk hun leger vermeesterden: daar het nogtans zeker is, dat, wanneer de wind na den vyand gewaaid had, deze zeker ook met zulke bloemen waren gekroont geworden.

Doch niettegenstaande deze overwinning was echter *Sylla* nog met machtige vyanden omringt, waar tegen hy niet scheen te zullen kunnen bestaan: want hy moest enkel en alleen met het leger, dat hy uit *Griekenland* mede gebracht had, de ganſche *Romeinſche* macht bestryden. Hierom zocht hy gebruik van list te maken, doende tot dat einde voorslagen van vrede aan den enen Burgermeester, *Scipio*. *Scipio* luisterde na dezelve, en bewilligde daarin na verscheide gesprekken. Maar *Sylla*, die deze middelen slechts gebruikt had, om tyd te winnen, liet ondertusschen door zyne zoldaten, die onder een zo groten meester niet minder in listen als krygs-zaken geoeffent waren, de troepen van *Scipio* tot afval verleiden. Want, toen ze, gedurende de onderhandelingen van vrede, enen vryen toegang tot het leger van *Scipio* gekreegen hadden, wonnen zy zommigen door geld, anderen door beloften en vleyery: toen nu daarom *Sylla* met een zeker aantal volks hen naderde, verlieten zy hunnen Generaal, en voegden zich by *Sylla*. Weshalven hy op eenmaal 20 bataillons met zich in 't leger bracht. Men verhaalt, dat *Carbo* om deze rede zoude gezegd hebben, dat

dat hy op énen tyd een leeuw en een vos te beſtryden had, die in *Sylla* verborgen lagen, en dat hem de vos groter nadeel deed, dan de leeuw. Waaruit dan blykt, dat de daden van *Sylla* niet aan het blind geluk zyn toe te ſchryven, maar dat hy veeleer den titel waardig is van een voorzichtigen dan gelukkigen: want zyn geheel leven is ene aaneenſchakeling van liſtige aanſlagen.

In 't volgende jaar zocht de jonge *Marius*, welke Burgermeeſter geworden was, en het bevel over een machtig leger voerde, *Sylla* tot een veldſlag te noodzaken; waartoe ook *Sylla* van zyn kant bereid, en, zo als *Plutarchus* zegt, door een gezicht des nachts was aangemoedigt, waarin de oude *Marius* zyn zoon gewaarſchouwt had, zich voor den volgenden dag te wachten, die hem in een groot ongeluk zoude ſtorten. Maar, om dat men uit het voorgaande kan afnemen, dat deze loze man dromen, en wonderlyke dingen zien konde, zo menigmaal als het zyn belang medebracht; zo is het ook niet nodig, dat men van dit laatſte nacht-gezicht anders denke. Hierop viel 'er een grote ſlag voor, waarin de jonge *Marius*, na een langen en dapperen tegenſtand, het veld ruimen, en met de vlucht na *Præneste* wyken moeſt. Daar vond hy de poorten voor zich geſloten: maar men wierp hem over de muren een touw toe, waaraan hy opgehaalt, en in de ſtad geholpen wierd. *Sylla* ſchryft zelf, dat hy in dezen ſlag ſlechts 23 man verloren heeft, maar dat 'er van zyne vyanden 28000 gedood,

dood, en soo gevangen waren. Men moet zich waarlyk verwonderen over deze menigvuldige overwinningen, en dat met een zo ongelyk voordeel konde gevochten worden: want hier waren *Romeinen* tegen *Romeinen*, en bekwame Generaals aan weerszyde. 'T is wel zo, dat de troepen van *Sylla* in den oorlog tegen *Mithridates* gehard en geoeffend waren: maar dit alleen kon gene oorzaak zyn van zo zeer ongelyke slagen. 'T vertrouwen, dat de zoldaten van *Sylla* stelden op hunnen Generaal; de gedachten, die zy hadden, dat hy een gunsteling der Goden was; de blyken, welke zy van zyne bekwaamheid en dapperheid gezien hadden, schenen die alleen onöverwinnelyk gemaakt te hebben. Zyne onder hem staande officiers hadden, op denzelfden tyd, mede 't geluk, van elders machtige vyandlyke legers in den grond te boren, en dus moest *Papirius Carbo*, welke Burgermeester en het hoofd van deze gansche party was, zyn legor 's nachts verlaten, en na *Africa* vluchten.

De laatste slag, welke *Sylla* zyne vyanden in *Italie* leverde, was tegen *Telesinus*, den Generaal van de *Samniten*. Deze *Telesinus* was één der grootste kryslieden van de toenmalige tyden, en verbeelde zich, met zyne versche troepen de zaken met de afgematte manschap van *Sylla* in 't kort af te doen: waarom hy zich na *Praneste* haastte, om den jongen *Marius*, welke daarin opgesloten was, te verlossen. Maar, toen hy merkte, dat hem *Sylla* met zyne gansche macht te

gemoet

gemoet trok, nam hy, als een ſtout en ervaren Generaal, 't beſluit, om 's nachts met zyn leger op te breken, en regelrecht na *Rome* te trekken: ook ſcheelde het niet veel, of hy had byna de ſtad ingenomen, om dat 'er gene bezetting in was maar, toen hy *Rome* naderde, trok hy ſlechts des nachts met zyn leger voorby de muren, 'er groots op zynde, dat hy zo vele brave Generaals, inzonderheid zulk een man, als *Sylla*, misleid had. Den volgenden dag, 's morgens zeer vroeg, deed een hoop jonge lieden een uitval uit de ſtad. Maar *Teleſinus* verſloeg 'er een groot getal van, onder anderen *Appius Claudius*, een jongeling van grote hope. Dit veroorzaakte zulk een ſchrik, dat alle de ſtraten van vrouwsperzonen wemelden, die overal met huilen en ſchreyen rond liepen, als of de ſtad reeds met ſtorm was overgegaan. Maar, toen de ſchrik op zyn hoogſt was, kwam *Sylla* met zyn leger, en maakte zich klaar, om *Teleſinus* ſlag te leveren. Enige officiers raadden hem dit af, zeggende, dat hy met geen *Marius* of *Carbo*, maar met een ervaren zoldaat, als *Teleſinus* was, te doen had, wiens leger uit *Samniters* en *Lucianers* beſtond, welke voor de ſtrydbaarſte mannen in *Italien*, en de bitterſte vyanden van *Rome* wierden gehouden. Doch *Sylla* hielt het voor de ſtad een ſchande, dat zo door vreemdelingen zoude beſprongen worden, ſtelde daarom hunnen raad ter zyde, en gaf, onder trompetten geſchal, order tot ſlaan. Hierop kwam het tot een heel ſcherp ge-

gevecht, digt by de muren der ſtad. De rechte vleugel van *Sylla*, waaröver *Craſſus* het bevel voerde, had het voordeel; maar de linke wierd terug gedreven, en derelyk gehavent: waarom *Sylla* zich haaſtte, om hem te ontzetten. 'Er word verhaalt, dat hy ene kleine afbeelding van den God *Apollo* toen by zich had, welke hy van *Delphos* had medegebracht, en deze afbeelding in alle veldſlagen medevoerde. In dezen ſlag, welke de gevaarlykſte was, die hy had bygewoond, kuſte hy dezelve met grote aandacht, doende in het byzyn van allen dit gebed: APOLLO! *gy die* CORNELIUS SYLLA *tot de grootſte Eer door de menigvuldige overwinningen, hem verleend, verhoogt hebt; brengt gy hem nu by de muren van Rome, ten einde hy in het gezicht der burgeren, op ene ſchandelyke wyze, ſterven zal?* Zulke wonderlyke rollen wiſt deze man te ſpelen, en men zoude niet geloven, dat dit dezelfde *Sylla* was, welke te voren den ſpot dreef met *Apollo*, en deſſelfs ſchat uit den Tempel wegvoerde.

Na dat hy dit gebed gedaan had, drong hy door tot midden onder zyne neerſlachtige mannen, moedigde zommigen aan, dreef anderen dreigende tot tegenweer, ja hielt enigen der vlugtelingen terug, hen noodzakende, den vyand wêer onder de ogen te zien. Maar niettegenſtaande allen dezen ſpoed en vlugheid, welke hy hier liet blyken, wierd de linke vleugel nogtans op de vlugt gedreven, en hy zelf moeſt met de vluchtelingen na zyn leger wyken, na dat hy velen van zyne

zyne voornaame officiers verloren had. Een groot gedeelte van hen, die uit de ſtad gekomen waren, om ooggetuigen van dezen ſlag te zyn, wierden elendig om het leven gebracht; waarom men binnen *Rome* reeds den moed heel opgaf, en die troepen, welke *Marius* in *Præneſte* belegert hielden, ſtonden klaar, om de belegering op te ſlaan; want enigen van hen, die dien ſlag ontkomen waren, verhaalden, dat *Sylla* geſneuveld, en de ſtad door de vyanden verövert was. Maar op dien zelfden avond kwamen enigen van *Craſſus* in het leger van *Sylla*, met de aangename tyding, dat ze de vyanden overwonnen, en tot *Antemna* toe vervolgt hadden; dat ze daar de overgeblevenen belegert hielden, na dat het grootſte gedeelte in den ſlag en op de vlucht was omgekomen.

Waarop dan *Sylla* voort voor *Antemna* rukte, en, daar komende, wierden hem door 3000 *Samniters* herauten toegezonden, die kwartier verzochten. *Sylla* liet hen antwoorden, dat hy hen gaarne alle veiligheid wilde vergunnen, zo ze nog voor hunne overgaaf de anderen, zyne vyanden, een merkelyk nadeel wilden toebrengen. Waarom deze 3000 mannen hunne landsgenoten aantaſten, en 'er enige van doodden. Doch *Sylla* liet ze naderhand verzamelen, zo wel deze 3000 man, als mede de andere overgeblevenen, en in het renperk of rondeel te *Rome* opſluiten, en op dien zelfden tyd, dat hy in den Tempel van *Bellona* ene reden voor den Raad hielt, wierd order gegeven, van ze alle te

dooden. Het geſchreeuw van zoo veel menſchen, die op eenmaal vermoort wierden, klonk door de ganſche ſtad. De raadsheeren waren 'er over ontſteld, niet wetende, wat het beduidde. Maar *Sylla* vervolgde zyne reden met zyne gewone onverſchilligheid, zeggende, dat ze maar op zyne reden zouden letten, en 'er zich niet over bekommeren, wat 'er buiten voorviel; dat het geſchreeuw, dat zy hoorden, ſlechts ontſtond van enige ondeugende menſchen, die hy bevolen had te ſtraffen.

Deze wrede handelwyze, welke niet kan ontſchuldigd worden, vervulde den Raad en 't volk met groten ſchrik, en wierd daarop verſcheidenlyk omtrent den perzoon van *Sylla* geoordeelt. Zommigen meenden, hy was, toen hem 't geluk had trots gemaakt, van natuur verandert; want te voren was hy altyd beſcheiden en beleeft geweeſt, en had zich van jongs af vrolyk, ſchertſend en goedertieren gedragen, ja zich zo meelydend bewezen, dat hy by ongelukkige voorvallen zelfs tranen geſtort had: waarom hen dit en 't volgend wreed gedrag meer ter harte ging, dan de wreedheid, welke *Marius* gepleegt had, om dat ze wiſten, dat deze van natuur een wreed en bloedgierig man was. Anderen in tegendeel waren van gedachten, dat *Sylla* tot dus ver zyne kwade neigingen had bedekt gehouden, en nu, nu alle vrees voorby was, het masker afligtte. Beide gevoelens konden als gegrond worden aangemerkt, zo niet *Sylla* in de daarop volgende

bekende en gewichtige actie te kennen had gegeven, dat hy hier omtrent een vaſt beginzel volgde, en men geweldige middelen moet gebruiken, om ene zo vervalle Republiek te genezen. Zyn ganſch gedrag by de verovering van *Rome* toonde, hoe hy niets anders zocht, dan dat alles voorhem 'tſidderen en beven mocht, ten einde hy, vervolgens, met des te meer zekerheid, zonder verhindert te worden, zyn gewichtig voornemen uitvoeren konde. Dit moet men nogtans zeggen, dat de voorbereidzels al te hard en bloedig waren, en ze daarom billyk zyn te wraken.

Na dat hy nu door de reeds gemelde ſtrenge handelwyze te kennen gegeven had, welk een werk hy willens was om uit te voeren, zo wierd 'er een groot bloedbad aangerecht, en de ſtad met moord en doodſlag vervult; het welk zelvs zo ver ging, dat een jonge Romein, met name *Cajus Metellus*, de vryheid nam, hem in de raadsvergadering te vragen, hoe ver hy dacht te gaan, en hoe lang deze treurſpelen zouden duren, ten einde zy eens mochten weten, wanneer deze elende een einde zoude nemen: *want* zeide hy, *wy begeren niet, dezulken te verloſſen, die ter dood veroordeelt zyn, maar alleen den hunne vreeſ en bekommering te benemen, die gy zelf beſloten hebt, te laten leven.* En, wanneer *Sylla* hierop antwoordde, dat hy zelf nog niet wiſt, welken hy wilde laten leven, zeide METELLUS, *toon ons dan dezulken, die gy wilt laten door*

den; dat zal ik ook doen, antwoordde *Sylla* voort daarop, en liet hierop 80 burgers veroordeelen; en, toen hy merkte, dat hierover ene grote verbittering ontstond, liet hy 'er, na verloop van een dag, nog 220, en eindelyk voor de derde maal even zo veel ter dood veroordeelen. Hierop deed hy ene rede voor het ganſche volk, en zeide, dat hy alle de genen geſtraft had, van wien hy zich te binnen kon brengen, dat ſtraf verdient hadden; zo dra 'er hem nog meer zouden te binnen komen, dat hy geen tyd verzuimen wilde, even zo omtrent dezulken te werk te gaan. Niet alleen wierden de ſchuldigen dus doende geſtraft, maar zelfs dezulken, die iemand van hun verborgen hielden, en wierd allen den genen ene beloning belooft, welke iemand van de veroordeelden of verraden of vermoorden zouden. Maar meeſt was by deze ſtrengheid nog te wraaken, dat de kinderen en kinds-kinderen der veroordeelden voor oneerlyk verklaart wierden. Velen zelfs moeſten, tegen het inzicht van *Sylla*, hunne halzen verbeuren, zo als het doorgaans by zulke verwarde omſtandigheden pleegt toe te gaan: en om dat de goederen der veroordeelden de uitvoerders te beurt vielen, zo moeſten enigen mede het leven laten, alleen daarom, om dat ze gegoed waren: Men verhaalt, dat een ryk burger, met name *Quintus Aurelius*, die zich altyd vredelievend had gedragen, toen hy zyn naam onder het getal der veroordeelden zag, zoude uitgeroepen hebben: *ach*!

ach! myn fraaje plaats te Alba brengt my om 't leven.

De jonge *Marius* wierd binnen *Præneſte* gevangen, en benam zich zelv' het leven. In deze ſtad ging *Sylla* met de inwoners in het begin naar recht te werk; maar, toen hy zag, dat 'er zo veel tyd mêe zou verlopen, liet hy enige duizenden op eenmaal van kant helpen. Onder dezen was 'er één, te weten zyn oude waard, welken hy gaarne wilde verſchonen: maar die zeide vrymoedig, dat hy hem niet wilde verplicht wezen, die een beul van zyn vaderland was; liet zich ook daarop vrywillig met de anderen vermoorden. Na zulk een bloedvergieten begaf zich *Sylla* na den Tempel van *Apollo*, en waſchte daar zyne handen, met bloed bemorſt. Doch die grouwelyke dood-vonniſſen benamen de achting van *Sylla* zodanig, dat ze nooit wêer herſtelt konde worden; en dit is de rede, waarom hy van velen onder de grote en bloeddorſtige tyrannen word gerekent. De daad op haar zelve is verfoejelyk, en alles, wat men ter verzachting van de ſtrenge oordelen, die over hem gevelt zyn, zeggen kan, is dit, dat hy tegen zyn inborſt deze wrede handelwyze ſchynt werkſtellig gemaakt te hebben. Want, om dat zyn voornemen was, ene in den grond bedorve republiek te verbeteren, welke langen tyd, onder eergierige en onruſtige Generaals, alles wat heilig was, met voeten getreden, en de ſtad tot ene moordkuil gemaakt hadden, zo zoude hy door ene matige

en zulke tuchtiging, die men van een man, welke tot nu toe beſcheidenheid gebruikt had, verwachten konde, niets hebben uitgevoert. Waarom hy nodig oordeelde, tot ene ſterke en ongemene aderlating over te gaan, in verbeelding, dat de ziekte niet anders konde geſtuit worden, dan wanneer 'er zo veel bloed geſtort, en de ſtad een ſchrik was aangejaagt, zo, dat niemand beſtaan mocht, de minſte opſchudding te verwekken, tot dat hy zyn voorgenomen werk zoude voleind hebben. En, wanneer dit oordeel gegrond is, dan moet men hem by een yverig ſchoolmeeſter vergelyken, dewelke wel ziet, dat ene voorbeeldige tuchtiging nodig is, maar zich daarby niet weet te matigen, maar zo vinnig ſlaat, dat 'er niet alleen het rode ſweet op volgt, maar zelfs het gebeente beſchadigt word. Dit nogtans moet men toeſtaan, dat de meeſten in de ſtad, welke *Sylla* opofferde, zeer ondeugende menſchen waren, en velen van hen gene zwarigheid zouden gemaakt hebben, om den ganſchen Raad van kant te helpen, wanneer hen iemand had willen aanvoeren: waarom men ook niet kan begrypen, hoe de Raad met deze dood-vonniſſen zulk een meelyden heeft kunnen hebben: want de veroordeelden waren aanhangers van *Marius*, en daarom bittere vyanden van den Raad, en van alles, wat door den naam van brave en voornaame lieden verſtaan word, voor wier beſchermer zich *Sylla* uitgaf. 'T is denkelyk, dat de grootte der veroordeeling zo wel deze

als

als gene party een ſchrik aanjoeg, vooral, om dat niemand het oogmerk van *Sylla* wiſt, of hoe ver hy gaan zoude.

Doch by dit alles verwekte dit nog de grootſte ontſteltenis, dat hy zich voort na zulke veroordeelingen tot een eeuwigen *Dictator* liet verklaren. Het ampt van *Dictator* was de hoogſte bediening, waarna men by beſchaafde tyden ſtond, om alle de anderen in toom te houden. Want een *Dictator*, wiens macht onbepaald was, verſcheelde van een Koning alleen daarin, dat ze een korten tyd duurde: vermits nu *Sylla* de eerſte was, welke den titel van een *eeuwigen Dictator* wilde voeren, zo zag men by dit voornemen de vryheid van de Republiek te grond gaan. Van welke betekenis dit gewichtige ampt zyn zoude, en dat hy 'er niets anders, dan ene volſtrekte en onbepaalde macht door verſtond, gaf hy daardoor te kennen, wanneer hy zich de volkome vryheid, om naar eigen welgevallen te ſtraffen en te belonen, landeryen en eigendommen uit te delen, ſteden te bouwen en te verwoeſten, Koningryken weg te nemen, en weg te geven, aan wien hy wilde, liet toewyzen; met één woord: alles te doen en te laten, wat voorheen in de macht van de ganſche Republiek geſtaan had. Hierop liet hy verkoping houden van alle verbeurt verklaarde goederen, en was zelf ter plaatze, daar de goederen verkocht wierden, tegenwoordig. By deze gelegenheid zoude hy landeryen, akkers, geheele ſteden en Provintien

aan hoeren, gochelaars, ſlaven, welke door ſchelmſtukken de vryheid hadden weten te verkrygen, geſchonken hebben; welk laatſte ik in zyne waarde wil laten, en niet dan dit alleen zeggen, dat zulk ene guniſt omtrent ſlaven, vrygelatenen en 't ſchuim van volk gene overeenkomſt met de andere daden van *Sylla* heeft, nog betrekking had tot het einde, dat hy zich voorſtelde, te weten, om den gemenen man de vleugels te korten, en de zo genoemde voorname lieden te beſchermen, die zynentwegen zo grote vervolgingen hadden uitgeſtaan. 'T kan wezen, dat by die gelegenheid aan dergelyke menſchen deze en gene verëring gedaan is, om dat 'er toen geen ander geld by de hand was, om de beloningen, by de veröordeeling belooſt, te betaalen, en dat het *Plutarchus* en andere ſchryvers naar gewoonte vergroot hebben, als of deze geſchenken uit moedwil en overmoed gedaan waren, om de Republiek ſchande aan te doen; het welk nogtans geheel en al ſtrydig met zyne oogmerken is, die ene Adel-regering in 't hoofd had, en voornam, de beſchermers van het Gemeen, de Gemeentsmannen, af te ſchaffen, zo als kort daarna geſchiedde.

Sylla beminde niemand meer, van zyne aanhangers, dan den jongen *Pompejus*, welken hy, wegens beweze vlug- en dapperheid, den naam van den *Groten* had gegeven, welken naam zich ook deze, na den dood van *Sylla*, door zyne beroemde daden waardig maakte. Om dezen *Pompejus* des te meer te ver-

verplichten, bewoog hy hem, zyne vorige Gemalin te verſtoten, en met *Æmilia*, zyn dochters-dochter in 't huwelyk te treden.

Men moet zich wel verwonderen, dat het Romeinſche volk, het welk te voren voor zyne vryheid ongelooflyke dingen had uitgevoert, nu zo tam en mak geworden was, dat zelfs niemand zyn mond opdeed, om het minſte misnoegen over het gedrag van *Sylla* te kennen te geven. Maar zy vreesden zyn op de been hebbend leger, het welk hem ganſch was toegedaan: zo hadden zy mede uit de onlangs gepleegde ſtrenge handelwyze gemerkt, dat het niemand goed was, hem of met woorden of met de daad voor 't hooft te ſtoten, en wierden daarin door een doodvonnis beveſtigt, dat kort daarna aan één van zyne eige Generaals, en wel op de volgende wyze ter uitvoer gebracht wierd.

Lucretius Offella, welke *Marius* in *Præneſte* had belegert, hielt om de waardigheid van Burgermeeſter aan. *Sylla* beval hem aanſtonds, van dit verzoek afſtand te doen; maar, toen hy merkte, dat *Lucretius*, niettegenſtaande dit verbod, in de gunſt van 't volk, dewelke hy reeds had, meer en meer indrong, en zich na de plaats begaf, daar de aanzoekers plachten te komen, zo zond *Sylla* aanſtons een Kapitein heen, die hem voor 't oog van allen op die plaats doodde. Die daar tegenwoordig waren grepen aanſtonds den dader, en brachten hem met een groot geſchreeuw by *Sylla*, die op zynen rechterſtoel in den Tempel van *Caſtor* en *Pollux* zat, om

de doods-ſtraf aan te zien. Maar hy beval hen, aanſtonds te zwygen, en den dader los te laten, daarby voegende, dat alles op zyn bevel geſchied was. Hieruit konden zy allen afnemen, hoe laat het was, en niemand verſtoutte zich meer, om iets te doen, waarin hy een mishagen vinden konde.

Na dat hy nu op deze wyze de Republiek den voet op den nek gezet had, liet hy een zegevieren over *Aſie*, *Griekenland*, en 't koningryk *Pontus* alleen: want, hoewel zyne grootſte gevechten in *Italie* waren voorgevallen, zo had hy daar nogtans maar met *Romeinen* te doen gehad, over welke de Romeinſche Generaals niet plachten te zegevieren. De zegepraal, welke op zich zelve reeds zeer prachtig was, kreeg den meeſten luiſter van de menigte van voorname en beroemde *Romeinen*, die door *Marius* in ballingſchap gezonden waren, maar nu weêr in hunnen voorgaanden ſtaat herſtelt wierden. Deze woonden thans den ommegang by, waren met bloemen gekroont, en noemden *Sylla* hunnen vader en verloſſer, om dat, ze door zyn toedoen, hunne Goederen, vrouwen en kinderen weêrom gekregen hadden. De zegepraal gedaan zynde, hielt *Sylla* ene reden voor het volk, om rekenſchap te geven van alle zyne verrichtingen, zo als by zulke gelegenheid gebruikelyk was, en toen beval hy juiſt, dat men hem vervolgens *Sylla Felix*, of den *Gelukkigen Sylla* zoude noemen. Hy zelf, wanneer hy uit *Griekenland* aan iemand ſchreef, gaf zich den naam van

van *Epaphroditus*, of *gunſteling van Venus*, en *Plutarchus* getuigt, dat 'er in zyn tyd nog zulke opſchriften gevonden waren: *Lucius Cornelius Sylla Epaphroditus.* Wanneer zyne Gemalin, *Metella*, van een tweeling beviel, liet hy den zoon *Fauſtus*, en de dochter *Fauſta*, dat is, *gelukkig* noemen. Ook lieten de Raad en 't volk, na dat zy alle zyne daden hadden goedgekeurt, voor hem een vergulde eerzuil oprechten, met het opſchrift: *Cornelio Syllæ Imperatori Felici.*

Op deze wyze wierd de regerings-form te *Rome* verandert, namelyk van een Gemenebeſt in ene volſtrekte Alleenheerſching. Echter liet *Sylla* ene ſchaduw der oude vryheid over blyven, en vergunde, dat 'er Burgermeeſters wierden gekozen, welke nogtans onder hem, als den regerenden *Dictator* ſtonden, en had altyd 24 *Lictores* (beulen) by zich, die de *fasces* (bondels roeden) voor hem heen droegen, 't welk het getal was, dat de oude Koningen gebruikt hadden. Daarby was hy mede van ene grote lyfwacht verzelt. In dezen toeſtand ondernam hy grote hervormingen. Enige van de oude wetten ſchafte hy af, en gaf in hare plaats weêr andere nieuwe. Hy beval, dat 'er niemand *Prætor* (hoofdſchout) mocht worden, voor dat hy *Quæſtor* (Schatmeeſter) geweeſt was; als mede, dat niemand Burgermeeſter mocht worden, voor dat hy *Prætor* geweeſt was; ten einde men by trappen tot de hoogſte bedieningen mocht opklimmen. Ook beval hy, dat niemand deze jaarwedde eer, dan na verloop

loop van tien jaar, wéer zoude trekken. Maar onder alle zyne wetten liep die gene meeſt in 't oog, welke de beſchermers van 't volk, de Gemeents-mannen (*Tribuni plebis*) betrof: want hy maakte ene wet, dat niemand, die *Tribunus* geweeſt was, vervolgens tot enig ander ampt zoude gebruikt worden; waardoor hy op een fyne manier deze gevaarlyke en onruſtige Overheid afſchafte: want, om dat geen eerlievend man dit ampt van Gemeents-man op zulke harde voorwaardens zocht aan te nemen, zo hielt deze bediening van zelf op, voor wier ſtichting en behoudenis 't Romeinſche volk alles had opgezet. Vermits mede 't getal van raadsheren in de burgerlyke oorlogen heel ſterk verminderd was, zo liet hy uit de Ridderſchap, welke de twede orde was in de Republiek, 300 goede mannen uitlezen, en ze in den Raad zetten: 10000 ſlaven liet hy vry, en tot *Romeinſche* burgers maken. Deze wierden naar hunnen patroon *Cornelii* genoemt: en in hen had *Sylla* altyd 10000 man tot zyn dienſt klaar. In *Italien* liet hy akkers en landeryen aan 23 Legioenen of grote regimenten uitdelen, eens deels, om ze voor hunne beweze trouw omtrent zyn perzoon te belonen, deels mede, om, in geval van nood, volk klaar te hebben. In 't volgende jaar, na dat deze ſchikkingen gemaakt waren, verklaarde hy zich zelv' beneffens zynen zwager, *Metellus Pius*, tot Burgermeeſters; ten einde 'er tog nog een ſchyn van de oude Republiek mocht overig wezen, en

men

men ziet, dat de volgende Keizers hierin zyne voetſtappen gevolgt zyn, hoewel de Regering op haar zelve ene Alleenheerſching bleef.

'Dit alles had 't Romeinſche volk met ſtilzwygen aangezien, deels uit vrees, deels uit achting voor dezen bekwamen man. Niemand was iets anders verwachtende, dan de Republiek in ene ſteeds aanhoudende Alleen-heerſching te zien verandert, die op zyne kinders zoude voortgeplant worden: maar, toen alle hoop tot de vryheid was verdwenen, nam *Sylla* 't onverwacht beſluit, 't welk één van de zeldſaamſte dingen in de hiſtorie is, en dat de over hem gevelde ſtrenge oordelen enigermate verzachten kan, namelyk, dat hy de regering nêerleide, en de Republiek in handen van zyne vyanden overleverde. Men moet toeſtaan, dat verſcheiden wel Scepter en kroon vrywillig hebben verlaten, maar niet op die wyze als *Sylla*: want uit de voorgaande bedryven had men niets anders mogen opmaken, dan dat *Sylla* geducht en achterdochtig zyn zoude, de troepen vermeerderen, de lyfwachten verdubbelen, veſtingen in de ſtad aanleggen, en ongemene voorzorgen gebruiken tegen een volk, dat wegens de onlangs eerſt gepleegde bloedige dood-vonniſſen ten uiterſten verbitterd was. Waarom de zaak ook onbegrypelyk en van die natuur is, dat men geen voorbeeld van gelykenis in de hiſtorie ontmoet. Hierom hebben veten dit als ene dwaze en ſlecht overdachte zaak aangemerkt, en haar

ge-

gevolg alleen aan het gewoon geluk van *Sylla* toegeſchreven. Maar hieromtrent is aan te merken, dat, hoewel *Sylla*, wegens zyne gepleegde ſtrenge handelwyze, van velen gehaat wierd, deze haat nogtans van ene achting voor zyn perzoon verzelt was: want zelfs kwade dingen kon hy met zulk ene bevalligheid uitvoeren, dat de verongelykten meenden, dat het zo wezen moeſt, en hem meer als enen driftigen tuchtmeeſter, dan enen geweldenaar aanmerkten; en in *Sylla's* leven en daden is 'er niets zo zeer te verwonderen, dan de ſtoutmoedigheid en het vertrouwen, waarmede hy alles uitvoerde; zodanig dat, wanneer hy de inwoners opofferde, en de wetten van 't land met voeten trad, men hem echter als zulk een aanmerkte, die wegens zyne ondernemingen altyd ene goede en echte rekenſchap geven konde. Waarom men hier wel zeggen mag: wanneer twee menſchen één en het zelfde doen, zo is het nogtans niet het zelfde. Want geen ander zoude *Sylla's* bedryf ongeſtraft hebben mogen uitvoeren; maar niemand dan *Sylla* had zich, na zo vele bloetſtorting, in de handen van zyne vyanden betrouwd, en niemand dan *Sylla* had ondernomen, na zo wrede dood-vonniſſen rekenſchap te geven. Haat, verbittering, achting, verwondering had op eenmaal de harten van allen vervult, en deed die wonderbare werking, dat allen als verrukt ſtonden, en 't mes en zwaard, die zyne vyanden gegeven wierden, hen als uit de handen vielen.

Dit

Dit vreemd bedryf van zyn ampt neêr te leggen geſchiedde op de volgende wyze. Toen *Sylla* op die wyze, als gezegd is, alles naar zyn zin werkſtellig gemaakt had, riep hy den Raad en 't volk zamen, telde zyne daden op, en bood aan, van alle zyne verrichtingen, wanneer hem iemand deswegen wilde aanſpreken, rekenſchap te geven. En, toen hierop ene algemene ſtilte volgde, leide hy de regering neder, dankte zyne *Lictoren* en lyf-wachten af, wandelde hierop als een gemeen burger met zyne vrienden rond; maar al het volk, dat zulks aanzag, ſtond van verwondering als opgetogen. Daarop begaf zich *Sylla* na zyn huis, zonder dat iemand beſtaan had, hem te beſchuldigen: niet dan één jongeling volgde hem, ſtrenge woorden onderweg tegen hem uitbrakende, waaraan zich niemand van de omſtaanders ſtoorde. Waarop *Sylla* liet blyken, wat voor een groté meeſter hy over zyne hartstochten was: want alle deze ſcheldwoorden hoorde hy met geduld aan, en zeide ſlechts, toen hy aan de deur van zyn huis gekomen was; *deze jonge kaerl kan door zyne drift veroorzaken, dat voortaan niemand de opperſte macht nederlegt:* waarin hy ook te recht voorzeide. Dit is de grootſte ſieraad in *Sylla's* leven en bedryven, en my zyn weinig zaken in de hiſtorie voorgekomen, welke ik met grotere aandoening heb gelezen. Dat *Plutarchus* hiervan niets meldt, komt my niet vreemd voor, om dat ik gemerkt heb, dat hy vele daden van *Sylla* voorby gegaan is, die waardig zyn,

om

om geprezen te worden, en in tegendeel niets heeft weggelaten, dat tot zyne kleinachting ſtrekken kan.

Over dit nêerleggen der regering zyn anders verſcheide oordelen gevelt. Zommigen zyn van gedachten, om dat hy in alle zyne begeertens onmatig geweeſt is, dat hy 'er mede behagen in ſchepte, van het één uiterſte tot het andere te vervallen. Anderen in tegendeel zyn van oordeel, dat hy de woelachtige bezigheden moede zy geworden, en daarom zynen overigen leeftyd in ruſt heeft willen ſlyten; het welk hy, zeggen ze, zonder vrees en gevaar doen konde, wegens den groten aanhang, welken hy in de ſtad en in de wingeweſten had. Ik voor my ben van gedachten, dat hy daar door heeft willen te kennen geven, wat zyn voornemen by alle zyne vorige bewegingen, inzonderheid by de gepleegde grote ſtrengheid, geweeſt zy, namelyk, om het Gemenebeſt wêer op zyn ſtel en in orde te brengen. En hy had het genoegen, van alle zyne ſchikkingen en wetten, zo lang hy leefde, werkſtellig gemaakt te zien. Zy wierden zelfs lang na zyn dood in acht genomen.

Wat verder zyn leven aangaat in dezen eenzamen ſtaat, hy begaf zich na zyne buitenplaats *Cumanus* op het land, en vermaakte zich meeſtal met viſſchen en jagen. Voort na het nederleggen van zyne regering moeſt hy met verdriet horen, dat *Marcus Lepidus*, een woelachtig en vermetel man, tot Burgermeeſter was verkozen. Deze verkiezing

zing geſchiedde niet wegens zyne verdienſten, maar op aanbeveling van *Pompejus*, die by het volk bemind was. Maar, toen *Pompejus* hierop groots was, dat hy dit had uitgewerkt, riep hem *Sylla* by zich, en zeide: *gy jonge man, zyt groots hierop, als op een meeſterſtuk, dat gy de keuze liever op* LEPIDUS, *die een zeer onruſtig en onbebbelyk man is, dan op* CATULUS, *den deugdzaamſten onder alle Romeinen hebt laten vallen: maar ik wil u gewaarſchouwt hebben, dat gy altyd op uwe hoede zyt, daar gy het zwaard in de hand van enen zo gevaarlyken vyand hebt gegeven.* *Pompejus* merkte vervolgens ook, dat de vermaning van *Sylla* wel gegrond geweeſt was: want *Lepidus* verwekte wêer onluſt in de Republiek. en wapende zig tegen zynen weldoender.

By deze onttrekking verloor *Sylla* zyne zo beminde gemalin *Metèlla*, welk ſterfgeval hy als een groot ongeluk aanmerkte, om dat geen man toen grotere achting en lieſde voor zyne echtgenoot had. Waarom hy haar lyk met de uiterſte pracht ter aarde liet brengen, hoewel hy zelf door zyne wetten zulke onnodige koſten beſnoeid had. De droefheid, waartoe hy wegens haren dood verviel, was ook oorzaak, dat hy zich tot vreten en zuipen begaf. Wanneer hy, enige maanden daarna, voor 't volk een ſchouwſpel liet vertonen waarin mans- en vrouwsperzonen zonder onderſcheid naaſt malkander zaten, gebeurde het, dat een jonge, fraaye en voorname Dame naaſt *Sylla* kwam te zitten.

ten. Deze was een dochter van *Meſalla*, en een zuſter van den beruchten redenaar, *Hortenſius*, maar zy was van haren man geſcheiden. Deze Dame maakte, dat ze hare hand achter op den rug van *Sylla* kreeg, en rukte een hair uit zyn rok, waarop ze zich weêr na hare plaats begaf. *Sylla* zich hierover verwonderende, vroeg haar na de rede; waarop zy zeide, *myn Heer, dit is niet uit minachting voor uw perzoon geſchied; maar ik heb ſlechts enig deel willen nemen aan het geluk, dat u altyd verzelt heeft.* In deze woorden ſchepte *Sylla* zulk een genoegen, dat hy genegenheid voor haar kreeg, en ze eindelyk tot zyne gemalin nam. Hier tegen nu vaart *Plutarchus* uit volgens zyne gewoonte, en ſchildert zulks zeer hatelyk af. Maar het komt my voor, dat dit weinig ſtof tot hekeling geven kan; want immers is het niets vreemd, dat een bedaagt man op ene jonge en levendige Dame verlieft word, en, zo hy 'er al een hoorndrager door word, zo lydt 'er niemand iets by, dan hy zelf. Maar dit was in *Sylla* te wraken, dat hy zich met ééne niet liet vernoegen: want hy zoude zich, ſtaande dit laatſte huwelyk, met verſcheide andere verluſtigt hebben, en men meent, dat de buitenſporigheden hierom trent, zo wel als in het eten en drinken, zyne laatſte ziekte veroorzaakt heeft, die hem in 't graf ſleepte. *Plutarchus* zegt, dat deze ziekte in ene verrotting heeft beſtaan, zo dat zyn vleeſch ten enemaal van ongedierte wemelde. *Appianus Alexandrinus* daarentegen, die

die omtrent de hiſtorie van *Sylla* zo partydig niet is, verhaald zyn dood op de volgende wyze: na dat hem in een droom te kennen was gegeven, dat hy ſterven zoude, gaf hy 'er kennis van aan zyne vrienden, en maakte zyn teſtament op dien eigen dag; waarop hem tegen den avond ene koorts overviel, waaraan hy, en wel in 't zeſtigſte jaar zyns ouderdoms, ſtierf.

Na zyn dood ontſtond 'er een groot geſchil, hoe hy moeſt begraven worden: want enigen wilden, dat zyn lyk met ſtatie door *Italie* na *Rome* zoude gevoerd, en daar openlyk bygezet worden. Zyn oude vyand *Lepidus* in tegendeel kantte zich daar tegen. Doch *Catulus*, *Pompejus* en andere vrienden van *Sylla* drongen met hunne begeerte door. Dus wierd het lyk op ene vergulde baar, met Koninglyke pracht, onder trompetten - geſchal na de ſtad gebracht, en ene menigte fuitery beneffens andere gewapende mannen; als mede hoge en lage officiers, die zich uit de Provincien haaſtten, om hem de laatſte eer aan te doen, verzelden het lyk op den weg. Ja alle de genen, die hen tegen kwamen, voegden zich by het gevolg, zo dat 'er wel nooit een dergelyke lykſtatie geweeſt is, die groter en aanzienlyker was. Voor de baar wierden de bondels roeden en andere wapens gedragen, die hy als *Dictator* gebruikt had. Maar, toen men in de ſtad kwam, nam de grootſte ſtatie eerſt haar begin: want 'er wierden 2000 goude kronen, die men ſchielyk gemaakt had, in de Pro-

cesſie gedragen, beneffens de geſchenken, welke hy van de ſteden, en de onder zyn bevel geſtaan hebbende legers gekregen had. 'T lyk zelf droegen de Prieſters en Veſtaalſche nonnen, waarop de ganſche Raad en Overheid der ſtad in hunne plechtgewaden volgde: hierop kwam de Ridderorde, en eindelyk de ſoldaten, die onder hem gedient hadden, en die ſpoedig na de ſtad konden komen, om dezen lyk-ſtoet by te wonen, Deze lieten zich in alle hunne ſieradyen zien, voerden goude veld-tekenen, en met zilver beſlage ſchilden. Ene grote menigte bazuinblazers waren 'er mede tegenwoordig, die een treur-muziek aanheften; waar tuſſchen zich de toejuichingen nu eens van den raad, dan van de Ridderſchap; en dan wêer van de ſoldaten en het Gemeen lieten horen, welke deels uit liefde, deels uit achting, deels mede uit ontzag voor zyn perzoon, dat na zyn dood nog aanhielt, voortkwamen. Het lyk aan de plaats, daar de redenaars hunne redenen plachten te houden (*pro Roſtris*) nêergezet zynde, wierdt 'er van enen der welſprekendſte mannen ene lykreden gehouden; want zyn zoon *Fauſtus*, wien zulks toekwam, had die jaren nog niet bereikt, welke daar toe ſtonden. Hierop brachten enige van de ſterkſte Raadsheren 't lyk op hunne ſchouders na het *Campus Martius*, alwaar niet dan de Koningen plachten begraven te worden. De voornaamſte Dames zouden zo veel reukwerk en welriekende kruiden by zich gehad hebben, dat men het van el-

ders

ders daarheen gebracht reukwerk, het welk in meer dan 200 korven gedragen wierd, niet nodig had. Anders word 'er mede, als iets aanmerkelyk, en als een bewys van *Sylla's* beſtendig geluk aangetekent, dat, hoewel 't 'er regenachtig uitzag, en ſcheen, kwaad weêr te zullen worden, 'er nogtans, onverwacht, een ſterke wind opkwam, welke de wolken verdeelt, en den Hemel had opgehelderd; maar, zo dra het lyk begraven, of door het vuur verteert was, dat 'er een ſterke regen volgde. Zyn graffchrift luidt dus: *nooit heeft hem een vriend zo veel goeds, en een vyand zo veel kwaads bewezen, of hy heeft het met de renten betaalt.*

Deze plechtige lykſtatie heb ik aangehaalt, om te tonen, dat, wanneer *Sylla* zich by de Republiek niet heeft verdient gemaakt, hy nogtans van de meeſten als zulk een wierd aangemerkt: want, of ſchoon veel uit vrees voor zyn perzoon geſchiedde, echter ontſtond de grootſte eer-bewyzing uit achting by allen, en by velen uit dankbaarheid. Want in *Sylla* was goed en kwaad onderling verenigt, nogtans zo, dat het kwaad door 't goede wierd overwonnen. Uit zyne hiſtorie blykt, dat hy onkuis en welluſtig geweeſt is; en de bloedige doodvonniſſen, die hy gedurende zyn *Dictatorſchap* velde, hebben zyn naam en gerucht ene vlak aangewreven, die nooit kan uitgewiſt worden. Hier over heb ik, vooraf, reeds myne gedachten gezegd, en aangewezen, wat hieromtrent ter verzachting van de daarover gevelde ſtrenge

oordelen gezegd konde worden. Dit moet men echter toeſtaan, dat hy, altyd, de party van de braafſte lieden trok, en dit bloedbad meer uit een beginzel van Staat, dan eene natuurlyke bloeddorſtigheid voortkwam; want men ziet, dat hy anders mild, beleeft en ſchertſende geweeſt is, en zyne hartstochten in den uiterſten graad wiſt te matigen. Uit de beſchryving, welke *Plutarchus* van zyn perzoon geeft, zoude men opmaken, dat hy vol bygeloof, en een belachgelyke dweper geweeſt is. Maar ziet men, dat hy zomwylen zelfs met heilige zaken ſchertſte, en door zyne gezichten en dromen niet dan de bevordering van zyne ondernemingen bedoelden, zo kan men zeggen, dat hy hierin de voorbeelden van verſcheide grote Helden heeft nagevolgt, om zich by 't bygelovig volk des te meer verplicht te maken. Waarom enigen, die 't eerſte met het laatſte vergeleken, dit aan zyne onbeſtendigheid en wispelturigen aart hebben toegeſchreven, en uit dien hoofde zo wel van zynen godsdienſt als andere dingen voorbeelden bygebracht, te weten, dat hy zomtyds het recht omtrent geringe zaken ſtreng handhaafde, en wederom in zaken van gewicht ſlordig was, zo zelfs, dat hy de ſoldaten zelfs ongeſtraft liet, die een van zyne Generaals in den oorlog van *Italie* ſtenigden. Maar deze oordelaars hebben vergeten te letten, dat *Sylla* alles, wat hy uitvoerde, naar de omſtandigheden van den tyd richtte, en om die rede dat geen aan zyne onbeſtendigheid hebben toegeſchreven, dat nogtans een

gevolg

gevolg van zyne diepe en grondeloze ſtaatkunde was: want, hoe ongeregeld ook menigmaal zyne handelwyze ſcheen, hy ſtelde zich echter daarby altyd een wis oogmerk voor, en het is nog de vraag, of hy een groter Generaal dan Staatkundige geweeſt zy. Ik voor my vind een goed oordeel in alle zyne ondernemingen. Om die rede was het zelfs, dat men hem en by een *vos* en een *leeuw* vergeleek, en dat de meeſten van zyne ſoldaten geen minder liſt en bedrog dan dapperheid bezaten. Meeſt moet men zich over de bekwaamheid van dezen beroemden man verwonderen, van de harten der genen, die onder hem ſtonden, te winnen: want hy wierd van hen, altyd, even zo bemind als ontzien. En daar kwam het voornamelyk van daan, dat hy dat geen zonder gevaar doen konde, wat anderen geheel onmogelyk was: want alles, zelfs de ſtrengheid, geſchiedde met ene byzondere bevalligheid en ſtoutmoedigheid, 't welk het voornaam karacter van dezen man was, en waarvan ik ſlechts één voorbeeld bybrengen wil. Toen hy *Lucretius Offella* openlyk liet ombrengen, om dat deze, niettegenſtaande zyne menigmaal herhaalde vermaningen, nogtans voortvoer, om het burgermeeſterſchap aan te houden, en deze moord ene grote opſchudding verwekte, terwyl gemelde *Lucretius* in de ſtad zeer gezien, en by het leger bemind was; zo verhaalde *Sylla*, in plaats, dat hy zich door ene reden daaromtrent had moeten verdedigen, het volk een oud geval van een boer, die

met ongedierte geplaagd, en wiens hembd 'er ten enemaal vol van was, en, als deze merkte, dat, hoe meer hy 'er doode, 'er des te meer wêerom kwamen, hy eindelyk het besluit nam, om 't hembd in het vuur te werpen. Elk een kon zyne mening ligt begrypen; waarom het lagchend aangehoord, en alles weder ſtil wierd. Maar 't grooſt bewys van zyne vrymoedigheid was, dat, toen de ganſche ſtad door die bloedige doodvonniſſen in droefheid was gedompelt, hy zyne heerſchappy néerlag, zonder gevolg in de ſtad rond ging, vragende, of iemand iets op zyn gedrag te zeggen had, zich aanbiedende, om deswegen rekenſchap te geven: niet anders als een tuchtmeeſter, dewelke, wanneer hy de kinders heeft geſlagen, hen naderhand de roede voorhoudt, om ze te kusſen. Even zo ging het mede de *Romeinen*: want nooit is een man, na dat hy zyn ampt had nêergelegt, meer geacht en geëert, en nooit iemands lyks-ſtatie, binnen *Rome* met zulke plechtigheden gevierd geworden. Ja de achting, welke men voor dezen man had, ſtrekte zich zo ver uit, dat zyne wetten en bevelen nog lang na zynen dood in acht genomen wierden, en het Gemeen zelf zich niet verſtoutte, hunne beſchermers wêer te begeren, die hy had afgeſchaft. Zyn nagelaten zoon, *Fauſtus*, bezat volſtrekt gene van zyn vaders hoedanigheden, en daarom ſchynt het, als of de natuur in 't vormen van den vader al te verkwiſtende geweeſt is, en dus voor den zoon niets meer overig gehad heeft.

An-

Anders had *Sylla* dit met enige grote Helden gemeen, dat hy zelf zyne daden in de zo genoemde commentarien of dag-regiſters beſchreven, en ze aan *Lucullus opgedragen* heeft. Doch deze zyn, tot groot nadeel van de geleerde waereld, verloren geraakt. Dit mag genoeg gezegt zyn van onzen groten *Romein*, uit wiens hiſtorie blykt, dat ik, in het opmaken van zyn beeldtenis, het met de meeſten, zo wel oude als nieuwe ſchryvers niet eens ben, maar van gedachten ben, dat hy veeleer den titel van *Prudens*, (voorzichtig,) dan dien van *Felix*, (gelukkig) verdiene.

CAJUS JULIUS CÆSAR.

Na dat ik ene ſchets van *Sylla's* perzoon en daden heb gegeven, zal ik nu enen anderen *Romein* op het toneel brengen, wiens hiſtorie bekender is, en wiens daden zo wonderbaar zyn, dat *Plutarchus* niemand in de ganſche hiſtorie heeft kunnen vinden, dan den groten *Alexander*, welken hy tegen dezen man wiſt te ſtellen; ja hy heeft niet beſtaan, ene vergelyking tuſſchen hen te maken, die hy tuſſchen andere beroemde mannen maakte.

Onder hen, waarop *Sylla* in de grote ſlachting zyn oog geſlagen had, was ook *Cæſar*; eens deels, om dat hy met *Marius* bevriend was, deels mede, om dat *Sylla* in dezen jongeling zekere neigingen beſpeurde, welke in 't Gemenebeſt beroeringe verwekken zouden: want, wanneer enigen voor hem wegens zyne jeugd ſpraken, zeide *Sylla*, dat ze zelve niet wiſten, voor wien zy baden, om dat in den jongen *Cæſar* 10 *Marii* verborgen lagen. *Cæſar* dit ter oren komende, maakte zich weg. Maar kort daarop viel hy in handen van *Sylla's* ſoldaten, maar loſte zich door twee talenten of 2000 ryksd. welke hy aan hunne officiers gaf, en vluchtte na *Nicomedes*, den Koning van *Bithynien*, alwaar

waar hy zich een tyd lang ophielt, en intuſſchen een leven leidde, dat zyne vyanden tot bittere hekelſchriften aanleiding gaf.

Niet lang daarna viel hy in handen der zeerovers, waarmede de middelandſche zee toen als bedekt was. Dezen beloofde hy 20000 ryksd. voor zyne vryheid, zendende hier en daar menſchen na toe, om dit geld by één te krygen. Ondertuſſchen gedroeg hy zich by deze zee-rovers meer als een bevelhebbend perzoon, dan een gevangen man: want, wanneer zy hem zomtyds boos maakten, dreigde hy hen, ze alle te laten ophangen; en vonden zy in de verzen en redenen, die hy voor hen opſneedt, geen ſmaak, dan ſchold hy ze voor domme krachten en weetnieten uit: en de rovers ſchepten zulk een genoegen in deze vlugheid en vrymoedigheid, dat ze alles in dank opnamen.

Doch *Cæſar* zag zich zo dra niet op vrye voeten, of hy ruitte ſchielyk enige ſchepen uit, waarmede hy op de zeerovers, die hem gevangen hadden, los ging, en het geld beneffens nog een groteren buit weerôm kreeg, liet ze ook ophangen, en volvoerde daarin de bedreigingen, die hy ſchertſende gedaan had.

Toen *Sylla* de regering neerlag, waren *Cæſars* vrienden hem aan boord, dat hy weêr na *Rome* mocht komen. Maar, voor dat hy zich op de terugreis begaf, hielt hy zich een tydlang op 't eiland *Rhodus* op, zich daar door *Apollonius* in de redeneer-kunde latende onderwyzen: men kon 't toen ook reeds

mer-

merken, dat hy één van de welſprekendſte mannen van zyn tyd zoude worden. Zo dra hy te *Rome* gekomen was, hielt hy, om zyne welſprekenheid te tonen, ene openbare reden, waarin hy *Dolabella* betichtte. Dit was toen overal te *Rome* gebruikelyk, dat zich dus de jonge lieden door dergelyke redenen in aanzien trachtten te brengen, en het hen toebetrouwde talent toonden. *Dolabella* wierd wel onſchuldig verklaard; maar *Cæſar* bracht zich door deze daad in aanzien, 't welk door verſcheide andere daden van een zelfde natuur geſtadig toenam; en, vermits hy buiten dat aartig, beleeft en beſchaaft was, zo won hy de vriendſchap van vele deftige burgers. 'T gemeen nam hy in door mildadigheid en ene prachtige levenswyze, en dus kon men, zo wel uit deze zyne handelwyze, als de grote gemoeds-gaven ligt voorzeggen, dat hy ene grote rol in de waereld ſpelen zoude.

Doch deze gunſt verwekte hem mede verſcheide vyanden en wangunſtigen, maar de verſtandigſten merkten hem aan als enen gevaarlyken jongeling, die met der tyd de Republiek beroeren zoude. Onder dezen was mede de grote redenaar *Cicero*, die *Cæſar* openlyk met deze woorden beſchreef: *wanneer ik zyn gedrag, zyne voorſlagen en bewegingen naga; dan zie ik niets, dan gevaarlyke en wrede oogmerken: beſchouw ik hem in tegendeel dagelyks, hoe hy zyne hairen zorgvuldig krult, en met de punt van den vinger op het hoofd krabt; dan bekenne ik, dat ik*

tot de gedachten niet kan komen, als of hy met grote en gevaarlyke aanſlagen zwanger gaat.

De eerſte blyk van 's volks genegenheid wierd hem gegeven, toen hy om de bediening van een Overſten in het leger verzocht; want deze kreeg hy aanſtonds. Het vertrouwen, dat hy 'er door opmaakte, porde hem tot ene ſtoute daad aan, die geen ander zoude ondernomen hebben: hy roemde namelyk, in een lykreden over *Marius* gemalin, *Julia*, *Marius*, welken nogtans 't Gemeneſt voor een vyand verklaart had, tonende desſelfs zegetekenen en beeldtenis. Dit veroorzaakte, dat verſcheiden hevig tegen *Cæſar* begonnen uit te varen; 't Gemeen daarentegen, door *Marius* altyd gevleyd, klapte in de handen, en prees dit beſtaan: waarom *Marius* naam, welke door de overwinningen van *Sylla* in verachting geweeſt was, wêer in aanzien kwam. Allen verwonderden zich over deze ſtoutheid van *Cæſar*, en uit dit en andere dingen zag men, dat hy de voetſtappen van *Marius* zoude bewandelen.

Kort daarna kreeg hy het ampt van ſchatmeeſter, en in deze hoedanigheid wierd hy na het leger in *Spanje* gezonden. By zyne terugkomſt leefde hy zeer prachtig en verkwiſtend, om dat men zich daardoor by het volk bemind moeſt maken. Hy raakte daardoor ook zodanig in ſchulden, dat ze 1300 talenten, dat is, byna anderhalve millioen zouden bedragen hebben, voor dat hem

een

een gewichtig ampt wierd opgedragen. Zyne pracht liet hy inzonderheid blyken, toen hy bouwmeester (*ædilis*) was geworden, trekkende daardoor 't volk geheel op zyne zyde. By de waarneming van deze laatste bediening nam hy voor, om dat geen uittevoeren, wat hy met *Marius* begonnen was. Want, hoewel de party van *Sylla* de sterkste in de stad was, zo liet hy echter by nacht, heimelyk, het beeldtenis en de zege-tekenen van *Marius* op 't Kapitool brengen. Wanneer 't volk dit 's morgens gewaar wierd, veroorzaakte zulks in hen ene grote verwondering, lopende in menigte heen, om dit te zien. Zommigen riepen, *Cæsar* stelde wrede aanslagen te werk, terwyl hy, strydig met de stads-wetten, ondernam, den naam van een gehaten man weêr in achting te brengen: voorts zeiden zy, dat hy daardoor ene proef wilde nemen van den bystand van 't Gemeen, dat hy door verkwisting en gaven op zyne zyde gebracht had. De aanhangers van *Marius* daar tegen begonnen daarom, weêr moed te scheppen, verheffende *Cæsar* tot aan de wolken.

Hierop wierd de raad vergadert, en *Catulus Lactatius*, welke toen de aanzienlykste en machtigste man was, sprak *Cæsar* streng aan, latende zich mede de merkwaardige woorden ontvallen, dat *Cæsar* de Republiek niet meer met gebaarden aantastte, maar dat hy openlyk storm liep. Inmiddels kwam *Metellus*, die opper-priester was, (*Pontifex maximus*) te sterven. Om dit ampt hielt *Cæsar* be-

beneffens twee andere aanzienlyke mannen by het volk aan. De dag van verkiezing naderende, zeide hy tot zyne moeder, die hem wenend omhelsde; *heden zult ge my of als Opperprieſter, of landvluchtig zien.* Daarop begaf hy zich na de vergadering, krygende daar de meeſte ſtemmen van het volk, tot den grootſten ſchrik en ter verbittering van den Raad, dewelke wel zag, dat hy door gunſt van het Gemeen alles zoude verkrygen, en dat zyne eergierigheid zo onmatig was, dat hy zich van allerlei middelen bediende, om zyn oogmerk te bereiken. Uit dien hoofde hielt men hem, by alle gevaarlyke aanſlagen tegen 't Gemenebeſt, verdacht, vooral in de zamenzwering van *Catilina*, welke toen by geval op de volgende wyze uitbrak.

Catilina, één man van adel, ging met vele aanzienlyke mannen, die even zo ondeugend en roekeloos waren, als hy zelf, ene zamenzwering aan, en wilden de ſtad in brand ſteken, den Raad om hals brengen, en zich meeſter van de regering maken. Maar, toen deze handel door *Cicero*, welke toen Burgermeeſter was, ontdekt wierd, vluchtte hy uit de ſtad. Hierop hielt men *Cæſar* verdacht, dat hy hiervan geweten had; maar 't is niet zeker, of deze argwaan gegrond geweeſt zy, dan niet. Doch dit is zeker, dat, toen 'er in de raads-vergadering een oordeel over de zamenzweerders zoude geveld worden, en zy allen ter dood verwezen wierden, *Cæſar* van zyne plaats opſtond, en ene lange reden hielt, waarin hy te kennen gaf, dat het noch recht-

rechtvaardig, noch met de wetten der ſtad overeënkomſtig was, zonder vooraf gegane rechtspleging, zo vele aanzienlyke mannen ter dood te veroordelen; dat het daarom beter was, hen in een kerker naaukeurig te laten bewaken, tot dat men *Catilina* zoude overtuigt hebben, wanneer men dus met de andere beſchuldigden, naar ſtyl van rechten, te werk konde gaan, en ze naar verdienſte ſtraffen.

Dit ſtuk voerde *Cæſar* met grote welſprekenheid uit; ook ſcheen 't op zulke billykheid te ruſten, dat de meeſte raadsheren wêer omvielen, en in zyn gevoelen traden. Maar, toen de beurt aan *Cato* kwam, en deze zyne gedachten zeggen moeſt, deed hy ene hevige reden, niet alleen tegen *Catilina*, maar ook tegen *Cæſar* zelv', aantonende, dat men de grootſte reden had, hem hieromtrent verdacht te houden. 'T gevoelen van *Cato* wierd ook opgevolgt, en de beſchuldigden omgebracht.

De Raad ſcheidende, waren 'er enige trawanten van *Cicero*, die op *Cæſar* aanvalien, en hem van 't leven beroven wilden. Maar *Curio* zoude hem met zyn rok bedekt, en dus zyn perzoon gered hebben; ja *Cicero* zelf, wanneer enige jonge gewapende lieden hunne ogen op hem hielden, en zyne order afwachtten, gaf hen een teken, dat ze dit zouden ſtaken, het welk of uit vrees voor 't volk, of om dat hy *Cæſar* onſchuldig hielt, ontſtond. Van dien tyd af was 'er tuſſchen *Cæſar* en *Cato* beſtendig vyandſchap, en heeft

zulks

zulks den naam en het gerucht des eerſten niet weinig bevlekt, wanneer hy den eerlykſten man in de toenmalige tyden voor zyn vyand moeſt aanzien. Maar 'er kon ook, volſtrekt, gene overeenſtemming wezen tuſſchen deze twee mannen, die zo verſcheide hoedanigheden bezaten, zo als dit onder anderen uit de ſierlyke afbeelding, welke *Saluſtius* van hen gemaakt heeft, is af te nemen, welke ik niet voorby kan, hier aan te halen. Beide, zegt hy, waren van ene zelfde geboorte, ouderdom, welſprekenheid, grootmoedig- en eergierigheid. *Cæſar* wierd groot door milddadigheid en weldaden; *Cato* door zynen onberispelyken levenswandel. De eerſte maakte zich door zachtmoedigheid en medelyden aanzienlyk; de andere door ſtrengheid en handhaving van het recht. De eerſte leide door geven, terecht helpen en verſchonen roem in; maar de ander, om dat hy niets gaf, nog door de vingers zag. De eerſte was een toevlucht der bedrukten; maar de laatſte een peſt voor menſchen van ondeugd. Men pryſt de goedheid van den eerſten, en de beſtendigheid van den laatſten. *Cæſar* wilde ſchynen, goed te zyn; maar *Cato* wilde 't liever zyn dan ſchynen. Zo ver *Saluſtius*. Maar om dat de hoedanigheden van den eerſten beter voor de bedorve tyden voegden, dan die van den laatſten; zo hadden zy ook niet een zelfde geluk: want, toen zich *Cæſar* te *Rome* ſouverain maakte, kon *Cato* geen Burgermeeſterſchap erlangen.

In de volgende raads-vergadering trachtte zich *Cæſar* van de hem te laſt gelegde beſchuldigingen te zuiveren. Maar de ganſche Raad ſtond op, en deed hem allerlei verwytingen. Vermits nu deze zitting wat lang duurde, verbeeldde zich het volk, dat men hem enig kwaad wilde doen: waarom het voor het raadhuis liep, begerende daar met ſchreeuwen en roepen, dat men hem zoude terug laten komen. In dezen toeſtand vond *Cato* goed, 't Gemeen met koorn te laten bedeelen, door welken nutten aanſlag de Raad niet alleen in achting, maar *Cæſar* mede in enige vergetelheid kwam. Waarom ook zyn hierop bekleed ampt van Hooft-ſchout, waarin men duchten moeſt, dat hy dit of dat nieuws zoude verzinnen, tamelyk ſtil afliep. 'T merkwaardigſte, hem in dit ampt ontmoet, was wegens het bekend geval met zyne gemalin, *Pompeja*, dat op deze wyze verhaalt word. Een jongeling van adel, met name *Publius Clodius*, verliefde op de gemalin van *Cæſar*, en zy behandelde hem mede niet onverſchillig van hare zyde. Maar, om dat ze onder een naauw opzicht van *Cæſars* moeder, *Aurelia*, was, zo konden de twee verliefden niet zonder ongemak te zamen komen. *Clodius*, die in zynen tyd niemand in vermetelheid iets toegaf, maakte als toen gebruik van een wanhopig middel, om zyn oogmerk te bereiken. 'Er wierd een feeſt gevierd, het welk niemand, dan vrouwen, mochten bywoonen, en de plechtigheden daarvan geſchiedden by nacht. Voor deze

reis

teis viel het *Pompeja*, als de gemalin van den Hoofd-ſchout, te beurt, dit feeſt te vieren: waarom zich *Clodius*, die wegens zyne jonge jaren nog geen baard had, vrouwekleederen liet aantrekken, en in dit gewaad, als ene jonge Dame, binnen gelaten wierd. Ene ſlavin moeſt aanſtonds aan *Pompeja* tyding van zyne komſt brengen; en hy ging ondertuſſchen, en wandelde alleen in de zaal. Ene dame, die gaarne wilde weten, wie deze eenzame dame was, liet zich voort met hem in een geſprek in, en vroeg na zyn naam. Dit maakte *Clodius* geheel verlegen, maar gaf echter eindelyk ten antwoord, dat hy op *Agra*, de dienſtmaagd van *Pompeja*, wachtte: maar de ſtem verried hem; waarom de gemelde Dame alarm maakte, en riep, dat 'er een jong verkleed mansperzoon was binnen gekomen, om haar feeſt te ontheiligen. Dit bracht een ſchrik in de ganſche vergadering; alle deuren wierden toegeſloten, en *Aurelia* liet naaukeurig alles onderzoeken, tot dat men *Clodius* eindelyk in de kamer van de ſlavin vond, die hem in huis gebracht had. Hierop ſtiet men *Clodius* uit het huis; de vergadering ſcheidde, en elke dame, die daar tegenwoordig was, verhaalde haren man het voorgevallene. Dit gerucht verbreidde zich aanſtonds door de ganſche ſtad, en *Clodius* wierd door een Gemeentsman van godloosheid aangeklaagd, en voor 't gerecht gedaagd. De voornaamſte Raadsheren kantten zich tegen hem, en beſchuldigden hem van verſcheide andere misdaden;

onder andere van ene vleeſchlyke verkering met zyne zuſter: in tegendeel trok het volk zyne party zeer ſterk, zo dat de rechter hierdoor den moed liet zinken. In deze beroerte verſtiet *Cæſar* wel zyne gemalin; maar, als hy voor 't gerecht tegen *Clodius* zoude getuigen, zeide hy, dat hem de zaak niet bekend was. En, wanneer zich allen hier over, verwonderden, vragende, waarom hy *Pompeja* dan had verſtoten, antwoordde hy: *ik wil, dat myne gemalin niet alleen rein, maar ook zonder argwaan zyn zal.* Dus handelde hy, naar men meend, om in de gunſt van het volk te dringen, dat *Clodius* bevryden wilde. Hy wierd ook daardoor vry verklaart.

Na dat *Cæſar* zyn Hoofdſchouts-ampt had neêergelegt, wierd hem de beſtiering over *Spanjen* opgedragen. Maar, om dat hy zeer diep in ſchulden geraakt was, zo kantten zich zyne ſchuldeiſchers aan tegen die reis: waarom hy by *M. Craſſus* zyne toevlucht zoeken moeſt, dewelke toen de rykſte man binnen *Rome* was. Deze *Craſſus* bleef dan borg voor 800000 ryksd. waardoor hy vryheid kreeg, van te vertrekken. Toen hy zich nu in *Spanjen* ophielt, bracht hy enigen tyd met lezen door. Eens las hy in de hiſtorie van *Alexander den Groten*, en viel 'er door in diepe gedachten, ja begon ten laatſten zelfs te wenen. Toen nu zyne vrienden na de rede vroegen, zeide hy: *meent gy niet, dat ik rede tot wenen heb, wanneer ik naga, dat Alexander in die jaren, welke*

ik

ik thans bereik, zo vele Koningryken had verweeſtert; en ik heb nog niets van aanbelang uitgevoert. Hierop nam hy de beſtiering van *Spanjen* met groten yver ter harte, de zaken van oorlog zo wel als van vrede met zodanige vlyt en naarſtigheid waarnemende, dat hy, in korten tyd, zo wel een groten naam, als aanzienlyke middelen verwierf, verrykende zelfs zyne ſoldaten, die hem deswegen den titel van *Imperator* gaven. Zyne oorlogsdaden waren in *Spanjen* van zulk gewicht geweeſt, dat hy by zyne terugkomſt kon begeren, met triumph in de ſtad te worden ingehaalt. Maar, om dat zy, die verlangden te triumpheren, zich buiten *Rome* moeſten ophouden; en in tegendeel de genen, welke na het Burgermeeſterſchap ſtonden, tegenwoordig zyn moeſten, zo ſtond *Cæſar* in twyfel, wat hy zoude doen; doch, nademaal hem 't Burgermeeſterſchap meeſt ter harte ging, liet hy den triumph varen, en kwam in de ſtad, om 't Burgermeeſterſchap te verzoeken. De aanzienlykſte mannen van dien tyd te *Rome* waren *Pompejus* en *Craſſus*: de eerſte, wegens zyne grote en uitmuntende daden; de laatſte wegens zynen rykdom. Vermits zich nu deze mannen onderling koeltjes behandelden, zo zocht hen *Cæſar* te bevredigen, en zich daardoor den weg tot de hoogſte macht te banen, het welk ook geſchiedde: want daardoor wierden zy beide zyne vrienden, en onderſteunden zyn aanzoek, zo dat hy dus naaſt *Bibulus* tot Burgermeeſter wierd verklaart.

Deze waardigheid had hy zo dra niet verkregen, of hy drong in des volks gunſt, terwyl hy ene wet voorſloeg, van zekere uitdeling van akkers en koorn onder het volk. De Raad merkte wel, waar deze aanſlag en andere meer op doelden: waarom hy zich daar yverig tegen aankantte. Maar *Cæſar* verliet zich op de vriendſchap van *Pompejus* en *Craſſus*, en vroeg de vergadering, of ze zyne wet niet goedkeurden? Zy antwoordde hierop, ja: en *Pompejus* gaf buiten dat te verſtaan, dat, wanneer iemand zulks beletten zoude, hy macht tegen macht gebruiken wilde; zo dat deze grote man hierdoor veel van de gunſt verloor, die hy te voren in den Raad gehad had. Doch, ten einde *Cæſar* dezen man nog meer verplichten mocht, huwde hy zyne dochter *Julia* aan hem uit; en hy zelf trouwde met *Calpurnia*, de dochter van *Piſo*, en bracht het zo ver, dat *Piſo* in 't volgende jaar tot Burgermeeſter aangeſteld wierd. Alle verſtandige menſchen zagen wel, wat voor onheilen uit deze vereniging ontſtaan zoude; maar inzonderheid begreep het *Cato* 't beſt, die 'er hevig tegen ſprak, en den anderen Burgermeeſter *Bibulus* aanmoedigde, om *Cæſars* aanſlagen te dwarsbomen. Maar *Bibulus* konde tegen zynen machtigen amptgenoot niets uitrechten; waarom hy zich den overigen tyd van zyn Burgermeeſterſchap binnens huis hielt: en daarom zeide men ook, dat in dit jaar *Julius* en *Cæſar* Burgermeeſters waren; door welken ſcherts men te kennen gaf, dat *Cæ-*

Cæſar alleen alle macht bezat, maar zyn amptgenoot als ene nul in 't cyfer aangezien wierd.

Na dat nu *Pompejus* op nieuw met *Cæſars* dochter in 't huwelyk getreden was, liet hy alle desſelfs wetten ſtaven, en beſtelde de zaken daarenboven zo, dat hy, te weten *Cæſar*, de beſturing over *Gallien* als mede *Illyrien* voor vyf jaren kreeg, en dat hem vier legioenen wierden toegelegt. *Cato* kantte zich volgens gewoonte met yver daar tegen, waarom hem *Cæſar* liet vatten en na de gevangenis brengen. Dit maakte ene grote opſchudding, zo dat hem zelfs het volk heel ſtil en met hangende hoofden verzelde: en, als *Cæſar* merkte, dat hy zich hierdoor gehaat maakte, verzocht hy zelfs enen Gemeents-man, hem wêer uit de handen der trawanten te verloſſen. Men ziet dus uit het bygebrachte, dat *Cæſar* niets ontzag, om zyne eergierigheid te voldoen. Daarom geſchiedde 't zelfs, dat hy den ondeugenden *Clodius* tot Gemeents-man bevorderde, of ſchoon deze zyne eige Familie beſchimpt had. Maar zyn voornemen was, zich van dezen onruſtigen man te bedienen, om *Cicero* den voet dwars te zetten; het welk ook gebeurde: want hy ruſtte niet eer, voor dat deze grote man in ballingſchap wierd gezonden.

Zodanig was de handelwyze van *Cæſar*, voor dat de grote *Galliſche oorlogen* hun begin namen; en is dit gedeelte zynes levens juiſt niet te pryzen, om dat het ene aan-

eenſchakeling van enkele onrechvaardigheid, ſchadelyke ondernemingen, vervolgingen van de beſte en braafſte *Romeinen*, bevorderingen van ondeugende menſchen, veinzeryen voor het volk, en zamenzweering tegen het Gemenebeſt is: want daarop doelde zyne verbindtenis met *Pompejus* en *Craſſus*; waardoor de grond tot het *driemanſchap* gelegt wierd. Maar de volgende bedryven, welke in oorlogs-daden beſtonden, hebben veroorzaakt, dat zyn naam tot den hoogſten top is geklommen, alle andere Romeinſche Generaals zyn door hem verduiſtert, ja eindelyk niemand is, in de hiſtorie gevonden, welke by hem, alleen *Alexander den Groten* uitgezondert, ware te vergelyken, wien hy aan dapperheid niets week, maar hem in krygsaanſlagen, en de kunſt van de harten der ſoldaten te winnen, en ze tot grote en byna ongelovelyke daden aan te moedigen, heeft overtroffen.

Van de oorlogen, door hem binnen de 10 jaren in *Gallien* en de aangrenzende landen gevoert, wil ik niets melden; om dat myn voornemen in dit werk veeleer is, ſchetſen te geven van de perzonen, dan van hunne oorlogs daden breedvoerig te ſpreken. Dit alleen zal ik ſlegts zeggen, dat hy in deze tien jaren 800 ſteden beſtormt, 300 volken t'onder gebracht, en in verſcheide veldſlagen met drie millioenen vyanden te doen had, van deze een millioen verſloeg, en ene tweede millioen gevangen nam. Doch hierby moet men zich meeſt verwonderen, dat deze vyan-

vyanden doorgaans wreede en ruwe volken, waren, welke niet dan in de krygstucht de *Romeinen* evenaarden, maar hen aan moed en dapperheid overtroffen; zo dat het dus door hulp van geoeffende *Galliers* geſchiedde, dat *Cæſar* nadernand de Romeinſche republiek overhoop wierp, en ſouverain Heer wierd. Deze oorlogen heeft hy zelf in de onwaardeerbare gedenkſchriften beſchreven, welke wy nog hebben, en waardoor men de eerſte opheldering in de Noordſche oudheden heeft. Men ziet daarin met verwondering zyne grote bekwaamheid in zaken van oorlog, zyne vlugheid, om van ene overwinning een goed gebruik temaken, zyne ongemakken en ſtoutmoedigheid, welke zomtyds zo ver ging, dat hy geheel alleen onder de vyanden drong, om zyne mannen aan te moedigen, ſtand te houden.

Wanneer hy nu deze oorlogen enige jaren lang gevoert, en inmiddels de ſtad met verwondering over zyne daden vervult had, begaf hy zich wêer over de Alpen na *Italie*, om een wakend oog te houden, op 't geen 'er ondertuſſchen te *Rome* voorviel. Te *Lucca* gekomen zynde, gingen hem *Pompejus*, *Craſſus* en de voornaamſte *Romeinen* te gemoet, zo dat hy op eenmaal byna by de 200 raadsheren by zich had. Alstoen wierd 'er tuſſchen deze drie mannen afgeſproken, dat *Pompejus* en *Craſſus* in het volgende jaar Burgermeeſters zouden zyn, en *Cæſars* tyd in *Gallien* voor vyf andere jaren verlangt worden. Hoewel nu vele zagen, dat het

daardoor met de vryheid van het Gemenebeſt op een einde zoude lopen, zo was echter de aanhang en het gezag van deze drie mannen zo groot, dat niemand dit beletten konde. *Cato* was in deze grote vergadering niet tegenwoordig, want anders zoude hy zyne gedachten volgens gewoonte wel vry geuit hebben. Maar met welke ogen hy dit alles heeft aangezien, blykt daaruit, dat, toen de Raad kort daarop ene openbare dankzegging wegens ene nieuwe overwinning beliſtte, *Cato* dus ſtemde: dat men *Cæſar* aan de vyanden moeſt overleveren, om dat hy deze overwinning, voor den geeindigden ſtilſtand behaald had.

De laatſte vyf jaren, door *Cæſar* tot deze *Galliſche* oorlogen beſteed, waren niet minder vrugtbaar aan grote voorvallen, dan de eerſte: toen trok hy over den *Rhyn*, voerde oorlog in *Duitſchland*, en deed twee tochten na *Britannien*, het welk thans *Engeland* genoemd word. Ondertuſſchen ſtierf zyne dochter *Julia*, de gemalin van *Pompejus*, welk ſterfgeval onder de vrienden van weerskanten grote droefheid veroorzaakte; om dat ze vooruit konden zien, dat de heimelyke jaloezy, welke reeds by deze twee grote mannen heerſchte, tot openlyke vyandſchap zoude uitbarſten, inzonderheid, toen *Craſſus*, die tuſſchen beide had kunnen komen, en ze weêr bevredigen, in den *Parthiſchen* oorlog het leven had verloren. *Pompejus* had *Cæſar* te voren veracht, en meende, dat het hem even zo gemakkelyk zoude

zoude vallen, hem den voet dwars te zetten, als het hem by deſſelfs verhoging gemakkelyk gevallen was. Maar, na dat deze zo wel in *Italie* als *Duitſchland* zulke grote daden had uitgevoerd, begon hy hem te vrezen, en aan zyn bederf te werken. *Cæſar* aan den anderen kant had niemand, dan *Pompejus*, in den weg, en zocht zich daarom insgelyks van dezen groten mede-dinger te ontſlaan: zo dat de eerſte niemand zyns gelyken, en de laatſte niemand boven zich lyden wilde.

De verwarde toeſtand van *Rome* gaf *Pompejus* voort gelegenheid, om de vriendſchap met zynen mede-dinger te breken. Want, om dat de meeſte bedieningen voor geld verkocht wierden, inzonderheid door dezulken, die *Cæſar* onder het volk liet omwandelen, om de keuze op zyne aanhangers te doen vallen, en dit grote opſchudding, vechteryen, en menigmaal bloedſtorting op de plaatzen, daar de verkiezing moeſt geſchieden, veroorzaakte, kwamen verſcheide tot de gedachten, dat de Republiek niet kon gered worden, ten zy de opperſte macht aan een perzoon alleen wierd overgegeven, welke door een volſtrekte macht allen in toom konde houden. Vermits men nu van deze twee grote mannen het grootſt vertrouwen op *Pompejus* ſtelde, zo namen zy 't beſluit, hem zulke macht op te dragen. Dit beſluit bevorde *Cato* zelf, gevende den Senaat den raad, dat men hem alleen Burgermeeſter moeſt maken, vermits hy duchtte, dat men hem

anders

anders tot *Dictator* wilde verklaart hebben. De Senaat nam zynen raad aan, benoemende *Pompejus* tot den enigen Burgermeester; het welk even zo veel was, als hem voor enen zekeren tyd de volstrekte macht op te dragen.

Cæsar merkte heel wel, waar dit op doelde, zendende daarom aanstonds een bode na *Rome*, om 't Burgermeesterschap voor zich zelv' te begeren. *Pompejus* zweeg daarop stil; maar *Marcellus* en *Lentulus* kantten zich zeer yverig daar tegen, en zochten het één en ander toestel van *Cæsar* te dwarsbomen; ja *Marcellus* ging hierin zo ver, dat hy iemand openlyk liet geeselen, welken *Cæsar* had gezonden, om zyne klachten voor te stellen. Waarom *Cæsar* zich toelag, zich tegen zyne machtige vyanden te versterken; en, vermits hy in de *Gallische* oorlogen enen groten rykdom had verzamelt, liet hy veel geld onder het volk te *Rome* uitdelen, makende zich daardoor by velen verplicht, inzonderheid *Curius*, welke toen Gemeents-man was. Hierom begon *Pompejus*, openlyk te werk te gaan, sprak 'er van, dat hy een ander in *Cæsars* plaats na *Gallien* wilde zenden, eischende voort de troepen wêerom, welke hy hem geleent had: welke troepen *Cæsar* ook zeer spoedig terug zond, na dat hy elk soldaat in 't byzonder ene verëring had gegeven.

Op deze wyze nam dit groot geschil met ernst zyn aanvang, en eindigde met den ondergang van het Gemenebest. De grote *Pompejus*

pejus ſcheen alstoen zich zelv' niet meer gelyk te zyn; want, vermits hy te verheve gedachten van zyne macht had, zo verwaarloosde hy, de nodige ſchikkingen te maken, menende, *Cæſar* alleen door raads-beſluiten te beſtryden; waaraan zich echter *Cæſar* niet ſtoorde: want men verhaalt, dat iemand van zyne officiers, welke voor de deur van de raad-kamer ſtond, om het antwoord op *Cæſars* verzoek af te wachten, toen men hem liet weten, dat de Raad zyne beſtiering in *Gallien* niet konde verlangen, de hand aan zynen degen ſloeg, en zeide: *wat de Raad weigert, zal deze uitvoeren.* *Cæſars* verzoek was tog van groot aanzien en billykheid: want hy bood aan, 't geweer nêer te leggen, wanneer *Pompejus* het zelfde zoude doen, en dat beide, als privaate perzonen, zich aan de uitſpraak van de Republiek zouden onderwerpen. En ſtelde *Curio* in *Cæſars* naam deze voorwaarden voor, welke met zulk ene blydſchap door het volk wierd aangehoort, dat velen bloem-kranſen na hem wierpen, toen hy zyne reden had geeindigt. Maar men rechtte daarmede by den Raad niets uit; want de party van *Pompejus*, en *Scipio*, *Pompejus* zwager, waren in den raad van deze gedachten, dat *Cæſar* verplicht moeſt worden, binnen een zekeren tyd 't geweer nêer te leggen, en, zo hy zich niet daarna wilde gedragen, dat hy voor een vyand van het Gemenebeſt verklaart moeſt worden. Deze reden wierd ondersteunt door *Lentulus*, dewelke riep, men moeſt, in plaats van *Cæſars*

fars voorſlag te beantwoorden, 't geweer, als tegen een rover, opvatten. Hierop ſtond de Raad, dewelke toen vergadert was, op, en ſcheidde: men trok, daarop ook rouwkleederen aan, om 'er het ongeluk door aan te wyzen, dat uit deze onënigheid ontſtaan zoude. Kort daarna deed *Cæſar* enen nieuwen en nog meer beſcheiden voorſlag, te weten, men mocht hem de beſtiering van *Gallien* aan deze zyde van de Alpen, beneffens *Illyrien* en twee legioenen laten behouden, tot dat hy de twede Burgermeeſters plaats krygen konde. *Cicero*, die dit als redelyk aanmerkte, trachtte hierop, *Pompejus* goedkeuring te erlangen, bracht het ook door zyne welſprekenheid zo ver: maar *Lentulus* kantte zich zeer yverig daar tegen, en, na dat hy *Antonius* en *Curius* zeer ſlecht behandelt had, dreef hy ze uit den Raad; waardoor *Cæſar* het heerlykſt voorwendſel kreeg, om vyandlyk te werk te gaan. Hy gaf 'er zyne ſoldaten aanſtonds kennis van, wat te *Rome* was voorgevallen, hen tonende de aanzienlykſte magiſtraats-perzonen, die in ſlave-kleren de vlucht hadden moeten nemen, enkel en alleen daarom, om dat zy zyne voorſlagen van vrede hadden voorgeſteld. Toen hy nu merkte, dat het krygsvolk hierdoor aangedaan wierd, beval hy de weinige ſoldaten, die hy by de hand had, (want 't overige leger was aan de andere zyde van de Alpiſche gebergtens;) om het geweer op te vatten, om zich met der haaſt van *Rimini* meeſter te maken. Een ander zoude in zulk een geval

zyn

zyn leger hebben afgewacht; maar de voornaamſte hoedanigheid van dezen beroemden Generaal beſtond in de vaardigheid, waardoor hy menigmaal de aanſlagen zyner vyanden had verydelt, gelyk ook hier geſchiedde.

Toen hy aan de kleine rivier *Rubico*, welke *Italien* van *Gallien* ſcheidt, kwam, viel hy in diepe gedachten, terwyl hy zich zulk ene grote onderneming voor ogen ſtelde. Hy overdacht alstoen ſchielyk, en gaf door een lang ſtilzwygen zyne twyfelmoedigheid te kennen. Eindelyk ontwaakte hy als uit een diepen ſlaap, en liet, terwyl hy op het geluk ſteunde, dat hem in alle zyne ondernemingen verzelt had, zich deze woorden ontvallen; *jacta eſt alea*, dat is: *'t beſluit is genomen*, en trok hierop over de rivier. Na dat dit geſchied was, en hy zich voort daarna van *Rimini* meeſter gemaakt had, geraakte ganſch *Italien* in zulk een ſchrik, dat men uit de ene in de andere ſtad vluchtte, om dat men niet wiſt, waar men veiligſt zyn konde: en wierd *Rome* met ene onnoemelyke menigte van vlugtende menſchen opgevuld, welke de ſtad in zulk ene verwarring brachten, dat het niet meer in de macht der Overheid ſtond, haar in toom te houden. Zelfs *Pompejus* beving de uiterſte ſchrik, en hy moeſt, dagelyks, ſmaadreden en verwyten aanhoren. Enigen zeiden, dat hy zyn loon kreeg, om dat hy *Cæſar* zelf verheven had: anderen verweten hem, dat hy *Cæſars* vreedzame aanbieding van de hand gewezen, en deſſelfs gezandten ſlecht had laten behandelen;

delen; en, om dat *Pompejus* te voren op zyne macht geroemd had in den Raad, en gezegt, wanneer hy met zyn voet ſlechts op de aarde wilde ſtampen, dat 'er zo vele legioenen zouden opſtaan, die heel *Italien* bedekken konden, zo verzocht hem nu *Favonius*, de gunſteling van *Cato*, dat hy op den grond mocht ſtampen.

Des niettemin was *Pompejus* echter nog ſterker dan *Cæſar*: maar men liet hem niet toe, zyne eige gedachten te volgen; en dus moeſt hy beſluiten, *Rome* voor een tyd lang te verlaten, beval mede den Raad en allen, die hunne vryheid en 't vaderland beminden, hem te volgen. Het grootſte gedeelte van den Raad dan vluchtte uit de ſtad; ook waren 'er verſcheiden van *Cæſars* vrienden, welke in deze verwarring den algemenen ſtroom volgden. *Labienus*, die onder *Cæſar* gedient had, was mede één van de genen die vluchtten. Maar die in de ſtad bleven, leefden in de uiterſte bekommering, om dat ze niet verzekert konden zyn, hoe 't met hen zoude aflopen: nogtans wierden ze enigzins wéer geruſt geſtelt, toen hen *Cæſars* gedrag omtrent *Domitius* ter oren kwam. Deze *Domitius* had wegens *Pompejus* het bevel in handen in *Corfinio*; wanneer hy nu zag, dat die plaats niet kon verdedigt worden, verzocht hy zynen arts, dat hy hem vergift mocht geven. De arts gaf hem enen drank, welken hy aanſtonds innam: maar, toen hy vervolgens tyding kreeg van de groote edelmoedigheid, die *Cæſar* omtrent de

over-

overwonnenen liet blyken, had hy ſpyt, dat hy zich overhaaſt had: de arts dit merkende, verzocht hem, dat hy geruſt zoude wezen, om dat 'er geen vergift in dien drank geweeſt was. *Domitius* maakte zich hierop klaar, en begaf zich na *Cæſar*, die hem vriendelyk ontving, en hem het leven en de vryheid ſchonk. Doch *Domitius* verliet hem echter vervolgens, en begaf zich wêer by de party van *Pompejus*.

Deze zachte behandeling bezielde al de genen, die te *Rome* gebleven waren, en veroorzaakte, dat velen, welke gevlucht waren, wêerom kwamen. Na dat zich nu *Cæſar* van *Pompejus* leger, als mede deſſelfs andere troepen, welke in de bezettingen lagen, meeſter gemaakt had, zag hy zich in ſtaat, op *Pompejus* zelfs los te gaan. Maar *Pompejus* week bytyds na *Brunduſium*, en liet daar van daan zyne mannen op ene vloot na *Griekenland* overbrengen. Dit kon *Cæſar*, om dat hy gene ſchepen had, niet beletten; waarom hy zich na *Rome* begaf, en roemde, in 60 dagen, zonder de minſte bloedſtorting zich meeſter van ganſch *Italien* gemaakt te hebben. Hy gedroeg zich omtrent de Raadsheren, welke daar gebleven waren, vriendelyk, hen vermanende, enigen na *Pompejus* met voorſlagen van vrede te zenden; maar niemand wilde zulks wagen, of om dat ze *Pompejus* vreesden, of ze zelfs mogelyk niet geloofden, dat het *Cæſar* ernſt was. Elk gedroeg zich toen in de ſtad onderdanig; alleen *Metellus*, welke Gemeents-

man was, beſtond, toen *Cæſar* geld uit de ſchatkamer wilde nemen, zulks te verbieden, om dat het met de wetten ſtreed. Waarom *Cæſar* hem op deze merkwaardige wyze aanſprak: *Staat u myn voornemen niet aan, dan kunt gy aan een kant gaan: want hier zyn oorlogs-tyden, die geen tegenſpreken noch aanhalinge van wetten lyden: na dat de vrede geſloten is, moogt gy hier komen, en zo vele aanſpraken doen, als 't u beliefi. Maar dat u anders wegens uwe vermetelheid niets kwaads overkomt, geſchiedt alleen daarom, om dat ik geen gebruik van dat recht wil maken, dat de oorlog nogtans medebrengt.* Maar, wanneer *Metellus* des niettegenſtaande voortvoer, zich te verzetten, zo dreigde *Cæſar* hem den dood, zeggende: *weet gy niet, jongeling, dat het my gemakkelykér valt, om dit te doen, dan te zeggen?* waarover *Metellus* verſchrikte, en weg ging; zo dat *Cæſar*, zonder enig verder beletſel, gebruik konde maken van de ſchatkamer.

Hierop begaf hy zich na *Spanjen*, alwaar *Afranius* en *Varro* met enige troepen van *Pompejus* lagen, om dat hy den rug vry wilde hebben, voor dat hy op *Pompejus* los ging: zeggende voor het aannemen van dezen tocht, dat hy in *Spanjen* op een leger zonder Generaal afgaân, en vervolgens een Generaal zonder leger wilde aantaſten. In den beginne had hy groot gebrek aan levens-middelen; maar nogtans kwam hy dit ongemak te boven, en maakte het de troepen van *Pompejus* zo bang, dat ze zich moeſten overgeven.

By

By zyne terugkomſt te *Rome* verklaarde hem den Raad tot *Dictator*, en was alstoen zyn eerſte werk, al de genen vry te ſpreken, welke door *Sylla* waren veroordeeld geweeſt. Maar na verloop van weinig dagen leide hy dit gewichtig ampt wêer neder, en liet zich met *Seruilius Iſauricus* tot Burgermeeſter verkiezen. Hierop nam hy voor, *Pompejus* te vervolgen, en wel met zulken yver, dat hy geen tyd nam, het ganſche leger af te wachten, maar ging met een matig gedeelte daarvan vooruit ſcheep, zendende deze ſchepen na *Brundaſium* wêer terug, om de overigen over te brengen. Wanneer zy nu, welke te voren over de aanhoudende ongemakken, die ze hadden uitgeſtaan, gemord hadden, te *Brundaſium* kwamen, en zagen, dat *Cæſar* reeds overgeſtoken was, verweten zy zich zelve hunne traagheid, en ſcholden zich voor verraders omtrent hunnen Generaal: *Cæſar*, welke toen te *Apollonia* was, geraakte in de uiterſte bekommering, wegens de weggebleven troepen. Waarom hy het bekend wonderlyk beſluit nam, om zelf met een klein vaartuig na *Brundaſium* over te ſteken, om zyne mannen aan te moedigen. Maar dit voornemen was zo veel gevaarlyker, om dat de zee toen van vyandlyke ſchepen krielde. Hy ontdekte het aan niemand; maar ging 's nachts in ſlaven-kleêderen ſcheep, en hielt zich, als een gemeen perzoon, heel ſtil, zonder een woord te ſpreken. Onderweg ontſtond 'er een hevige ſtorm, welke zodanig de overhand nam, dat

de ſtuurman order gaf, na land te zetten. Dit maakte *Cæſars* hoofd heel warm, zo dat hy opſtond, den ſtuurman by de hand nam, en zeide: *vrees niet, gy hebt Cæſar en zyn Geluk ſcheep.* Op deze woorden wierden allen wêer als bezielt, en elk roejer ging wêer aan het roejen. Maar, om dat de wind geſtadig meer en meer toenam, en 't niet meer mogelyk was, voort te komen, moeſt *Cæſar* hen vergunnen, wêerom te keren. Toen hy nu in zyn leger kwam, liepen hem de ſoldaten te gemoed, klaagden over het gering vertrouwen, dat hy jegens hen had laten blyken, en dat hy de afwezenden met zulk gevaar gezocht had, als of hy zich op de aanwezenden niet konde verlaten. Deze onderneming van *Cæſar* merken velen als een ſieraad in zyne levensgeſchiedenis aan, daar het veeleêr een karacter van een vermetelen dan beroemden Generaal is.

Kort daarna kwam *Antonius* met de verwachte troepen van *Brunduſium* aan, en *Cæſar* zocht alstoen gelegenheid, zyn vyand aan te taſten. *Pompejus* had zyn leger aan ene bekwame plaats nêergeſlagen, alwaar hy zo wel te land als te water overvloedigen toevoer van alle noodzakelykheden konde krygen. *Cæſar* in tegendeel was zo voordelig niet gelegerd, en had gebrek aan noodzakelyke dingen. Maar zyne ſoldaten, aan ongemakken gewend, gebruikten, in plaats van brood, een zekeren wortel, dien ze maalden, en waarvan zy koeken maakten; ja enige van hen wierpen deze koeken in

Pom-

Pompejus leger, en zeiden, zo lang de aarde zulke wortels gaf, wilden ze niet nalaten, de vyanden in hunne verſchanſingen te belegeren. Dit ſnoeven trachtte *Pompejus* voor zyne mannen te verbergen, ten einde zy wegens zulke vermetelheid den moed niet lieten zinken, en *Cæſars* ſoldaten als wrede wilde dieren mochten aanmerken, die niets ontzagen. Dagelyks vielen 'er kleine ſchermutſelingen voor, by de verſchanſingen van *Pompejus*, waarin *Cæſars* ſoldaten doorgaans de overhand behielden: alleen eens behaalde *Pompejus* de overwinning, en *Cæſars* ſoldaten moeſten, met groot verlies, vluchtende hunne verſchanſingen zoeken. *Cæſar* haaſtte zich wel tot ontzet, en zocht hen wêer zo ver te brengen, dat ze ſtand zouden houden; maar te vergeefs. En 't had byna zyn leven gekoſt; want een ſoldaat op de vlucht tegenhoudende, en hem willende dwingen, wêer na den vyand te gaan, zo dreigde hem deze den dood. By die verwarring veroverden de ſoldaten van *Pompejus* 32 vyandlyke vaandels. Ja het gevaar was zo groot, dat *Cæſar* naderhand zelf moeſt bekennen, wanneer *Pompejus* zo wel geweten had, zyne overwinning te vervolgen, als hy wiſt te winnen, dat hy op dien zelfden dag een einde van den oorlog had kunnen maken: want hy vervolgde ſlechts de vluchtenden tot aan hunne verſchanſingen, en liet het daarby beruſten.

Na dit gevecht begaf zich *Cæſar* in zyne tent, ſlytende den volgenden nacht met gro-

te bekommering. En, toen hy alles overwogen had, brak hy met zyn leger op, den weg nemende na *Macedonie*. Dit deinzen moedigde de ſoldaten van *Pompejus* zodanig aan, dat zy hunne vyanden begeerden te vervolgen: maar *Pompejus* oordeelde het niet raadzaam, een veldſlag te wagen, vooral, om dat hy een overvloed van alle noodzakelykheden had. Waarom hy veeleer beſloot, *Cæſars* ſoldaten af te matten; 't welk ligt geſchieden konde, om dat de meeſten van hen, wegens hunne hoge jaren, tot gedurige marſchen, nachtwaken en dergelyke ongemakken, niet zo wel in ſtaat waren, dan wel om ordentelyk ſlag te leveren, waarin hunne dapperheid en grote krygskunde hen den voorrang boven alle andere troepen van dien tyd gaf. Om deze reden weigerde hy, een ſlag te leveren; maar niemand keurde dit mede goed, dan *Cato*, en wel niet zo zeer om deze rede, als wel uit medelyden jegens zyne medeburgers: want in het laatſte gevecht, waarin by de 1000 mannen gebleven waren, bedekte hy zyn aangezicht, om de *Romeinen* in hun eigen bloed niet te zien zwemmen. Alle de anderen in tegendeel begeerden ene ſlag te leveren, ſpottende woorden uitbrakende tegen *Pompejus*: zommigen zeiden, dat hy met de jaren zyne vorige deugd verloren had, en tot vrees en blohartigheid vervallen was: anderen, dat hy den oorlog dralende hielt, uit begeerte, van altoos ene volſtrekte macht te voeren, en noemden hem daarom *Agamemnon*, een *Koning der Koningen*.

Deze

Deze ſpotternyen en gedurige verwyten bewogen eindelyk *Pompejus* tegen zyn wil, een veldſlag te wagen. Beide legers kwamen alstoen op de dodelyke *Pharſaliſche velden* te ſtaan, ſlaande hunne leger-plaats niet verre van elkanderen op. Nooit had men twee zulke machtige, en nooit twee zulke grote en beroemde Generaals tegen malkander gezien. *Pompejus* had grotere daden, dan enig Romein voor hem uitgevoert, in *Italien*, *Spanjen*, *Griekenland* en *Aſie* gelukkige oorlogen gevoert, aan de laatſte plaats de heerſchappy der *Romeinen* tot aan de *Parthiſche* grenzen uitgebreid, en buiten dat in korten tyd de machtige zee-rovers, waarvan de Middelandſche zee krielde, uitgerooit, en was wegens zulke beroemde daden ook *Pompejus Magnus* (de grote) genoemd: *Cæſar* daarentegen had zich byna door ongelovelyke daden nog beroemder gemaakt, en wierd deswegen niet alleen voor een groot Generaal, maar ook voor een groot wonder gehouden. De legers op zich zelve waren juiſt niet zeer groot; want *Pompejus* macht beſtond in 45000 man voetvolk, en 7000 ruiters; daartegen had *Cæſar* niet meer dan 22000 man voetvolk, en 1000 ruiters, volgens het bericht van *Plutarchus*: maar 't is denkelyk, gelyk *Appianus* ook meent, dat de hulp-troepen daar niet mede onder gerekent geweeſt zyn. In 't leger van den eerſten was het grootſt gedeelte van den Raad, en de aanzienlykſte *Romeinen*; beneffens verſcheide mogendheden: in dat van den laatſten, oude, dappere en ervare ſolda-

ten, welke van de getrouwheid omtrent hunnen Generaal en krygstucht ongelovelyke bewyzen gegeven hadden, waarvan ik niet dan enige weinige wil aanhalen. *Acilius* had in een zee-ſlag by *Marſeille*, toen hy in ene vyandlyke galey ſprong, zyne rechte hand verloren, en drong nogtans met zyn ſchild, dat hy in de linke hand droeg, zo door den vyand heen, dat hy de galey vermeeſterde. Een kapitein, met name *Caſſius Sceva*, na dat hy in den ſlag by *Dyrrachium* 't één oog verloren had, zyn ſchouder met een ſpies, en zyne lenden door een ander doorſtoken was, ja 130 houwen op zyn ſchild gekregen had, riep den vyand toe, als of hy zich wilde overgeven; maar, toen hem deze naderde, kwetſte hy 'er twee van, en kwam in veiligheid. In *Britannien* liet een ſoldaat ongemene dapperheid blyken, terwyl hy alleen in *Cæſars* byzyn met den vyand vocht. Na dat hy dan dezen op de vlucht had gedreven, en door een moeras trekken wilde, verloor hy zyn ſchild. *Cæſar* liep hem alstoen te gemoet, hem met loffpraken tot aan de wolken verheffende: maar de ſoldaat wierp zich met een neêrgeſlagen wezen en wenende ogen voor zyne voeten, en bad om genade, om dat hy zyn ſchild niet bewaart had. Waarom dan *Pompejus* wel reden had, te weigeren, een veldſlag met zulke dappere mannen te wagen. Maar de heilzame raad van dezen beroemden man wierd in den wind geſlagen, zo dat de dodelyke *Pharſaliſche ſlag* voortgang had, die *Cæſar* tot een Monarch

narch maakte, maar waardoor het Gemenebeſt zyne vryheid verloor.

Zo bekommert nu als *Pompejus* was, zo vermetel en vol hoop betoonden zich zyne officiers, die onder hem ſtonden, en welke reeds voor de overwinning den buit onder zich deelden, ja *Domitius*, *Lentulus* en *Scipio* ſtreden 'er reeds om, wie *Cæſar* in het ampt van *Opper-prieſter* zoude opvolgen, en zommigen huurden reeds huizen te *Rome*, alwaar zy wel haaſt hoopten te komen. Na dat dan beide Generaals hunne ſoldaten en officiers hadden aangemoedigt, begon de ſlag van wêerszyde met grote driſt. *Cæſar* beval zyne mannen, dat ze de jonge Cavalliers regelrecht na hun gezicht moeſten hakken, wel wetende, hoe zorgvuldig deze jonge Heeren voor de behoudenis van hunne fraaje tronien waren. Dit wierd ook in acht genomen, en deed de door *Cæſar* verwachte uitwerking: want zy konden niet verdragen, dat de ſpieſen na hunne wezens gericht wierden, draaiden zich daarom om, en namen 'eindelyk de vlucht. De ruitery dus verſtrooit zynde, ging men op het voetvolk los, en omcingelde het van alle kanten. Toen ſcheen het, dat *Pompejus* zyne vorige grote daden had vergeten: want door dit ongeluk wierd hy zo nêerſlachtig, dat hy allen moed verloor, en week daarom, zonder een woord te ſpreken, na het leger, verwachtende in zyne tent den gchelen uitſlag van 't gevecht. Kort hierop hoorde hy ook, dat zyne mannen het veld verlaten hadden, en de vyand

reeds de verſchanſingen van zyn leger aantaſtte. Waarop hy eindelyk als uit den ſlaap ontwaakte, en riep: *durven ze zelfs myne legerplaats aantaſten*? Waarop hy de eer-tekenen verliet, en in een gemeen kleed de vlucht nam.

Onder *Cæſars* grote hoedanigheden was deze inzonderheid mede te tellen, dat hy niet flechts wiſt te winnen, maar ook ene overwinning te vervolgen, en wel met zulk ene wonderbare ſchielykheid, dat zyne vyanden geen tyd hadden, zich wéer te verzamelen. Van deze ſchielykheid had hy altyd, maar vooral in dezen ſlag, bewyzen gegeven, daar men had mogen geloven, dat hy met ene overwinning alleen zoude te vrede zyn, en niet, dat hy beſtaan zoude, een verſchanſt leger aan te taſten. Na de veroverde legerplaats moeſten *Pompejus* troepen ene grote néerlaag ondervinden, en zoude *Cæſar* alstoen zuchtende gezegt hebben: *had ik myn leger verlaten; dan zoude men my ter dood veroordeelt hebben.* Allen, die zich overgaven, nam hy gunſtig aan, en verënigde ze met zyne troepen: onder deze was ook *Brutus*, welke hem naderhand vermoordde; en *Cæſar* zoude zich inzonderheid over de behoudenis van dezen man verheugt hebben.

Ik ga hier met ſtilzwygen de menigvuldige tekenen voorby, welke voor deze overwinning zouden zyn voorgevallen, en zal alleen verhalen, wat 'er na dezen ſlag verder gebeurt is. Toen de grote *Pompejus*, als gezegt is, de vlucht genomen had, ſtond hy

hy lang in twyfel, waar hy zich zoude heen begeven. Maar na een ryp beraad oordeelde hy veiligſt, na *Egypten* te vluchten, en daar nieuwe machten te verzamelen, om dat de daar heerſchende jonge Koning *Ptolomeus* beneffens zyne voorzaten grote weldaden van hem genoten hadden. De jonge Koning *Ptolomeus*, die onder *Achillas* en *Photinus* als voogden ſtond, voerde toen met zyne oudſte zuſter *Cleopatra* oorlog, die hy van de regering beroofd had. De beide voogden des Konings raadſlaagden alstoen, hoe ze *Pompejus* zouden ontfangen, en *Theodotus*, de leermeeſter van *Ptolomeus*, gaf hen den raad, dat zy hem van het leven moeſten beroven, om dat men daardoor *Cæſars* vriendſchap zoude winnen. Deze godloze raad wierd aangenomen, zendende men aanſtonds ene boot uit, om hem aan land te zetten. In de boot waren enige Koninglyke bedienden, beneffens een Romein, te weten *Sempronius*, die onder *Pompejus* gedient had. *Pompejus* zag wel haaſt uit alle toebereidſels, dat de zaak niet echt was; maar klom nogtans in de boot, en vermits hy *Sempronius* kende, ſprak hy hem aan, en zeide: *my dunkt, dat ik u ken. Sempronius* knikte hierop, en gaf hem voort daarop enen ſtoot in den rug, waarop de anderen den moord voltrokken. Vervolgens lieten ze zyn hoofd afſlaan, en boden het *Cæſar* aan: maar die wendde zyn gezicht daarvan af, en begon te wenen. Dus eindigde de grote *Pompejus* zyn leven, voor wien zich kort te voren alle Koningen en vorſten ver-

vernederd hadden, en welke door zyne beroemde daden de Romeinſche macht den hoogſten top had doen beklimmen.

Toen *Cæſar* te *Alexandrie* kwam, om *Pompejus* te vervolgen, was deze moord alreeds geſchied. Men bood hem daar het hoofd van *Pompejus*, maar 't welk hy, als gezegd is, niet konde aanzien: ook wreekte hy dezen moord aan de ſchuldigen. Maar, om dat hy niet dan weinig mannen by zich had, toen hy na *Egypten* trok, en de Koninglyke miniſters het niet konden leiden, dat hy den baas wilde ſpelen; vooral, om dat ze zelfs geloofden, dat hy *Cleopatra* tegen *Ptolomeus* zoude begunſtigen, zo zochten zy hem te overvallen. By deze omſtandigheden zond *Cæſar* heimelyk na *Cleopatra*, met verzoek, om aanſtonds by hem te komen: maar *Cleopatra* zag wel, dat ze niet veilig in het ſlot konde komen; waarom ze deze liſt verzon: zy liet zich in enige klederen inwinden, die haar dienaar, *Apollodorus*, als een bondel op den rug nam, en ze zo binnen bracht. Vermits nu deze vinding zo wel de ſtoutmoedigheid als mede het verſtand van die jonge Prinſes te kennen gaf, zo begon haar *Cæſar* eerſt hoog te achten, en vervolgens zelfs te beminnen. Hy werkte aanſtonds aan een vergelyk tuſſchen haar en haren broeder, bevelende; dat ze beide de regering zouden hebben, waarop tot een vergelyk een groot gaſtmaal aangerecht wierd. Op dit gaſtmaal kreeg *Cæſar* tyding van de vuile aanſlagen, die des Konings miniſters, *Achil-*

Achillas en *Photinus* tegen hem geſmeet hadden: waarom hy de zaal aanſtonds met gewapende manſchap liet bezetten, en *Photinus* op de plaats neêrmaken. Maar *Achillas* nam de vlucht na het leger, en bracht het in volle beweging; zo dat *Cæſar* met de weinige mannen, die hy by zich had, in een gevaarlyken toeſtand kwam, om dat hy ene grote ſtad, en een machtig leger tegen had. Vermits hy nu in zulke omſtandigheden enige ſchepen en galeyen, die in de have lagen, niet konde behouden, en ze mede niet in handen der vyanden moeſten vallen, liet hy ze zelf in brand ſteken. Doch 't vuur verſpreidde zich verder, en kwam eerſt in het tuighuis, vervolgens ſloeg het over na het Koninglyke paleis, en verteerde de uitmuntende *Alexandryńſche Bibliotheek*, tot ene onherſtelbare ſchade van de geleerde waereld; want naar de mening van zommigen zouden 'er in dezelve 700000 boekdelen in geweeſt zyn.

Op deze wyze kwam alles in beweging: *Cæſar* wachtte met ongedult de troepen af, die onder weg waren; en, toen hy tyding kreeg, dat 'er 24 legioen op de grenzen gekomen was, maar wegens tegenwind niet hoger op konde komen, ging hy het zelf te gemoet. De *Egyptenaars* nu ziende, dat hy niet dan weinig volk by zich had, taſtten hem toen aan, doch wierden geſlagen, en *Cæſar* kwam gelukkig by zyn volk. Kort daarna, wanneer zyne vloot aangetaſt wierd, begaf hy zich zelf in een kleine boot, om

hen

hen te hulp te komen: en, toen hem de *Egyptenaars* omringden, wierp hy zich in zee, en zwom na zyne schepen. Toen zag men, welke gemoeds gaven deze grote man bezat: want, wyl hy juist enige brieven, waaraan veel gelegen lag, in de hand had, hielt hy ze met de ene hand om hoog, ten einde ze niet beschadigt wierden, en zwom met de andere hand, hoewel hem de vyandlyke pylen in zulk ene menigte om de oren vlogen, dat hy somtyds moest onderduiken. Maar eindelyk kwam hy nogtans met ene algemene verwondering by zyne schepen.

In deze opschudding ontkwam het de *Egyptische* Koning, en nam zyne wyk na 't leger. Maar *Cæsar* tastte dit leger aan, drong 'er met geweld op in, en doodde velen. De Koning, welke zich op een schip wilde bergen, wierd onzichtbaar, en is dus waarschynlyk verdronken. Hierop verklaarde *Cæsar* deszelfs zuster, *Cleopatra*, tot Koningin over ganseh *Egypten*. Zy bevond zich toen door hem bevrucht, en verloste kort daarna van een zoon, welken die van *Alexandrie* *Cæsarion* noemden.

Na 't eindigen van den *Egyptischen* oorlog begaf zich *Cæsar* na *Asie*, alwaar *Domitius Calvinus*, zyn Generaal, door *Pharnaces*, zoon van den groten *Mithridates*, geslagen en verdreven was, welke zich hierop ook meester van *Bithynien* en *Cappadocien* gemaakt, en 't *klein Armenien* had aangetast. Dezen leverde *Cæsar* slag by de stad *Zela*, boorde deszelfs ganssche leger in den grond, en

en dreef hem uit het koningryk *Pontus*. Met welken spoed dit uitgevoert zy, geeft *Cæsar* in een brief aan zyn vriend *Aminthius* met deze drie woorden te kennen: *vini*, *vidi*, *vici*: dat is, *ik kwam*, *ik zag*, *ik won*.

Na zulke gewichtige daden begaf hy zich na *Italie*, en kwam weêr te *Rome*. Doch hy bleef daar niet lang: want wyl *Cato* en *Scipio*, na den *Pharsaliſchen ſlag*, na *Africa* geweken waren, en daar door toedoen van *Juba*, den Koning van *Mauritanie*, ene groote macht op de been gebracht hadden, zo begaf hy zich daar na toe. Hy vernam, dat zich de vyanden op ene oude voorzegging verlieten, dat 'er namelyk altyd een *Scipio* in *Africa* zoude zegevieren, en hadden om die rede aan dezen *Scipio* 't bevel opgedragen. Uit dien hoofde beval hy, om met deze voorzegging den spot te dryven, dat een andere *Scipio*, die in zyn leger was, den titel van Generaal zoude voeren. In het begin was hy enigzins ongelukkig: want, toen zyne ruitery na enen *Africaanſchen* danzer zag, wierd ze schielyk door den vyand omringt, en op de vlucht gedreven. In deze actie greep hy één van zyne vaandrigs in de vlucht by den hals, draaide desselfs hoofd na den vyand, en zeide: *ziet! daar zyn de vyanden.* Dit geluk moedigde *Scipio* zodanig aan, dat hy een veldslag waagde. Maar, toen hy de meeste hoop had, en naby de stad *Tapſus* een leger liet aftteken, kwam hem *Cæſar* onverwacht aan boord, en behaalde ene merkelyke overwinning: want hy doodde 50000 man

man van de vyandlyke troepen; zonder meer dan 50 van zyne eige ſoldaten te verliezen, en veroverde drie legers: één, waarover *Scipio* zelf 't bevel voerde: het andere was dat van *Afranius*: en het derde, 't welk uit *Numidiërs* beſtond, onder hunnen Koning *Juba*. Van de menigte *Romeinen*, die daar waren, ontkwamen enigen door de vlucht, en, die gevangen wierden, brachten zich zelf om 't leven. Dewyl nu *Cæſars* grootſt verlangen was, om *Cato* in zyne handen te zien, en deze man toen met ene bezetting in *Utica* lag, zo haaſtte hy zich, om deze ſtad in te nemen. In het begin beſloot *Cato*, de ſtad tot het uiterſte te verdedigen: maar toen hy zag, dat alle tegenweer vruchteloos zyn zoude, raadde hy zyne vrienden zelf, te vluchten, en handelde by 't afſcheid met hen over zedekundige ſtoffen. Zyn zoon, die aan zyne reden en handelwyze konde merken, dat hy van voornemen was, zyn leven te verkorten, nam zyn zwaard weg, dat altyd in zyne ſlaapkamer placht te hangen. *Cato*, zulks niet gewaar wordende, ging te bed leggen, en las het ſtuk in *Plato*, *Phædus* genoemd, het welk *over de onſterflykheid der ziel* handelt. Hierop taſtte hy na zyn zwaard; maar, toen hy het niet vond, wierd hy zo boos, dat men het hem wêerom moeſt geven. Hy voelde toen aan het ſpits, ging weder leggen, en zeide; *nu ben ik meeſter over my zelv'*. Na dat hy nu enigen tyd met lezen had doorgebracht, viel hy in ſlaap, zo dat men hem bui-

buiten konde horen snorken. By 't aanbreken van den dag ontwaakte hy, nam het zwaard, en doorstak zich. Maar, om dat de stoot niet diep genoeg ging, viel hy op 't bed, en wierp daardoor ene tafel omver. Op dit gestommel kwamen zyne dienaars binnen, en vonden hem in zyn eigen bloed wentelen, zo zelfs, dat enige darmen uit zyn ligchaam hingen. Zy lieten ze wêer inbrengen, en de wonde verbinden. Maar zo dra kwam *Cato* niet by zich zelf', of hy reet de wond wêer op, en toen stierf hy. Zulk een einde had deze grote man, die in rechtvaardigheid en grootmoedigheid alle *Romeinen* van zyn tyd overtrof. toen *Cæsar* zyn dood hoorde, zeide hy: *Cato heeft my de Eer niet gegunt, zyn leven te behouden; daarom misgun ik hem ook zyn dood.* Uit de zachte behandelingen, welke *Cæsar* omtrent alle verwonnenen liet blyken, kan men een besluit opmaken, dat hy zich insgelyks jegens *Cato* goedertieren zoude bewezen hebben, niettegenstaande niemand, dan deze man, zich meer tegen desselfs toenemende macht verzet had, en *Cæsar* zelf in een geschrift, dat hy tegen *Cato* liet uitgaan, liet blyken, hoe hevig hy op hem vertoornd was: want wanneer *Cicero* een werk tot roem van *Cato* schreef, en dit geschrift, dat den naam van *Cato* voerde, van allen zeer gretig wierd gelezen: schreef 'er *Cæsar* een ander tegen, en noemde het *Anti-Cato.* Met den dood van *Cato* eindigde de *Africaansche oorlog*, en *Cæsar* begaf zich hierop wêer na

Rome, houdende daar drie triumphen; te weten over *Egypten*, *Pontus* en *Africa*. In den laatſten triumph wierd mede de zoon van *Juba*, Koning van *Mauritanien*, van denzelfden naam, omgevoert, dewelke toen maar een kind was. Deze jonge *Juba* genoot vervolgens ene goede opvoeding binnen *Rome*, en heeft zich door zyne ſchriften ene plaats onder de geleerdſte hiſtori-ſchryvers te weeg gebracht.

Na 't eindigen van deze triumphen deelde *Cæſar* grote verëringen aan de ſoldaten uit, rechtte grote en prachtige gaſtmalen aan, tracterende eens het ganſche volk aan 22000 tafels. Hierop liet hy een lyſt opmaken van de Romeinſche burgers, en bevond alstoen, dat de helft daarvan in de burgerlyke oorlogen was geſmolten. Hierop wierd hy Burgermeeſter gekozen, en in die hoedanigheid begaf hy zich na *Spanjen*, om 'er *Pompejus* zonen op te zoeken, die ene aanzienlyke macht van goede troepen op de been gebracht hadden. Hy leverde hen den bekenden ſlag by *Munda*, gevende ten dien tyde de grootſte blyken van zyne dapperheid, want, toen zyn volk vertſaagt en nêerſlachtig wierd, drong hy zelf door tot midden onder de vyanden, en riep: *ſchaamt gy u niet, dat gy uwen Generaal in de handen van enige kinderen overlevert*? waarop ze wêer nieuwen moed kregen, den vyand op de vlucht ſloegen, en 'er meer dan 30000 van neer maakten. Van dezen ſlag zegt *Cæſar*, *dat hy voorheen voor de Eer, maar hier voor zyn leven had gevochten.*

Op

Op deze wyze nu als een geweldige ſtroom alles overſtroomt, en, wat hem in den weg ſtond, omver geworpen hebbende, zo dat zich niemand openlyk meer tegen zyne macht verzetten durfde, zo begaf hy zich weêr na *Rome*, en hielt daar op nieuw een triumph. Doch dezen laatſten triumph zag 't volk met ſmert aan, om dat de zegepraal over zyne medeburgers, en zonen van den groten *Pompejus* behaalt was. Maar men gaf dit misnoegen door een heimelyk morren te verſtaan. Vermits nu de ſtad na den vrede en 't einde der burgerlyke oorlogen verlangde, zo onderwierp ze zich aan *Cæſars* heerſchappy, verklaarde hem tot een *beſtendigen Dictator*, en dus was hy na *Sylla* de tweede, die dezen titel voerde.

Cicero raadde den Senaat allereerſt, om *Cæſar* Eere te bewyzen. Maar anderen verbeterden dit zodanig, en overlaadden hem met zo vele ontydige eer-titels, dat hy 'er door gehaat gemaakt wierd: waarom ook velen van gevoelen zyn, dat zyne grootſte vyanden hierin milddadigſt waren, terwyl ze daardoor een voorwendzel dachten te krygen, van hem te doen vallen. Dat dit toch alle Vorſten wel nagingen, en overwogen, dat ze geen grotere vyanden dan huichelaars hebben! Onder alle eer-titels, die *Cæſar* gegeven wierden, hielt men dezen voor den welvoegelykſten, toen men beſloot, aan de *Clemertia* of *goedaardigheid* een Tempel op te rechten, om daardoor te tonen, hoe zo zyne zachtzinnigheid en gematigheid wiſten

te beoordelen, dewelke zo groot was, dat hy niet ſlechts jegens alle overwonnenen zyne gunſt liet blyken, maar zelfs enigen daarvan, inzonderheid *Caſſius* en *Brutus*, aan de gewichtigſte bedieningen hielp. Ook liet hy *Pompejus* eer-zuilen, welke om ver geworpen waren, wêer oprechten; waardoor hy, gelyk *Cicero* zegt, zyne eige verſterkte. Ja, toen hem na den *Pharſaliſchen* oorlog de brieven van *Pompejus* in handen vielen, en hy 'er zyne heimelyke vyanden door had kunnen weten, wilde hy ze nogtans niet lezen, maar wierp ze in 't vuur. Alle zyne vrienden raadden hem, dat hy tot veiligheid van zyn perzoon een lyfwacht mocht nemen; doch daarvan wilde hy nooit horen, maar zeide, 't ware beter, aanſtonds te ſterven, dan in ene geſtadige vrees te leven: dat hy zo mede verzekert was, dat de liefde zyner medeburgeren de heerlykſte lyfwacht was, die hy hebben konde. 'T volk maakte hy door prachtige gaſtmalen, ſchouwſpelen en uitdeling van koorn, en de ſoldaten door aanwyzing van nieuwe volkplantingen verplicht: en het geſchiedde doen ook, dat *Carthago* en *Corinthus*, welke op eenmaal in den grond geboort waren, beide te gelyk wêer opgebouwt wierden.

Zo zocht hy insgelyks mede de gunſt van den adel en den Raad te winnen, terwyl hy enigen daarvan de voornaamſte bedieningen opdroeg, en anderen dezelve beloofde. Ja, dit ging zo ver, dat, toen *Fabius* op den laatſten dag van zyne Burgermeeſterſchap

kwam

kwam te ſterven, hy *Caninius Rebilus* tot Burgermeeſter liet benoemen, om dat jaar te vervullen, ten einde hy maar gelegenheid mocht hebben, om velen te begunſtigen. Vermits nu *Caninius* niet dan voor een korten tyd, te weten, een enigen dag, de regering in handen had, zo haaſtten zich allen, met hunne gelukwenſchingen, ten einde zy niet te laat mochten komen: waarom ook *Cicero* ſchertſend van dien *Caninius* zeide, dat hy de waakzaamſte Burgermeeſter was, om dat hy, gedurende zyn Burgermeeſterſchap, geen oog had toegedaan.

Hoewel nu *Cæſar* reeds zulke beroemde daden uitgevoert had, was hy echter met zich zelv' niet te vrede. Het ſcheen hem niet genoeg te zyn, dat hy zo vele volken bedwongen, en zich tot een ſouverain Heer over de Romeinſche Monarchie; welke de voornaamſte Provincien van de drie waereld-delen inſloot, gemaakt had. Want, in plaats van zyne nieuwe regering te beveſtigen, en de vruchten van zynen gewichtigen arbeid in te zamelen, zo ondernam hy nieuwe krygstochten; en zyn ontwerp was dit: eerſt wilde hy de *Parther* t' onder brengen; vervolgens door *Hyrcanien* en over het gebergte *Caucaſus* gaan, en alsdan een inval in *Scythien* doen, en eindelyk de landen bemachtigen, welke aan *Duitſchland* grenzen; en zo wilde hy door *Duitſchland* en *Gallien* wêer na *Rome* keren, wanneer hy de Romeinſche Monarchie, overal, tot aan den Oceaan had uitgebreid. En hieruit ziet men,

dat de eergierigheid van dezen man gene palen had; waarom men ook geloven kan, dat hy, na het volbrengen van dezen laatſten krygstocht zich nogtans niet tot ruſt zoude begeven, maar veeleer nieuwe en onbekende landen zoude gezocht hebben.

Inmiddels nu als hy toeſtel tot dezen tocht maakte, nam hy voor, de *Corinthiſche* zeeengte door te graven, en nog andere zaken van gelyke natuur: maar dit alles wierd, wegens zynen kort daarop volgenden dood, niet werkſtellig gemaakt. Daartegen volbracht hy zyn groot werk, aangaande de verbetering van den almanach, en wel op de volgende wyze. 'T Romeinſche jaar was tot nu toe ongelyk geweeſt, en dus kwamen de feeſten en plechtige dagen, welke op zekere dagen van de maand waren ingeſtelt, alle jaar niet op den gezetten tyd: hierom raadpleegde *Cæſar* met de voornaamſte wiskunſtenaars, en liet vervolgens de bekende verbetering afkondigen, welke wy nog den *Juliaanſchen ſtyl* noemen, waardoor het jaar, ordentelyker, naar den loop der zon wierd ingericht, zo dat het uit 365 dagen en een vierde van een dag beſtaan zoude: en hy oordeelde alstoen nodig, by dat tegenwoordige jaar op eenmaal twee maanden te voegen, die hy tuſſchen *November* en *December* ſtelde; zo dat dat jaar uit 14 maanden beſtond: en wierd de maand *Quintil* naar zyn naam *Julius* genoemd. Deze nodige en nutte inſtelling vond echter overal hare goedkeuring niet, om dat de meeſte men-

menſchen uit bygeloof aan de oude dwalingen blyven hangen: ja men vind, dat 'er *Cicero* zelf mede geſchertſt heeft; want als hy kort daarop iemand hoorde zeggen: *morgen zal zich het geſtarnte aan den Hemel laten zien*; zo zeide hy: *ja Cæſar heeft dit Hemelteken belaſt, dat het zich moet laten zien.* En zo moeſt men deze nutte ſchikking met macht invoeren. Ook was hy van voornemen, alle Romeinſche wetten in een ligchaam te verzamelen, en 'er een uittrekzel van te maken, maar zulks wierd door zynen ſchielyken dood belet.

Wat nu den grootſten haat tegen *Cæſar* verwekte, en zynen dood veroorzaakte, was de argwaan, dien men had opgevat, dat hy zich tot Koning wilde laten verklaren: want, die met dezen aanſlag zwanger gingen, lieten onder het volk uitſtroojen, dat 'er in de boeken der *Sybillen* ſtond, dat het *Partiſch* Ryk door de *Romeinen* zoude t'onder gebracht worden, wanneer zy onder een Koning ſtonden, zo niet, dat ze dit Ryk nooit zouden kunnen bemachtigen. Deze waren zelfs op enen zekeren dag zo ſtout, dat ze *Cæſar*, toen hy van *Alba* kwam, openlyk een Koning noemden; maar, toen hy merkte, dat het Gemeen daardoor ſtil en neêrſlachtig wierd, hielt hy zich, als of hy op zyne vrienden vertoornd was, zeggende, *ik heet Cæſar, en niet Koning*; vervolgende hierop zyn weg in diepe gedachten. Op een ander tyd, wanneer de Raad beſloten had; hem grote eer-titels op te dragen, en de Bur-

germeesters, Schouten benevens alle Raadsheren hem naderden, om hem zulks bekend te maken, en hem geluk te wenschen, stond hy voor hen niet van zyne plaats op, maar gaf hen zittende het volgend antwoord: dat hem de beweze Eere zo overmatig groot was, dat het nodig was, dezelve meer te verkleinen, dan te vergroten. Over dezen hoogmoed vielen zo wel de Raad als 't volk, gaande de meesten heel nêerslachtig weg. Velen wilden dit echter meer als ene onoplettendheid of zwakheid uitleggen, welke hem somtyds placht te overvallen, en waarover vervolgens zal gehandelt worden. Dit is zeker, toen *Cæsar* zynen begaanen misslag merkte, dat hy bedroeft na huis ging, zynen hals ontblootte, en tot zyne vrienden zeide, dat hy bereid was, dien aan te bieden aan allen, welke hem om 't leven wilde brengen. Hy zocht zich toen met gemelde zwakheid te verontschuldigen, die hem de zinnen had benomen. Doch deze ontschuldiging wierd niet als voldoende aangenomen, inzonderheid, om dat men zeide, dat, toen hy zich had willen oprechten, hy door *Cornelius Balbus* was tegen gehouden geworden, welke gezegt had: *breng u te binnen, dat gy Cæsar zyt, en uwe achting moet bewaren.*

Kort daarna viel 'er iets anders voor, dat de stad in haar misnoegen versterkte. By het vieren van een groot Feest binnen *Rome* kwam *Antonius*, welke toen Burgermeester was, in de vergadering, daar *Cæsar* zat, naderde desselfs stoel met ene kroon in de hand,

hand, en bood ze *Cæſar* aan. Hierop hoorde men enige weinige in de handen klappen, doch heel zacht, en men kon daaruit afnemen, dat het niet dan van hen alleen geſchiedde, welke *Cæſar* daartoe beſtelt had: maar, toen *Cæſar* weigerde, de kroon aan te nemen, volgde 'er een groot geſchreeuw en handgeklap van het ganſche volk op. *Antonius* herhaalde nog eens zyn verzoek, maar *Cæſar* weigerde het wederom. Hierop merkte *Cæſar* des volks gedachten, ſtond op, en beval, dat men de kroon aan het Kapitool zoude toewyen. Enige dagen daarna zag men *Cæſars* zuilen met kronen verſierd: maar twee Gemeents-mannen, te weten *Flavius* en *Marcellus*, namen ze aanſtonds weg: en, toen hen enigen tegen kwamen, die *Cæſar* Koning noemden, lieten zy ze gevangen nemen, en 't volk verzelde hen met handgeklap na de gevangenis, prezen deze Gemeents-mannen, en noemden ze beſchermers van de vryheid. Dit ging *Cæſar* zo ter harte, dat hy deze twee Gemeents-mannen van hunne bedieningen beroofde, en zyn misnoegen tegen al het volk liet blyken.

Nu had men een tamelyk bewys van 't geen, waarmede *Cæſar* zwanger ging: waarom de genen, die meeſt de oude vryheid behartigden, hunne ogen ſloegen op *M. Brutus*, welke van den ouden *Junius Brutus*, die de vryheid der ſtad aller eerſt bezorgt had, zoude afſtammen. Deze man droeg enen natuurlyken haat tegen alle alleenheerſching; maar de grote weldaden, die *Cæſar*

hem bewezen had, matigden zynen yver: want *Cæſar* had hem niet alleen na den *Pharſaliſchen* ſlag in genade aangenomen, en op deſſelfs voorſpraak velen het leven geſpaart, maar hem buiten dat naderhand zelfs onder zyne vertrouwdſte vrienden aangenomen, hem Hoofd-ſchout gemaakt, en in het volgende jaar tot Burgermeeſter aangeſtelt. Ja *Cæſar* ſtelde zulk een vertrouwen op dezen man, dat, wanneer hem enigen beſchuldigden, als of hy naar zyn leven ſtond, hy na zyn vel taſtte, en zeide: *deze huid wagt heel geruſt op Brutus:* waarmede hy te kennen gaf, dat hy zulke verheve gedachten van *Brutus* deugd en oprechtheid voedde, welke hem niets kwaads van dezen konden laten verwachten. Ook dwaalde *Cæſar* in een zeker opzicht niet in de gedachten, die hy van *Brutus* had, om dat weinige *Romeinen* toen meer deugd en wysgeerte bezaten, dan deze: en daar kwam 't ook van daan, dat de genen, die tegen *Cæſar* kwaad in den zin hadden, of ze ſchoon wiſten, dat niemand de verändering van het Gemenebeſt met grotere droefheid aanzag, niet ondernamen, om 'er openlyk met hem van te ſpreken, maar gaven ſlechts door tekenen te kennen, dat zy hem voor den beſchermer van hunne vryheid hielden, ja meer van hem, dan van een ander verwachten. Onder zodanige tekenen was ook dit, dat ze eens onder zynen rechterſtoel ene menigte briefjes lieten ſtrojen, waarop deze woorden ſtonden: *Brutus! gy ſlaapt, gy zyt geen Brutus.*

Deze

Deze en andere dingen maakten, dat *Brutus* eindelyk heel diep in gedachten viel, en, toen *Caſſius* dit merkte, porde hy de vergaderde menigte aan, dat ze moeſten voortvaren, om hem aan te hitſen. Deze *Caſſius* had, behalven de droefheid over de veranderde Republiek, ook een perzonelen haat tegen *Cæſar*; waarom hem deze ook meeſt van allen verdacht hielt, en zeide eens jegens zyne vrienden: *wat dunkt u van Caſſius? ik voor my ſtel geen vertrouwen in hem; want hy ziet 'er zo bleek uit.* Op een ander tyd, wanneer men *Antonius* en *Dolabella* afbeeldde als mannen, die kwaad tegen hem in den zin hadden, zeide hy: *ik heb geen gevaar van die vette, blozende en opgeſchikte mannen te duchten; veeleer vrees ik voor de bleke en magere*: waarmede hy *Brutus en Caſſius* meende, en de uitkomſt leerde, dat hy niet misgetaſt had.

Dit niettegenſtaande vervolgde *Cæſar* zyne toebereidzels tegen de *Parther*, en zond 16 legioenen met 10000 ruiters vooruit na *Aſie*, zynde mede van voornemen, om vier dagen daarna zelf te vertrekken. Dit duchtten de zamenzweerders, en lieten daarom uitſtrojen, dat 'er in de boeken der *Sibyllen* ene voorzegging wierd gevonden, dat de *Parthers* niet dan door een Koning konden verwonnen worden, en dat het daarom nodig was, *Cæſar* zulken titel te geven. Hierop nam *Caſſius* de gelegenheid waar, om *Brutus* te bezoeken, hem vragende, of hy den Raad wilde bywonen op dien dag, dat

Cæſar

Cæſar tot Koning zoude verklaart worden? *Brutus* antwoordde daarop, neen. *Maar, wanneer gy*, vroeg *Caſſius* wêer, *geroepen wordt*? Waarop *Brutus* ten antwoord gaf: *ik zoude denken, dat het dan myn plicht ware, om te ſpreken, my daar tegen te verzetten, ja myn leven te wagen.* Toen *Caſſius* dit hoorde, ontdekte hy hem zyn hart verder, en zeide: *geen braaf Romein zal lyden, dat u wegens de vryheid der ſtad iets kwaads overkome: gy weet zelf niet, welk een man gy zyt: gy kunt verzekert zyn, dat de onlangs uitgeſtrooide briefjes van de voornaamſte en aanzienlykſte mannen der ſtad voortkomen. Van andere Hoofd-ſchouten begeerde men ſchouwſpelen en vermaken; maar van u word hulp begeert voor de kwynende vryheid.* Na zulk een geſprek ſcheidden ze van elkander; en *Brutus* viel daarop in zulke diepe gedachten, dat zyne gemalin *Porcia* merkte, dat 'er iets gewichtigs op zyn hart moeſt leggen, en verzocht hem daarom ernſtig, dat hy haar toch bekend mocht maken, wat hem zo onruſtig maakte. Maar, toen *Brutus* het niet wilde wagen, dit aan een zwakke vrouw bekend te maken, zo ſtak zich *Porcia* zelve met een mes ene diepe wonde, die zy hem liet zien, om hem daardoor te overtuigen, dat gene pyn haar konde noodzaken, dit te openbaren, of iets te doen, dat *Cato's* dochter niet betaamde. Hierop kreeg ze kennis van 't ganſche werk; en, om dat *Brutus* naam in een groot aanzien was, zo wierden velen aangemoedigt, deel aan deze zamen-

zamenzwering te nemen, en beſloten hierop, hun voornemen, op het raadhuis, op enen zekeren dag in de maand *Maart*, uit te voeren.

'Er worden vele grote tekenen en waarſchouwingen voor een ongeluk, dat *Cæſar* op dezen dag zoude treffen, bygebracht. Hy zelf droomde 's nachts te voren, dat hy boven de wolken verheven wierd, en dat zyne hand *Jupiter* aanraakte: maar zyne gemalin, *Calpurnia*, droomde, dat hy in hare armen vermoort wierd; en de kamer-deuren gingen juiſt, op dien zelfden tyd, van zelf met een groot gekraak open. Dit laatſte ontſtelde hem enigzins, en hy liet zich overreden, om dien dag in huis te willen blyven. Maar een andere *Brutus*, namelyk *Decimus*, die mede onder de zamenzweerders hoorde, bracht hem zo ver, dat hy van voornemen veranderde, terwyl hy zeide, dat het een ſchande voor hem was, dat hy niet beſtaan durfde, eer uit te gaan, dan wanneer zyne gemalin goede dromen had: nam hem daarom by de hand, en verzelde hem. Onderweg ontmoette hem een waarzegger, die hem vermaande, zich voor dezen dag te wachten; en, toen *Cæſar* al lagchende tot dezen zeide: *ziet, nu is de Idus* (vyftiende dag) *van Maart gekomen*; zo antwoordde hem de waarzegger heel zacht daar op: *ja, die is gekomen, maar hy is nog niet voorby.*

Daags te voren was hy by *Marcus Lepidus* te gaſt geweeſt, en had naar gewoonte verſcheide brieven over tafel ondertekent: inmid-

middels nu, dat hy daar mede bezig was, ſpraken de anderen over allerlei zaken, en onder anderen wierd de vraag te berde gebracht, welke de beſte dood was? *Cæſar* viel hen hierop in de reden, en zeide met ene verheve ſtem: *die is de beſte dood, welke onverwachſt komt.* Anders moet men zich ook verwonderen, dat ene zamenzwering, die uit zo vele perzonen beſtond, zo lang konde verborgen blyven, vooral, om dat ze allen een vryen toegang tot *Cæſar* hadden, en men daarom ligt vermoeden konde, dat de één of ander, om zyn geluk te bevorderen, dezen toeleg zoude openbaren. Maar de tyd van het einde dezes groten mans was gekomen; en dus kon noch zyne eige onverſchilligheid, noch het onachtzaam gedrag van deze zamenzweerders het raads-beſluit des Hemels vernietigen. Want, toen hy na het raadhuis ging, naderde hem *Artemidorus* van *Cnido*, en overhandigde hem een geſchrift, het welk den ganſchen handel behelsde. Toen deze mede zag, dat hy alle ſchriften aanſtonds aan zyne bedienden, die hem volgden, overgaf, zeide hy: *lees dit geſchrift zelf alleen, en met der haaſt: want het vervat gewichtige zaken, en die uw perzoon aangaan.* Hierop nam *Cæſar* wel voor, om dit geſchrift te lezen; maar wierd door ene menigte volks belet, het welk met dit en dat verzoek voor den dag kwam, zo dat hy dus, toen hy op het raadhuis kwam, dit papier nog in de hand had.

De

De zamenzweerders zochten aanſtonds *Artemidorus* tegen te houden, om dat hy *Cæſars* beſte vriend, en buiten dat een ſtout en ſterk man was: en wierd dit door *Brutus Albinus* zo beſteld, die hem met een uitvoerig geſprek ophielt. Zo dra *Cæſar* in de raadkamer trad, ſtond de ganſche raad op, om hem te begroeten. Enigen der zamenzweerders omcingelden zynen ſtoel, en anderen van hen kwamen hem met verzoeken aan boord, om het aanzoek van *Metellus Cimber* te onderſteunen, aangaande de terugroeping van deſſelfs broeder uit de ballingſchap. *Cæſar* ging hierop nêerzitten, en gaf te kennen, dat hy aan hun verzoek niet aanſtonds konde voldoen, en wees *Cimber* af. Maar deze voer met zyn aanzoek voort, en wel zo yverig, dat hy de beide zyden van deſſelfs rok vaſt hielt. Waarop *Cæſar* geweld! riep. Maar *Caska*, die achter hem ſtond, gaf hem hierop den eerſten ſtoot met een dolk by den ſchouder, doch deze ſtoot was niet dodelyk. Waarom zich *Cæſar* omdraaide, en riep: *wat doet gy guile verrader?* *Caska* riep hierop zyn broeder te hulp, en op dat ogenblik kreeg *Cæſar* enen dodelyken ſteek in de borſt. Hierop kwamen alle de zamenzweerders toeſchieten, verwondden hem alle, en wel met zulk ene drift, dat 'er velen zelf door gekwetſt wierden. Des niettemin deed *Cæſar* echter grote tegenweer; drong door hen heen als een leeuw, tot dat hy *Brutus* met een dolk in de hand gewaar wierd; hier wierd hy heel ſtil, en zeide deze woorden: *hoe? myn zoon*

BRU-

BRUTUS! *zyt gy ook één van hen?* καὶ σὺ εἶ ἐκεῖνος; καὶ σὺ τέκνον; bedekte daarop zyn aangezicht; en liet het einde van den rok na beneden voor de knien vallen, ten einde hy op ene gevoeglyke wyze vallen konde; zinkende alstoen aan de zyde van *Pompejus* zuilen neder, na dat hy 23 wonden gekregen, en de ganſche Raad van verwondering als verrukt en onbewegelyk geſtaan had.

Zulk een uiteinde had de grote *Julius Cæſar*, in 't 56 jaar zynes ouderdoms, één van de zeldſaamſte mannen, die *Rome*, of liever de ganſche waereld voortgebracht heeft, en wel, wanneer men of zyne dapperheid, vlugheid, ondervinding en geleerdheid beſchouwd; en hy was ten aanzien van zyne gemoeds-gaven by zyne vrienden bemind, en zelfs zyne vyanden ſtonden over hem verwondert. Deze merkwaardige moord, die de ganſche waereld in opſchudding bracht, viel voor in het 710 jaar na het bouwen van de ſtad *Rome*, in 't jaar 3961 na de ſchepping der waereld, en 42 jaren voor Chriſtus geboorte.

Ik heb in deze hiſtorie getoond, waartoe hem de overmatige eergierigheid, waarvan hy ingenomen was, in zyne jeugd verleid heeft, namelyk, om 't volk te vleyen, dat ten dien tyde de bedieningen en eer-titels uitdeelde, als mede om ondeugende en ſchadelyke menſchen te bevorderen, om door hen 't voorgeſtelt einde te bereiken; waardoor hy zulken ſlechten naam kreeg, dat hem velen verdacht hielden, als of hy van de za-

men-

menzwering van *Catilina*, toen men de ſtad in brand wilde ſteken, had geweten. Maar van dien tyd, dat hy 't bevel in den oorlog voerde, hoorde men niets dan grote en wonderbare helden-daden, merkwaardige voorbeelden van waakzaamheid, gematigtheid en gedult, en dus ſcheen het, als of hy zich van allerhande kwade middelen bedient had, om ſlechts in den ſtaat te komen, van goed te doen, en zyne deugden te laten blyken. Doch zulk een handelwyze is niet te verantwoorden, of ſchoon de omſtandigheden van dien tyd te *Rome* zodanig waren, dat men door de oeffening der deugden nergens zyn geluk konde bevorderen.

Vermits *Cæſars* voornaamſte hartstocht mede was de zucht na enen groten naam, zo kan men eniger mate 't beſluit tot zyne dapperheid opmaken, en om welke reden hy al 't gevaar verachtte: maar, het geen men niet begrypen konde, was zyn gedult in 't uitſtaan van de grootſte ongemakken, die zyne krachten ſchenen te boven te gaan: want hy was ſlechts van een zwak geſtel, teder van leden, had een wit en glad vel, was ook gedurig met hoofdpyn gekwelt, en helde over tot beroertheid, waarvan hy den eerſten aanval te *Cordova* in *Spanjen* zoude gemerkt hebben. Dit niettegenſtaande verſchoonde hy echter zyn lichaam niet, en 't ſcheen, dat hy zich aan alle ongemakken, van koude, hitte, honger, nachtwaken, moejelyke tochten blootſtelde, om de natuurlyke zwakheden van zyn ligchaam te verwinnen. Ruſtte

hy, dan geſchiedde dit doorgaans op de reis, of op een wagen, of in een draagſtoel; en daarom kan men wel zeggen, dat hy zelfs ſlapende gewerkt heeft. Over dag reed hy gemenelyk rond, om de kaſtelen, ſteden en beveſtigde legerplaatzen te bezien, had zelfs een geheimſchryver by zich op den wagen, wien hy in de pen gaf, wat hy had aangemerkt, als mede een ſoldaat, die zyn zwaard moeſt dragen: en in zulk ene toeruſting gingen zyne reizen even zo ſchielyk voort, dat, wanneer hy voor de eerſtemaal *Rome* in openbare bezigheden verliet, hy op den achtſten dag daarna by den *Rhyn* aankwam. Hy was een weergaloos ruiter, dö dat hy zelfs zyne handen op den rug kon houden, en 't paard in een vollen galop laten lopen; ja hy dicteerde zelfs menigmaal brieven te paard aan één, twee en meer geheimſchryvers te gelyk. Van zyne ingetogenheid worden onder anderen deze voorbeelden bygebracht. *Valerius Leo* onthaalde hem eens te *Muiland*, en wierd onder anderen gerechten ook één van Aspergies opgezet, welke met ouden bedorven boom-oly klaar gemaakt waren. *Caſar* at 'er, zonder het te laten merken, zyn genoegen van; en, toen 'er enige van de andere gaſten over klaagden, beſtrafte hy ze deswegen. Wanneer hy eens op de reis was, en door een ſterk onweêr genoodzaakt wierd, in de hut van een arm man in te gaan, waarin zich naauwelyks een menſch konde omdrajen, liet hy die hut over aan *Oppius*, welke onpaſſelyk was, en zel-

zeide: *de eerwaardigſte plaatzen moet men aan de Groten, maar de gemakkelykſte aan de zieken overlaten*; en ging daarom zelf aan de deur leggen. In wyn en ſtarken drank was hy zo matig, dat *Cicero* zeide, dat hy de enigſte was, die nuchteren aan het bederf van het Gemenebeſt werkte.

Het zeldſaamſte in dezen groten man was, dat, hoewel hy 'er teder en vrouwelyk uitzag, hy zich nogtans in de veldſlagen als een leeuw gedroeg. Hy droeg altyd grote zorg voor zyn hairen en baard, terwyl hy de eerſte krulde, maar den laatſten afſneed, ja 'er zelfs de hairen liet uittrekken. En, om dat de kruin van zyn hoofd kaal was, zo lag hy zich vooral toe, om dit gebrek te bedekken, en zoude hem onder alle eerbewyzingen, welke hem door den Raad bewezen wierden, gene aangenamer geweeſt zyn, dan het hem opgedragen recht, om altyd een lauerkroon te dragen, welke de kale kruin bedekte. Daarom placht *Sylla* te zeggen, men zoude zich voor den tederen en opgeſchikten jongeling wachten. (*præcinctum puerum caverent.*) Ook zag hy 't gaarne, wanneer zyne ſoldaten net en zindelyk waren; en, wierd hem zulks voorgehouden, dan zeide hy: *gekamde en gekrulde ſoldaten kunnen even zo wel met den vyand vechten als ongekamde.* Niet minder was hy wegens geleerdheid en welſprekenheid, als oorlogs-daden beroemd, en *Cicero* betuigde, dat hy voor geen redenaar in de welſprekenheid iets behoefde te wyken; een zelfd getuigenis geeft deze man

mede van zyne dag-verhalen; waarin een bericht gegeven word van de *Galliſche* en *burgerlyke oorlogen*, waarvan hy zelf de ſchryver is: want de andere boeken van de *Alexandrynſe*, *Africaanſe* en *Spaanſe oorlogen* zouden door anderen zyn geſchreven. Trok hy voor aan 't ſpits van zyn leger, dan geſchiedde dit altyd te voet, en wel bloots hoofds, 't zy dan dat de zon ſcheen, of dat het regende; en kwam hy aan ene rivier, dan zwom hy 'er over: en, of hy ſchoon met de uiterſte haaſt aan zyne zaken ging, hy overleide nogtans alles naaukeurig, gaande zo wel den tyd, als de plaats na, verraſſende den vyand op dien tyd en aan die plaatzen, waar men hem 't minſt verwachtte, brengende mede zyn leger nergens heen, ten zy hy vooraf de gelegenheid des lands onderzocht had.

Nooit heeft een Generaal de kunſt beter verſtaan, zyne overwinning te vervolgen, en van een voordeel gebruik te maken: want, nooit ſloeg hy een vyand uit het veld, of hy bemachtigde ook te gelyk het vyandlyk leger, en maakte dus dikwils een einde van den oorlog met hun verlies van enen ſlag, om dat den vluchtenden geen tyd gelaten wierd, zich te verzamelen. Hy liet zich niet, gelyk enige andere Generaals, door tekenen en voorzeggingen van zyn voornemen afſchrikken. Toen hy in *Africa* aanlandde, en, zo lang als hy was, op den grond viel, 't welk voor een kwaad voorteken wierd gehouden, riep hy: *ik ombels u, Africa!*

Voor-

Vooraf is ook alrêe gezegd, hoe hy met de voorzegging, aangaande een *Scipio*, den ſpot dreef. Merkte hy, dat zich zyn volk over het aantal en de menigte der vyanden ontzettede; dan zocht hy zo min hunne macht te verbergen, dat hy ze nog veel meer vergrootte, om daardoor te tonen, welk een groot vertrouwen hy op de dapperheid zyner ſoldaten ſtelde. Hoewel ook zyne troepen, wegens hunne geſtadige overwinningen, even zo ſtout, als voor dezen de *Macedoniers* waren, hy zag ze nogtans, wanneer ze zich trots en onwillig gedroegen, nooit door de vingers. Wanneer daarom het negende legioen in den oorlog tegen *Pompejus* een opſtand verwekte, dankte hy het aanſtonds af, en nam het eerſt wêer na een ootmoedig bidden en ſmeken in genade aan. Onder het tiende legioen, dat zich op een anderen tyd trots gedroeg, bracht hy door een enkel woord een ſchrik, terwyl hy het niet, naar gewoonte, medemakkers, (*Commilitones*) maar medeburgers of Romeinen noemde. (*Quirites.*)

Hy konde niet lang iemand haat toedragen, maar, hoe zeer hem iemand ook vertoornd had, die kon toch aanſtonds wêer door 't minſt berouw zyne vriendſchap winnen: want van natuur was hy zachtmoedig en mêelydend. Verbrak hy daarom zyn woord; dan geſchiedde dit by 't ſtraffen. Zo had hy eens gezworen, de zee-roovers te laten kruizigen, die hem gevangen hadden: ten einde hy nu zyn eed niet brak, zo liet hy ze vooraf wur-

gen. Ja, wanneer hem zamenzweringen en vuile aanſlagen tegen zyn perzoon ontdekt wierden, dan liet hy dit ſlechts openlyk bekend maken, waardoor hy de zamenzweerders een ſchrik aanjoeg, zo dat ze van hun voornemen afſtonden. En braakte iemand in de vergaderingen bitſe woorden tegen hem uit, dan liet hy hem ſlechts weten, dat hy zich mocht gewennen, om beſchaafder te ſpreken.

By alle zulke grote hoedanigheden had deze man ook verſcheide gebreken. Want hy zoude zich aan onkuisheid, vooral in zyne jeugd, hebben overgegeven: en aan het hof van *Nicomedes* gedroeg hy zich zo, dat het aanleiding tot bittere hekelſchriften tegen hem gaf, waar onder inzonderheid dit is: *Galliam ſubegit Cæſar, Cæſarem Nicomedes.* Naderhand hielt hy enen ongeoorloofden omgang met verſcheide voorname Dames binnen *Rome*, vooral met *Servilia*, de moeder van *M. Brutus*. Wanneer hy eens wegens de zaak van *Catilina* in den Raad zat, en hem een brief gebracht wierd, begeerde *Cato*, welke *Cæſar* verdacht hielt, als of hy van de zamenzwering van *Catilina* wiſt, dat deze brief openlyk mocht voorgelezen worden. *Cæſar* wierp hem dien hierop toe, en verzocht, dat hy hem mocht lezen. Maar toen deze zag, dat het een minne-brief van zyne eige zuſter *Servilia* was, die ſmorelyk op *Cæſar* verlieft was, zo wierp hy hem den brief wêer toe, en zeide: *ziet, daar hebt gy hem weerom, jou lichtmis!* Maar nogtans

kan

kan men niet zeggen, dat deze onkuisheid by *Cæsar* groter was, dan by andere voorname *Romeinen* van dien tyd. Doch het gebrek, dat niet te ontschuldigen is, was de overmatige eergierigheid, welke hem zo ver bracht, dat hy alles, en ook zich zelv' opofferde. Hierom houde hy *Sylla* een dwaas genoemd hebben, om dat deze van zyn *Dictatorschap* afstand deed, ja dit spreekwoord in den mond gehad hebben: *zo men ooit recht en billykheid moet overtreden, dan moet het geschieden. om tot de regering te geraken: Si violandum est jus, regnandi gratia violandum est.* Doch de uitkomst leerde, dat hy beter zoude gedaan hebben, wanneer hy *Sylla's* voorbeeld gevolgd, en zyne eergierigheid palen gesteld had. Nogtans zyn de genen nooit te ontschuldigen, die dezen moord pleegden aan hunnen weldoender, en zulk een man, die de macht van de Republiek uitgebreid, hare rust bezorgt, en den Staat door vele uitmuntende wetten had bevestigt. Waarom 't aanmerkelyk is, dat al de genen, die de hand aan hem geslagen hebben, op ene geweldige wyze van deze waereld scheiden.

VERGELYKING.

Wanneer men de hiſtorien leeſt enkel en alleen tot uitſpanning van den geeſt, en in *Cæſars* leven en daden ene aaneenſchakeling van wonderbare, en byna ongelovelyke, ja zulke dingen aantreft, die een lezer meeſt aandoen; dan ſchynt het vreemd, wanneer men *Sylla* of enen anderen Romein met hem wil vergelyken: maar leeſt men de hiſtorie met oordeelkundige ogen, en let men niet zo zeer, op 't geen in de ogen valt, en door zyn glans de ziel als in de war brengt, als wel op 't geen, wat op zich zelf, hoewel met minderen ſchyn, groot zyn kan; alsdan, zeg ik, mag men niet alleen *Sylla*, met *Cæſar* vergelyken, maar zelfs in verſcheide dingen den eerſten den prys toewyzen. Anders hebben deze twee beroemde mannen in vele dingen, die zo wel roem- als berispenswaardig zyn, onderling ene volkome overeenkomſt. Beide waren zy grote Veldheren, die de krygstucht, tot den hoogſten top brachten, en van hunne ſoldaten hartelyk bemind wierden. Beide waren van ene onmatige eergierigheid ingenomen, die ene werking op de Republiek had, en na veel woelen en bloedſtorting den eerſten zo wel als den laatſten ene onbepaalde macht veroorzaakte. Beide waren hierby ook grote ſtaatkundigen, en daarom even zo geducht in tyden van vrede als oorlog, en even zo gevaarlyk in den Raad en de vergaderingen des volks, als aan het ſpits van gewapende troepen. Beide wiſten te overwinnen, maar teffens ook van ene overwinning gebruik te maken. Beide waren ook boertig, en aan onkuisheid vaſt, werkzaam, vlug, ſtoutmoedig, en hadden het geluk inzonderheid tot lo[illegible]svrouw. Deze hoedanigheden wil ik

wat

wat omſtandiger nagaan, om daarby te tonen, in welk een opzicht de één den anderen inzonderheit heeft overtroffen.

Aangaande de *oorlogs-daden*; alle uitlandſe veldſlagen van *Sylla* komen wel niet by de tienjarige oorlogen in *Gallien* en *Duitſchland* alleen, welke onder *Cæſars* bevel gevoerd wierden; want de laatſte waren wegens de uitgeſtrektheid der landen, en dapperheid der *Noordſe* volken zo hard en moejelyk, dat niet dan zulk een leger, en zulk een Generaal dergelyk een werk konde uitvoeren. Van welk een aanbelang deze oorlog geweeſt zy, blykt daaruit, dat 800 ſteden, 300 natien moeſten vermeeſtert, en een millioen dappere mannen opgeoffert worden, voor dat men tot een geruſt bezit der landen geraken konde. De toenmaals voorgevalle veldſlagen kunnen ſtof tot helden-dichten uitleveren; en men kan zeggen, dat nooit een leger een groter Generaal, en nooit een Veldheer moediger troepen onder zyn bevel gehad heeft. De oorlog tegen *Mithridates* kan dan hiermede niet vergeleken worden: want deſſelfs ganſche uitſlag ruſtte ſlechts op het verliezen of winnen van één of twee veldſlagen. *Cæſars* daden worden ook daardoor beroemder dan die van *Sylla*, om dat hy vooraf byna geen byzonder bevel gevoerd had: *Sylla* daarentegen geraakte in de *Jugurthyn/e*, *Cimbriſche* en *Italiaanſe oorlogen* tot zulk ene krygskunde, dat hy voor de bekwaamſte Veldheer wierd gehouden, welken men tegen *Mithridates* zenden konde. In de burgerlyke oorlogen voerden beide byna even grote daden uit. *Sylla* kreeg, na zyne terugkomſt uit *Griekenland*, geheel *Italien* op den hals, en behaalde ſes of zeven grote overwinningen over de Romeinſche Veldheren en legers. *Cæſar* bracht alle zyne vyanden in *Griekenland*, *Egypten*, *Aſie*, *Africa* en *Spanjen* t'on-

der. Geen van *Sylla's* daden in die oorlogen, kan ooit met deze, welke *Cæsar* uitvoerde vergeleken worden, toen hy met brieven in de ene hand door des vyands pylen heen na zyne vloot zwom, asmede, toen hy alleen in ene boot op zee ging, alwaar des vyands schepen kruiften, om zyn volk aantemoedigen: zodanige in 't oog lopende dingen ontmoet men niet in *Sylla's* gansche leven en bedryven. Maar om dat *Sylla's* dapperheid, altyd, met voorzichtigheid gepaart ging, zo konde 'er tot zulke halsbrekende ondernemingen gene gelegenheid wezen: want 't is geloofiyk, dat hy niet na *Dyrrachium* tegen zulk een vyand, als *Pompejus* was, dan met een genoegzaam leger zoude zyn overgestoken; hy zoude zich ook niet met een hand vol volks in een verdacht land, als *Egypten* was, gewaagd hebben. Men moet zich verwonderen, wanneer iemand tegen hoge en steile klippen kan opklouteren; maar nog meer moet men zich verwonderen, wanneer iemand heelshuids weêr na beneden komt: doch veel pryswaardiger is het, zich van zulke oefeningen te onthouden, vooral, wanneer 't gene noodzakelykheid vordert. Waarom men ook kan zeggen, dat vele van *Cæsars* daden zo niet in 't oog zouden gelopen hebben. wanneer ze op ene meer geregelde wyze waren uitgevoert, en hy niet zomtyds meer als een geluk-zoeker en soldaat, dan als een Veldheer had te werk gegaan.

Omtrent waakzaamheid en het *uitstaan van ongemakken* stonden zy gelyk, hoewel men zich meest over de ongemakken, die *Cæsar* ondervond, moet verwonderen, om dat hy van een teder gestel was. Beide bezaten zonderlinge gaven, om de liefde der soldaten te winnen; nogtans sloegen zy eens onder *Cæsar* aan het muiten, maar nooit onder *Sylla*, om dat de vlugheid van den laatsten met ene zekere

kere ſtrengheid gepaart ging, zo dat vrees en liefde dat geen uitwerkte, wat vlugheid en milddadigheid onder *Cæſars* ſoldaten anders niet konde veroorzaken. 'T is denkelyk, dat *Cæſars* troepen, door de langdurige oorlogen, meer afgerecht waren dan die van *Sylla*. Dat *Cæſar* de *krygs-tucht* tot den hoogſten top gebracht heeft, blykt uit verſcheide merkwaardige daden, inzonderheid van dien ſoldaat, dewelke, toen hy in *Cæſars* byzyn als een leeuw met den vyand gevochten, maar eindelyk zyn ſchild verloren had, heel neerſlachtig terug kwam, en om genade bad: als mede uit het gedrag van hen, die 't in den ſlag by *Dyrrachium* op een vluchten gezet hadden, en zich deswegen vrywillig ter ſtraf aanboden. Zulke voorbeelden ontmoet men niet by het leger van *Sylla*: maar deſſelfs ſoldaten worden als veel liſtiger beſchreeven: waarom ook *Cato* zeide, dat hy en *leeuwen en voſſen* voor had; want men ziet, dat de gemenen 't voorbeeld der Veldheren navolgen; en dit is de rede, dat de eerſte meer heldhaftige, maar de ander lozere ſoldaten had.

CÆSARS *voornaamſte hoedanigheid* was anders deze, welke men *vaardigheid van oordeel* noemt, die hy in de aller grootſte gevaren liet blyken; en men vind niets in de geſchiedenis van *Sylla*, dat hiermede kan vergeleken worden. *Sylla's voornaamſte hoedanigheid* in tegendeel was de gene, die men *een goed oordeel* noemt: waarom de eerſte groter in de hitte van een ſlag was, en de laatſte, voor dat de ſlag begon. De eerſte wiſt zich beter uit ongemakken te redden; de laatſte zag ze beter vooruit, om in geen ongemak te vallen. Beide wiſten mede gebruik van ene overwinning te maken, zo dat hunne vyanden gene gelegenheid kregen, zich weer te verzamelen. Maar hierin was *Cæſars* vaardigheid nogthans groter; want men ziet, dat hy

hy op enen dag drie overwinningen behaalt, en drie legers beſtormt heeft, waarvan geen ander voorbeeld in de hiſtorie te vinden is.

Belangende de *eergierigheid*, beide waren 'er rykelyk van voorzien, zo dat niemand van hen zyns gelyken, ik zwyg iemand boven zich lyden kon; maar nogtans ſloegen ze verſcheide wegen in, om hun einde te bereiken. *Sylla* voegde zich by de Groten, maar *Cæſar* by het volk: zo dat de eerſte moejelyker, maar rechtmatiger; de laatſte veel veiliger, maar berispenswaardiger middelen gebruikte, om zich den weg tot de opperſte macht te banen: en daarom is ook de eergierigheid van *Sylla* beter dan die van *Cæſar* te ontſchuldigen, alhoewel beide voorgenomen hadden, zich tot beſtendige Alleenheerſchers te maken, dat nogtans de uitkomſt anders toont. *Sylla* voegde zich by de aanzienlykſte maar zwakſte party in de ſtad, en konde dienvolgens niet dan door eige verdienſten enige waardigheid erlangen: ja, toen hy tot elks verwondering de regering in handen had gekregen, zo leide hy ze tegen alle verwachting weêr neder, vernietigende daardoor al het oordeel, dat over zyn vorig gedrag gevelt was, en wierd dus de titel van een bloedgierig tyran in het karacter van een yverigen tuchtmeeſter of voogd verandert, ja het veroorzaakte bloedbad als ene noodzakelyke aderlating aangemerkt. *Cæſar* in tegendeel hielt het met 't volk, dat toen meeſter van het Gemenebeſt was, dat bedieningen en eer-ampten verkocht en uitdeelde. En wyl het Romeinſche volk, ten dien tyde, uit vele ondeugende, roekeloze en in den grond bedorve menſchen beſtond, zo konde men hunne gunſt enkel en alleen door ongeoorlooſde middelen winnen: waarom ook *Cæſar*, zo lang als hy een aanzoeker was, onder de ondeugendſte Romeinſche burgers wierd gerekent, en konde naauwlyks

lyks deze vlak, die hem in zyne jeugd was aangewreven, door grote en wonderbare oorlogs-daden enigzins weêr uitwiſſchen. Toen hy zyn wenſch bereikt, en zich de opperſte macht had aangematigt, behielt hy ze aanhoudend, en gaf daardoor te kennen, dat de gedachten, die velen aangaande 't oogmerk zyner pogingen hadden, niet ongegrond, maar zyne ſtrelende woorden omtrent zyne liefde en goed inzicht jegens 't Gemenebeſt niet dan een lok-aas geweeſt waren. Dit is aangaande hun beider gedrag hierin aan te merken, dat *Sylla* zich hielt, als of hy de hoogſte macht beſtendig wilde behouden, en ze nogtans nederleide: *Cæſar* in tegendeel zich zo gedroeg, als of hy ze wilde nederleggen, maar ze nogtans behielt, zo dat de afſtand van den eerſten, maar de aanhoudende bezitting van den laatſten even onverwacht waren.

Dit echter moet men toeſtaan, dat, by aldien het voornemen van beide geweeſt is, de regering te behouden, *Rome* onder *Cæſars* heerſchappy gelukkiger, dan onder *Sylla* geworden ware. Want *Sylla* was heerſchzuchtig en ſtreng; waarom men hem altyd met de roede in de hand zoude gezien hebben, om zyne wetten te handhaven: *Cæſar* in tegendeel was zachtmoedig, medelydend, traag tot toorn, vaardig in het vergeven van misdaden, en wel in zulken graad, dat weinig *Romeinen*, ik zwyg *Sylla*, daarin met hem konden vergeleken worden. Daartegen kan men echter ook zeggen, dat *Sylla's* regering beſtendiger zoude geweeſt zyn, om dat het bedorven *Rome* eer bittere dranken en alſem-wyn, dan welſmakende geneesmiddelen, beter zulk enen reiniger, *Sylla*, dan enen aandoenlyken en gemakkelyken arts, *Cæſar*, nodig had; 't geen mede de geſchiedeniſſen van beide bewyzen: want *Sylla's* wetten wierden by zyn leven heilig opgevolgt, en lang na zynen dood zelfs onderhouden. Maar door *Cæſars*

ſars toegevendheid nam men gelegenheid, hem het leven en de regering te benemen, en de ſtad weêr in de vorige onruſt, ja in ene zo grote en beklagelyke wanörde te brengen, dat zeker na *Cæſars* dood niemand meer, dan *Rome* zelf verloor, om dat deze in hem berooft wierd van een man, die de binnenlandſe onluſten ten einde gebracht, en den Staat door de uitmuntendſte wetten en verordeningen beveſtigt had: want de *Romeinen* verloren by *Cæſars* regering niet de vryheid, maar ſlechts een ongegronden titel en naam van vryheid, welken kleine tyrannen gebruikt hadden, om zich zelv' rykdom en aanzien te bezorgen, en alles 't onderſte boven te werpen.

Deze beide mannen hadden 't geluk beſtendig op hunne zyde; maar *Cæſar* in enen groteren graad: want hoewel *Sylla* wilde hebben, dat elk een zoude gelooven, dat hy een zoon van het geluk was, ja alle zyne daden aan de beſtuuring van 't geluk toeſchreef, zo ziet men nogtans, dat *Cæſar*, of hy ſchoon niet zo veel van zyn geluk ſprak, zich echter meer daarop verlaten heeft: 't welk uit de menigvuldige halsbrekende bedryven af te nemen is, waarvan zyne geſchiedenis heel vol is, en welke *Sylla* naauwelyks zoude beſtaan hebben om uit te voeren, of hy ſchoon voorwendde, meeſter van het geluk te zyn. Waarom 't waarſchynlyk is; dat *Sylla* even zo min op het geluk, als zyne voorgewende dromen en openbaringen acht ſloeg, en zulke eerbied enkel en alleen in bloote complimenten beſtaan heeft, waarvan deze loze en liſtige man gebruik maakte, zonder daar iets mede te menen: want zyne grote voorzorgen, en wel bedachte ondernemingen getuigen meer van een mistrouwen, dan een vertrouwen op deze blinde Godin.

Wat eigenlyk de gemoeds-gaven aangaat, de natuur had deze zo rykelyk aan *Cæſar* medegedeelt, dat

dat hy als een wonder onder de menſchen aangemerkt kan worden: want alles was in dezen man byna bovennatuurlyk, vooral zyn groot en vlug verſtand, het welk zich zo ver uitſtrekte, dat hy ſtuderen, gehoor verlenen, en verſcheide brieven op enen tyd dicteren konde. Ook was zyne welſprekenheid zo groot, dat hy geen redenaar van zynen tyd iets toegaf; en door middel van zyn gelukkig geheugen was het, dat hy zulk ene wetenſchap verkreeg, welke hem onder het getal van de geleerdſte *Romeinen* plaatſte: zo dat, wat de bekwaamheden der ziel in 't algemeen aangaat, noch *Sylla*, noch een ander *Romein* met hem kan vergeleken worden. Maar *Sylla* bezat dat geen in enen hogeren graad, wat men *bon ſens* of *een goed oordeel* noemd, het welk hem niet vergunde, zo vele dingen op eenmaal, als *Cæſar*, te ondernemen, waarom ook zyne daden zo zeer niet in het oog lopen: want een groot oordeel heeft ene geſtadige omzichtigheid tot leidsvrouw, 't welk voor ene vrees en twyfeling gehouden word. Daarom is het ook denkelyk, dat *Sylla* uit hoofde van deze hoedanigheid, of hy 't ſchoon in zyne macht gehad had, nogtans niet alles zoude hebben willen doen, wat *Cæſar* deed; ja, al had hy lezen, verſcheide brieven in de pen opgeven, en op een zelfden tyd gehoor verlenen kunnen, zo zoude hy echter dit alles, op verſcheide tyden gedaan hebben, om elke zaak wel te doen. Zo ziet men by den eerſten groter en prachtiger daden, maar by den laatſten mindere fouten; zo dat deze nooit iets ondernam, waarby men zeggen kon: hoe zullen wy 'er ons wel uit helpen? dat van *Cæſar* niet gezegd kan worden, hoewel zyne ſpoedige uitvoeringen, en, 't geen men *conſilium in arena* (raad op ſtaande voet) noemt, waardoor hy zich op ene wonderlyke en onverwachte wyze, uit allerhande zwarig-

heden

heden wiſt te redden, zyne hiſtorie zo prachtig en aangenaam om te lezen gemaakt hebben. De Spaanſche Doctor *Huartes* in zyn zo genoemd *Examen de ingeniis* (onderzoek wegens de verſtanden) zegt, dat de hoofden, welke tot alles bekwaam ſchynen te zyn, grote ſchepzels waren, welke de natuur wel aangevangen, maar niet voltooid had.

Beide maakten een einde van de vryheid van 't Gemenebeſt, en wierden *beſtendige Dictators*, dat even zo veel was, als *Souveraine Monarchen*. Maar het gedrag van beide was ongelyk in dit gewichtig ampt. *Cæſar* zocht door zachtmoedigheid en goedheid 't gezag te bewaren, dat hy door macht en ongeoorloofde middelen had verworven. *Sylla* in tegendeel, welke door geoorloofde middelen, en als uit nood gedreven was, ene onbepaalde macht aan te nemen, ging altyd met de roede in de hand; zo dat de goedheid van den eerſten, en de ſtrengheid van den laatſten, ten opzicht van hun wederzydſch voorgaand gedrag als onverwacht waren: want *Cæſar* wierd als een kwaade burger aangemerkt, en gedroeg zich als een deugdzaam regeerder: *Sylla* daarentegen merkte men als een goed burger aan, maar wierd een ſtreng Monarch. Vermits derhalven de ſtrenge handelwyze, door dezen laatſten werkſtellig gemaakt, heel onverwacht kwam, zo verwekte ze in de ſtad zulk een ſchrik, dat niemand meer aan de vryheid, maar ſlechts aan de behoudenis van 't leven dacht. Maar, toen de ſchrik op zyn hoogſt was, wierden de *Romeinen* even zo onverwacht en van het leven en van de vryheid verzekert, dat het zelfs ſcheen, als of *Sylla* door dezen zyne handelwyze een model tot een geregeld treur-bly-eindend ſpel heeft willen geven, en door den voorgaanden ſchrik en de wanhoop ene des te merkwaardiger ontknoping bewerken, ja de behoudenis en vreugde der *Romeinen* des te groter

willen

willen maken; zo als dit ook geſchiedde: want ſchrik, wanhoop, haat en verbittering wierden, door deze wonderbare en onverwachte ontknoping, in verwondering en verrukking verandert: zo dat, toen *Sylla* zich, na zo veel bloedſtorting, ongewapent voor 't volk vertoonde, en aanbood, van zyne onderneming rekenſchap te geven, niemand zynen mond ter geringſte beſchuldiging opdeed, en 't enigſte verwyt, dat hem een jong menſch deed, niemands goedkeuring vond, maar ſlechts tot een bewys van de ſtandvaſtigheid van *Sylla* verſtrekte, en het ganſche bedryf des te meer aanzien byzette. Deze vertoning in *Sylla's* leven is groot, ja zo groot, dat 'er in de hiſtorie niets mede kan vergeleken worden.

Beide waren in den *omgang* aangenaam, vrolyk en boertend, als mede ryk van geeſtige invallen: doch *Sylla* misbruikte dit talent meeſt; want men ziet, dat hy zelfs met gewyde zaken den ſpot dreef, en wanneer hy dood-vonniſſen velde. Ook zyn ze beide liefhebbers van vrouwen geweeſt; maar wat andere welluſten en ene ongeregelde levenswys aangaat; zo verſchildenze onderling zeer: want de verkwiſting, die *Cæſar* liet blyken, geſchiedde alleen, om het volk te behagen; want hy was zelf ingetogen, nuchteren, en wel in zulken graad, dat hy zig menigmaal de noodzakelyke dingen onthielt. In tegendeel *Sylla* was een liefhebber van welluſt en goede dagen, ſlytende, na dat hy het *Dictatorſchap* had neergelegt, zyn meeſten tyd met eten en drinken.

Vooraf heb ik reeds getoont, dat *Cæſars* daden verwonderens-waardiger, maar die van *Sylla* grondiger waren; zo dat de eerſte meer verwondering, maar de laatſte meer achting waardig was. Doch dit moet van des eerſten natuurlyke gemoeds-gaven, deszelfs vaardig begrip, vlugheid, grote oorlogs-da-

den en bekwaamheid in krygs-zaken verſtaan worden. Want anders waren 'er ook zekere dingen, waardoor *Sylla* niet alleen den naam van een groot, maar ook van een verwonderens-waardig man verkreeg, en waarin hem noch *Scipio* noch *Alexander* evenaren kan. Dit was vooral in ene byzondere vrypoſtigheid gelegen, welke wel na geeſtdryvery zweemde, waardoor hy menigmaal meer, dan anderen door macht en liſt uitvoerde. Toen hy zodanig met vyanden omringt was, en men vermoeden konde, dat hy alle voorwaardens, welke Koning *Mithridates* hem wilde voorſchryven, heel willig zoude aannemen, ſprak hy dien Koning met zulk een gezag aan, als een Heer zynen ſlaaf, en maakte dezen lozen man met zyn enkel gezicht zo verlegen, dat hy niet konde ſpreken noch horen, zich zelv' en zyne eige krachten vergat, en alles toeſtond, wat de andere begeerde. Voorts, toen hy door dood-vonniſſen ganſch *Rome* in den rouw gedompelt had, en men meende, dat hy hierop zyne lyfwacht zoude verdubbelen, zo laat hy alle gewapende mannen gaan, verſchynt voor den Raad en 't volk, vragende, of 'er iemand op zyn gedrag iets had te zeggen? door welke vrypoſtigheid de verſtanden van allen verrukt wierden, zo dat hem de ganſche ſtad als een door den geeſt gedreven man, ja als zulk een aanmerkte, die door den Hemel gemachtigt was, om dat geen te doen, wat hy gedaan had, en over wiens gedrag niemand mocht redeneren; gedurende deze verwondering zelfs in zynen byzonderen ſtaat, zo lang hy leefde: want zo naderde hem vervolgens ene Romeinſche Dame, om alleen zyne klederen aan te raken. Die vrypoſtigheid, waardoor hy al het volk in ontzag hielt, wierd door zyne voorgewende verſchyningen en openbaringen merkelyk vermeerdert, hoewel zy, die *Sylla's* gedrag niet grondig beſtudeert hebben,

die

dit onder het bygeloof rekenen. Zo vond hy goed, aan de Godin *Fortuna*, of het *geluk* die dingen toe te ſchryven, die hy op ene zeer verſtandige wyze bedacht had: zo gaf hy doorgaans voor, voor dat 'er een ſlag zoude gelevert worden, dat hem een God of ene Godin bevel daartoe had gegeven. Ja, toen hy den Tempel te *Delphos* plonderde, moeſt het wezen, dat 'er *Apollo* zelf genoegen in nam. Zulke dingen ontmoet men in *Cæſars* hiſtorie niet; want de merkwaardige woorden, die hy eens liet horen, namelyk, *vrees niet, want gy hebt Cæſar en zyn geluk aan boord*, komen daar niet by. Wanneer men daarom zeggen kan, dat *Cæſar* vele wonderlyke dingen gedaan heeft, zo mag men mede zeggen, dat *Sylla* enige byna onbegrypelyke dingen heeft uitgevoert, waarin dat geen doorſtraalt, wat men θεῖον (Goddelyk) noemt. Ik ga hier vele dingen voorby, die hier toe konden gebracht worden, en zeg alleen dit: wanneer men ziet, dat een man, die zich in ene ganſche ſtad gehaat gemaakt heeft, na zyn dood door den Raad op de ſchouders ter aarde beſtelt, van het volk, dat hy zo hevig vertoornde, als mede van de voornaamſte Dames der ſtad, die den weg met bloemen en welriekende zaken beſtrojen, verzelt word; dan is dit iets, dat niet wel kan begrepen worden.

Om 't bygebrachte zakelyk te herhalen, zo kan men zeggen, dat *Cæſar* een beter man, *Sylla* een beter burger geweeſt is; dat de eerſte groter, maar de laatſte gewichtiger dingen heeft uitgevoert; dat de eerſte ſnediger, maar de laatſte van een grondiger oordeel was; dat beide dapper waren, en hunne perzonen niet ontzien hebben; dat *Cæſar* zich by alle, maar *Sylla* niet dan by zekere gelegenheden, dat is, wanneer de nood aan den man kwam, dapper heeft bewezen; en dus de één de dapperheid als een ſieraad, maar de ander als een plicht

werkſtellig maakte, en daarom de eerſte een groter ſoldaat, maar de laatſte een groter Veldheer was; dat de eerſte zyne weerga niet gehad heeft, om zich uit een gevaar te redden, maar de laatſte om zulk een voor te komen; dat de eerſte meerder en merkwaardiger daden heeft uitgevoert, maar de laatſte mindere misſlagen begaan heeft; dat de eerſte ſchielyker na 't doelwit liep, maar de laatſte dit aller-eerſt bereikte, om dat de eerſte in het lopen te ver kwam, maar de laatſte by het einde ſtaan bleef: eindelyk, dat *Cæſar* een beroemder, maar *Sylla* een groter man geweeſt is.

SOCRA-

SOCRATES EN EPAMINONDAS.

INLEIDING.

Vooraf heb ik reeds de algemene dwaling aangemerkt, waardoor grote overwinnaars met Helden vermengt worden, en getoont, dat de eerſten de waereld tot een zelfd groot nadeel en ongeluk, als de laatſten tot nut en ſieraad ſtrekken; en 'er dus zo weinig overëenkomſt tuſſchen hen te vinden is, dat ze veel eer als geheel ſtrydige onderwerpen moeten aangemerkt worden. Ene zelfde dwaling is mede by het woord *Philoſooph* aan te merken, waardoor een verſtandig, deugdzaam en grondig leeraar gemenelyk met een eigenzinnigen en grilligen vermengt word, wiens wysbegeerte niet dan in een ydel gefnap, in gebaarden en ongewone kleederen, in enen

langen baard, en verwarde hairen enz. beſtaat; ja van welken men ſlechts zeggen kan: *Barbam video, ſed Philoſophum non video;* (ik zie den baard, maar geen Philoſooph;) want ene byzondere dracht van klederen, gemaakte byzondere gebaarden en lewenswyze hebben den een en anderen, tegen verdienſte, den naam en titel van een wysgeer te weeg gebracht; daar nogtans het karacter van een wysgeer niet is, om anders, maar beter dan de gemene man te leven; niet een leven te leiden, dat met anderen ſtrydt, maar een verſtandiger leven te leiden, dan anderen. De echte wysgeerte dienvolgens heeft gene monteering of uiterlyke kenmerken nodig; de onechte in tegendeel moet zich van uiterlyke tekenen, als van een uithangbord bedienen, om daar door aan te wyzen, waarvoor ze zich uitgeeft: even als zekere onhandige ſchilders boven hunne gemaakte figuren namen en woorden hebben moeten zetten, te weten: *dit is een boom, dit is een hond, dit is de kat*, enz. om dat men uit de figuren zelve niet konde opmaken, wat ze verbeelden zouden. Een *Cato* is kennelyk aan zyne wezenlyke waarde, en gelykt een ſtuk goud, dat

zon-

zonder ſtempel door de handen gaat; *Favonius* in tegendeel, of de aap van *Cato*, is gelyk een kopere penning, die zonder ene zichtbare munt van gene waarde is. Daarom ziet men, menigmaal, de verachtſte menſchen door klederen onderſcheiden, om daarmede, als een dekſel, hunne inwendige elende te bedekken; en dat de onbekwaamſten, om deze rede, na eertitels en karacters ſtaan, ten einde zy daardoor, als door een zekere munt of ſtempel, gehouden mogen worden daarvoor, wat ze nogtans niet zyn: of het hen ſchoon menigmaal, in plaats van verſtandige menſchen, even zo gaat, als den hatelyken aap, die na ene hoogte klauterde, maar daardoor zyne hatelykheid niet dan des te kennelyker wierd: *quo altior, eo turpior.*

De *reckte kenmerken van een wys man of Philoſooph* zyn: een grondige geleerdheid, heerſchappy over zyne hartstochten, ene aangename verkering, yver, om zyns naaſten welzyn te bevorderen, naarſtigheid omtrent het onderzoeken van waarheid, vrymoedigheid, om ze bekend te maken, eerlykheid zonder gemaaktheid, kennis van zich zelv', geen verlangen na waereldſche en ydele Eer, en verge-

noegdheid met zynen ſtaat en middelen, den rykdom niet veräehten, maar 't geld ook voor geen afgod houden, nederige gedaehten van zich zelv', medelyden met de dwalenden, zorg voor de behoudenis van zyn leven en gezondheid, gene ontydige begeerte na den dood, en gene vrees, wanneer de dood nadert, zo dat in dit opzicht zyne zinſpreuk zyn moet; *nec cupio, nec metuo*; (ik begeer, noch vrees;) liefde tot het vaderland, en gehoorzaamheid aan de Overheid, geduld in rampen en vergeven van ongelyk, beſtendigheid zonder hardnekkigheid, en andere dergelyke hoedanigheden meer.

Ik zeg 1) *grondige geleerdheid*, dat is, kennis van nutte en ſtichtelyke wetenſchappen, welke den naam van geleerdheid alleen verdienen: want iemand, die zich onder de boeken als begraaft, om eniglyk op zyn veel lezen groots te zyn, en niet om 'er door verbetert te worden, is by ene klok te vergelyken, die een geluid geeft, dat zy zelve niet voelt, of wel by een ſpringer en koordedanzer; welke zich door zyne bewegingen alleen aanbeveelt. Zo zyn thans de meeſten geſteld, welke den naam van Philoſophen dragen, terwyl ze zich verbeel-

beelden, dat een menigvuldig lezen alleen hen een volkomen en loffelyk recht tot zulk een titel geeft. Maar belezenheid en ene gróndige geleerdheid verſchillen onderling veel: 't één 'is, geleerd zyn, maar het ander, verſtandig zyn: ja, 'er is zomwylen zulk ene ſlechte overeenkomſt tuſſchen deze twee, dat vele hooggeleerde mannen het opzicht van anderen behoeven, en als onder voogdy ſtaan.

2) Een recht Wysgeer word daaraan gekend, *wanneer hy zyne hartstochten bedwingen kan*: want de grootſte vyanden, die iemand te beſtryden heeft, zyn zyne eige hartstochten, en de grootſte overwinning beſtaat in de overwinning van zich zelv'. Een wezenlyk Philoſooph is daarom hy, die het verſtand altyd als op ſchildwacht laat ſtaan, om daardoor te beletten, dat de vyanden den wal niet beklimmen. Dit is de grootſte ſtryd voor een menſch, om dat hy aan zyne hartstochten niet alleen openbare, maar ook bedekte vyanden heeft, die onder den naam van vriendſchap en deugden inſluipen, zo, dat menig een dikwils tot een ſlaaf van de hatelykſte driften gemaakt word, en zich echter daarby

verbeeldt, als of hy ze beheerſche, en allerlei deugden werkſtellig make. Hoogmoed bedekt zich met het masker van ene geoorloofde eerzucht, en triumfeert onder zulken naam; trotsheid en halsſtarrigheid ſluipt onder den dekmantel van eerlykheid en beſtendigheid in; toorn en drift gaat onder het dekkleed van yver en dapperheid: zo dat zich menigmaal een ſlaaf van alle ondeugden beroemd, als of hy alle deugden beleefde, en de gemene man, die doorgaans meer op 't uiterlyke dan op het wezenlyke ziet, en dikwils *quid pro quo* (dit voor dat) neemt, recht voor zulke valſche deugden altaren op, noemt enen vertoornden een eerlyk man, die zyn hart recht durft uitſpreeken, een trots en halsſtarrig menſch enen ſtandvaſtigen en onverzettelyken broeder, die geen wêerhaan is, om dat hy na geen rede wil horen, maar allen met zyn gewoon *Dixi* (ik heb het gezegd) afzet, enz. En uit deze dwaling ontſtaat het, dat menig zwak man den titel van een held, menig een, die 't laatſte woord wil voeren, den naam van een *Cato* heeft gekregen: ja, dat menig trotſe geeſtdryver voor heilig verklaard, en als een martelaar te boek ge-

gefteld is. 'T welk zelfs verſtandige mannen, die de eigenſchappen van hunne deugden en ondeugden beſtudeerden, hebben aangemerkt, en daarom zulke perzonen onwaardig oordeelden, onder de menſchen, ik zwyg onder Wysgeren ene plaats te laten genieten. Hierby echter is te letten, dat men gene trage en natuurlyke laauwheid met de wysgeerte vermenge, en hem dus voor den grootſten Wysgeer houde, die 't minſt natuurlyk vuur, en byna gene hartstochten heeft: want daardoor kan menige houte klik, tegen verdienſte zulk een titel erlangen: 't karacter van een Philoſooph is niet, om zonder hartstochten te zyn, maar veeleer om ze te bedwingen, of ze zo te regelen, dat 'er iets goeds uit voortkomen kan, zo als we in *Socrates* zien, welke van geweldige hartstochten geplaagd was, maar den teugel der rede beſtendig in de hand had, zo dat zyn vuur en de natuurlyke neigingen, welke naar eige goeddunken droeve gevolgen hadden kunnen hebben, door zulk ene beſturing by hem ene oorzaak van grote en uitmuntende deugden wierden. Een menſch moet noodzakelyk hartstochten hebben, terwyl ze de

beginzels van ene dadelyke werking zyn, maar het verſtand moet toezien, dat 'er gene wanorde uit ontſtaat. De hartstochten kunnen met den wind, en de ziel met een ſchip worden vergeleken. De wind kan 't ſchip voortdryven, maar hy kan het ook doen vergaan. Waarom 't verſtand aan 't roer moet zitten, zo dat het van den wind gebruik maakt, en het ſchip in de haven brengt: alle menſchen, zegt een nieuw Wysgeer, hebben hartstochten; maar zy uiten zich niet by allen: 't geſtel, de opvoeding, gewoonte en het verſtand kunnen hare ſterkte vergroten of verminderen, maar nogtans blyft 'er de wortel van over. Ik heb, zegt hy, van een braven en godvruchtigen man horen verhalen, dewelke, om dat men hem niet geite-melk had opgebracht, in gezelſchap, door middel van ene naarſtige waarneming zyner zaken, bekwaam en zedig was; maar hy had doorgaans een uur daags voor zich afgezondert, dat hy meeſtal met ſprongen en capriollen doorbracht, het welk te kennen gaf, dat hy met dat voedzel enige zekere geitenhoedanigheden mede ingezogen had. Die hiſtorie laat ik aan hare plaats; is ze waar, dan moet men 'er wel op letten,

met

met welke melk van ene min men zyne kinderen denkt op te voeden. Trouwens, men kan niet twyfelen, dat, byaldien men gelegenheid had, alle heimelyke bedryven der Wysgeren na te gaan, verſcheide hartstochten by hem dadelyk zouden gevonden worden, die ze menigmaal door de kunſt verbergen. Maar dit is alles, wat men van een Wysgeer kan begeren: want niemand kan, wegens de aangebore hartstochten, de innerlyke aandoeningen beletten, welke uit de voorkomende voorwerpen ontſtaan, maar door 't verſtand is men in ſtaat, om te beletten, dat ze de overhand niet krygen, en de ziel beſtormen; of men kan ze ook zo beſturen, dat 'er veel meer goeds dan kwaad uit voortkomt. Want ik heb gezegd, dat de hartstochten enig nut kunnen medebrengen; ja ik zeg nog meer, zy zyn zo nut voor 't welzyn van de ziel, als de omloop van het bloed is voor de gezondheid van het ligchaam. En, om dat ze de beginzels voor ene dadelyke werking zyn, wy moeten dus met haar omgaan, dat ze meer in ene matige kracht gehouden, dan ten enemaal uitgedooft worden. Wy moeten ze ſlechts in toom houden, en ze meer als vrye onder-

derdanen, dan als ſlaven regeren; ten einde zy, in plaats van gehoorzaamheid, niet neêrſlachtig, en voor die werkingen onbekwaam worden, waartoe haar de natuur geſchapen heeft. Ik voor my, zegt een verſtandig ſchryver, kan nooit eerbied voor die Philoſophen hebben, die zo van onverſchilligheid en verdoving van alle hartstochten prêeken: want 't is vreemd, te willen verzaken, dat men een menſch is, om de verdoving van menſchelyke neigingen te verkrygen. Uit dit alles blykt, dat het de leer der *Stoiſche* ſecte niet is, welke men hier een Wysgeer wil aanbevelen; maar dat het een middel-weg zy tuſſchen dit, hartstochten te hebben, en zich door dezelve te laten beheerſchen.

3) Een volgend karacter van een Philoſooph is *beſchaafdheid en ene aangename verkering.* 'T is wel zo, dat deze hoedanigheid by de meeſte Philoſophen niet gevonden is: in tegendeel, verſcheide grote leraars zyn wegens ene beſtendige eigenzinnigheid, in den ommegang onaangenaam geweeſt, en men heeft ze als ene wysgerige eigenſchap aangemerkt. Maar de grootſte mannen, als *Solon*, *Socrates*, *Plato*, *Pythagoras*, *Epicurus* enz. heb-

hebben door hun gedrag en geleerdheid getoont, dat beſchaafdheid en ene aangename verkering het rechte kenmerk van een wysgeer is: ook ziet men, dat ze, wegens hunne vriendelykheid niet minder gelieft, dan om hunne geleerdheid geacht zyn geworden. De zo genoemde *Cynici* hebben alleen inzonderheid getracht, zich door boersheid en onbeſchaafde zeden te onderſcheiden, waarin hen verſcheide wysgerige apen nagevolgt zyn, onder welke men de monniken en kluizenaars kan tellen, welke in grove en vuile klederen, door hunnen menſchen-haat en afkeer van de verkering met andere menſchen, als mede door hun vertrek na woeſte plaatzen, ene verachtinge der waereld hebben willen aanwyzen; als of zy door den Hemel tot hervormers waren aangeſtelt, ten einde zy door hunne leer en hun leven, leeuwen, beren, wolven, voſſen en andere bewoners van boſſchen en woeſtynen zouden ſtichten. Neen, maar een beſtendige ommegang is zo wel voor een Wysgeer, als zyne leerlingen zeer nodig: want die is de ſchool, waarin hy zelf beſt leren kan, wat hy anderen moet leren. Hoe groter derhalven

ene

ene ſtad is en ene Maatſchappy, ene des te bekwamere plaats is zulke voor een wysgeer. Daarom ziet men, dat *Socrates*, *Plato*, *Ariſtoteles*, *Epicurus* en andere zulke grote mannen geſtadig in *Athenen* gewoont, en anderen *Egypten*, *Aſie* en de volkrykſte ſteden gezocht hebben.

Ik moet 4) verder aantonen, dat het *karakter van een Wysgeer* is, *het nut en welzyn van het menſchdom te bevorderen*, het welk niet anders, dan door enen gedurigen ommegang, door leſſen en nutte verrichtingen geſchieden kan. Zo hebben velen van de beroemdſte Wysgeren Republieken geregeert, en in het burgerlyke, en in zaken van recht en oorlog: 't welk toont, wat het Gemeen voor tegenwoordig voor een ſlecht denkbeeld van die wysgerige eigenſchappen heeft, welke volgens hunne verbeelding niet dan in enkele beſpiegelingen beſtaan; en zo maakt men van een Philoſooph geheel iets anders, als hy is, en zyn moet. 'T uitmuntendſte gedeelte van de wysbegeerte, zegt *Plinius*, is, zich zomwylen van het ſtuderen te onthouden, en den tyd met het aanhoren van klachten van verdrukte menſchen, en met

hunne

hunne verdediging voor het gerecht te ſlyten. *Cicero* zegt insgelyks: *Officiis ſcientiæ præponenda ſunt officia juſtitiæ.* (Men moet de plichten van rechtvaardigheid ſtellen boven die van wetenſchap.) Zo philoſopheert die geen dikwils meer, die dagelyks voor arme menſchen in de vierſchaar gaat, welke gene voorſpraken hebben, dan hy, die in huis zit, en den afſtand der zon van de aarde, en den loop der maan in 't Zuiden enz. uitrekent. Die geen philoſopheert ook meer, welke zich aan de grootſte plaatzen ophoudt, en met allerlei menſchen omgaat, om ze door leer en leven te ſtichten, dan hy, welke, voor dat de ouderdom en ziekte 't toelaat, de waereld vaarwel zegt, en aan woeſte plaatzen gaat wonen; ten zy dat zyn voornemen is, de waereld door geleerde ſchriften te ſtichten; en in zulk een geval is ene eenzame woning niet alleen geoorlooft, maar ook te pryzen, en word overal byna goedgekeurt: want in deze *Noordſche* landen alleen merkt men hem, die ene bedieningnêerlegt, als een deſerteur aan, en daar alle bedienden in hunne bedieningen ſterven, welke zy reeds ſedert vele jaren, we-

gens ouderdom en zwakheid, niet naar behoren hebben kunnen waarnemen. 'T is onverantwoordelyk, niets te doen, maar nog onverantwoordelyker is het, aan een werk te blyven, dat men nogtans niet waarnemen kan. Het is alsdan, *cede fortiori*, wyk voor het ſterker. *Excuſantur ii*, zegt *Cicero*, *offic. lib.* 1. *qui aut doctrinæ ſe dediderunt, aut valetudinis imbecillitate à republica receſſerunt, cum aliis laudem ejus adminiſtrandæ ac poteſtatem concederent*: zy zyn te ontſchuldigen, welke of *om kunne ſtudien te bevorderen, of wegens hun zwak geſtel zich van 't Gemenebeſt ontſlaan, en de handhaving en macht daar van aan anderen met lof overlieten, die 'er bekwamer toe zyn.* Maar de waereld te verlaten, zonder dat het om zulke reden, of met dergelyke inzichten, maar eniglyk ter meerdere bevordering in de beſpiegeling geſchiedt, is ſtrydig met de gezonde wysgeerte, welke de praktyk vordert, en daarin beſtaat, dat men de verdrukten de behulpzame hand biedt, de dwalenden verlicht, en ze in hunnen plicht onderwyſt, het welk door een aanhoudend leren en prediken, maar vooral door goede voorbeelden geſchiedt; en wel zo, dat men eerſt voor zyne eige

deur

deur ſchoon maakt, en zich zelv' verbetert. Want, wanneer al een vader nooit tot zyne kinderen ſpreekt, zo onderwyſt hy nogtans meer met het voorgaan van zyn voorbeeld, dan hy, die altyd dat geen preekt, wat hy zelf niet beleeft. Wanneer een twiſtziek man van rechtsgedingen kwalyk ſpreekt, zo voert hy 'er even zo veel mede uit, als een ſmoordronken man, die den ſterken drank veröordeelt. Men verwondert zich, wanneer het volk zo min aan de verbetering des levens denkt, daar nogtans in alle ſteden en op alle dorpen geeſtelyke herauts te vinden zyn, die ons als met bazuinen tot godsvrucht en verplichting jegens onzen Naaſten aanmoedigen; als mede Wysgeren, die in uitmuntende ſchriften op dit zelfde werk aandringen; maar men zal tot gene zo grote verwondering komen, wanneer men weet, dat velen van zulke verkondigers van deugt en godsvrucht zelve een leven leiden, dat met hunne leer volſtrekt niet overëenkomt, en dat velen thans het volk te zamen roepen, om de zonden over den hekel te halen, die ze giſteren zelve openlyk gepleegt hebben; het welk zo vreemd is, dat een *Indiaan*

of *Groenlander*, die 'er kennis van kreeg, dit onder de grootſte ſchouwſpelen zoude rekenen, die onder de menſchen vertoond kunnen worden. Daarom ziet men ook, welke ſlechte werkingen de preken veeler kerklyken by de heidenen in de *Indien* doen, om dat deze niet kunnen begrypen, dat het iemand wezenlyke ernſt zyn kan, wat hy zegt, wanneer hy de ondeugden in ballingſchap zendt, voor welke hy in zyn eigen huis altaren oprecht: want hy moet denken, dat dergelyke menſchen met hunne beſtraffende preken niets anders bedoelden, dan de monopolie van ondeugden en godloosheid in handen te krygen. Ik voor my wil 'er niemand van afraden, ene grondige preek uit den mond van een ondeugend leraar aan te horen; maar ik bekenne alleen, dat ene onopgepronkte reden van enen eenvoudigen, maar teffens deugdzamen man my meer ſticht, ja het ſtilzwygen zelf van den laatſten ene grotere werking doet, dan de welſprekenheid van den eerſten: want zelfs een van natuur dom en onbeſpraakt man, die deugdzaam leeft, onderwyſt krachtig, en zyn enkel wezen en byzyn houdt een zondaar zyne gebreken als met welſpreken-

kenheid voor. Geen Wysgeer derhalve kan met kracht leren, ten zy hy zelf een wysgerig leven leide. Geen Leeraar preekt met vrucht, ten zy hy zelf godsdienſtig leve. Geen wetgever kan verwachten, dat men de wetten zal in acht nemen, die hy zelfs overtreedt, het welk de grote wetgever *Zaleucus* voor een wiſſen regel hielt, en daarom, toen zyn zoon iets misdaan had, 't welk naar zyne eige wet niet anders dan door de beroving van beide ogen verzoend konde worden, zyn zoon, om deze wet te bekrachtigen, het één oog, maar zig zelv' 't andere liet uitſteken. Zo kan men de menſchen door voorbeelden deugdzaam maken. Zo maakte *Socrates* zyne leerlingen tot rechtſchape wysgeren; zo maakte *Epaminondas* de *Thebanen* tot deugdzame en bekwame burgers.

Een volgend kenmerk van een Wysgeer is, 5) ***de waarheid te onderzoeken, en ze vrymoedig te leren.*** De groſſte dwalingen, waarin de waereld bedolven is, ontſtaan uit traagheid, om dat zich de meeſte menſchen daarop verlaten, wat andere aanzienlyke mannen voor hen beſliſt hebben, en leggen de beſliſſingen van anderen tot beginzels en gronden van

hunne ſtudien. En, even als men ziet, dat, wanneer iemand in een gezelſchap ſlaperig word, en geeuwt, het ganſche gezelſchap ook mede geeuwt; zo volgen de meeſte geleerden de voetſtappen van een dwalend leeraar blindelings na, en leggen zich niet meer toe, de waarheid na te gaan, maar veeleer de eens aangenome ſecte te verdedigen. Hiervan heeft men aanmerklyke voorbeelden uit de oude tyden in de wysgerige ſecten; waarom ook de wetenſchappen genen verderen voortgang konden maken. Een *Peripateticus* leide de gevoelens van *Ariſtoteles*, een *Academicus* die van *Plato*, en een *Stoicyn* die van *Zeno* tot een grondſlag van hunne gebouwen, en, waar alle die leeraars hadden misgetaſt, daarin dwaalden mede de leerlingen, en niet dan de zo genoemde *Eclectiſche wysgeerte* ontging deze ſlaverny alleen. Wenſchelyk ware het, dat dit mede van chriſtengodgeleerden niet gezegt kon worden: by menig een heeft de orthodoxie (rechtzinnigheid) alleen de traagheid tot een beginzel, en velen zyn onder de heiligen geplaatſt, om dat ze enkel en alleen hun hoofd met een onderzoek van het recht en de bewysreden van den heerſchenden

gods-

godsdienſt niet hebben willen breken. Het gaat hiermede, als *Cicero* zegt: *plerique ad quamcunque sunt disciplinam quasi tempestate delati, ad eam quasi ad scopulum adhæresunt.* (de meesten blyven ſtyfzinnig in hun gevoelen.) Men brengt wel tot hunne ontſchuldiging by, dat ze niet anders konden, dan het gevoelen en de verklaringen volgen van hen, die naar hun oordel verſtandige mannen geweest zyn: maar niemand, dan hy, die zelf verſtandig is, kan over een anders wysheid oordelen. Doch deze ſtof wil ik aan anderen overlaten, om 'er aanmerkingen over te maken.

6) Ene rechte philoſophie word aan de *deftigheid, maar welke zonder gemaaktheid zyn moet*, gekend; en gelykt daarom in dit opzicht een echt Wysgeer na een welgebouwd ſchip, en dat goed om te laden is, beladen met koſtbare waren; daar in tegendeel een onecht Wysgeer, wegens zyne gemaakte deftigheid, by een vaartuig kan worden vergeleken, dat met zand en ſtenen of ballaſt is beladen ten einde 't niet om moge vallen. Een verder onderſcheid tuſſchen eene wysgerige, en gemaakte of geleende deftigheid heb ik vooraf reeds aangewezen.

De voorname ſtudie van een Wysgeer is 7) *de kennis van zich zelve.* Wie deze wetenſchap niet bezit, die heeft niet dan ſlecht geſtudeert. Nogtans denken de meeſten, die den naam en titel van wysgeren voeren, daar niet aan; waarom ook hun leven ene aanëenſchakeling van enkele dwalingen is. Zommigen verbeelden zich, als of 'er tot deze wetenſchap gene grote ſtudien behoorden, ja anderen twyfelen 'er zo min aan, dat zy ze warelyk volkomen menen te bezitten; en vraagt men daarom een boer of werkman, of hy zich zelv' kent? zo zal hy deze vraag als ene boert opvatten. Hierom ziet men ſtuderende menſchen, voor dat ze nog den grond tot dit uitmuntend γνῶδι σεαυτὸν (ken u zelven,) gelegt hebben, de eigenſchappen van dieren, vogels en inſecten nagaan; daar men wel zeggen mag, dat ze alles, maar zich zelv' niet kennen, daar ze nogtans veel geleerder waren, wanneer zy in 't geheel niets daarvan wiſten, en deze kennis ſlechts bezaten. Wie zich over den toeſtand in alle huizen bekommert, maar in 't geheel niets weet, van 't geen wat 'er in zyn eigen huis omgaat, van dien kan men zeggen, dat hy by alle zyne nieuwsgierig-

gierigheid niets krygt te weten. Stelden de zo genoemde Wysgeren of geleerde mannen, zomtyds, andere dingen aan een zyde, en ſloegen zy wat naauwkeuriger acht op zich zelve, alsdan zoude men niet zo veel verwarring in hunne eige huishouding, in hun eigen doen en laten aantreffen. 'T woord *Wysgeer* is in zulk een misbruik geraakt, dat, wanneer iemand de beſpottelykſte misſlagen in den dagelykſen omgang begaat, zaken onderneemt, die zyne krachten te boven gaan, in de maand *Julius* een rok, met bont gevoert, aantrekt, een regenmantel by goed wêer omhangt, de voorgeſtelde vragen verkeert beantwoort, te kennen geeft, dat zyne ziel met het ligchaam als niet verënigd is, en dergelyke dingen meer, welke byna van ene uitzinnigheid getuigen, men hem nochtans met den naam van een Wysgeer ontſchuldigd, en alsdan zegt: de man heeft op wat anders te denken. Hierom konde ene heerſchzuchtige vrouw met niemand beter gediend zyn, dan met enen wysgerigen man of huisvader; en een doortrapte knecht met niemand beter, dan een zo genoemden grondgeleerden Meeſter: want inmiddels, dat hunne ge-

dachten in den melk-weg rond wandelen, of na het middelpunt der aarde klimmen, regeren de anderen met ene volſtrekte macht in huis, en wel zonder vrees, om dat zy den Heer beter kennen, dan hy zich zelv' kent. Dienvolgens hy kryg tegen verdienſten den titel van een wys man, welken men by gebrek van zyne eige kennis, als een onverſtandig kind rond kan leiden.

Onder de deugden van een Wysgeer word mede getelt, *dat hy geen grote begeerte na rykdom en geld hebbe*, hoewel enigen deze deugd zo ver uitgeſtrekt hebben, dat ze den naam van deugd verloor: want moeſten de bewoners éner ganſche ſtad in zulke Philoſophen of gemaakte verachters van rykdom herſchapen worden; dan zoude daarop niets dan bederf en verwoeſting volgen. 'T is gene deugd na geld te ſtaan; maar 't is ook gene deugd, zulks weg te werpen. Middelen, op ene eerlyke wyze gewonnen, ſtrekken ten bewyze van iemands huishoudelyke wysheid, en ſtellen een huisvader in ſtaat, zyne kinderen in aanzien op te brengen, en zyne noodlydende medeburgers by te ſtaan. Ene vrywillig gezochte armoede in tegendeel getuigt

van

van ene ſlechte huishouding, en brengt menig van natuur braaf man zo ver, dat hy ongeoorloofde middelen bezigen moet. Het is geen ſieraad voor ene ſtad, wanneer alle hare burgers arm zyn; want dit geeft of verkwiſting of luiheid te kennen. Enigen worden arm door luiheid, en een luy burger is geen goed burger; anderen door het voeren van een groten ſtaat, 't welk kinderachtig is; anderen mede door eten en drinken, dat beeſtachtig is. Deze ſtof was waardig om in deze *Noordſche* landen breedvoeriger verhandelt te worden, alwaar een gegoed man menigmaal als een kwaad burger aangemerkt word, en waar de menſchen groots zyn, wanneer ze hunne jaarlykſe rekeningen zo kunnen opmaken, dat de inkomſten, met gaſteryen en het voeren van een groten ſtaat doorgebracht, juiſt tegen de ontfangſt opgaan, zo dat 'er nooit iets by kas, of in de rekening over blyft, dat zy O, P, *op* noemen. Ik zoude denken, dat 'er op die rekeningen weinig te zeggen viel, die jaarlyks zo luiden: *de ontfangſt met ene betamelyke en behoorlyke uitgaaf vergeleken, zo blyft 'er in kaſſa enz.* Maar, waar de uitgaaf groter is dan de ontfangſt, en

men

men nogtans in de gewone levenswyze wil voortvaren, daar moet men tot ongeoorloofde middelen overgaan, om de gemaakte gaten te ſtoppen; en is dienvolgens een verkwiſter doorgaans een gierig man, *alieni appetens, ſui profuſus*; (die na een ander mans goed ſtaat, na dat hy het zyne doorgebracht heeft;) hoewel dit karacter, hier te land, alleen den karigen word toegeſchreven, welke zomtyds niets anders, dan goede huishouders zyn. Dat zyn nutte en brave burgers, wier welvaart met het nut van 't algemeen verënigd is. Waarom de wetten belaſten, dat de rechters gezeete menſchen zyn zullen, even als eertyds by de *Romeinen* niemand raadsheer mocht worden, dan alleen zy, die vaſte goederen in *Italie* bezaten: om dat ze gezien hadden, dat men van enen in ſchulden geraakten *Catilina* genen zo goeden raad verwachten konde, dan van enen gegoeden *Cato*. Een recht Wysgeer houdt hierin den middelweg. Nu ſpreekt hy eens tegen de verkwiſting, dan wêer tegen de gierigheid, naar mate de omſtandigheid van tyden en een land vordert. 'T eerſte kan in het zuiden, maar het laatſte in de noordelyke Provincien van

Eu-

Europa Philoſophiſch en wel gegrond zyn. *Socrates*, *Epaminondas* en anderen worden wegens hunne armoede geroemd; maar desniettemin, wanneer zy middelen hadden nagelaten, zoude dit aan hunne wysgeerte geen nadeel gedaan hebben: want hunne aanhoudende armoede veroorzaakte, dat zy hunne vrienden menigmaal tot een laſt wierden. Die man leeft verſtandig, welke zeggen kan: zo veel heb ik tot myn noodzaakelyke onderhoud verteert, zo veel heb ik uitgeleent, dat ik tot het overſchot brenge, en zo veel heb ik aan de armen gegeven, en echter houde ik iets over. Zo, zegge ik, moet de jaarlykſe rekening niet alleen van elk verſtandig man, maar ook van een Wysgeer wezen.

Een recht Wysgeer kent men 8) daaraan, *wanneer hy niet ſtaat na waereldſche en ydele Eer, maar met zyn ſtaat en lot te vreden is.* Over gene deugd heeft men meer aanmerkingen gemaakt, dan over deze, en nogtans word 'er gene minder werkſtellig gemaakt. Wilde men op het dagelyks geſnap en praat letten; dan moeſt men beſluiten, dat 't ganſche land vol Philoſophen was. Zy roepen allen: 't is my genoeg, dat ik een eerlyk man ben: als mede, een eerlyke naam en faam

faam is my Eers genoeg: en nogtans lopen de meeſten na titelen van aanzien, en niemand verſchuilt zich, wanneer hem zo iets aangeboden word: waarom ik zulke wysgerige reden niet anders aanhoor, dan enen enkelen klank zonder enige betekenis: want de ondervinding leert, dat hy, die meeſt tegen de waereldſche Eer ſpreekt, dikwerf meeſtal daarna ſtaat, en is daarom een ſcherper berisping onderhevig, dan zy, die hunne zwakheid oprecht belyden: *Quis tulerit Gracchos &c.* Een recht Wysgeer bewyſt zyne wysgerige reden met zyn wysgerig leven, en ſtaat nog opentlyk nog bedektelyk na waereldſche Eer of rykdom, uit dien hoofde, om dat, wanneer hy deugd en een vernoegde ziel bezit, dit hem Eer en rykdom genoeg is, ja meer, dan een voornaam ſtaatsdienaar en een ryk man hebben kan: want iemand raakt niet aanſtonds in de eerſte klaſſe van aanzien, terwyl hy reeds na ene plaats in de tweede haakt, en heeft iemand rykdom verkregen, zo zoekt hy, voort, zynen ſchat te vermeerderen, even als een waterzuchtige, hoe meer hy drinkt, hoe meer dorſt hy krygt.

Een

Een Karacter van een Wysgeer is, a) *dat hy van zyn eigen perzoon, geleerdheid en bekwaamheid en deugden nedrige gedachten hebbe.* Hoe meer nedrige gedachten iemand van zich zelv' heeft, des te groter tekenen van wysheid; en hoe dieper iemand iets inziet, des te meer merkt hy de palen van 't menschelyk verstand: want de voorroordelen van eige geleerdheid en bekwaamheid zyn tekenen van onkunde en geringe ondervinding. Zo verstout zich een kwakzalver, allerhande ziektens te genezen; een Apotheker houdt het voor ene zeer ligte zaak, den steen der Philosophen, en een stuurman Oost en West uit te vinden; waarvan nogtans de grootste leeraars, scheikundigen en wiskunstenaars wanhopen, om dat ze de groote zwarigheden in elke wetenschap ontdekken, en hoe moejelyk het zy, om ze op te lossen. Vroeg men *Socrates*, op welke wetenschap hy zich meest toelag; dan was het antwoord, dat hy niets wist: en, wanneer men hem voor 't onderwys betalen wilde, dan weigerde hy, geld aan te nemen: daar in tegendeel de andere Wysgeren, die in verre na niet by hem konden halen, hunne waren, die ze in het gros

en

en by het ſtuk verkochten, wiſten te waarderen. Doch deze zelfde nedrige gedachte, welke *Socrates* van zich zelv' had, getuigt even zo zeer van ene grondige en diepe wysgeerte, als de ſnoevery van andere *Sophiſten* ene onwetenheid te kennen geeft. Dit wysgerig karacter, dat men van zich zelv' gene verheve gedachten moet hebben, moet des te meer beoeffent worden, om dat het geſtadig zeldſamer word. By de ouden wierd het gewraakt, dat ze zich den naam van *Sophiſten* en *Philoſophen* gaven; en in de ſchriften van *Plato* ziet men, hoe zeer 'er *Socrates* mede geboert heeft. Maar welke monſtering zoude hy niet doen omtrent onze hedendaagſe *Magiſtres* en *Doctoren*, die allen voor leeraars in de wysgeerte geſcholden werden; vooral, wanneer hy merkte, dat de wetenſchap van de meeſten niet dan in de magiſter- en doctors-hoeden ſteekt, en wanneer men hen den hoed ontneemt, ook het hoofd mede heen gaat. Wenſchelyk ware het, dat men op hogeſcholen, alwaar dergelyke titels worden uitgedeelt, waardoor de ſtuderende jeugd met hunne bekwaamheid ingenomen word, veeleer haar door *Socratiſche* ver-

maningen bewoog; van zich zelve gene hoge gedachten te hebben: want, wil iemand ſlechts de moeite nemen, om aan den enen kant dat geen op te rekenen, wat hy weet, en aan de andere zyde dat geen, wat hy niet weet; alsdan zal hy met verbaasdheid zien, welke ene ſom 'er aan de ene zyde overblyft, en welk een droevig *Facit* 'er by die rekening gezien word, wanneer gebrek en wetenſchap vergeleken worden. In de artſenykunde heeft men 't zo ver nog niet gebracht, dat men met ene volkome zekerheid ene tand-pyn, ik zwyg grote ziektens kan genezen. In de ſtarrekunde is men altyd beezig geweeſt, om de zamenſtellen van anderen omverre te werpen, zonder een beter in de plaats te geven. In het gerecht en omtrent rechtsgedingen ontmoet men, menigmaal, even zo vele ſtrydige oordelen als rechters. De natuurlyke wetenſchappen beſtaan nog in enkel giſſingen, en zo voorts; zo dat iemand weinig rede heeft, op zyne wetenſchappen groots te zyn, maar mag veeleer zeggen: *O! quantum eſt, quod ignoramus.* (Hoe veel is ons nog onbekend!)

10) Voorts kend men een rechten *Wysgeer* aan *zyne zachtmoedigheid en medelyden met den dwalenden*: want anderen te verachten, of hen te vervolgen, die zyn gevoelen niet willen of kunnen goedkeuren, ontſtaat uit hoogmoed, welke nog Gode nog verſtandige menſchen kan behagen. In dit opzicht waren alle oude Wysgeren *Sectarii*, *valſche Wysgeren*. In een zelfd opzicht zyn mede alle Godgeleerden, die anderen aanſtonds veroordelen, valſche chriſtenen; om dat ze van de zedekunde hunnes leermeeſters afgaan, welke de nedrigheid en zachtmoedigheid omtrent dwalenden aanbeveelt. Wanneer iemand zyn Naaſten haat, veracht en vervolgt, om dat deze iets zo niet begrypen kan, als hy het zelf begrepen heeft; dan is zulks even zo veel, als of hy wilde zeggen: my zyn alleen de ogen gegeven, om te zien, en verſtandige zinnen, om ene zaak te begrypen. My dunkt, dat niemand meer waardig is om veracht te worden, dan hy, die zulk ene taal ſpreekt, en dat de grootſte Kerke-leeraars zelfs, door zulke beginzels, den naam en van Chriſtenen en van wysgeren kunnen verliezen.

De

De *gezonde wysgeerte* leert, 11) *voor zyn ligchaam en gezondheid zorg te dragen*, niet na enen ontydigen dood te haken, ook niet, wanneer hy nadert, te ſidderen. *Orandum eſt*, zegt een wys man, *ut ſit mens ſana in corpore ſano:* dat is, *wy moeten om een gezond verſtand in een gezond ligchaam bidden.* En hierom is de wysbegeerte der genen niet op rede gegrond, die geen zorg voor 't onderhoud des ligchaams hebben, maar zich, zonder dringende reden, aan allerlei ongemakken blootſtellen, en de middelen verachten, die God ter bewaringe van het ligchaam heeft gegeven. Zo zag men verſcheiden der oude Wysgeren 's winters naakt gaan, raauw vleeſch eten, en onder den bloten Hemel liggen; even of het ene verdienſte was, de voorbeelden van wilde dieren na te volgen: daar men immers uit des menſchen ſchepping, vooral deſſelfs dunne huid, oogſchynlyk ziet, dat hy niet geſchapen is, om als wolven en beren te leven. Een zelfd oordeel kan men mede vellen over onze hedendaagſe monniken en kluizenaars, zo wel chriſtelyke als mahometaanſche en heidenſche; die zich in den ſneeuw en de vuiligheid omwentelen,

hun ligchaam geeſſelen, en zich over het hoofd gehele Provincien doorrollen en ombuitelen, waarin ze nog verder dan wilde dieren gaan, zo, dat menige beer, wolf en wild verken beſchaafder ſchynt, dan zulk een Heilige of Wysgeer. Om dat 'er een groot verband is tuſſchen de ziel en het ligchaam, zo beveelt ons de natuur, voor de eerſte zorg te dragen, en het laatſte niet te verwaarlozen. Het ligchaam is zeker iets anders, dan een enkel bekleedzel, zo als het zommigen noemen; waarom het zelfs dwaas en onverantwoordelyk is, aan deſſelfs bederf te werken, en na enen ontydigen dood te haken. 'T karacter van een waar Philoſooph is niet, een ongeluk te gemoet te gaan, maar 't met gedult te verdragen; niet den dood te zoeken, maar met vrymoedigheid te ſterven, wanneer het uurglas uitgelopen is. En hieruit blykt, dat menig martelaar, welke vrywillig in het vuur liep, op ene onverdiende wyze voor heilig verklaart, en als een Heilige zy aangebeden. Onder vele goede zaken, die men in het leven van *Epicurus* vind, ſtaat mede dit, dat men goede dagen aannemen zal, wanneer men ze krygen kan, en even zo vernoegd moet

moet wezen in armoede en wederwaardigheid: want 't andere is gemaakt, het welk de gezonde wysgeerte verwerpt. Hierby echter moet men naauwkeurig letten, dat door de verplichting, welke van iemand word gevordert, om zyn ligchaam te bezorgen, ganſch niet dat geen verſtaan werde, wat de gemene man in deze landen met zulken yver leert en werkſtellig maakt: want door de zorg voor de bewaringe des ligchaams word volgens de *Noordſche Philoſophie* verſtaan, dat men zyne luſten opvolgen moet en gehoorzamen, een goed glas wyn by zyne 4 of 5 gerechten drinken, zich in een draag-ſtoel laten dragen, of door twee paarden in ene koets laten voorttrekken, wanneer men zynen buurman wil bezoeken. Dit is veeleer, zyn ligchaam haten, dan zorg dragen voor deſſelfs behoudenis: want wanneer één menſch by een matig eten, drinken en werken ſterft, zo ſterven 'er 99 door vele gerechten en gemaklykheid; ja de laatſte levenswys dient byna nergens toe, dan om de Doctors, Chirurgyns, Apothekers, klokkeluiders; doodgravers en hunne makkers aan een ſtuk brood te helpen: want deze zouden naauwelyks ge-

voegelyk beſtaan, wanneer men niet, met zulken yver, de *Noordſche Philoſophie* omtrent 't bezorgen van het ligchaam werkſtellig maakte. Dit kan ik niet beter, dan met myn eigen voorbeeld bewyzen. Voor meer dan 40 jaren was myn geſtel zo ſlecht, dat myne vrienden my geen lang leven voorſpelden, indien ik myne middags en avonds-gerechten niet vermenigvuldigde, ja my als op elken herfſt en voortyd, dat de algemene tyden zyn, wanneer de geſtellen plegen te veranderen, het leven opzeiden, wanneer ik met myne bekrompenheid wilde voortvaren. Maar de lange tyd, welken ik tegen verwachting geleeft heb, heeft my ten enemaal van de ongegrondheid van zulke ene zedekunde overtuigd, vooral, na dat het grootſte gedeelte van deze voorzeggers reeds lang de één na den anderen, geſtorven zyn. Ik heb daarom, niettegenſtaande zulke dagelykſe berispingen wegens de bezorging van het ligchaam, myne levenswys achtervolgt, en op den middag zo gegeten, dat ik 's avonds ook insgelyks eten konde; myne voeten in de jeugd zo gebruikt, dat ik ze mede, wanneer 't noodzakelyk is, in den ouden dag gebruiken kan.

kan. Een recht Wysgeer kieſt hieromtrent, even als in andere dingen, den middelweg, eet, om te leven, maar leeft niet, op dat hy eten kan. Elk een, die het ligchaam zyn nodig onderhoud ontrekt, is niet waardig, om te leven, en, wie de luſten niets weigert, die kan geen beter oordeel verwachten. Beide haten hun ligchaam, en beide zondigen in een zelfden graad tegen de verplichting, welke ten aanzien van de bewaringe des ligchaams volbracht moet worden.

Een *recht Wysgeer* word 12) mede daaraan gekend, wanneer hy *een goed burger is*, of *liefde tot zyn vaderland* heeft, en *de Overigheid geboorzaamt*. Van zulk ene gehoorzaamheid heeft men aanmerkelyke voorbeelden, inzonderheid in 't leven van *Epaminondas*, zo als vervolgens zal getoond worden. Het is wel zo, dat velen, zelfs grote Wysgeren, door zekere vertogen van waarheid, die als eigenzinnig wierden aangemerkt, voor de hoge overigheid wat laſtig zyn gevallen: maar, indien een Vorſt bedenkt, dat de eigenzinnigheid en het zuur zien van menig onderdaan, meermalen, uit enkele liefde ontſtaat; dan kan men het wel door de vingers zien. Niemand ziet zuur, of

mort over een anders doen, dan hy, die 'er deel aan neemt; waarom ook de dienſtvaardigſte onderdanen altyd niet de beſte zyn. Wanneer by voorbeeld een huisvader iets pleegt, dat der berisping onderhevig zyn kan; dan ziet 'er niemand meer zuur by, dan zyne eige kinderen en getrouwſte dienſtboden: maar de gezichten van makkers en vreemden zyn altyd dezelfde, zo lang als zy hunnen gewonen loon trekken, om dat het beſt en welzyn van dien Heer hen niet dan weinig ter harte gaat. Niemand was voor *Alexander den Groten* laſtiger dan de Wysgeer *Callisthenes*, en nogtans meende 't niemand beter met hem. De *Macedoniers*, die hunnen Koning hartelyk beminden, morden gedurig: De *Perzianen* in tegendeel, en de overheerde volken nooit. Daaruit echter kan men niet opmaken, dat de laatſten betere onderdanen dan de eerſten geweeſt zyn, maar men moet veeleer zeggen, dat het morren der eerſten uit liefde, maar 't ſtilzwygen der laatſten uit yverloosheid en onverſchilligheid zyn oorſprong had. Een recht Wysgeer weet zich hierin zo te matigen, dat, wanneer hy tegenſpreekt, zulks met eerbied geſchiede, en

en zo de plichten van een eerlyk man beleeft, dat hy die van een onderdaan niet verwaarloost.

Geduld in rampen en het vergeten van ongelyk is 13) één niet van de minste sieraden in 't leven van een Wysgeer; wyl ongeduld, toorn en wraakgierigheid de sterkste driften zyn, die iemand heeft te overwinnen. Een van de voornaamste voorbeelden van geduld vind men in *Epictetus*. Toen deze in slaverny geraakt was, en zyn Heer een van desselfs kromme benen met geweld recht wilde maken, meende hy, dat zulks niet doenlyk was, om dat het been dus ligt gebroken mocht worden. Wyl nu de Heer in zyn voornemen volhardde, en 't been in de operatie wierd gebroken, zeide *Epictetus* met zyne gewone onverschilligheid: *ik heb het immers voorzegd, dat het zo gaan zoude.* Verscheide andere zodanige blyken van geduld vind men by de oude heidensche Wysgeren; waarom het lezen van zulke historien een ongeduldig christen geen nadeel doen kan, hoe zeer ze ook van zekere Godgeleerden worden veracht, die den hoogmoed als ene beweegrede tot deze zo wel als alle andere philosophische deugd-oeffeningen

ſtellen, maar daarby niet indachtig zyn, dat zulk ene berisping aanleiding geven kan tot moejelyke toepaſſingen op her zelve. Ik zeide, ongeduld, toorn en wraakgierigheid zyn de ſterkſte driften, waarmede een recht Wysgeer heeft te ſtryden. 'T is menſchelyk, toornig te worden, maar onmenſchelyk, toornig te blyven. Het eerſte gebrek is in den menſch meer te ontſchuldigen, om dat het even als een vyand, die 's nachts komt, overrompelt, voor dat men tyd krygt, zich te weer te ſtellen, vooral, wanneer iemand, die van natuur een driftig bloed heeft, daarvan aangetaſt word; want dan mag men wel zeggen: wie kan het buskruid bluſſen; wanneer 'er vuur in komt? Hoewel nu de toorn menſchelyk is, en onder alle hartstochten minſt uitgebluſt mag worden, vooral by een zwak menſch; zo kan echter geen toornige den naam van een Wysgeer dragen: want de toorn is niets anders dan ene korte razerny, maar de Philoſophie ene beſtendige wysheid. My zelv' is 'er niets moejelyker voorgekomen, dan mynen toorn te ſtillen. Maar nooit heb ik hem kunnen verwinnen: waarom de naam van een Wysgeer, welken my eni-

enigen gegeven hebben, heel onverdient is. Wraakgierigheid in tegendeel, om dat zy een aanhoudende toorn is, is waardig, meer gewraakt te worden, en mag daarom nog by een Wysgeer, nog een braaf man huisvesten.

Eindelyk 14) beveelt de *wysgeerte standvastigheid zonder halsstarrigheid*: want de eerste is ene even zo grote deugd, als de laatste een hatelyk gebrek is, hoewel zy onderling dikwerf vermengd worden, vooral by geleerde mannen, door wien het als een triumph word aangemerkt, van den catheder of leerstoel te klimmen, het laatste woord mede te nemen, en zich door de bewyzen van hen, die tegenwerpingen maakten, niet hebben laten overtuigen: daar in de ogen van een Wysgeer in tegendeel die geen de overwinning behaalt, welke van gevoelen verandert, wanneer hy door de waarheid anders overtuigd kan worden; en hy klimt onoverwinnelyk van den leerstoel, die bekent, overwonnen te zyn. Trouwens 't is ene Academische wet, dat een *Præses*, wegens zyne standvastigheid in het verdedigen van zyne stellingen, ten uiterſten moet geprezen worden. Even zo wist de oude Doctor

in

in zynen jongen zoon, *Thomas Diaphorius*, niets meer te roemen, dan dit, dat hy eer zyn leven liet, dan afſtand deed, van 't geen hy eens gezegd had. Hieruit ziet men, dat de gezonde wysgeerte door zulke oeffeningen niet wordt bevordert, waardoor de ſtuderende jeugd ene hebbelykheid van *Ergotismus* (harrewarren) krygt, die ze naauwelyks wêer aflegt.

Deze en dergelyke hoedanigheden meer zyn kenmerken van een rechten Wysgeer, en men leert hieruit, dat dergelyke menſchen in oude tyden zeldſaam geweeſt zyn, en in onze dagen meer en meer onzichtbaarder worden: want, 't geen zelfs verſtandige mannen voor tegenwoordig wysbegeerte noemen, beſtaat alleen in een geregeld gedrag, gedurig lezen, en ene zekere ongevoeligheid of onverſchilligheid. Zy daarentegen, die het Gemeen Philoſophen noemt, zyn menſchen, welke zich van anderen in zeden, klederen en eigenzinnigheid onderſcheiden. Wanneer ze daarom iemand met ongewaſchte handen, ongekemde hairen, lange nagels en een broek zien, die byna tot de ſchoenen hangt; dan noemen zy hem een Philoſooph.

In

In deze inleiding ben ik wat breedvoeriger geweeſt, dan in de voorgaande, om dat in deze *Noordſe* landen de Wysgeren byna onbekende dieren zyn, waar de levensloop enkel en alleen daarin beſtaat, dat men in de jeugd ſtudeert, om een ſtuk brood of een ampt te krygen, waarvan men in den ouden dag geruſt kan leven, en teffens mede een rang verwerven of een recht, om aan de rechte hand van zyn buurman te gaan: alsdan is alles volledig, en men heeft ryke ſtoffen voor de graffchriften en lykpreken der overledenen. Komt iemand eens verder, in 't geen men wysbegeerte noemd, en zegt hy de waereld vaarwel; dan gebeurt dit doorgaans, om dat hem de waereld eerſt den rug heeft toegekeert, en zo philoſopheert hy *par force*, (met geweld,) en uit hartzeer. Maar zulk ene Philoſophie is even zo ſlecht gegrond, als de godsvrucht, die uit kruis en wederwaardigheid of ziekte ontſtaan is; de zuinigheid, welke uit armoede haren oorſprong heeft; en de ingetogenheid, welke ene bedorve en zwakke maag ten grondſlag heeft. Zulke met geweld werkſtellig gemaakte deugden te waarderen, is even zo veel, als

enen

enen tandelozen man te pryzen, dat hy nooit iemand byt, en enen, die het podagra heeft, te roemen, die het danzen verzweert: want zulke Wysgeren, die zich geweld aandoen, ziet men dikwerf, by verandering van omſtandigheden, wêer tot het vorige vervallen, en, zo dra het hen naar de waereld wêer wel gaat, dat ze op nieuw beginnen uit te ſpatten.

In de twe mannen, wier hiſtorie ik hier beſchryf, word ene ſchets van ene rechte en echte wysgeerte, en van ene verſtandige levenswyze vertoond. Ik weet wel, dat zommige Godgeleerden van de heidenſche zedekunde met verachting ſpreken, alle heidenſche deugden tot zonden (of ſchyndeugden) maken, en hunne beroemdſte daden uit den hoogmoed, de verwaandheid en andere vuile bronnen afleiden. Maar 't komt my voor, dat zulk een oordeel te ver gaat: want, wil men ſlechts vele van de bedryven der grootſte kerke-leeraars met onzydige ogen beſchouwen, en by voorbeeld ene vergelyking maken tuſſchen enen *St. Franciscus*, *Dominicus*, *Lojola*, ja enen *Ambroſius*, *Auguſtinus*, *Athanaſius*, en enen *Socrates* en *Pythagoras*; dan zal men aan den enen kant dikwils enen

geest

geeſt van vervolging, vermetelheid, weerſpannigheid, tegen de Overheid, eergierigheid, wraakzucht en verſcheide andere ondeugden ontmoeten, welke volgens de gezonde zedekundige regels volſtrekt niet kunnen verantwoord worden; en aan de andere zyde geduld, ootmoedigheid, liefde, meêlyden, en verſcheide andere deugden in haren vollen luiſter aanſchouwen. Wilden we toch maar van die dingen niet met verachting ſpreken, die we zelv' niet volkomen genoeg kunnen werkſtellig maken? wilden we alleen alle deugden tot ondeugden maken, ſlechts daarom, om dat ze door geen chriſtenen werkſtellig zyn gemaakt? Wilden we maar op ons chriſtendom niet al te groots zyn, waarin de meeſten niets anders dan den enkelen naam van chriſtenen dragen? Niemand zal de uitmuntendheid der chriſtelyke zedenleer boven de heidenſche ontkennen. Elk, die Chriſtus leer met de beſte wysgerige geboden vergelykt, moet en zal belyden, dat, even als alle ſtarren en planeten, by den opgang der zon, verduiſtert worden, en (om met *Pindarus* te ſpreken,) de ganſche Hemel ene woeſte plaats gelykt, zo alle andere waereldſche zedekunde

door

door de Euangeli-leer verduiſtert is geworden. Maar, niettegenſtaande de uitmuntende leer, die ons gegeven is, en onzes Goddelyken meeſters levenswyze, die ons gegeven is ten voorbeelde, wy vervullen nogtans niet een gedeelte van de deugden der Heidenſche wysgeren. Elk, die meent, dat dit te veel gezegd zy, behoeft ſlechts zyn eigen gedrag met de levenswyze van deze twee zo genoemde blinde heidenen, tot wier geſchiedenis ik nu wil overgaan; te vergelyken; en hy zal bevinden, hoe ver het in zedelykheid en oeffening van deugd tegen gemelde beide mannen te kort ſchiet, hoewel de één, wat zyn beroep aangaat, ſlechts een beeldhouwer, en de ander een ſoldaat was.

SOCRA-

SOCRATES.

SOCRATES was een *Athenienſer* van geboorte; zyn vader, *Sophroniscus*, een metſelaar; en zyne moeder, *Phænareta*, ene vroedvrouw; en dus kon hy op zyne afkomſt geen groten roem dragen; maar nogtans ſchaamde hy zich dezelve ook niet, maar zocht, by alle gelegenheden, zyne afkomſt bekend te maken. Men verhaalt, dat zyn vader, *Sophroniscus*, voort na deſſelfs geboorte, 't orakel wegens zynen jongen zoon gevraagt, en tot antwoord heeft gekregen, dat hy hem nergens toe moeſt dwingen, maar zynen vryen wil in alles laten, om dat in hem 600 leeraars verborgen lagen. Doch de vader kwam dit bevel van het orakel niet naauwkeurig na, maar dwong den jongen *Socrates*, tegen zyn wil, de beeldhouwers-kunſt te leren. Daar het dan van daan komt, dat zommigen hem van ongehoorzaamheid aan zyne ouders hebben beſchuldigt, om dat hy dikwils weigerde, dit beroep waar te nemen.

Zyn vader liet hem, by zynen dood, een matig kapitaal na, (80 *minæ*) dat zyne vrienden voor hem op renten uitzetten, maar zo ſlecht, dat hy en 't kapitaal en de intreſten verloor, en dus in de uiterſte armoede raakte. In dit ongeval gedroeg hy zich geduldig, en zocht zyn brood met beeldhouwen te winnen, maakte zelfs ver-

ſcheide zuilen en beelden, die langen tyd te *Athen* te zien waren. Maar, om dat hy van natuur geen luſt tot dit handwerk had, zo werkte hy ſlechts, wanneer hem de nood daartoe drong: want den overigen tyd ſleet hy met wysgerige beſpiegelingen, waartoe hy van natuur overhelde. Wanneer nu dit de wysgeer *Crito* merkte, nam hy hem van zyn ambacht, en bezorgde hem, liet hem in de Philoſophie onderwyzen, en van dien tyd af begonnen voort zyne grote deugden door te ſtralen, waaruit men opmaken konde, dat hy niet ſlechts een ſieraad van *Griekenland*, maar zelfs van 't ganſche menſchdom worden zoude.

Zyn eerſte leermeeſter was *Anaxagoras*, tot dat deeze man *Athen* verliet: naderhand liet hy zich door *Archelaus*, *Prodicus* en verſcheide anderen onderrechten, onder welke mede de bekende *Mileſiſche* Dame, *Aſpaſia* gerekent word, welke beroemde mannen te *Athen* tot leerlingen had: want de beroemde *Pericles* zelf heeft haar onderwys genoten. Toen hy nu lang genoeg andere wysgeren gehoort had, begon hy eindelyk zelf, zich voor meeſter uit te geven; doch op ene heel andere manier, als toen gebruiklyk was. *Xenophon* zegt, dat hy altyd den ommegang van 't volk gezocht, en zich dus, 'smorgens vroeg, na de gewone wandelwegen heeft begeven: tegen den middag was hy op de markt, en den overigen tyd van den dag in de grootſte gezelſchappen, deed altyd grondige en ſtichtelyke redevoeringen,

en

en geleek dus meer een goeden makker, dan een leermeester: heel anders als de andere wysgeren, welke scholen oprechten, en in deze, op zekere tyden, lessen voor geld gaven, of men schoon in hunne gewone scholen niet zo veel leerde, als in het vrolyk gezelschap van *Socrates*. Dat hy deze wyze van te onderrechten verkoos, geschiedde eensdeels uit zedigheid, om dat hy wilde leren, zonder den naam en 't aanzien van een leermeester te hebben; deels mede, om dat hy deze voor de nuttigste en krachtigste wyze hielt. Zo gaf hy de heerlykste lessen onder het spelen en vrolykheden, te huis en in openbare vergaderingen, op de wandelwegen en plaatzen, daar men dit minst verwachtte, ja zyn eigen kerker, daar 't volk na toe kwam, om hem te troosten en op te beuren; wierd de beroemdste school van zyn tyd in *Atheen*. Wenschelyk ware het, dat andere leeraars den aangenamen leer-trant van *Socrates* hierin wilden navolgen, in plaats, van een uithang-bort voor hunnen wysgerigen winkel te laten stellen, en met hunne meesterachtige destigheid de Philosophie als met 't gewicht toe te wegen; dan zoude de jeugd grote lust tot leren krygen, en mindere overlopingen uit de wysgerige scholen voorvallen. Men kan uit ene korte *Socratische* verkering meer leren, dan uit grote en wydlopige *Dictata*: want hy is de beste leermeester, welke, in plaats van anderen zyne gevoelens op te dringen, zich houdt, als of hy zelf van ene zaak niet is

verzekert, anderen om raad vraagt, om hunne gedachten te horen, en eindelyk met grondige bewyzen hen op den rechten weg brengt. In zulk een opzicht maakte *Socrates* gebruik van de *Ironie*, of een ſoort van veinzen, zich houdende, als of hy zelf niets wiſt, maar verſtomd ſtond over de reden van anderen; en wierd daarom εἴρων genoemd, dat is, iemand, welke zich eenvoudig en onwetend aanſtelt. Daardoor gaf hy gelegenheid aan anderen, hunne gevoelens vry uit te zeggen, en, wanneer hy ze wel getoetſt, en alle hunne vooroordelen ontdekt had; dan begon hy ze te beſtryden, gaande hen tegen met hunne eige beginzels, zo dat ze zich als op discretie moeſten overgeven, voor dat hy ze verliet. Hy placht zich zelv' by ene *vroedvrouw* te vergelyken, die zelve onvruchtbaar is, maar zich toelegt, om de geboortens van andere ter waereld te brengen. *Plato* getuigt, dat hy dezen inval van zyne moeder heeft overgenomen, die ene vroedvrouw was, en gezegd heeft, dat, hoe kundig zy ook ware, zy echter gene vrouw verloſſen konde, ten zy ze van ene vrucht zwanger ging; dat hy op dezelfde wyze, door zyne geleerdheid, by zyne toehoorders gene vruchten konde voortbrengen, ten zy hen de natuur iets ingeplant had; en dat dus zyne kunſt alleen daarin beſtond, dat hy de verborge vruchten deed te voorſchyn komen.

Zommigen hebben wel de *Ironien* van *Socrates*, en deſſelfs ſchertſende wyze, die hy

in het moralizeren opvolgde, kwalyk uitgelegt, en het niet overeenkomſtig met de deftigheid van een wysgeer geoordeelt. Maar, om dat *Socrates* of met hoogmoedige Philoſophen, die zich verbeeldden, de wysheid alleen in erfpacht te hebben, of met jonge lieden te doen had, die met zich zelv' vooringenomen waren, zo oordeelde hy de berispende zedekunde krachtigſt, om hen daardoor te overtuigen, en is daarin door verſcheide andere beroemde mannen met een gewenſcht gevolg nagevolgt.

Hieruit ziet men dan, dat de berispende zedenleer niet alleen geoorloofd, maar ook nuttig is, en zy kan hare loffelyke afkomſt van enen der beroemdſte en deugdzaamſte wysgeren, die 'er onder de menſchen gevonden is, tonen. Maar dat die methode zo gehaat is, ontſtaat uit haar misbruik, om dat vele anderen, onder den ſchyn van ene *Socratiſche* wysgeerte, hunne gal uitgebraakt, hunne driften den loſſen teugel gevierd, en, in plaats van te ſchertſen met de ondeugden en gebreken, uit haat zekere menſchen hebben aangetaſt, het geen elk eerlyk man, ik zwyg een Philoſooph niet voegt, ja even zo zeer verdient gelaakt te worden, als een *Socratiſch* hekelſchrift waardig is, dat men het pryſt. Men kan wel niet ontkennen, dat *Socrates* wezenlyk ook zekere perzonen in 't byzonder aangetaſt, ja ze met namen genoemd heeft: maar, om dat het volſtrekt zeker is, dat hy zulks niet uit haat of drift gedaan heeft, zo kunnen zulke redenen van

hem eer onder de zedekundige vermaningen dan onder de kwaadſpreking gerekent worden, die men onderling niet moet vermengen, om dat het eerſte uit enen philoſophiſchen yver, om de menſchen te verbeteren, maar 't ander uit haat en drift voortkomen kan. Ene beſtraffende preek, die op de waarheid ruſt, is gene kwaadſprekenheid, maar veeleer ene medicyn: en niemand kan 'er moejelyk over worden, wanneer hen die ondeugden in ſchriften en redevoeringen worden voorgehouden, die hy zich niet geſchaamt heeft, openlyk te plegen. Hy, by voorbeeld, die in de waereld rond zwerft, en den Godsdienſt van elk land, waarin hy komt, aanneemt, mag 'er niet moejelyk over worden, wanneer men hem in redenen en ſchriften een weerhaan noemt. En iemand, die zich niet ontziet, zynen roes in hoeken op de ſtraat uit te ſlapen, moet niet klagen over de aanmerkingen, die 'er op kunnen volgen, al is het, dat ze van zyne vrienden en maagſchap voortkomen. Met één woord, 't is geen kwaadſpreken, over openbare waarheden te ſpreken en te ſchryven. Die geen veeleer is voor een braaf en volkomen man te houden, die de gebreken zyner vrienden beſtendig beriſpt, maar de deugden zyner vyanden pryſt, en door zulk ene handelwyze te kennen geeft, dat hy de ondeugden haate, en de deugden pryze, waar ze ook worden gevonden: ja dat hy van de onzydigheid, die by de meeſte menſchen word gevonden, vry is; namelyk, welke zich dus

met

met zekere menſchen in vriendſchap inlaten, dat ze zich teſſens met hunne gebreken en ondeugden verenigen. 'T is wel een ſpreekwoord, men moet de gebreken van zyne vrienden bedekken; maar, wanneer die vrienden ze niet zelv' trachten te bedekken, zo is dit ſpreekwoord, hoewel aangenomen, ongegrond, en dergelyke verbonden in verre na zo pryswaardig niet, als ze doorgaans worden opgegeven. Dit kan men ter ontſchuldiging van *Socrates* zeggen, vooral, terwyl zulke hekelſchriften ten zynen tyde geoorloofd waren, in tegendeel in onze tyden niet geleden worden, en men daarom niemand daartoe raden kan.

Anders ſchertſte *Socrates* met niemand, zonder of hem zelf of anderen te verbeteren, die zich aan zyne gebreken konden ſpiegelen, welke naakt ten toon geſtelt wierden. Men vind in *Egypten* een klein dier, *Ichneumon* genoemd, dat overal rond zwerft, en alle crocodil-eyeren bederft, die 't vindt, zonder dat het 'er zelf enig nut van heeft: maar 't land word daardoor van vele ſchadelyke crocodillen verloſt. Met zulk een dier kan *Socrates* worden vergeleken; ja men kan hem zo min, naar billykheid, een ſpotvogel noemen, dat hy veeleer als een yverige tuchtmeeſter is aan te merken, welke volgens de krachtigſte tucht de menſchen trachtte te oordelen en te verbeteren. Spotten en laken, zonder daarby zulk een einde te bedoelen, kan meer een overmoed dan yver genoemd worden. De bekende *Engelſche Spectator* ver-

haalt van een zeker *Engelſch* Heer, die eens een tamelyk getal menſchen, alle met langwerpig-ronde wezens, te gaſt verzocht had, waardoor de genoden zagen, dat men den ſpot met hen dreef; en op een anderen tyd had hy zulke gaſten verkozen, die alle ſtamelden, 't welk een heel grappige vertoning over tafel moet gegeven hebben: maar dat één van de gaſten, die 't allereerſt merkte, dat dit ſlechts tot uitſpanning ſtrekte, in toorn van de tafel opgeſtaan zy, en hebbe vervolgens den waard tot een twegevecht uitgedaagt. Een ander rechtte, vervolgens, ook in navolging zulk een gaſtmaal aan, maar dat geheel iets anders bedoelde. Hy noodde een menigte menſchen, die meeſt bekend waren, dat ze al hun zeggen met onnutte eden en vloeken beveſtigden; en liet inmiddels, dat ze, over tafel praatten, hunne ganſche reden door een ſchryver, die in de kamer was, optekenen. Daarop wierden den gaſten alle voorgevalle geſprekken voorgelezen, waarover zy zich zodanig ſchaamden, dat velen zulk ene hatelyke gewoonte verzaakten. Dit was een *Socratiſche* ſcherts, welke meer waardig is, om geprezen dan gewraakt te worden.

De redevoeringen door *Socrates* gehouden, zyn door verſcheiden, maar inzonderheid door *Xenophon* en *Plato* verzamelt. Alleen, de laatſte heeft in de *Socratiſche* zamenſpraken 'er veel van zyn eigen bygedaan, 't welk *Socrates* zelf merkte; en daarom, wanneer hy de *Lyſis* van *Plato* hoorde voorlezen, zeide;

zeide: wel, *hoe heeft my deze jongman belogen.* En *Xenophon* getuigt, dat *Socrates* nooit over phyſiſche en mathematiſche dingen heeft geſproken; waarmede hy het oog heeft op *Plato*, dewelke in zyne ſchriften de leer van *Socrates* omtrent natuurlyke zaken, de landmeetkunde en het muziek voorſtelt: want de ganſche Philoſophie van dezen groten man beſtond in de zede- huishouding- en ſtaatkunde. Zyn voornemen inzonderheid was, de menſchen tot deugd aantemoedigen, en aan te dringen op het beleven van die dingen, welke 't gemene leven raken: daarom ſtelde hy alle andere wetenſchappen, als begerig, aan een kant, om zich met des te groter yver op de nuttige toe te leggen. Zo prees hy, by voorbeeld, de rekenkunſt aan, voor zo ver zy in de huishouding en koopmanſchap te pas komt. Maar wilde men ze ter berekening van den afſtand der zon en ſtarren van de aarde gebruiken; dan raadde hy dit af. Voor 't overige liet *Socrates* in zyn gedrag een voorbeeld zien, dat een Wysgeer verplicht is, zich tot alles, dat voor het vaderland van nut kan zyn, te laten gebruiken. In dit opzicht toonde hy zich noch omtrent krygs- noch burgerlyke bedieningen weigerachtig. In den groten oorlog tuſſchen *Atheen* en *Lacedemonie* liet hy zich tot tweemaal gebruiken, en *Alcibiades* gaf dit getuigenis van hem, dat hy in dien oorlog allen in werken en ſtandvastigheid heeft overtroffen, en dat geen *Atheniensér* groter ongemakken had kunnen uit-

ſtaan. maar of hy nu ſchoon honger en dorſt beter dan anderen konde uitſtaan, en niemand hem ooit dronken gezien heeft, zo was hy echter op gaſtmalen en in gezelſchappen in ſtaat, alle anderen van de bank af te drinken. Toen het leger in de belegering voor *Potidæa* door zulk ene koude wierd overvallen, dat zich niemand durfde verſtouten, uit de tent te gaan, ging *Socrates* in zyne gewone klederen uit. Zomtyds ging hy bloots voets over het ys, zo dat zelfs de ſoldaten, welke dachten, dat hy het tot hunne verachting deed, 'er moejelyk over wierden. Men verhaalt, dat hy op dezen tocht eens in zulke diepe gedachten gevallen was, dat hy den ganſchen dag op ene plaats onbewegelyk ſtaan bleef. Dit wierden de ſoldaten op den middag gewaar; waarom het de één den anderen verhaalde, en, vermits hy nog aanhoudend ſtaan bleef, zo nam hunne verwondering toe, zo dat zelfs enige *Joniſche* ſoldaten enige klederen op het veld wierpen, en daarop gingen leggen, om te zien, of hy dus dien ganſchen nacht zoude blyven ſtaan. *Socrates* bleef ook den ganſchen nacht in dit poſtuur, tot dat de zon opging; waarop hy zich boog, en eindelyk weg ging. 'Er zyn nog verſcheide andere zulke verrukkingen, op andere tyden voorgevallen, van hem opgetekent. Wanneer hy in een veldſlag zynen vriend, *Alcibiades*, gewond, en van de vyanden omringt zag, ſtelde hy zich zelf in 't aller uiterſt levensgevaar, om zynen vriend te verloſſen. En, toen

toen men hem na den ſlag de grootſte belo-ning aanbood, weigerde hy ze aan te nemen, begerende, dat ze aan *Alcibiades* mocht gegeven worden. In den ſlag by *Delium* tegen de *Thebanen* muntte *Socrates* boven de andere *Athenienſers* uit in dapperheid en naarſtigheid, om zyne vrienden te behouden; want, toen hy op de vlucht *Xènophon* op den grond vond leggen, nam hy hem op zyne ſchouders, en bracht hem in veiligheid. Wanneer de vluchtende *Athenienſers* aan ene plaats gekomen waren, daar men twee wegen voor zich zag, bleef *Socrates* ſtil ſtaan, en vermaande 't volk, dien weg niet te nemen, welken zy dachten te gaan; zeggende: *myn geeſt waarſchouwt my daar voor.* Het grootſte gedeelte der ſoldaten, die dit woord als boert opnamen, wierden 'er moejelyk over, en verkozen hunnen weg, zo dat 'er niet dan weinigen, en onder dezen ook *Alcibiades*, waren, die *Socrates* volgden. Die genen nu, welke zynen raad veracht hadden, wierden van enige vyandlyke ruiters onverhoeds overvallen, en allen neergemaakt. In tegendeel de genen, die *Socrates* gevolgt waren, kwamen onaangerand terug. Dit vind men van *Socrates* oorlogs-daden aangetekent; waaruit af te nemen is, dat hy niet ſlechts een groot Wysgeer, maar ook een beroemd ſoldaat geweeſt is, en dat de wysgeerte niemand in den dienſt van 't vaderland nog een beletſel is, nog wezen moet.

Wat burgerlyke daden aangaat, *Socrates* wilde gene bediening aannemen; ten zy hy

eens

eens de plaats van Raadsheer bekleedde. Zommigen menen, dat dit daarom geſchiedde, om dat hy ene grote verandering in de Republiek vooruit gezien had: anderen, dat zyn geeſt hem had gewaarſchouwt, zich van openbare bezigheden te onthouden. Maar, om welke reden het ook moge geſchied zyn, de uitkomſt leerde, dat hy hierin wel gedaan heeft, om dat de Republiek vervolgens, gelyk bekend is, onder 30 tyrannen kwam, wier onrechtvaardige wetten alle bedienden moeſten ondertekenen; en *Socrates*, die gene bediening had, dus niet genoodzaakt was, zyne toeſtemming te geven tot dingen, welke tot nadeel van het vaderland ſtrekten. De ene reis, toen hy in bediening was, kweet hy zich dapper door ene manhafte en dappere daad, maar welke hem byna het leven gekoſt had. De *Athenienſers* hadden tien van hunne officiers, op ene onrechtmatige wyze, ter dood veroordeelt, en *Socrates*, welke toen Raadsheer was, bevolen, het vonnis op te ſtellen en op te maken. *Socrates*, welke gene onrechtvaardigheid wilde plegen, ſloeg dit daarom af, zich houdende, als of hy niet kon ſchryven, of ten minſten niet wiſt, hoe een vonnis opgeſteld moeſt worden. Hierover begonnen enigen te lagchen, anderen daartegen merkten 't als ene ongehoorzaamheid aan, en begeerden, dat men hem tot ſtraf moeſt dagen. Maar hy bleef beſtendig by zyn voornemen, en zeide: dat hy zich liever in de gevangenis wilde laten werpen en doden, dan onſchuldige menſchen

tegen

tegen de wet veroordelen. Deze daad vermeerderde de verheve gedachten zeer, welke men van dezen man opgevat had. Toen de ſtad in handen van de 30 tyrannen viel, liet hy zulk ene vrymoedigheid omtrent de beſcherming der verdrukten, en de tyrannen tegen te ſpreken blyken, dat deze van oordeel waren, dat hunne regering niet duurzaam zyn konde, wanneer deze niet van kant geholpen wierd. Doch de *Sophiſten* of onechte wysgeren, met wien hy geſtadig ſchertſte, om dat zy op hunne ydele wetenſchappen groots waren, en andere menſchen pas over de ſchouders aanzagen, bevorderden zynen val. *Socrates* gedroeg zich naar gewoonte eenvoudig, begerende, als een leerling van hen te worden onderwezen: maar, toen hy ze zo ver gebracht had, dat ze met hunne ſnorkery tegen hem opkwamen, zo ging hy hen hierop te keer, bewees hunne onkunde, en brachtze zodanig in de war, dat ze beſchaamt en boos heen gingen: maar, wyl 'er *geen toorn gevaarlyker is dan die van wysgeren*, zo hieldenze niet eer op, voor dat hy de vryheid en het leven had verloren. Zyn grootſte vyand onder deze menſchen was een redenaar van *Atheen*, met name *Anytus*, die alle zyne krachten te weêr ſtelde, om hem te doen vallen. Nogtans verſtoutte hy zich niet, wegens de grote achting, waarin *Socrates* te *Atheen* was, om dit werk openlyk te ondernemen, wel wetende, dat de *Athenienſers* niet zouden toelaten, dat men zulk een man beſchuldigen wilde;

wilde, welken 't orakel van *Apollo* voor den verſtandigſten op den aardbodem verklaart had, en na welken de menſchen uit alle *Griekſe* ſteden liepen, om hem te zien en te horen ſpreken. Daarby had hy zich by hen, door het wêerleggen der gemelde *Sophiſten*, en toen hy dezen getoont had, dat ze niets uitmuntend wiſten noch verſtonden, aangenaam gemaakt. Waarom *Anytus* raadzaam oordeelde, anderen mede hunne handen in 't werk te doen hebben, en raadpleegde voornamelyk met enen redenaar, *Melitus* genoemd, welken *Plato* dus beſchryft, dat hy hairen had, die overend ſtonden, een langen baard en ene kromme neus. Met deſſelfs hulp nam hy voor, zyn vuil voornemen uit te voeren, ſtokende zy eerſt den dichter *Ariſtophanes* op, om hen hierin de behulpzame hand te bieden. Deze *Ariſtophanes* ſchreef toen *Komedien*, welke met grote toejuiching vertoond wierden. In deze Komedien nam hy grote vryheid, dryvende niet alleen den ſpot met de gebreken en ondeugden, maar vertonende zelfs voorname amptenaars op het toneel, die hy gene zwarigheid maakte zelfs met namen te noemen, zo als dit uit zyne toneelſpelen, welke wy nog hebben, te zien is. En daarin ſchepte 't volk vermaak, vooral, wanneer men met iemand ſchertſte, dien ze niet konden lyden. Dezen dan overreeden zy, om ene Komedie op *Socrates* te maken, en 'er zyne leer beſpottelyk in voor te ſtellen, en moeſt tonen, dat hy van wit zwart maakte: de waarheid veranderd-

anderde, ja nieuwe en onbekende Goden invoerde.

Ariſtophanes, welke reeds voor zich zelv' geen goed oog op *Socrates* had, liet zich niet lang daartoe nodigen, maar ſchreef aanſtonds ene Komedie, waarin hy met *Socrates* den ſpot dryft. Hoewel nu de *Athenienſers* gewoon waren, te zien, hoe men grote mannen op het toneel over den hekel haalde, zo ſtonden zy nogtans by deze vertoning op te kyken, om dat ze niet verwachtende waren, dat zich iemand zoude verſtouten, een man aan te taſten, die wegens zyne deugd en geleerdheid als een ſieraad van het menſchdom wierd aangemerkt. Maar vervolgens gewenden zy zich, dit toneelſpel zonder moejelykheid aan te zien, ja eindelyk ſchepten zy 'er zulk een vermaak in, dat ze *Ariſtophanes* zelfs tot de wolken verhieven. Deze Komedie, welke wy nog hebben, draagt den naam van Νεφέλαι, *de wolk*; waarin *Socrates* als een pedant en valſche leeraar verbeeld word, die de jeugd tot ondeugd en godloosheid verleidt. *Socrates* kwam anders zelden in de ſchouwſpelen, uitgenomen, wanneer de treurſpelen van *Euripides* vertoond wierden, want, om dat 'er in de Komedien van dien tyd ſlechts weinig ſtichting ſtak, zo verachtte hy de blyſpel-ſchryvers, inzonderheid dien *Ariſtophanes*: en dit was de rede, waarom zich deze dichter tot dit vuil voornemen zo gewillig toonde. Gemelde Komedie wierd dan met grote toejuiching menigmaal geſpeelt, inzonderheid op een zeker

ker feeſt, wanneer een grote menigte *Grieken* van verſcheide plaatzen na *Atheen* kwamen. Wanneer nu de perzoon van *Socrates* op het toneel vertoond, en zyn naam menigmaal genoemd wierd, vroegen de vreemde aanſchouwers, wie deze *Socrates* ware. *Socrates*, welke met ene heldhaftige bezadigdheid tegenwoordig was ter plaatze, daar hy wiſt, dat men den ſpot met hem zoude dryven, ja met voordacht ene plaats gekozen had, daar hy van allen konde gezien worden, toen hy hoorde, dat men na zyn naam vroeg, ſtond van zyn plaats op, en bleef, zo lang als de Komedie duurde, ſtaan, ja lagchte zomtyds zelf over het één en ander toneel: en, toen hem enigen vroegen, of hy zulks niet met hartzeer aanzag, zeide hy: *geenzins, maar veeleer is 't my aangenaam, dat ik zo vele brave menſchen tot ene uitſpanning ſtrekken kan.* Deze Komedie wierd vervolgens nog verſcheide malen vertoont, en, na dat men door deze en andere het volk gewend had, ſpotternyen tegen *Socrates* aan te horen, zo namen zyne vyanden ten laatſten het beſluit, om 'er openlyk mede voor den dag te komen, en *Melitus* leverde by den Raad ene klacht in, waarin hy *Socrates* beſchuldigde, dat hy de Goden van *Atheen* verworpen, en de jeugd verleid had, begerende daarom, dat hy deswegen aan het leven mocht geſtraft worden. Een van zyne leerlingen, namelyk *Crito*, bleefalstoen voort borg, dat hy zoude blyven. Zyne party, *Anytus*, zag ook wel, dat hy, wegens deze ver-

vervolging, by alle brave lieden niet veel Eer zoude inleggen; waarom hy onder de hand na *Socrates* zond, en hem liet weten, dat hy van de zaak wilde afzien, wanneer *Socrates* zyn vriend wilde zyn, en zich onthouden, zyn gedrag te berispen: maar *Socrates* antwoordde, dat hy dit geenzins aannemen konde, maar veeleer zoude voortvaren, ondeugende menſchen, zo lang hy leefde, te berispen. Ondertuſſchen vervolgde hy van 't uur af, dat men hem allereerſt had aangeklaagt, tot dat zyn vonnis wierd gevelt, zyne gewone philoſophiſche leſſen, en was ganſch niet verlegen, om zich te verantwoorden: en, toen hem *Hermogenes* deze achteloosheid voorhielt, zo zeide hy: *ik weet, dat ik, nooit, enige onrechtvaardigheid gepleegt heb, en hierom is myn levens-gedrag de beſte verdediging van myne zaak.* Toen deze *Hermogenes* met zyne vermaningen voortvoer, zeide hy, dat hy zich reeds twemaal klaar gemaakt had, om ene reden voor den rechter te houden, maar dat God hem bevolen had, dit werk te ſtaken. *Hermogenes* verwonderde zich hier over, maar *Socrates* voer voort met zyne reden, op deze wyze: " mag men zich hierover verwonderen, wanneer God wil, dat ik myn leven nu zal eindigen? Tot nu toe heb ik geen moejelyk leven gehad, en ben myne vrienden tot vermaak en ten dienſt geweeſt: mocht ik langer leven; dan moeſt ik my aan de ongemakken bloot ſtellen, die de oude dag meebrengt, en gebrek

„ ondervinden aan gezicht, gehoor en andere
„ zinnen. Waarom zoude ik dan na een
„ lang leven zo zeer verlangen? 'T is den-
„ kelyk, dat zy, die my beminnen, gewit
„ hebben, dat ik op de beste en gevoeglyk-
„ ste tyd en wyze moest sterven. Want,
„ wanneer ik my aan 't vonnis van den Raad
„ onderwerp, dan kryge ik den aller zacht-
„ sten dood, en ik sterf met een vlugge ziel
„ en ligchaam. Doch, hoe 't ook moge zyn,
„ 't is nogtans beter, onschuldig te sterven,
„ dan om een leven te smeeken, dat erger
„ dan de dood is. "

Verscheide anderen van zyne vrienden vermaanden hem mede, zyne onschuld te verdedigen. Een beroemd redenaar, met name *Lysias*, zond hem ene geschreve verdediging toe, waarvan hy voor 't gericht gebruik konde maken. Deze reden las *Socrates* wel door, en zeide, dat ze wel en grondig was geschreven, maar dat ze hem niet voegde; en, toen *Lysias* hem vroeg, waarom ze voor hem niet voegde, wanneer ze anders wel geschreven was, zo gaf *Socrates* daarop ten antwoord: " kunnen niet schoenen en kleeren gemakkelyk en net wezen, zonder
„ dat ze my juist passen? Al zond ge my
„ *Sicyonische* schoenen, zo wilde ik ze nog-
„ tans, al ware 't, dat ze aan myne voeten
„ paften, niet aantrekken, om dat ze een
„ mansperzoon niet betamen. Zo vinde ik
„ uwe reden net en welsprekend, maar
„ niet mannelyk, en met een Wysgeer
„ overeenkomend. "

Wan-

Wanneer de tyd naderde, dat de zaak door het gerecht zoude beoordeelt worden, waren 'er drie aanklagers, te weten *Anytus*, *Lyco* en *Melitus*. Van dezen zoude de eerſte de misdaad aantonen, welke *Socrates* tegen het ganſche volk gepleegt had; de twede de redenaars, en de derde de dichters verdedigen. *Melitus* beklom allereerſt den ſtoel, en deed ene reden, maar met zulk ene vrees, dat hy menigmaal byna van zyn ſtuk geraakt was. De inhoud dezer reden, waar van nog enige ſtukken by *Xenophon* en anderen te vinden zyn, was: dat *Socrates* zyne toehoorders leende de wet der ſtad verachten, terwyl hy zeide, dat het dwaas was, zich door *boonen* te laten regeren: (want de rechters ſtemden met *boonen*, die in een vat geworpen wierden:) dat *Socrates* een aanhanger van *Alcibiades* en *Critias* was, waar van de één in de regering geweld en gierigheid had laten blyken, en de ander zyn toeleg geweeſt was, de ſtad onder het jok te brengen. Voorts, dat hy de kinderen tot ongehoorzaamheid tegen hunne ouders aangemoedigt, en belooft had, de eerſten verſtandiger dan de laatſten te maken: ja dat hy geleert had, dat de kinderen hunne ouders konden tuchtigen: dat de wyſte man de grootſte eer waardig was, waardoor hy zich zelv verſtaan had, enz.

De twede, welke de dichters verdedigde, gaf voor, dat *Socrates* een groot misbruik van de Poëten gemaakt, en aan hunne woorden enen verkeerden zin gehegt had, om

zyne leerlingen tot ondeugden en godloosheid aan te moedigen. Eindelyk hielt de derde zyne reden voor de redenaars. Inmiddels, dat deze beschuldigingen voortgebracht wierden, zat *Socrates* heel stil, en scheen zyne gedachten op andere dingen geveſt te hebben: ook wilde hy geen Voorspraak ter verdediging van zyne zaak, gelyk toen gebruikelyk was, aannemen; maar, toen zyne beschuldigers van den stoel geklommen waren, trad hy 'er zelf op, en begon eerst hartelyk te lagchen, doende eindelyk ene reden, maar op ene heel andere wyze, dan men zich verbeeld had: want hy sprak niet als een aangeklaagde misdadige, maar als een deftig leeraar, welke gekomen was, om de rechters tot deugd aan te moedigen, en ze in hunnen plicht te onderwyzen. Wat zyne eige zaak betrof, hy liet zich enige woorden ontvallen, waaronder dit de voornaamste waren: *ik verwonder my over de beschuldiging van* MELITUS, *dat ik de Goden, die deze stad eert, zoude verworpen hebben, als of allen te gelyk met* MELITUS *zelf my niet op de feest-dagen hadden zien offeren*: Hierop sprak hy van zyne Goddelyke openbaringen, waarop hy meer acht gaf, dan op het zeggen der wigchelaars, 't geschreeuw der vogelen, enz. Toen dit de rechters hoorden, begonnen zy te morren, eensdeels, om dat ze niet konden begrypen, wat hy zeide; deels mede, om dat het hen toescheen, dat hy te hoge gedachten van zich zelv' had: maar, toen *Socrates* dit merkte, vervolgde hy zyne reden

den op deze wyze: " wanneer 't orakel
" eens in 't byzyn van velen, aangaande my
" gevraagt wierd, antwoordde *Apollo*, dat
" 'er niemand rechtvaardiger en wyzer was
" dan *Socrates*. Wilt gy 't orakel niet ge-
" loven, gaat dan myn eigen leven na: wien
" vindt gy, die zich minder door zyne
" hartstochten laat beheerschen? wien vindt
" gy, welke gaven en geschenken meer te-
" genstaat? wien vindt gy, die vernoegder
" in armoede leeft? wien vindt gy, die de
" deugd meer navolgt, en de waarheid on-
" derzoekt? *Melitus* beschuldigt my, dat ik
" de jeugd bederf; maar laat hy my slechts
" enen enigen tonen, dien ik van de gods-
" vrucht tot godloosheid, van de behoestig-
" heid tot overdaad, van de matigheid tot
" dronkenschap, van de naarstigheid tot traag-
" heid, of op enige andere wyze verleid
" had. "

Melitus antwoorde toen hierop: " ik ken
" evenwel dezulken, die gy overreed hebt,
" u meer dan hunne ouders te gehoorzamen.
" Dit is waar, zeide *Socrates*; dat doe ik,
" en moet het dagelyks doen: de zieken
" moeten den arts meer dan hunne ouders
" gehoorzamen. Moeten goede burgers niet
" veel meer den genen gehoorzaam zyn, die
" hen gezonde en heilzame raadslagen geven,
" dan hunne vrienden en maagschap? " En,
toen *Melitus* dit moest bekennen, zeide *So-
crates: waarom daagt ge my dan als een mis-
dadigen, voor het gerecht*? 'Er wierden nog

verscheide andere dingen zo wel door *Socrates* zelf, als anderen tot zyne verdediging bygebracht: maar de rechters vielen over de ongewone wyze, waarvan hy zich bediende, zodanig, dat, toen *Plato* den stoel beklom, om ene reden te doen, en hy met deze woorden begon, *ik kom hier, hoewel ik de jongste ben van de genen, die den stoel beklimmen*, zy ook allen riepen: *ja mede de jongste van hen, die van den stoel klimmen*, en hem noodzaakten, dit aanstonds te doen. Daarop traden ze tot een stemmen, en wierd alstoen *Socrates* door 281 stemmen der rechters veroordeelt. Doch, om dat het te *Athenen* gebruikelyk was, dat, wanneer iemand iets misdaan had, 't welk de doodsstraf niet volstrekt verdiende, de veroordeelde zyn leven door ene somma gelds mocht vrykopen; zo wierd ook *Socrates* door de rechters gevraagt; wat hy, voor de vrykoping van zyn leven, voor ene somme wilde geven? Enigen van zyne vrienden boden alstoen ene merkelyke somme gelds: maar hy weigerde, hunne aanbieding gehoor te geven, zeggende: *die geen alleen, welke onrechtvaardigheid gepleegt heeft, moet ene geld-boete geven. Ik heb verdient, in myn vaderland geëert, beloont, en op kosten van de stad onderhouden te worden.* Dit antwoord verbitterde de rechters zodanig, dat zy hem het leven ontzeiden, wordende 'er nog 80 andere stemmen by de vorige gedaan. Na 't vellen van dit vonnis begon *Socrates* te lagchen, keerde

zich

zich om na zyne vrienden, en zeide: *hee! zoude ik droevig wezen over dit oordeel, daar ik verzekert ben, dat ik niets kwaads gedaan heb? ik heb den godsdienst, welken ik dagelyks oeffende, niet verachd. Ik heb de jeugd niet verleid, maar ze tot deugd en naarstigheid aangemoedigt. Daarom is dit dood-vonnis geen ſchande voor my, maar voor myne rechters: zy alleen, die zo onrechtvaardig oordeelen zyn te beklagen, maar ik niet, die onſchuldig ſterft. Allen moeten my het getuigenis geeven, dat ik niemand iets kwaads gedaan, maar veelder allen geholpen en gedient heb.* Toen hy deze woorden geſproken had, ging hy met een vrolyk en vergenoegd wezen weg. Hierop wierd hy na de gevangenis gebracht, en 30 dagen na 't gevelde vonnis in ketenen geſloten. Maar dat men met zyn dood geen haaſt maakte, veroorzaakte ene plechtigheid, die de *Athenienſers* jaarlyks waarnamen, terwyl ze een ſchip met geſchenken na *Delus*, den zetel van *Apollo*, zonden: vermits nu dit ſchip, daags voor de veroordeling van *Socrates* vertrokken was, en geen dood-vonnis ter uitvoer mocht gebracht worden, voor dat het wêerom kwam, zo wierd dit uitgeſtelt, en *Socrates* kreeg intuſſchen gelegenheid, met zyne vrienden menigmaal in de gevangenis te ſpreken, en ze door heerlyke en uitmuntende leſſen te ſtichten. Deze zochten mede, hem te overreden, om zich door de vlucht te redden: maar hy lagchte daar over, en vroeg, of ze

buiten *Athéen* ene plaats wiſten, daar de dood niet kwam? Daags voor zyn dood ſloop *Crito* by hem in de gevangenis, en vond hem in een ſlaap, die de grootſte vrede der ziel te kennen gaf. Zo dra als *Socrates* ontwaakte, bracht hy hem de droeve tyding, dat men het heilige ſchip verwachtende was, en 't mogelyk op dien dag nog zoude komen, waarom hy zich bereiden moeſt, den volgenden dag te ſterven. *Socrates* gaf, naar gewoonte, dit bedaard antwoord: *Gods wil geſchiede: doch ik geloof niet, dat het ſchip heden komt, wegens een droom, dien ik gehad heb, waarin my de verzekering gegeven is, dat ik niet eer dan na drie dagen ſterven zal.* *Crito* raadde hem hierop nogmaals, om te vluchten, zo wel om zyn eigen dierbaar leven te behouden, als mede om de laſtering, omtrent zyne vrienden die daar uit ontſtaan kon, voor te komen; om dat hen de nakomelingen het ten kwade zouden duiden, dat ze uit geldgierigheid hem niet hadden willen vry kopen. Hy bood zyne middelen aan, en, wanneer deze niet toereikende waren, zo beloofde hy den onderſtand van *Simmias*, *Cebes* en anderen: voorts zeide hy, dat niemand den dood vrywillig moet te gemoet lopen, en dat men dit meer als ene zwakheid dan kloekheid des gemoeds kan aanmerken: verzocht deswegen, dat hy aanſtonds mocht beluiten, om dat de tyd geen lang beraad toeliet. *Socrates* antwoordde: men moet hierby niet op de oordelen en gevoelens der men-

menſchen, maar alleen op 't geen in zich zelf recht en billyk is, letten: zich uit de macht der overheid te rukken, is niets anders, dan tegen de ſtad opſtaan, en de wetten des lands overtreden: dat hy daarenboven, door zulke ene vlucht, zyne vrienden en bevorderaars in gevaar zoude ſtellen. Wat zyne kinderen betrof, dat ze mogelyk een beter lot zouden hebben, wanneer hy zich aan 't uitgeſproken vonnis der Overheid gehoorzaam onderwierp, dan wanneer hy door liſt wilde trachten, zich met de vlucht te bergen: en in het algemeen dat men alle eigenbaat voor de rechtvaardigheid moet aan een kant zetten. Eindelyk zeide hy: *uwe vermaningen*, CRITO, *zyn niets anders, dan een onaangename klank, die myne oren verveelt. Hebt gy nog iets anders te zeggen, dan wil ik gaarne toeluiſteren.* En, toen *Crito* hierop ten antwoord gaf, dat hy niets anders meer te zeggen had, zo zeide *Socrates: ſpreek dan niet meer, maar laat my gaan dien weg, welken God my aanwyſt.* Zyne vrienden voeren daarop voort, hem, even als te voren, in de gevangenis te bezoeken. Zy vergaderden doorgaans ter plaatze, daar *Socrates* zaak was behandelt, en welke niet verre van de gevangenis was; daar vertoefden zy, tot dat de deuren geopent, en zy binnen gelaten wierden, wanneer zy dan den ganſchen dag by hem ſleten. Maar, toen men de aankomſt van het heilig ſchip van *Delus* vernam, kwamen zy vroeger, dan ze anders plachten;

maar de cipier liet hen weten, dat ze moesten wachten, tot dat hy het hen liet zeggen, om dat de elf mannen der stad bevolen hadden, dat *Socrates* van zyne banden ontslagen, en op dezen dag sterven zoude. Toen het hen nu gezegd wierd, traden ze binnen, en vonden *Socrates* van zyne banden ontslagen, en zyne vrouw *Xantippe* met een kind op den arm by hem zitten. Hy hen gewaar wordende, wendde zich tot *Crito*, en verzocht hem, dat hy zyne vrouw aan een zyde wilde brengen; het welk ook geschiedde, en zy wierd onder het huilen en wenen weggebracht. *Socrates* ging hierop op zyn bed zitten, strykende met de hand zyn been, dat door de ketenen zeer gewond was, en hem smertte, zeggende: *men kent het goede niet eer, voor dat men 't kwaad heeft ondervonden: want nu komt het my voor, als of ik een nieuwen voet kreeg, om dat de smerten hebben opgehouden.* Hierop liet hy den voet weer neder van het bed, en deed die uitmuntende reden, welke door *Plato* bygebracht word, welke daar zelf tegenwoordig was, en de historie zynes doods beschreven heeft. Onder anderen spreekt hy van enen geweldigen dood, waardoor velen hun eigen leven verkorten, op deze wyze: *wy zyn Gods eigendom, en hebben daarom geen recht over ons lighaam, want, wanneer een knecht zich tegen den wil van zynen Heer zelf om het leven brengt, dan zondigt hy tegen den plicht, dien hy zyn Heer verschuldigd is. Daarom heeft niemand recht,*

recht, zich van het leven te beroven, voor dat God hem roept, 't welk nu met my geſchiedt. Daarop ſprak hy van de onſterflykheid der ziele en de beloningen, welke vrome en deugdzame menſchen in het ander leven hebben te wachten, waarvan hy zelf verzekert was. Vermits hy nu deze reden met yver deed, zo waarſchouwde hem de geen, die den beker met vergift bracht, dat hy zich niet verhitten zoude, terwyl anders 't vergift zo ligt en ſchielyk niet mocht werken. Maar *Socrates* verzocht hem, dat hy voor zyn perzoon geen zorg mocht dragen; want dat hy bereid was, eens, twee of driemaal vergift in te nemen, wanneer hy 't anders doen moeſt. Waarop hy ene lange redevoering deed, daarin aantonende, dat een Wysgeer verplicht was, zich den dood geſtadig voor te ſtellen, ten einde hy by deſſelfs komſt niet verſchrikt werde. Hy zeide, vermits de dood een uitgaan der ziele is uit het ligchaam, dat zich een Wysgeer daarop toe moeſt leggen, dat de ziel van alle vleeſchlyke aandoeningen gezuivert werde. Vervolgens vernieuwde hy zyne reden aangaande de onſterflykheid der ziele, en beſloot ze eindelyk met deze woorden: *nu is het tyd, dat ik in de badſtoof ga, om dat ik het raadzaam oordeel, myn ligchaam te baden, voor dat ik het vergift drink, ten einde men na myn dood van de moeite moge ontheft zyn, my af te waſſchen.*

Crito vroeg hem alstoen, of hy iets omtrent

trent zyne vrienden en kinderen begeerde, biedende daaromtrent zynen dienſt aan. Waarop *Socrates* antwoordde, dat hy niets anders begeerde, dan dat ze zyne leſſen en vermaningen wilden nakomen. En, toen ze begeerden te weten, hoe hy wilde begraven worden, zo was dit zyn antwoord: " zo als „ gy dit goed vindt, maar ziet toe, dat ge „ my vaſt houdt, ten einde ik uwe handen „ niet ontkome: " want, zeide hy al lagchende, " ik ben van voornemen, een „ lange reis, te weten na de woning der ge- „ lukzaligen te doen. Doch gy mocht my „ gaarne begraven, zo als 't gebruikelyk, en „ met de ſtads-wet overeenkomſtig is." Dat het verſtandigſt antwoord was, het welk hy geven konde, al is 't dat velen zich verbeelden, dat zy niet philoſophiſch ſterven, dan wanneer zy hunne begravenis beſtellen. Zommigen willen prachtig begraven worden, dat eene dwaasheid is: anderen beſtellen hunne begravenis ſlechts; zuinig, dat insgelyks dwaas is. Een godsdienſtige ſtervende moet zyne gedachten op iets anders geveſt hebben, doende daarom beſt met *Socrates*, deze zorg aan anderen over te laten. Omtrent enigen heeft men zich als over iets philoſophiſch verwondert, wanneer zy bevolen, dat men hunne ligchamen of in de zee, of op het open veld zoude werpen, om daardoor te laten blyken, dat het hen even veel was, of hunne ligchamen door dieren, viſſchen of wormen verteerd wierden. Maar de beſte

ſchik-

ſchikkingen zyn, met *Socrates* gene ſchikking te maken. Hierop begaf hy zich in 't bad, alleen verzeld van *Crito*, verzoekende de anderen, dat ze ondertuſſchen aan de plaats, daar zy waren, mochten blyven. Deze klaagden alstoen over het ongeluk, dat het verlies van dezen waardigen man zoude veroorzaken, en zeiden, dat ze zich zelve aanmerkten als vaderloze wezen, terwyl zy enen zo groten leeraar en voorganger moeſten derven. Na dat nu *Socrates* zyn ligchaam afgewaſſchen had, wierden zyne vrouw en kinderen by hem gebracht, dewelke hy aanſprak, begerende daarop, dat ze wêer mochten weggebracht worden.

Tegen den avond kwam eindelyk de dienaar der elf-mannen, en zeide: " ik hoop, " *Socrates*, dat ge my zo niet, als anderen, " die ik in dergelyke toevallen bedient heb, " zult behandelen, namelyk op ene toornige " en vergramde wyze; terwyl ik niet dan " een onſchuldig werktuig ben, en niets " zonder bevel der Overheid doe. Ik weet, " dat gy een deugdzaam, beſcheiden en verſtandig man zyt, dewelke niet verdiende, " aan deze plaats te komen; waarom ik ook " verzekert ben, dat ge my dit niet kwalyk " zult nemen. Bereid u nu tot het lyden, " het welk de rechters willen, dat gy ondergaan zult: " waarop hy begon te wenen. *Socrates* dit merkende, zeide: *ik verbeug my daarover, dat ik in u zulk een gemoed aantref: wat myn perzoon aangaat, ik zal*

zal alles met geduld nakomen. Hierop, zegt *Plato*, die daar tegenwoordig was, wendde hy zich tot ons anderen, en zeide: " Dezen dienaar kan ik niet anders dan wegens " zyne bekwaamheid roemen; hy heeft zich " in de gevangenis zeer gedienſtig jegens " my bewezen, en nu ſtort hy tranen over " mynen dood. Laat ons hem daarom ge- " willig gehoorzamen, en laat iemand aan- " ſtonds 't vergift hier brengen, wanneer " het klaar gemaakt is. " Waarop *Crito* antwoordde: " men heeft immers niet nodig, " zulken haaſt te maken; want de zon is " nog niet onder: ik heb velen gezien, die " het vergift later gedronken, ja dat ze ge- " geten en gedronken, en met hunne vrien- " den, na de ontvangene boodſchap des " doods, over verſcheide zaken geſproken " hebben. " *Socrates* zeide: " anderen de- " den dit mogelyk niet zonder rede: want " zy merkten 't als een voorrecht en winſt " aan, hun leven te verlangen. Ik daaren- " tegen heb andere gedachten. Ik ben van " oordeel, dat ik by zulk een uitſtel vol- " ſtrekt niets winne, maar my veeleer bloot " ſtel voor beſpotting en ſchande, wanneer " het ſchynt, dat ik zo zeer na 't leven, en " deſſelfs behoudenis verlang, het welk my " niet meer toebehoord: laat het daarom " zonder verder uitſtel geſchieden. " *Crito* dit horende, wenkte den dienaar, dat hy hem zoude roepen, die het vergift had; waarop ook deze voort met den beker in de

hand

hand kwam. Zo dra hem *Socrates* zag, vroeg hy, hoe hy zich, na het vergift te hebben ingenomen, moeft gedragen? en, toen hy hier omtrent onderrecht was, namelyk, dat hy aanhoudende moeft wandelen, tot dat hy moede wierd, en dan gaan zitten, nam hy den beker, en dronk hem onvertaagd uit: maar wy anderen, zegt *Plato*, konden ons van tranen niet onthouden. Wanneer nu *Socrates* dit merkte, zeide hy, *wat doet gy, lieve vrienden? was dit de rede niet, waarom ik myne vrouw en myne kinderen heen zond? Gy moeft my veelëer geluk wenfchen, dan wenen: hebt daarom goeden moed.* Toen zy dit hoorden, fchaamden ze zich, en ftaakten het wenen. Doch de ftichtelykfte van alle redenen van *Socrates*, waardoor *Erasmus van Rotterdam* zo zeer wierd aangedaan, is deze: *of myne daden Gode aangenaam geweeft zyn, kan ik niet zeggen. Maar hiervan ben ik verzekert; dat ik altyd getracht heb, Hem te behagen, en uit hoofde van dezen mynen goeden wil hope ik, dat ik genade by Hem zal vinden.* By het lezen van deze reden is *Erasmus* zo aangedaan geweeft, dat hy zich deze woorden heeft laten ontvallen: *O! Sancte Socrates! ora pro nobis.* (O heilige *Socrates*! bid voor ons!)

Wanneer hy nu langen tyd gewandelt had, tot dat hy heel vermoeid was, ging hy op den rug nederleggen. Die hem den beker met vergift had toegereikt, ging hierop iets na hem toe, drukte zynen voet, en vroeg, of hy

hy dit voelde; en, toen *Socrates* met neen antwoordde, ging hy terug, en gaf het zynen vrienden te kennen, dat hy 't niet lang meer zoude maken; dat ook geſchiedde: want hy wierp daarop het dek van zich, dat over hem gelegt was, en zeide tot zyne vrienden, dat ze een offer voor hem zouden offeren. Het welk zyn laatſte woord was; en, vermits zyne ogen nog open ſtonden, zo drukte ze *Crito* toe. Zo eindigde deze man zyn leven, dewelke, naar het getuigenis van *Plato*, de rechtvaardigſte en wyſte was, die men gezien, of van welken men gehoort had. En zegt daarom *Cicero*, dat hy desſelfs hiſtorie nooit zonder tranen lezen konde.

De Republiek van *Athenen* bezoedelde zich door zynen geweldigen dood zodanig, dat ze dit nooit weêr heeft kunnen afwiſſchen; en waarlyk, niemand leed 'er door, dan zyne rechters, wier gedachtenis by de nakomelingſchap altyd in vloek moet zyn.

Vooraf heb ik reeds de grote en zeldſame deugden van dezen man opgerekent, en getoont, dat geen Wysgeer daarin met hem gelyk geſtaan, ik zwyg, heeft overtroffen. Doch ik wil nogtans enige dingen aanhalen, die in zyne handelwyze aanſtotelyk ſchynen te wezen. Voor eerſt namelyk, zyne berispende wyze omtrent de behandeling van zedekundige zaken, welke dezen en genen zodanig tegen hem gaande maakte, dat ze niet nalieten, voor dat ze hem van het leven berooſden. Maar vooraf heb ik getoont,

ver-

vermits hy met eige wyze *Sophiſten*, *Protagoras*, *Anytus* enz. of met waanwyze jonge menſchen, als *Alcibiades*, te doen had, dat hy ene ernſtige zedekunde niet krachtig genoeg oordeelde, om hen tot de kennis van zich zelve te brengen: want daarom was het dezen groten man alleen te doen, zo dat hy zelfs voor de bekering van zyn Naaſten zyn eigen welzyn en veiligheid verwaarloosde. En dit kan men ter verdediging zeggen van alle de genen, die in navolginge van *Socrates* moralizeren. Dat zyne ſcherpe redenen niet voortkwamen uit boosheid en wraakgierigheid, toont zyn aanhoudend geduld en beſcheidenheid, dewelke zich zelfs zo verre uitſtrekten, dat hy ſcheldwoorden, ja ſlagen verdragen konde, zonder daar boos over te worden.

De vrymoedigheid, die hy voor zyne rechters liet blyken, en de begeerte, welke hy tot ſterven toonde, konde mede door zommigen voor geen recht karacter van een Wysgeer worden gehouden. Aangaande 't eerſte, ik ſta gaarne toe, dat het voor tegenwoordig elk een kwalyk genomen, en als ene potſemakery zoude aangemerkt worden, wanneer hy, in plaats van de beſchuldigingen voor 't gerecht te beantwoorden, beginnen wilde te lagchen en den ſpot te dryven. Maar hieromtrent moet men letten, dat vele dingen, welke thans als onredelyk zyn aan te merken, in oude tyden voor gepaſt gehouden wierden. Men ziet uit de geſchiedenis van

Socrates, dat al de genen, die ter dood veroordeelt wierden, harde en bittere woorden tegen de uitvoerders plachten voort te brengen. Waarom men vind, dat alle oude ſchryvers 't gedrag van *Socrates* geprezen hebben, inzonderheid, om dat de tegen hem ingebrachte beſchuldigingen dwaas en buitenſporig waren. Aangaande 't ander ſtuk, dat hy zyn leven niet bergen, en de aanbieding zyner vrienden niet wilde aannemen, daaruit volgt niet, dat hy na enen ontydigen dood gehaakt hebbe. Want uit zyne in den kerker gehoude philoſophiſche redenen leert men, dat hy dit zelf veroordeelde. 'T is iets anders, vrywillig den dood te gemoet lopen, en iets anders, zyn leven voor geld kopen, of zyne vrienden in gevaar ſtellen en op koſten jagen, om zyne dagen te verlangen. Waarom men eniglyk hieruit kan tonen, dat *Socrates* niet bevreeſt geweeſt is voor den dood, het welk met het karacter van een Wysgeer geenzins ſtrydt.

Wanneer hy zich zomtyds zelf pryſt, en zich zelven den deugdzaamſten en rechtvaardigſten man noemt, zo konde dit aan elk een, en zo mede in *Socrates* gewraakt worden. Jemand, die grotere volmaaktheden dan anderen bezit, kan zulks zonder laſtering zeggen. Niemand heeft *Hannibal* beriſpt, wanneer hy zich zelv' voor den beſten General hield. Niemand leide 't *Epaminondas* als een onredelyke eigen lof uit, wanneer hy zeide, dat hy van zyne landsgenoten, als dieren,

men-

menſchen maakte. Wanneer de beroemde Italiaanſche dichter *Taſſo* van den Paus gevraagt wierd, wien hy voor den beſten dichter hielt, gaf hy ten antwoord: *dat ben ik*: en wierd zulks niet als een groot-ſpreken, maar als ene belydenis der waarheid opgevat. Dienvolgens zegge ik, iemand, die in deugden en volkomenheden onder allen heeft uitgemunt, kan zonder achterklap van zich zelv' getuigenis geven; en, wanneer, by voorbeeld, Apoſtel *Paulus* zich even zo goed als iemand van de andere Apoſtels houdt, en zegt, dat hy geen kwaads bewuſt is; dan is dit gene ydele, maar gegronde reden. Dewyl nu *Socrates* in zulken ſtaat was, zo ziet men, dat niemand der ouden zyne ſpreekwyzen hieromtrent gewraakt heeft. Anders was 'er niemand vryer van hoogmoed en eigen-liefde, dan deze beroemde man: want, of hy ſchoon allen onderwees, zo wilde hy echter niet den naam van een Leeraar voeren, en, hoewel hy verſtandiger dan anderen was, hy gaf zich nogtans altyd voor onwetend uit.

Voorts konden enigen zyne wyze van disputeren voor iets verſtrikkend houden, om dat zyne redenen met vragen op vragen begonnen; zo dat zy, die met hem disputeerden, niet wiſten, wat hy bedoelde, en onverwacht door hunne eige antwoorden verſtrikt wierden. Maar men ziet, dat *Plato* en andere Wysgeren de *Socratiſche* geſprekken, of wyzen van onderrechting, als voor-

beelden, en de zekerſte middelen, om achter de waarheid te komen, en de dwalenden te overtuigen, hebben aangemerkt. Want de welſprekenheid of praatzucht, waarmede zich de twiſtredenaars uit alles redden, kon tegen *Socrates* niets uitvoeren. Waarom men wel zeggen mag, dat, wanneer de thans gebruiklyke Academiſche verhandelingen in *Socratiſche* zamenſpraken wierden verandert, menig een, welke zich door middel van de methode en formaliteiten redt, en zyne onkunde verbergt, zwarigheid zoude maken, den Catheder te beklimmen. Velen hebben daarom *Socrates* wyze van te onderrechten den voorrang boven de ſluitreden van *Ariſtoteles* gegeven, die naderhand alleen in de disputen in gebruik raakten, en vooral in de chriſten-monniken-kloosters heel ſterk in de mode kwamen, tot dat men eindelyk de krachtigſte wyze, te weten de dwalenden met ſtok- en zweep-ſlagen, zwaart en 't verbranden op een houtmyt te overtuigen, heeft verzonnen. Anders is my niet bekend, of iemand *Socrates* hierover beriſpt hebbe: 't komt my alleen voor, dat enigen daaruit gelegenheid hebben kunnen nemen ter berisping. Maar hoe 't ook moge wezen, dit kan niet anders aangemerkt worden, dan enige geringe vlekken in een fraay wezen: want, wil men *Socrates* in 't algemeen afbeelden; dan kan men zeker zeggen, dat hy één van de deugdzaamſte en beroemſte mannen geweeſt is, die de waereld kan bybrengen, ja

't

't grootſte ſieraad van het menſchdom genoemd mag worden.

Zo dra als *Socrates* was overleden, lieten hem zyne vrienden en toehoorders begraven, verlieten daarop, uit vreeſ voor deſſelfs vyanden, de ſtad, en namen hunne wyk na *Megara*, by *Euclides*. Kort daarna kwam een jongeling van *Lacedemonie* na *Athenen*, om *Socrates* te horen, en met hem te ſpreken. Maar, toen hy onder de poort van de ſtad kwam, en *Socrates* dood hoorde, wilde hy de ſtad niet ingaan, maar begaf zich na 't graf des overledenen, wierp zich op 't zelve, en bleef den ganſchen nacht daar leggen. 'S morgens ſtond hy op, kuſte 't graf, en begaf zich na *Megara*. Een ander kwam mede op dien zelfden tyd van *Chio*, met een zelfd voornemen, en ging insgelyks, toen hy *Socrates* dood vernam, op deſſelfs graf leggen, alwaar hy voorgaf, den overledenen in den ſlaap gezien, en met hem te hebben geſproken.

Dit en dergelyke dingen meer bracht de *Athenienſers* tot andere gedachten, zo, dat zy een hartelyk berouw over hunne daad betuigden, ja vreesden, dat alle *Griekſe* ſteden hen mochten verachten en een afkeer van hun krygen, om dat ze een man ter dood gebracht hadden, om welken te zien de vreemdelingen zulke lange en moejelyke reizen hadden ondernomen. Waarom de ganſche ſtad tegen *Socrates* beſchuldigers in rep en roer kwam, deſſelfs vonnis wierd vernie-

tigt, en zy wierden aan het leven geſtraft. *Anytus* vlood alstoen na *Heraclea*; maar, om dat zyn naam reeds overal gehaat was, zo wierd hy ook van daar gedreven, of, gelyk zommigen zeggen, dood geſtenigt. *Melitus* daarentegen wierd te *Athen* aan het leven geſtraft. Zyne andere vervolgers waren by de *Athenienſers* zo gehaat, dat niemand voor hen vuur ontſteken, noch hen wilde antwoorden, wanneer ze na iets vroegen; of zich in de badſtoven baden, daar zy waren, 't welk hen tot zulk ene wanhoop bracht, dat ze zich zelv' het leven benamen.

Ten einde de *Athenienſers* mede hun hartſeer nog meer mochten tonen, zo riepen ze zyne vluchtige vrienden terug; zelfs ſtaakten zy een tyd lang alle vrolykheden en ſchouwſpelen, rechtende voor *Socrates* ene Eer-zuil op van koper, welke *Lyſippus* vervaardigde: en, vermits daarop ene peſt volgde, verklaarden zy dit als ene ſtraf over de ſtad, wegens de gepleegde misdaad. Eindelyk lieten ze een gebod afkondigen, dat niemand *Socrates* naam op openbare plaatzen zoude noemen; ten einde de wonden niet wêer mochten opgeſcheurt worden. Ja, om dat *Athen* van dien tyd af, geſtadig meer en meer zyn aanzien verloor, zo merkten zy dit aan als een gevolg van den moord, aan *Socrates* gepleegd.

Socrates had twee vrouwen op éénen tyd, de bekende *Xantippe*, welke wegens haar toornig en boosaartig gemoed zo ſlecht is af-

ge-

gebeelt, dat men heden nog een kwaad wyf *Xantippe* noemt. Wanneer *Socrates* gevraagt wierd, waarom hy ze tot zyn vrouw nam, daar hy tog hare inborſt kende; was zyn antwoord, dat hy gemerkt had, dat al de genen, die in de Rykunſt volmaakt zochten te worden, zich van gene tamme, maar wilde paarden en die niet te regeren waren, bedienden: want, wanneer zy deze konden temmen, dat 't hen gemakkelyk viel, om andere te regeren: dewyl hy nu voorgenomen had, met allerhande menſchen om te gaan, dat hy zich door den dagelykſen omgang met een kwaad wyf daartoe wilde gewennen. Wanneer *Alcibiades* eens zeide, dat *Xantippes* gedrag onverdragelyk was, antwoordde *Socrates*: *dat is maar inbeelding: gy kunt het immers verdragen, wanneer de ganzen met haar ſchreeuwen zulk een geweld maken*; *dat is wel zo*, zeide *Alcibiades*, *maar ze leggen my eyeren*: en *Xantippe* gaf *Socrates* hierop ten antwoord, *baart my kinderen, dat nog meer is.* Van hare korzelhoofdigheid zo wel, als van *Socrates* geduld met haar, heeft men verſcheide voorbeelden.

Wanneer 'er eens enige goede vrienden by *Socrates* waren, begon ze zulk een geweld te maken, dat hy te gelyk met de gasten het huis moeſt ruimen. Maar, zo dra was hy niet buiten voor de deur gekomen, of zy goot van boven een pot met vuil water op zyn hoofd; waarom zich *Socrates* na zyne vrienden keerde, en zeide: *ik dacht*

het wol, dat op dezen donder regen zoude volgen. Eens ſcheurde zy op de markt zyn mantel in ſtukken; de omſtaanders raadden hem, dat hy haar deswegen zoude tuchtigen, maar *Socrates* zeide: *het toont zo hatelyk, dat de menſchen zouden zamen komen, om man en vrouw van malkander te ſcheiden.*

Wanneer hy, op een ander tyd, *Euthydemus* te gaſt verzocht had, en *Xantippe* uit boosheid de tafel om verre wierp; zo dat *Euthydemus* opſtond, en weggaan wilde, zeide *Socrates: het beugt my, dat ene hen dit zelfde eens in uw eigen huis deed, en gy wierd 'er niet boos over.* *Alcibiades* vereerde hem een koſtelyken koek; maar *Xantippe* rukte hem uit den korf, en trapte hem met voeten; waarover *Socrates* lagchte, en zeide: *nu moet gy 'er zelve uw deel van miſſen.* Op een ander tyd ging ze eens uit in een onhebbelyk kleed, om na iets te zien: wanneer *Socrates* tot haar zeide: *gaat gy uit, om anderen te zien, of dat anderen u zullen kykyken?*

Ik weet wel, dat verſcheiden deze *Xantippe* verdedigt, ja haar tot ene deugdzame en brave vrouw hebben willen maken: maar 'er zyn al te vele en grote getuigeniſſen tegen haar. Alles, wat men zeggen kan, is dit: dat ze, even als enige andere kwade wyven, ook hare goede luimen, en, wanneer de *paroxysmus* of boosheid over was, berouw van hare haaſtigheid gehad mag hebben. Want dat ze haren man beminde, blykt

uit-

uit het einde van *Socrates*, wanneer ze in de gevangenis kwam, en door huilen en weenen hare genegenheid te kennen gaf.

Myrto was de naam van *Socrates* twede vrouw, welke niet een hair beter zoude geweeſt zyn. Deze twee Dames keven gedurig zamen, en zaten zich malkander zomtyds zelfs in de hairen, het welk hy lagchend aanzag; waarom ze zomwylen een ſtilſtand maakten, hare macht verënigden, en hem zelv' met hare vuiſten afroſten. Leeſt men nu dit zo maar eenvoudig heen, dan zoude men denken, dat *Socrates* een bang en vertſaagd man geweeſt is: maar dit had hy met vele grote Helden gemeen, zich in huis als een ſchaap, maar buiten als een leeuw te gedragen. Want het karacter van bange en bevreesde mannen is, in de keuken den baas te ſpelen, vrouw en meiden in huis te ſlaan, maar buiten 's huis zich van allen te laten afkloppen. Dat *Socrates* een moedig man geweeſt is, getuigen zyne oorlogs-daden, en vooral zyn einde.

Dat *Socrates* twe vrouwen op enen tyd gehad heeft, daarvan geeft men deze rede: men had van *Theſeus* tyden af te *Atheen* zich met ëéne vrouw alleen laten vernoegen; maar, toen 'er in de 87ſte *Olympias* en enige jaren daarna ene grote peſt was, welke de ſtad van inwoners ontblootte, zo wierd 'er openlyk bekend gemaakt, dat het elk een vry zoude ſtaan, twe vrouwen te mogen hebben; en dit is nodig; om te weten, ten einde nie-

mand van deze Bigamie of het nemen van twe vrouwen op één tyd gelegenheid moge nemen tot kwaadſpreken. 'T is denkelyk, dat *Socrates* hiertoe is overgegaan, deels om de wetten der ſtad na te komen, deels mede, om ene arme weduwe te verzorgen: want *Plutarchus* getuigt, dat *Myrto*, die hy laatſt nam heel behoeftig geweeſt is.

Ten beſluite zal ik iets van dezes mans eigenſchappen, zo wel wat het ligchaam, als de ziel aangaat, bybrengen. Zyne geſtalte zoude hatelyk geweeſt zyn: want hy had een kaal hoofd, een platte neus en uitpuilende ogen. Zyn opſlag was vrezelyk, zyne reden bezwaart, en zonder ſierlykheid, wat den ſtyl aangaat: maar gaat men de ſtof na, dan was ze grondiger en krachtiger dan de welſprekenheid van *Themiſtocles* of *Pericles*: ja, zy was ook zo ſpitsvindig, dat, welk een gevoelen hy voorſtaan of ontkennen wilde, hy het konde verdedigen. Daarom zegt *Ariſtophanes*, dat hy met ene dubbele welſprekenheid begaafd was, waardoor hy ene kwade zaak verdedigen, en ene goede bederven konde. Doch dit talent gebruikte hy niet dan alleen ten goede. Zyn yver in disputen was zo groot, dat hy zich zomtyds zelf ſloeg, zynen baard uitplukte, en daardoor in de toehoorders een gelagch verwekte. Dit ſchynt gene wysgerige hoedanigheid te zyn, 't welk *Socrates* ook zelf merkte: wanneer hem daarom iemand deswegen uitlagchte, zo verdroeg hy dit; en bracht hem iemand zulks te binnen,

nen, dan veranderde hy het. 'T is geen philoſophiſch karacter, zonder hartstochten te zyn, maar zyne hartstochten te verwinnen. Het laatſte is ene verdienſte, maar niet het eerſte: want hy, die in 't geheel geen gal heeft, kan met even zo weinig recht wegens zyne zachtmoedigheid, als de kuisheid van een geſneden, geprezen worden. De grootſte oorlogen, die *Socrates* gevoert heeft, waren met zich zelven, en daarin beſtaat de verdienſte van dezen groten man, dat, hoewel hy voorraad van gal en driftig bloed had, hy nogtans de waereld met een geduldig leven ſtichtte, en grotere blyken van gematigdheid en vergevinge van ongelyk, dan ooit een ander Wysgeer getoont heeft. Wanneer hy zomtyds ſprak, dan bedekte hy zyn wezen met een dekſel, ten einde hy door die dingen, welke hem voor ogen kwamen, niet mocht afgetrokken worden. Hy had een gezond ligchaam, en lag zich toe, om het in ene beſtendige gezondheid te bewaren; daarom konde hy honger, dorſt, koude en hette beter uitſtaan dan anderen, ja zo veel wyn drinken, als hy wilde, zonder daar enig nadeel van te hebben.

'S winters en 's zomers ging hy op een zelfde wyze gekleed, en had gene ſchoenen aan. Zyn uiterlyk aanzien konde, daarom, by niemand enige eerbied verwekken, en *Zopyrus*, welke de *Phyſiognomie* verſtond, oordeelde, dat hy dom en waanwys was: waarom hem *Alcibiades* by ene gemene kaſt of

kiſt

kist vergeleek, waarin kostelyke zaken bewaart lagen. Anders word het hem ten kwade geduid, dat hy van natuur tot geilheid genegen was. Ook beleed het *Socrates* zelf; maar hy zeide, dat hy de natuur getemd en bedwongen had: waarom dit in hem meer te pryzen dan te laken is, hoewel de meeste menschen hierop niet letten: want, wanneer zy iemand pryzen, dan pryzen zy hem doorgaans wegens zyne aangebore goedertierenheid, zachtzinnigheid en deugden, menende daardoor hunne complimenten zo ver, als mogelyk is, uitgerekt te hebben; maar letten daarby niet, dat ze daardoor meer de geboorte en afkomst van den perzoon, dan den perzoon zelfs roemen. Zyne wysheid en voorzichtigheid was zo groot, dat hy niet gaarne in 't verkiezen van het beste mistaste, en had byna niemands raad nodig; hoewel hy bekende, niets dan dit te weten, dat hy niets wezenlyk wist. Waarom 't *orakel te Delphos*, toen het door *Chærephon* in 't byzyn van velen gevraagt wierd, op deze wyze antwoordde: *Sophocles is wys*, *Euripides nog meer*, *maar Socrates overtreft allen.* Op welk antwoord van 't Orakel *Socrates* in 't geheel niet groots was, niettegenstaande het hem grote wangunst veroorzaakte.

Hy was zo godsdienstig, dat hy niets deed, zonder God om raad te vragen; ook hoorde hem nooit iemand nog iets ondeugend spreken nog doen, en uit hoofde van deze

deze eerbied jegens God placht hy niet anders, dan by ene hen, een hond, of by een boom te zweren, waaronder hy zat. Of hy ſchoon uiterlyk zich naar den Godsdienſt richtte, welke te *Athenen* toen in gebruik was, en van *Jupiter*, *Juno*, *Mars*, beneffens andere heidenſche Goden en Godinnen ſprak, zo ziet men echter uit de ſchriften van *Plato*, dat hy in een enig almachtig en eeuwig Wezen geloofde; en hieruit nam men de gelegenheid tot de beſchuldigingen, dat hy de Goden des lands verachtte.

Zyne ſtandvaſtigheid was groot, ja byna onoverwinnelyk, vooral in dingen, die de nooddruft en het welzyn van de Republiek aangingen. Daarom ondernam hy ganſch alleen, de tien officiers vry te ſpreken, welke alle de anderen veroordeelt hadden. Zo kantte hy zich tegen de 30 tyrannen. Zo bleef hy ook in den ſlag op zyn poſt tot 't uiterſte toe ſtaan. Maar het grootſte bewys zyner manhaftigheid toonde zyn einde, toen hy zich met de vlucht niet wilde redden. Zyne vrouw *Xantippe* betuigde, dat ze in alle die grote veranderingen, welke de Republiek ten zynen tyde moeſt ondergaan, zyn wezen nooit verandert gezien had; en dus was hy nooit blyder of bedroefder, dan hy plachte te zyn: waarover men zich zo veel te meer moet verwonderen, als hy van natuur aan de hartstochten overgegeven was. Wanneer hy eens ziek lag, en iemand na zynen toeſtand vernam, gaf hy ten antwoord:

welk hy zich zo aantrok, dat hy zich zelf ophing. *Socrates* kreeg eens op ſtraat ene oorvyg; waarop hy zeide: *'t zal beſt zyn, dat men voortaan zyn wezen met een masker bedekt.* Een ander ondeugend menſch gaf hem eens helder ſlagen, die hy met geduld verdroeg, zo, dat 'er zyn ganſch wezen van opzwol. De enige wraak, die hy 'er over nam, was, dat hy deze woorden op zyn eigen aangezicht liet tekenen: *N. N. fecit.*

Of hy ſchoon menigmaal in nood en verlegenheid was, zo vleydde hy nogtans niemand; maar onder zyne goede vrienden was hy vermaaklyk en kortswylig. Wanneer hy eens op een gaſtmaal één zyner vrienden ſterk aanſprak, en *Plato* daarop zeide, 't ware beter geweeſt, dat hy hem dit in het geheim gezegd had, antwoordde *Socrates: 't ware ook beter, dat ge my deze vermaning in 't vertrouwen had gegeven.* Eens wierd hy gevraagt: waar hy geboren was? waarop zyn antwoord was: *de waereld is myn vaderland.* Zomtyds trok hy mede uitſtekende klederen aan, leerde op inſtrumenten ſpelen, ja hy danſte zelfs dagelyks, ſchamende zich onderwylen niet, met zyne eige kinderen te ſpelen; om dat hy van gedachten was, dat dit niet alleen gevoegelyk, maar zelfs een gedeelte van de gezonde wysgeerte was, die elk aanbeveelt, voor het ligchaam te zorgen, en het door ene onſchuldige uitſpanning en gepaſte beweging

te

te verheugen en te vervrolyken, vooral wanneer 't met luſt geſchiedt, en daarom onder alle bewegingen de ziel meeſt aandoet. Ook ziet men, dat *Socrates* zich niet door ene uiterlyke levenswyze van anderen heeft willen onderſcheiden: hy nam 't voor lief met gering voedſel, maar ſloeg mede 't goede niet af: insgelyks ſchaamde hy zich niet ſlechte klederen, maar verachtte mede de goede niet: geheel anders, als zommige andere Wysgeren, welke niets anders ten bewyze van hunne Philoſophie konnen bybrengen, dan hunnen baart en mantel. Maar, om dat de rok geen Doctor, en de baart geen ſoldaat maakt, zo maakt de baart en mantel mede geen Wysgeer. *Cæſar* en zyne ſoldaten gingen zo opgeſchikt en gekruld in 't veld, als of ze van een poppe-makers-winkel kwamen; maar daarom waren ze des niettemin goede ſoldaten.

Of hy ſchoon, gelyk vooraf getoont is, van een verlieſd naturel was, zo leefde hy echter in ene beſtendige kuisheid, en bezag de fraayſte wezens met de grootſte onverſchilligheid. Hy had zich met zulke naarſtigheid hierop toegelegt, om zyne hartstochten te bedwingen, dat, hoewel hy van natuur tot toorn, en vleeſchgezindheid overhelde, zachtmoedigheid en onverſchilligheid nogtans aangebore hoedanigheden in hem ſchenen te wezen.

De rechtvaardigheid beminde hy dusdanig, dat hy niet alleen niemand ooit enig onrecht deed, maar zelf alle onderdrukten, en wien

enig ongelyk wierd aangedaan, tot zyne eige schade zomwylen hielp. Zyne dagelykse bezigheden, zo lang hy leefde, waren, alle menschen te onderwyzen, en ze tot deugd aantemoedigen; en in dit werk voer hy voort, even als of hy door het Gemenebest daaromtrent op ene jaarwedde was aangenomen, daar hy toch nooit van iemand' enige betaling aannam.

EPAMI-

EPAMINONDAS.

EPAMINONDAS was de zoon van *Polymnus*, en een geboren *Thebaan*. Zyne ouders lieten hem niet vele middelen na, en had dus niets anders, dan ene goede opvoeding. Onder de wetenſchappen, welke hy in de jeugd leerde, was ook 't muziek: want *Dionyſius* leerde hem op de cither ſpelen, en by dit inſtrument zingen. *Olympiodorus* leerde hem op de fluit ſpelen, en *Calliphron* was zyn dansmeeſter. 'T komt iemand wel vreemd voor, zegt *Cornelius Nepos*, zo iets in een Wysgeer te pryzen, inzonderheid, in die landen, waar zulke oefeningen juiſt niet voor welvoeglyk gehouden worden. Maar de *Grieken* waren van geheel andere gedachten, by wien muziek en danzen onder perzonen van allerlei ſtaat voor ſierlyke wetenſchappen gehouden wierden; en *Cicero* getuigt, dat men *Themiſtocles* voor ongeleerd hielt, om dat hy niet op de fluit konde ſpelen. De betamelykheid of onbetamelykheid van zulke deugden ruſt alleen op de zeden en gewoontens van elk land, en 't hangt van de hoge Overheid af, omtrent alle onverſchillige dingen te verklaren, wat betamelyk of niet betamelyk is. Wy hebben zelf de tyden beleeft, dat het oude, inzonderheid kerkelyke mannen paſte, met lange baarden

te gaan: zo heeft men mede gezien, dat het volk geemelyk wierd over het afſchaffen der baarden, als of hen daardoor iets in den Godsdienſt was verkort. Daarentegen beleven we thans zulke tyden, dat de lange baarden iets onbetamelyk zyn, en men deze mode aan de bokken en geiten alleen overlaat. In myne kindsheid zag men het als een karacter van een fatzoenlyk en eerlyk man aan, in gezelſchappen zyn glas ſchoon uit te drinken; daar het voor 't tegendeel thans onfatſoenlyk word gehouden, zulk ene wet waarte nemen. Enige volken hebben 't voor mansperzonen onbetamelyk gehouden, zyde klederen te dragen; anderen hebben 't in tegendeel als een ſieraad aangemerkt. De *Lacedemoniers* hielden danzen en ſpelen voor onbetamelyk; in tegendeel de andere *Grieken* rekenden het onder de ſierlyke wetenſchappen: en 't was den *Leviten* onder het Oude Verbond niet alleen geoorlooft, maar zelfs noodzakelyk, zich op de vocaal- en inſtrumentaalmuziek toe te leggen, om dat een gedeelte van hunne verrichtingen in het blazen op trompetten en bazuinen beſtond. In dit opzicht hebben de ſchryvers gene zwarigheid gemaakt, om zulks in *Epaminondas*, of hy ſchoon een Wysgeer was, te pryzen: want vooraf heb ik aangewezen, dat het een kenmerk van een Wysgeer is, in onverſchillige zaken naar de wyze van 't land te leven; en men ziet, dat zich *Epaminondas* nergens in uitzonderde, en van anderen onderſcheiden leefde, dan in de oeffening der deugden. Ja

de

de beroemde *Socrates* ſchertſte, en ſpeelde met den tol met zyne kinderen. Zo dat de genen, die zo hevig tegen dergelyke oeffeningen uitvaren, niet dan menſchen zyn, welke geen denkbeeld van deugden en ondeugden hebben.

Maar, om wêer tot *Epaminondas* te komen, hy had in de Philoſophie den bekenden *Lyſis* tot leermeeſter, welke een *Tarentiner* van de *Pythagoriſche* Secte was, welken hy zeer beminde, ja niettegenſtaande zyne jaren en eigenzinnigheid, groter behagen in zyn, dan in 't gezelſchap van anderen zyns gelyken, en van jonge vrienden vond. En *Lyſis* liet *Epaminondas* niet eer gaan, voor dat hy in de geleerdheid zo verre was gevordert, dat hy alle leerlingen daaromtrent overtrof, en 't zichtbaar was geworden, dat hy in alles alle *Thebanen* overtreffen wilde. In welke hoop hy zich ook niet bedroog: want beſchouwd men hem als een Generaal in 't veld, zo waren 'er weinigen, die hem overtroffen: en beſchouwd men hem als een Wysgeer, dan ſtraalden, of hy ſchoon zynen beſten tyd met oorlogs-daden doorbracht, nogtans in hem zulke grote wysgerige deugden door, dat ik geen zwarigheid gemaakt heb, hem met den groten *Socrates* te vergelyken; en dat zo veel te minder, om dat hy in een ſtaat leefde, en een ampt bekleedde, dat niet wel voor een philoſophiſch leven voegt: daar 't echter, zo als ik vooraf getoont heb, een heerlyk gedeelte van de Philoſophie is, een bekwaam burger en bedien-

de te zyn, en zyn vaderland naar zyn uiterſte beſt ten dienſt te ſtaan.

Zo dra als zyne kindſche jaren voorby waren, lag hy zich, naar de toenmalige wyze, op alle ligchaams-oeffeningen toe, zich oeffenende, ten einde zyne leden des te buigzamer te maken, in het lopen en worſtelen, en andere dingen meer; want, aangezien elk burger verplicht was, in den oorlog te dienen, zo oordeelde 't elk zyne plicht te zyn, om zich tot zulk een dienſt bekwaam te maken; wanneer de omſtandigheden van het vaderland dit vorderden, Hierom ziet men, dat *Socrates* teffens een Philoſooph en ook een goed ſoldaat was: en 't is niet vreemd, dat *Epaminondas*, die zulke gezonde denkbeelden in de wysgeerte had, de voetſtappen van dezen man volgde. Doch, niettegenſtaande deze ligchaams-oeffeningen, en zyn yver omtrent de krygskunde, welke hem tot één der grootſte Veldheren maakte, die *Griekenland* ooit heeft kunnen vertonen, zo philoſopheerde hy nogtans even zo ſterk, en diende de ziel met zulken yver, dat men niet zeggen kan, of hy een groter krygsman dan Philoſooph geweeſt zy. 'T is jammer, dat van dezen man niets uitvoerig is opgetekent: want aangaande zyne daden men heeft daaromtrent ſlechts enige weinige bladzyden by *Cornelius Nepos*: zo dat men zich verwonderen moet, hoe *Plutarchus*, die 't leven en de daden der *Griekſe* Helden heeft willen beſchryven, dezen man heeft kunnen voorby gaan; ten zy men tot deſſelfs verdediging

diging wilde bybrengen, dat hy niemand heeft gevonden, welken hy met *Epaminondas* heeft kunnen vergelyken. Hierom is deze myne korte hiſtorie deels uit *Nepos* en andere oude ſchryvers, waarin deſſelfs daden hier en daar aangehaalt te vinden zyn, deels mede uit de *apophtegmata* (korte ſpreuken) van *Plutarchus* getrokken. In deze myne korte hiſtorie zal ik *Epaminondas* eerſt als een Veldheer, vervolgens als een groot Wysgeer beſchouwen.

Athen en *Lacedemonie* hadden reeds lang om de heerſchappy in *Griekenland* getwiſt; daaruit ontſtont de *Peloponeſiſche* oorlog, waarin *Lacedæmonie*, gelyk bekend is, de overhand behielt, en welke van dien tyd af zo machtig was geworden, dat ze de *Perziſche* Monarchie trachtte over hoop te werpen, en gene ſtad in *Griekenland* hare toenemende macht nog wilde, nog weerſtaan konde, maar aller minſt *Thebe*, de geboorteſtad van *Epaminondas*, welke toen in handen van de *Lacedæmoniers*, en buiten dat altyd, onder andere grote *Griekſe* ſteden, niet dan in een gering aanzien geweeſt was. Want de *Thebanen* wierden voor onbekwame en lompe menſchen gehouden, welke nergens op konden roemen, dan op hunne ſterke ligchamen en leden, en daarom ook van andere *Grieken* VERVEÇES of *hamels* genoemd wierden. In zulk enen toeſtand was *Thebe*, wanneer de twe grote *Thebanen*, *Pelopidas* en *Epaminondas* 't hooſd opſtaken. Beide waren uit de voornaamſte geſlachten geſpro-

ten: *Pelopidas* was moedig, dapper, vlug en bezat grote middelen, welke hy met oordeel gebruikte, en daardoor velen op zyne zyde trok. In tegendeel *Epaminondas* was arm, maar ſtelde ene Eer in zyne armoede, zo dat, of ſchoon *Pelopidas* hem zyne middelen ten dienſt aanbood, hy nogtans niets wilde aannemen: het welk in dezen *Pelopidas* zulk ene verwondering baarde, dat hy aan de armoede van *Epaminondas* deel nam, terwyl hy zyne voetſtappen in eerbaarheid en behoeftigheid navolgde. Beide hadden grote begeerte tot deugd: maar *Pelopidas* lag zich meer toe op ligchaams-oeffeningen, en *Epaminondas* meer op die van de ziel, zo dat men dus den eerſten geſtadig in het vechtperk en op de jacht, maar den anderen in 't gezelſchap van geleerde mannen aantrof. Doch, aangezien zy van wêerszyde de deugd beminden, zo was 'er, altyd, ene volkome vereniging tuſſchen hen, en ene ongeveinsde vriendſchap, zo lang zy leefden: waarover men zich des te meer moet verwonderen, om dat ze anders onderling wegens heldendaden ſchenen te ſtryden, en men weet, dat nayver onder de beſte vrienden onenigheid kan verwekken.

Pelopidas liet toen de eerſte blyk zyner dapperheid zien, wanneer hy met enige voorname *Thebanen* zamenſpande, en zyn onderdrukt vaderland verloſte. *Epaminondas*, welke lang te vören, voor dat dit groot werk voortgang had, door dagelykſe geſprekken de *Thebaanſe* jeugd had aangemoedigt,

iets

iets voor de vryheid der ſtad te wagen, wiſt wel den aanſlag van *Pelopidas*, maar nam 'er geen deel aan, om dat hy zag, dat zulk ene omwending niet kon geſchieden zonder het bederf van vele *Thebanen*, en zeide daarom, dat hy zyne handen niet met het bloed van zyne medeburgers wilde bevlekken. De *Lacedæmoniers* zochten den hoon te wreken, die hen was aangedaan, en zo kwam het tot enen openbaren oorlog tuſſchen *Sparta* en *Thebe*, welke lang duurde. Eindelyk zochten alle *Griekſe* ſteden dien by te leggen, en zonden tot dat einde gezandten na *Lacedæmonie* waaronder *Epaminondas* één van de voornaamſte was. Hy was toen reeds in een groot aanzien wegens zyne grote wetenſchap in de Wysgeerte; maar had nog geen gelegenheid gehad, zyn groot talent in zaken van oorlog en ſtaat te bewyzen.

Toen hy merkte, dat de andere gezandten, uit achting voor den *Lacedæmoniſchen* Koning, *Ageſilaus*, welke op het voortzetten van den oorlog drong, hem hierin niet durfden tegenſpreken, was hy de enigſte, die met vrymoedigheid ſprak: want hy deed ene grondige reden, niet ſlechts voor de *Thebanen*, maar ook voor alle de *Griekſe* ſteden, te kennen gevende, dat die oorlog *Lacedæmonie* ſtyfde, maar 't overige van *Griekenland* verzwakte. Vervolgens begeerde hy inzonderheid, dat 'er zulk een vrede mocht worden geſloten, waardoor de *Griekſe* ſteden in ene gelyke vryheid geſtelt wierden.

Deze grondige en vrymoedige reden wierd met grote oplettendheid aangehoort, en, wyl hierop een diepe ſtilte volgde, waaruit *Ageſilaus* konde afnemen, dat ze van alle gezandten goedgekeurt zoude worden, zo wierd hem 't hoofd warm, en vroeg *Epaminondas*, vermits hy 't billyk oordeelde, ene gelykheid onder de *Griekſe* ſteden in te voeren, of hy dan ook daarin wilde bewilligen, dat de *Beotiſche* ſteden niet meer van *Thebe* zouden afhangen? Met deze vraag meende hy *Epaminondas* 't mes op de keel te zetten, en hem zo ver te brengen, dat hy van zyn eiſch afſtond. Maar *Epaminondas* liet zich daardoor niet afſchrikken, maar vroeg hem aanſtonds wêerom, of hy dit mede niet billyk oordeelde, dat ganſch *Laconien*, het welk onder *Lacedæmonie* ſtond, in ene zelfde vryheid geſteld wierd? *Ageſilaus* ſtond daarop van zyne plaats op, en beval hem, zich op nieuw te verklaren, of hy *Beotien* wilde vryſtellen? *Epaminondas* herhaalde zyne voorgaande vraag, hem verzoekende, zich te verklaren, of hy *Laconien* wilde laten varen? Elk ſtond verwondert over deze vrymoedigheid, vooral, om dat *Ageſilaus* de aanzienlykſte en machtigſte man, ten dien tyde, in *Griekenland* was. Hy wierd daarover ook zo vertoornd, dat hy zich aanſtonds met de andere *Griekſe* ſteden in een verbond inliet, die uit vrees voor de *Lacedæmoniſche* macht dit niet durfden weigeren, en de *Thebanen* eniglyk uitſloot.

Hier-

Hierop verklaarde men op nieuw den oorlog tegen *Thebe*, en de *Thebanen* raakten 'er door in grote verlegenheid, om dat ze zich niet in ſtaat zagen, deze machtige Republiek het hoofd te bieden, terwyl ze daarenboven gene gealliëerden hadden. Elk voorſpelde toen den ondergang van de *Thebaanſe* Republiek: want niemand kon zich verbeelden, dat een volk, zo langen tyd alrêe veracht, in ſtaat was, het te houden tegen de ſtrydbare *Lacedæmoniers*, die over ganſch *Griekenland* heerſchten, en den groten *Ageſilaus* tot een legerhoofd hadden, welke onlangs nog heel *Aſien* had doen beven: maar men bedacht niet, wat de dapperheid en het verſtand van één man kunnen uitvoeren, en dat de *Thebanen* in *Epaminondas* enen burger hadden, die in ſtaat was, dit gebrek te vergoeden; zo als ook de uitkomſt leerde, zo dat allen met verwondering en tegen verwachting moeſten zien, dat de macht der *Lacedemoniers* niet alleen gefnuikt, maar zelf haar ondergang gedreigt wierd. De *Thebanen* ſloegen in dezen verwarden toeſtand aanſtonds het oog op *Epaminondas*, en verkozen hem tot Veldheer, maar voegden nogtans by hem enige andere amptgenoten. Hy wierf voort een hoop volk; doch de ganſche macht beliep niet hoger dan 6000 man, daar de vyand in tegendeel een leger van 24000 man had. Wanneer hem enigen door verſcheide voorſpellingen trachten vervaart te maken, antwoordde hy met een veers uit *Homerus*;

'i

't is altyd een goed voorteken, voor zyn Vaderland te vechten. Maar, om dat hy nogtans wiſt, dat zich 't Gemeen door tekenen en voorſpellingen laat affchrikken, zo zond hy zekere menſchen uit, die zyn leger, van alle plaatzen, blyde ontdekkingen moeſten bekend maken. Voort in 't begin gebruikte hy voorzichtigheid, en maakte zich meeſter van een pas, welke van zeer veel dienſt voor den *Lacedæmoniſchen* Veldheer *Cleombrotus* was. Waarom deze enen groten omweg moeſt nemen, voor dat hy na *Leuctra* komen konde. Daar nam hy het beſluit, de *Thebanen* ſlag te leveren; en de andere officiers waren mede van zyn gevoelen. De *Thebanen* hadden wel gene rede, om te ſlaan, om dat ze met 6000 man voetvolk en 300 ruiters enen dapperen vyand moeſten tegen gaan, die viermaal zo ſterk was: want in *Cleombrotus* leger telde men 24000 man voetvolk, en 1600 ruiters: maar, om dat de *Lacedæmoniers*, dagelyks, meer hulp-troepen verwachtten, zo oordeelde *Epaminondas* beſt, zyn geluk te bezoeken, voor dat de vyand ſterker wierd. Zyn raad wierd nagekomen, en beide partyen maakten zich klaar, om ſlag te leveren.

Men moet zich hier alzins ten uiterſte verwonderen, wanneer men de vorige daden van de *Lacedæmoniers* nagaat; want tot nu toe waren zy onoverwinnelyk geweeſt, zo dat, wanneer zy 100 man in een veldſlag verloren, heel *Griekenland* benieuwd opzag; maar hier-

by

by is aan te merken, dat het minſte gedeelte van dit hun leger *Lacedæmoniers*, en hunne Gealliëerden hen juiſt niet gunſtig waren. Hun Veldheer was ook wel een beroemd krygsman, maar met *Epaminondas* niet te vergelyken, welke wel, wat zyn beroep aanging, ſlechts een Wysgeer was, maar nogtans alle *Grieken* van dien tyd in krygskunde overtrof. In dezen ſlag wierd hy inzonderheid onderſteund door *Pelopidas*, welke 300 met een eed verbonden *Thebanen* by zich had, die hy zelf had opgerecht, en *Sacra cobors* (heilige bende) genoemd wierden. Met dezen was het op dezelfde wyze gelegen, als met de oude gilde-broers in 't *Noorden*, die zich verbonden, elkander tot op den laatſten droppel bloeds by te ſtaan. De ruitery maakte een begin van den veldſlag, en, vermits de *Thebaanſe* in enen veel beteren toeſtand was dan de *Lacedæmoniſche*, zo wierd deze voort in wanorde gebracht. *Epaminondas* vervolgde de vluchtende ruiters, en taſtte daarop *Cleombrotus* met het voetvolk aan. *Cleombrotus* zond alstoen enigen van zyne mannen af, om hem in de flanc te vallen: maar toen *Pelopidas* zulks merkte, kwam hy met zyne heilige bende of door eed verplichte troepen aanrukken, viel *Cleombrotus* zelf, en wel zo ſchielyk, in de flanc, dat het *Lacedæmoniſch* voetvolk mede in wanorde raakte. Nogtans was de overwinning lang twyfelachtig, tot dat *Cleombrotus* zelf op den grond viel: want, toen dit de

Geal-

Geallieerden zagen, zo kozen ze de vlucht, en de *Lacedæmoniers*, welke na den val van hunnen Veldheer nog enigen tegenſtand geboden hadden, volgden hun voorbeeld. *Epaminondas* vervolgde de vluchtelingen, en doodde 'er velen van, zo dat de *Thebanen* het veld behielden, en een zege-teken oprechtten. In dezen ſlag bleven 4000 man, waaronder 1000 *Lacedæmoniers* en 400 *Spartanen*, dat is, wezenlyke burgers waren, die in de ſtad woonden. Ganſch *Griekenland* zag over dit onverwacht geval benieuwt op; want nooit te voren was de *Lacedæmoniers* zulk een ongeval overgekomen, en de ſchade ſcheen onherſtelbaar te zyn, om dat een enige *Spartaan* zo waardig gehouden wierd als tien van de beſte *Griekſe* ſoldaten. By het *Thebaanſe* leger vermiſte men niet meer dan 300 man.

Toen deze nederlaag te *Lacedæmonie* bekent wierd, wierd de ſtad met enen onbeſchryflyken ſchrik vervuld. Men wiſt in deze verwarring niet, wat men doen zoude met de genen, die uit den ſlag gevlucht waren. Naar de wetten van *Lycurgus* moesten ze voor eerloos worden gehouden, en zo mocht het elk een vry ſtaan, hen helder af te roſſen; ja, volgens deze wetten, moesten ze, ten ſpot, klederen van allerlei kleuren dragen, en de helft van hunnen baart laten affcheren. Maar de tyden wilden 't toen niet gehengen, zo ſtreng te werk te gaan, inzonderheid, om dat de menigte der gevluchte *Spartanen* te groot, en zy de voor-

voornaamſte burgers van de ſtad waren. Hierom liet het de ſtad over aan het oordeel van *Ageſilaus*; het welk hierop uitkwam, dat de wetten wel in hare volle kracht zouden blyven, maar dat men 'er voor ditmaal zo ſcherp niet op letten moeſt: door welk oordeel de vluchtelingen de gewone ſtraf ontgingen.

Hierop wierd *Epaminondas* nogmaals met *Pelopidas* tot Veldheer verkozen. Na dat deze twe ene grote macht uit *Thebanen* en andere Geallieerden verzamelt hadden, vielen ze in *Peloponeſus*, rokkenden daar vele volken en ſteden tegen de *Lacedæmoniers* op, beneffens ganſch *Arcadie*, en 't grootſt gedeelte van *Laconien* zelf. Maar, toen ze in 't beſte van hun werk waren, naderde de tyd meer en meer, dat zy hunne bediening als Veldheer nêerleggen, en voor anderen, die het Gemenebeſt benoemde, plaats moeſten maken, ja 'er op levens-ſtraf verboden was, om het bevel niet over den tyd te blyven behouden, zo ſtond men hierby in twyfel, wat men doen moeſt. Vele voorname *Thebanen*, die by het leger waren, raadden, dat men terug zoude gaan: maar *Epaminondas* konde 't niet van zich verkrygen, zulk een heerlyk werk te verlaten, terwyl hy de Eer en 't welzyn van het vaderland voor de grootſte wet hielt, en, het geen men in zulk een geval tegen de regels uitvoerde, ontſchuldigt konde worden. Dit zyn gevoelen ſtemden eerſt *Pelopidas*, en vervolgens ook anderen toe; waarom men ook beſloot, over

den

den tyd 't bevel te blyven behouden, ten einde men zulk een voordeel niet uit de handen liet glippen.

Zo vielen ze dan met een leger van 70000 man in *Laconien*, want de grote achting, die beide Generaals verworven hadden, veroorzaakten, dat de *Grieken* met hopen in hun leger kwamen. En dit was zedert 600 jaren de eerſtemaal, dat men zo naby *Lacedæmonie* gewapende vyanden gezien had: zulk een aanzien had zich deze ſtad, wegens hunne rechtvaardigheid en dapperheid der burgeren, te wege gebracht, of ſchoon de ſtad zelve open, en zonder veſtingwerken was. Maar nu plunderden de *Thebanen* 't land zonder hinder, tot aan de rivier *Eurotas*.

In dit ongeluk gedroeg zich *Ageſilaus* zeer verſtandig: hy merkte dezen vyandlyken aanval aan als een ſnelle ſtroom, welken men niet wêerſtaan kon; maar was daarby verzekert, dat hy wel haaſt zyne kracht verliezen zoude: Hy bezette ſlechts de voornaamſte poſten met de beſte manſchap, en beſloot voor 't overige, niet uit de ſtad te gaan, hoorde zelf alle ſpotreden, die de vyand ondertuſſchen tegen hem uitbraakte, met geduld aan. 'T gehuil en geſchreeuw van vrouwen en mannen, dat de ſtad vervulde, bedroefde hem meeſt, alsmede, dat hy de verwoeſting, welke buiten de ſtad geſchiedde, moeſt aanzien, daar de vyand overal alles te vuur en te zwaard vernielde. Ten dien tyde wierd dat geen ene onwaar-

heid

heid gemaakt, waarop de *Lacedæmoniers* voorheen altyd zo geſnoeſt hadden, te weten, dat een *Spartaanſe* vrouw nooit den rook van een vyandlyk leger gezien had.

Wanneer nu *Epaminondas* de ſtad naderde, trok hy over de rivier *Eurotas*, aan 't hoofd van zyn voetvolk. Zy, die dit in de ſtad aanzagen, en hem kenden, wezen *Ageſilaus* den *Thebaanſen* Veldheer. *Ageſilaus* zag hem een langen tyd met ſtyve ogen aan, zonder een woord te ſpreken, maar liet zich eindelyk deze woorden ontvallen *Ziet! welk een menſch!* waardoor hy zyne verwondering over de vermetelheid dezes mans te kennen gaf: want de *Lacedæmoniers* hadden onder anderen ook de gewoonte, dat ze hunne mening met twe of drie woorden te kennen gaven: en daar komt het van daan, dat men ene korte en zinryke reden *Laconiſch* noemt. Ja dit ging zo ver, dat ze, zomtyds, in gewichtige antwoorden en orders niet dan één woord van ene lettergreep gebruikten: op die wyze, toen *Philippus* hen eens had laten weten, dat, wanneer hy in hun land kwam, hy alles wilde verwoeſten, antwoordden zy hem alleen met het woord, *wanneer*, en gaven daardoor te verſtaan, dat zy hem den ingang wel wilden beletten. *Epaminondas* was van voornemen, den vyand midden in de ſtad een ſlag te leveren. Maar, om dat hy zag, dat het moeilyk was, om 'er met macht in te vallen, en *Ageſilaus* nogtans niet uit de ſtad konde lokken, beſloot hy, terug te gaan. Anders is het ge-

looflyk, dat deze verſtandige man voor wangunſt en achterklap beducht was, wanneer hy in zyn voornemen volhardde, en gezocht had, ene Republiek te verwoeſten, welke wegens hare wysheid, dapperheid en uitmuntende wetten, een ſieraad niet alleen van *Griekenland*, maar zelfs van de ganſche waereld geweeſt was. Waarom hy zich vernoegde, dat hy de *Lacedæmoniſche* macht gedempt, en de *Griekſe* ſteden van hare machtige heerſchappy verloſt had, en verliet vervolgens *Laconien* weêr.

Na zulke daden zag elk een *Epaminondas* aan als een wonderbaar man, en men verbeeldde zich, de *Thebanen* zouden den weg met bloemen beſtrooid hebben, om hem met eerbied te verwelkomen, aangezien hy, in korten tyd, *Thebe* van ene verachte tot de machtigſte en aanzienlykſte ſtad van ganſch *Griekenland* gemaakt had. Maar by zyne terugkomſt wierd hy beneffens *Pelopidas* voor het gerecht gedaagt, en beſchuldigt, dat hy 't bevel, over den tyd, als de wetten toelieten, had behouden. *Pelopidas* verſcheen allereerſt voor het gerecht, en was met ſchrik zodanig ingenomen, dat men hem niet meer kende. Maar *Epaminondas* behandelde de rechters met zyne gewone bedaardheid, ontſchuldigde zyne medeamptgenoten, en nam ganſch alleen de ſchuld op zich. Hy wygerde niet, de ſtraf volgens de wetten te ondergaan, maar begeerde ſlechts, dat zyn doodvonnis op de volgende wyze mocht worden opgeſteld: EPAMINONDAS *is van de* THEBANEN

ter

ter dood veroordeelt, om dat hy hen genoodzaakt heeft, de LACEDÆMONIERS, *welke niemand voorheen onder de ogen durfde zien, te overwinnen: en niet alleen* THEBE *van den ondergang verloft, maar ook ganſch* GRIEKENLAND *in vryheid geſtelt, en* LACEDEMONIE *zelf belegert heeft.* Op deze reden volgde een gelagch en handklappen, zo dat de rechters verſtomden, en *Epaminondas* vry, en met grotere toejuiching, dan ooit te voren, 't gerecht verliet.

'T groot aanzien, waarin *Thebe* door het verſtandig gedrag van *Epaminondas* was gekomen, verwekte grote nydigheid, zo als doorgaans placht te geſchieden, en bracht ganſch *Griekenland* in beweging. Waarom het nogmaals tot openbare vyandlykheden kwam, terwyl de *Thebanen* wederom *Epaminondas* tot Veldheer verkozen, welke na den dood van *Pelopidas* de enigſte was, waarop ze zich konden verlaten. Ondertuſſchen was hy niet ledig geweeſt, maar had, onder 't gebied van anderen, inzonderheid in *Theſſalien* gedient; alwaar *Pelopidas* was gevangen geworden, waarom hem het leger geperſt had, 't gebied op zich te nemen, en hy had toen 't geluk en genoegen, zynen boezemvrind uit de gevangenis te verloſſen, als mede zyne eerlykheid en dapper gedrag openlyk te bewyzen. Toen hy nu op nieuw tot Legerhoofd wêer verklaart was, rukte hy met zyn leger in *Arcadien*, met voornemen, de *Mantineënſen* aan te taſten, om dat ze de party van de *Thebanen* verlaten, en zich by

de *Lacedæmoniers* gevoegt hadden. Doch onderweg na *Mantinea* nam hy het onverwacht beſluit, *Lacedæmonie* zelfs te overrompelen, leidende het leger door enen anderen weg, als *Ageſilaus* had genomen. Deze gewichtige onderneming zoude hem ongetwyfelt zyn gelukt, en hy zoude de ſtad met den degen in de vuiſt hebben ingenomen, zo niet *Ageſilaus* by tyds door een *Cretenſer* daaromtrent gewaarſchouwd was geworden; waarom deze na de ſtad ſpoedde, en allen mogelyken toeſtel maakte tegen de aankomſt der vyanden. *Epaminondas* zag wel, toen hy de rivier *Eurotas* overgetrokken was, en die ſtad naderde, dat zyn aanſlag was verraden: maar des niettemin vond hy echter goed, om een kans te wagen, taſtte daarop de ſtad op verſcheide plaatzen aan, bemachtigende dat gedeelte, 't welk aan de rivier lag. Maar *Ageſilaus* ontzetten ook deze reis de ſtad door zyne dapperheid en verſtandig beleid. In deze hette gedroeg zich een jonge *Spartaan*, met name *Iſidas*, zo dapper, dat hem de Overheid, (*Ephori*) na dat 't gevaar voorby was, met ene kroon vereerden; doch naderhand hem in ene grote geld-boete beſloegen, om dat hy zich, zonder geweer, aan een zo groot gevaar had bloot geſtelt. En zulks is een voorbeeld van de inborſt der *Lacedæmoniers*: want hier lieten ze op een zelfden tyd blyken, dat de dapperheid beloont, maar de onvoorzichtigheid ook teffens moet geſtraft worden. *Epaminondas* zag eindelyk wel, dat hy tegen de ſtad niets konde uitvoeren,

waar-

waarom hy terug trok: maar de *Lacedæmoniers*, *Athenienſers* en andere Geallieerden volgden hem op den voet na. Dewyl hy nu wiſt, dat de tyd van zyn bevelhebberſchap haaſt ten einde was, maar ook teffens duchte, dat het leger onder bevel van een ander 'er ſlecht aan zyn zoude, zo beſloot hy, voort een ſlag te wagen. Beide legers waren talryk, en de *Grieken* hadden nooit te voren een binnelandſchen oorlog met groter macht gevoerd. De ſlag nam by *Mantinea*, met grote drift van weerskanten, zyn begin, en ſcheen de overwinning lang twyfelachtig. Eindelyk, wanneer *Epaminondas* met een hoop uitgeleze mannen, ter plaatze, daar de vyanden ſterkſt waren, inviel, wierden ze aan die plaats genoodzaakt te wyken, en in dezen aanval was het, dat *Epaminondas* 't *Lacedæmoniſche* Legerhooſd met ene lanſie kwetſte. De andere *Thebanen* wierden door het voorbeeld van hunnen Veldheer aangemoedigt, taſtten de vyanden overal aan, dodende van hen een grote menigte. Hierop ſpanden enige *Lacedæmoniers* zamen, om op *Epaminondas* ganſch alleen af te gaan. Hy verweerde zich ook tegen deze zeer lang met ene onbeſchryflyke dapperheid, tot dat hem een *Spartaan*, met name *Callicrates*, enen dodelyken ſtoot in de borſt gaf, zo dat hy ter aarde viel. Waarop de hevigſte ſtryd wegens zyn perzoon ontſtond. De één zocht hem levendig in handen te krygen, een ander wilde hem verloſſen. Maar eindelyk kregen de *Thebanen* de overhand, dryvende hunne vyanden op de

vlucht; doch zy vervolgden ze niet ver, maar kwamen voort wêer terug, om na den toeſtand van hunnen Veldheer te vernemen. Elders wierd 'er met een gelyk voordeel gevochten, en beide partyen ſchreven zich de overwinning toe, of ſchoon, wanneer men de waarheid moet zeggen, de *Spartanen* dezelve behaalden. Ondertuſſchen had men *Epaminondas* in het leger gebracht, alwaar de wondhelers, na het bezichtigen van zyne wonde, verzekerden, dat, zo dra men het yzer uit de borſt trok, hy den geeſt zoude geven. *Epaminondas* vroeg hierop na den uitſlag van zyne wapenen en den ſlag, en, toen men hem zyn ſchild toonde, en teffens verhaalde, dat de *Thebanen* hadden overwonnen, keerde hy zich na zyne vrienden, zeggende met een vernoegd gelaat: *merkt dezen dag niet aan als 't einde van myn leven, maar als 't begin myner Eer. Ik laat* THEBE *triumpherend na, de* LACEDÆMONIERS *vernedert, en* GRIEKENLAND *van de ſlaverny verloſt. Denkt mede niet, dat ik zonder kinders ſterve:* LEUCTRA *en* MANTINEA *zyn myne dochters, die mynen naam niet zullen laten uitſterven.* Hierop trok hy het yzer zelf uit de borſt, en gaf den geeſt.

Dit is het ene deel van dezes mans leven, waarin ik hem als een Generaal beſchouwd heb. Die zyne twe behaalde overwinningen naauwkeurig nagingen, hebben 'er ongemene blyken zyner dapperheid en voorzichtigheid in aangetroffen, en houden dezen laatſten ſlag inzonderheid voor een meeſterſtuk. Men heeft geen verder bewys nodig voor de bekwaam-

kwaamheid dezes mans, dan dit, dat de *Thebaanſe* Republiek, voor zyn tyd, in geen aanzien geweeſt is; dat ze, by zyn leven, de heerſchappy in *Griekenland* gevoerd heeft, en na zyn dood wêer tot de vorige verachting en zwakheid is vervallen; zo dat *Thebe* zonder *Epaminondas* niet anders, dan een aas en dood ligchaam aan te merken was. Daaromtrent ſchryft *Juſtinus* zeer ſierlyk, op deze wyze: even als een ſpies, wanneer men 'er het ſpits van afbreekt, al zyne kracht verlieſt, zo verloor *Thebe* met dezes mans dood al zyne ſterkte, en ſchenen dus de *Thebanen* niet zo zeer hem te verliezen, maar veeleer allen met hem te ſterven: want zy hadden niets beroemds voor hem gedaan, en voerden ook na hem niets roemwaardigs uit: waarom men zeggen kan, dat de Eer van de Republiek met hem geboren en begraven wierd.

Nu is 'er nog over, *Epaminondas* te beſchouwen, voor zo ver hy een groot Wysgeer was; en dan vind men, dat hy niet ſlechts ver in de wysbegeerte was gevorderd, maar ook een wezenlyk wysgerig leven heeft geleid, en, 't zy hy in krygs-tochten, of in geleerde vergaderingen was, hy was altyd dezelfde. Men pryſt in hem, dat hy beſcheiden, omzichtig, eerbaar, wys, zich na den tyd te ſchikken, en zulk een liefhebber van de waarheid geweeſt is, *dat hy zelfs nooit uit jok of boert loog*. Ook was hy ingetogen, goedertieren, en van een ongemeen geduld, zo dat hy zich nooit over het bewezen ongelyk vertoornde. Hy hoorde liever anderen ſpreken, dan dat hy zelf

ſprak, en ontdekte nooit iemand dat geen, wat hem in het vertrouwen gezegt was. Kwam hy in vergaderingen, daar of over de wysbegeerte of over ſtaats-zaken wierd geſproken, dan ging hy nooit heen, voor dat 't geſprek ten einde was. In de armoede was hy zo vernoegd, dat hy van zyne grote en gewichtige verrichtingen niets dan de Eer verwierf, dat hy zyn ampt als een bekwaam en trouw man had waargenomen. Wilden hem zyne vrienden onderſteunen; dan nam hy niets aan, maar beval anderen aan hunne milddadigheid, zeggende, dat dit even zo veel was, als of zy 't hem zelv' geven konden. Zo menigmaal derhalven als hy zyne vermogende vrienden laſtig viel, geſchiedde dit, of om ene arme juffer uit te huwelyken, of om enen gevangenen te verloſſen, enz. Een zeker man, met name *Diomedon*, trachtte hem, op begeerte van *Artaxerxes*, door geſchenken te winnen. Deze begaf zich met een grote ſomme gelds na *Thebe*, zich eerſt begevende by een jongeling, met name *Micythus*, van wien *Epaminondas* zeer veel werk maakte, krygende dien ook met vyf talenten op zyne zyde. *Micythus* ging voort daarop by *Epaminondas*, om hem *Diomedons* voornemen bekend te maken, en voor hem te ſpreken. Maar *Epaminondas* liet ze beide by zich komen, en gaf hen dit antwoord: *gy hebt niet nodig, iemand geld te geven; want, wil de Koning iets hebben, dat voor de ſtad dienſtig zyn kan, ik will het voor niet doen: maar begeert hy iets anders, dan heeft hy geen goud en zilver genoeg, om*

zulks

zulks daardoor uit te werken: want 't welzyn van myn vaderland gaat my meer ter harte, dan de rykdom van de ganſche waereld. Ik verwonder my over u niet, zeide hy tot *Diomedon*, *dat ge my dus verzoekt, om dat ge my niet kent, maar oordeel niet van my volgens uw eigen geſtel: ik vergeef het u ook daarom gaarne: maar gaa aanſtonds heen, ten einde gy ook anderen niet in 't bederf ſtort, welke zulke verzoekingen zo goed niet kunnen tegen ſtaan. En gy*, zeide hy tot *Micythus*, *geeft het geld aanſtonds wêerom, anders zal ik u aan de Overheid overleveren.* Toen hem *Diomedon* verzocht, dat hy zyn medegebracht geld veilig wêer mocht wegvoeren, zeide hy; *gaarne, maar niet uwent, maar mynent wege, ten einde niemand moge zeggen, dat het geld, het welk men u heeft afgenomen, in myne handen ware gekomen.* Hierop liet hy hem ook ongemoeid vertrekken, hem een vrygeleide tot *Athen* toe gevende.

Hy overtrof alle *Thebanen* in welſprekenheid, en gaf daar de grootſte blyk van te *Lacedæmonie*, alwaar hy, in het byzyn van de andere *Griekſche* Gezandten, zo uitmuntend tegen de tyranny van de *Lacedæmoniers* ſprak, dat hy hen door deze reden even zo veel nadeel, als door den *Leuctriſchen* ſlag deed. Dat hy den *Thebanen* den oorlog aanraadde, geſchiedde uit noodzaaklykheid, het welk hy in een antwoord aan zynen mededinger *Meneclides* te kennen gaf. Deze *Meneclides* raadde beſtendig tot vrede, zeggende, in vredes tyden hadden ze niet nodig, de krygs-officiers

zo zeer te ontzien, waarmede hy *Epaminondas* bedoelde. Maar *Epaminondas* gaf hem ten antwoord: *wanneer gy in dezen toeſtand uwe medeburgers den vrede aanraadt, dan raadt gy ze de ſlaverny aan. Een rechte vrede word door den oorlog verkregen, en, wie dezen altyd genieten wil, die moet gedurig in de wapenen zyn.* Voorts worden 'er van zyne aartige en verſtandige antwoorden verſcheide andere voorbeelden aangehaalt. Deze *Meneclides* verweet hem eens, dat hy zich met *Agamemnon* had vergeleken; waarop hy zeide: *ik deed my zelven ongelyk, wanneer ik my met* AGAMEMNON *vergeleek, welke in tien jaren naauwelyks met de ganſche* GRIEKSE *macht ene ſtad heeft kunnen veroveren, daar ik immers in enen dag ganſch* GRIEKENLAND *in vryheid geſtelt heb.* Wanneer een welſprekend Gezandt van *Athenen* eens de *Argiven* en *Thebanen* verweet, dat *Argos Oreſtes* en *Alcmæon* ter waereld gebracht hadden, die hunne moeder vermoordden, en dat *Oedipus* te *Thebe* was geboren, die by zyne eige moeder kinderen geteelt had, antwoordde *Epaminondas*, dat hy zich over de dwaasheid van den Gezandt verwonderde, wanneer hy niet bedacht, dat ze immers, wegens hunne misdaden, uit *Argos* en *Thebe* waren verdreven, maar te *Athenen* ontvangen, en 't burger-recht verkregen hadden. Zyn geduld is onder anderen daaruit af te nemen, dat, toen hem zyn landsgenoten, na den ſlag by *Leuctra*, uit nyd het leger niet wilden toebetrouwen, maar hem als een gemeen ſoldaat mede lieten volgen, en 't leger door den on-

ervaren

ervaren Generaal in enen gevaarlyken toeſtand kwam, hy zich aanſtonds liet overreden, de vorige verachting te vergeten, en liet bevel over zich te nemen; wanneer hy dan ook 't leger weêr in veiligheid bracht. Hierom zegt een zeker man, dat men niet kan zeggen, of hy een beter ſoldaat dan burger geweeſt zy; want hy ſtond nooit na enig aanzien, maar ſlechts na de Eer van 't Vaderland, en deed zo weinig voordeel met de gewichtige bedieningen, die hy bekleed had, dat men zo veel niet in zyne nalatenſchap vond, waaruit hy had kunnen begraven worden. Zo min begeerte als hy nu had na geld, zo weinig ſtond hy mede na eige Eer. Men moeſt hem ter aanneminge van Eerampten als perſſen, en hy gedroeg zich daarin zo, dat hy het ampt meer Eer aandeed, dan 't ampt hem aanzienlyk maakte. Waarom ook *Cicero* gene zwarigheid gemaakt heeft, hem boven alles te ſtellen, wat *Griekenland* als groot en beroemd bybrengen kan.

De grote en uitmuntende gaven, waarmêe hem de natuur verſierd had, ſcherpte hy op door philoſophiſche ſtudien en het lezen van goede boeken. Dit lezen was van jongs af zyn grootſt vermaak geweeſt: waarom men ook niet kan begrypen, hoe hy tot zulk ene grote volmaaktheid in de krygskunde heeft kunnen komen. Het ſcheen, als of hy zyne krachten zelf niet kende: want hy leefde langen tyd in 't duiſter en onbekend, tot dat anderen, die zyne grote bekwaamheid zagen, hem op het waereld-toneel brachten, en verzoch-

zochten, 't bevel over het leger aan te nemen. In deze bediening toonde hy, dat de Philoſophie, welke van de ſoldaten doorgaans veracht word, een Veldheer luiſter byzet, ja hem tot een Held kan maken: om dat het voor een krygs-officier ene grote Eer is, niet alleen anderen, maar ook zich zelv' te kunnen overwinnen. En 't is waarlyk in elk Staatsbedienden een ſieraad te noemen, veel te weten, zonder groots te zyn op de wetenſchappen: welken roem *Spintharus* aan *Epaminondas* gaf, te weten, dat hy niemand gekent had, welke meer geweten, en minder had geſproken.

Uit de hiſtorie van *Epaminondas* vloeit anders deze leer, dat 't onderſcheid, dat 'er tuſſchen volken gevonden word, niet zo zeer uit de natuur, als wel uit de opvoeding ontſtaat. Want hier ziet men een veracht en plomp volk, met wien alle *Grieken* te voren den ſpot gedreven hadden, alle andere in deugd en dapperheid overtreffen, zo lang *Epaminondas* leefde. Zulke dingen kan een enig man uitvoeren, namelyk een volk door leſſen en voorbeeld zo te veranderen, dat het geheel onkenbaar word, ja werklyk dat geen doen, dat de Alchimiſten voorgeven, namelyk, ſchuim en grof metaal in goud te veranderen.

VER-

VERGELYKING.

Wanneer ik onder alle Philoſophen *Socrates* en *Epaminondas* heb verkozen, om ene vergelyking te maken; zo is zulks geſchied met dit oogmerk, om dat ze onder allen 't minſt gemaaktheid bezaten, en zich nergens door, dan door deugden alleen, van anderen hebben onderſcheiden: want men zag ze in de vechtperken en op de dans-ſcholen, in burgerlyke en oorlogs-zaken, liefhebbers van ſpelen en muſiek, gedienſtig, vrolyk en gemeenzaam, maar teffens ook behoeftig, geduldig, vernoegd in armoede, rechtvaardig, meêlydend, en in den hoogſten graad oprecht. Daarentegen hebben vele anderen, die in verre na zulk ene volmaaktheid niet bereikten, als deze twe mannen, uiterlyk een groteren ſchyn gehad. *Democritus* zocht zich, door een aanhoudend lagchen over de dwaasheden der menſchen, te onderſcheiden; *Heraclitus* door een geduurig huilen over hunne elende; *Antiſthenes* door ſlordige klederen; *Diogenes*, wanneer hy in ene ton woonde; en anderen weêr door andere grimaſſen, welke zich by 't Gemeen, maar niet in de ogen van verſtandige menſchen berucht gemaakt hebben. Zo dat velen dat geen ſchenen te wezen, wat ze niet waren; daar *Socrates* in tegendeel en *Epaminondas* dat geen waren, waarvoor men hen niet aanzag.

Nogtans had *Epaminondas* van deze twe 't minſt aanzien, van 't geen hy was; waarom hem velen zelfs niet eens onder de Philoſophen gerekent, maar ſlechts voor een groot Veldheer hebben gehouden: daar nogtans, wanneer men zyne levenswys naauwkeurig nagaat, meer wysbegeerte in zyne beſchaafdheid, dan in de boerſheid van *Antiſthenes*, en minder

der hoogmoed in zyn veldheers-tent, dan in de ton van *Diogenes* gevonden word.

Socrates ſchynt wel meer philoſophiſche gebaarden, dan *Epaminondas* gehad te hebben: ja ziet men hem zomtyds zonder ſchoenen gaan, bloots voets over het ys wandelen, op ene plaats 24 uren lang onbewegelyk blyven ſtil ſtaan, zich op zyne openbaringen beroepen; dan mocht men wel denken, dat hy niet te enemaal vry van philoſophiſche grillen geweeſt is. Doch hierby heeft men aan te merken, dat hy zulke dingen niet dan by zekere gelegenheden uitvoerde; dat hy niet dan bloots voets over het ys ging, om de tedere ſoldaten tot het uitſtaan van ongemakken aan te moedigen: want de hiſtorie getuigt, dat hy zomwylen niet alleen een gepaſt, maar zelfs een ſierlyk kleed heeft aangetrokken, ja in de meeſte dingen zich als een wellevend en beſchaafd burger, en een goed en gedienſtig medgezel heeft gedragen. Dat hy eens 24 uren, onder den bloten Hemel, onbewegelyk ſtaan bleef, merkte ieder als ene verrukking, en een gevolg van zyne diepe beſpiegelingen aan. Ook kan men 'er niet wel andere denkbeelden van vormen, wanneer men 's mans ganſche leven nagaat. Van zyn *Genius* of *gelei-geeſt* en Openbaringen, waarvan hy meermaals ſpreekt, hebben de meeſte, zo wel oude als nieuwe ſchryvers, op dezelve wyze geoordeelt. Want warelyk het ſchynt in dezen man iets meer dan menſchelyk te zyn, en 't is daarom vermetel en redeloos, gemelde ingevingen (*inſpiratien*) of voor bedrog of voor een werk van den Duivel te houden.

Het onderſcheid, dat men anders tuſſchen *Epaminondas* en *Socrates* vind, was dit; dat de eerſte door de natuur, en de laatſte door oeffening een Philoſooph wierd: doch dit geeft *Epaminondas* geen voorrang boven *Socrates*: maar 't is veeleer roemwaardiger, by ſtorm en onweêr, dan by goed weêr, in de haven in te lopen. Wan-

Wanneer men de hiſtorie van *Epaminondas* leeſt, dan vind men volſtrekt niets omtrent zyn gedrag te berispen; maar zekere daden van *Socrates* zyn de berisping onderhevig geweeſt; waarom men den eerſten by een fraay aangezicht kan vergelyken, waaraan niet de miníte vlek te zien is; maar den laatſten by een nog fraayer en aangenamer, doch waarin eníge kleine vlekken te zien waren. *Epaminondas* beminde de waarheid zo zeer, dat hy zelfs niet uit jok liegen wilde. *Socrates* in tegendeel ſprak menigmaal anders, dan hy meende, en nogtans was hy even zo waarachtig: want met de menſchen ging hy als de Doctors met de patienten en de minnemoeders met de kinderen om, zo dat zyne ſchimpreden en verdichtſels nutte werkingen deden; het één is liegen, en het ander onwaarheid zeggen: het eerſte is altyd ene ondeugd, maar 't ander vordert zomtyds de noodzaaklykheid; want 't ſpreekwoord is, *dic mendacium, & erues veritatem;* dat is, *ſpreek een leugen, en gy zult 'er ene waarheid uithalen.*

Epaminondas ſtichtte de waereld door zyn gedrag; *Socrates* door zyn gedrag en leer teffens: want des laatſten ganſche leven was ene aanhoudende preek en aanmoediging tot deugd en welvoegelykheid. Hierin is hy niet alleen groter dan *Epaminondas*, maar ook dan alle andere Wysgeren: en zyne leer gelykt ene bron, waaruit de gezondſte wysbegeerte voortvloeit, en de grondigſte wysgerige Secten voortgekomen zy.

Beide waren ze bekwame krygslieden; *Socrates* een dapper ſoldaat, maar *Epaminondas* te gelyk een groter Generaal, ja één van de grootſten, waarop de Oudheid roemen kan. Beide waren even belangeloos; nogtans moet men zich meeſt over de armoede van *Epaminondas* verwonderen, om dat hy grote en gewichtige bedieningen bekleedde, en

daarom

daarom groter verzoekingen, dan *Socrates*, had te beſtryden. Beide waren oprechte vrienden, eerlyk, rechtvaardig en even geduldig. *Epaminondas* verdroeg met geduld den hoon, die hem wierd aangedaan. *Socrates* morde niet tegen de genen, die hem onſchuldig ter dood veroordeelden. De eerſte ſtelde zyn leven voor het Gemenebeſt, de ander voor de Philoſophie: en het valt moejelyk om te zeggen, wiens dood meeſt heldhaftig geweeſt zy. In 't kort: deze twe mannen waren zodanig, dat 't menſchdom op hen roemen kan. 'T was te verwonderen, dat *Epaminondas* zyne Philoſophie by zo vele en gewichtige krygs- en ſtaats-verrichtingen konde voortzetten. 'T is mede te verwonderen, dat *Socrates*, by zo vele aangebore zwakheden, de grootſte Philoſooph heeft kunnen worden, die mogelyk in de waereld geweeſt is; want deze aangebore hartstochten waren even zo gevaarlyke vyanden voor den laatſten, als de *Thebanen* vermetele naburen waren van den eerſten. Ten beſluite kan men zeggen, dat de natuur een meeſterſtuk in 't voortbrengen van zulk een man getoont heeft; en hier maakte de man een meeſterſtuk, terwyl hy zich zulk ene natuur te wege bracht.

EINDE

VAN HET TWEEDE EN LAATSTE DEEL.